

Тадқиқот **uz**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

No 19
31 август

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 19-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
7-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
19-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-7**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
19-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-7**

ТОШКЕНТ-2020

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 19-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 август 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 219 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиши йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга баршиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, очимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фарғона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажида Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чарисев Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманган мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманган мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқовиҷ, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлантириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Сахифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР**

1. Rahimova Farog‘at	
UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABALARIDA TO‘GARAK MASHG‘ULOTLARI ORQALI O‘QUVCHILARNING IMLO SAVODXONLIGINI OSHIRISH	12
2. Жамшидбек Давронов, Ш.С.Иммакинова	
НЕМИС ХАЛҚИ ЭПОСИ “НИБЕЛУНГЛАР ҚЎШИФИ” АСАРИНИНГ ЯРАТИЛИШ ТАРИХИ ВА ҚЎЛЁЗМА НУСХАЛАРИГА ДОИР	14
3. Бахриева Умеда Сирожиддиновна	
ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ШКОЛАХ	17
4. Boboyeva Lutfiniso Sobirovna	
INGLIZ TILIDA – SONLARNING SO’Z TURKUMI HAQIDA UMUMIY MA’LUMOT VA ULARNING TUZULISHIGA KO’RA TURLARI	19
5. Джаббарова Шоира Каххаровна, Файзуллаева Гулрайхон Махаммаджановна	
МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБУЧЕНИЯ ИЗЛОЖЕНИЯ И СОЧИНЕНИЯ.....	21
6. Kurbanova Maxfuza Karshiyevna	
ENGLISH CLASS FUN ACTIVITIES THAT CAN BE USED EFFECTIVELY.....	23
7. Muriyeva Dilnoza Utkirovna	
USING KAHOOT MOBILE APPLICATION IN ENGLISH LESSONS	25
8. Raximova Gulnoza Maxmudovna, Jurayeva Nafisa Raxmankulovna	
USING THE ELSA ACCENT REDUCTION EDUCATIONAL APPLICATION AT SCHOOLS	27
9. Farida Saidova Alliyor qizi	
MUSTAQILLIK DAVRI O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI TERMINOLOGIYASIDAGI BA’ZI O‘ZGARISHLAR	29
10. Samadova Lobar Qodirovna	
USING THE REMIND EDUCATIONAL APPLICATION AT SCHOOLS	32
11. Sirojov Nurmat Nusrat o‘g‘li	
OBSERVING POTENTIAL BENEFITS OF MUTIMEDIA ON THE BASIS OF EFFECTIVE WAYS OF TEACHING LISTENING IN THE EFL CLASSES.....	34
12 .Yuldasheva Malohat	
USING THE PLATFORM GOOGLE CLASSROOM IN ENGLISH CLASSES	35
13. Бектурдиева Шоҳида Сатиболдиевна	
ТАРЖИМА ВА УНИНГ ТРАНСФОРМАЦИОН-СЕМАНТИК МОДЕЛИ	37
14. Тугузов Абдумалик Ҳусан угли	
ГРАММАТИКА КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА	39
15. Turdaliyev Obidjon Sodiqjon o‘g‘li	
TARJIMADA EKVIVALENT SO‘ZNING SHAKL VA MAZMUN MUNOSABATIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR	40
16. Abatova Gulnaz Reymbaevna	
THE EFFECTIVE WAYS OF SPEAKING IN ENGLISH LESSONS	42
17. Abdushokirova Nodira Zokir qizi	
KO’MAKCHILAR VA UNI O’QITISH MASALALARI	44
18. Asatullayeva Hulkaroy Tohirjonovna	
ONA TILI VA ADABIYOT FANLARINI O’QITISHDA YANGICHA USULLARDAN FOYDALANISH	45

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

19. Шахноза Гулямова	
ПОЛИФУНКЦИОНАЛЛИК ХУСУСИДА	46
20. Jumayeva Oygul Ibodulla kizi	
THE EFFECTS OF USING AUTHENTIC MATERIALS IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE	48
21. Jumayeva Ra'no Safarboyevna	
TILSHUNOSLIK BO'LIMLARINING O'ZARO BOG'LIQLIGI.....	50
22. Mamadaliyeva Dilafruz Abdurahmonovna	
BOSHLANG'ICH TA'LIM - POYDEVOR JARAYON INGLIZ TILI FANINI O'RGAТИSHNING INNOVATSION USULLARI	52
23. Mirzaakbarova Mukaddas Ergashalievna	
TEACHING VOCABULARY IN ENGLISH LESSONS.....	54
24. Musayeva Dilbarxon	
O'QUV JARAYONIDA MUAMMOLAR VA MUAMMOLARNI YECHISHGA QARATILGAN INTERFAOL METODLAR	56
25. Ochilova Oysha Raxmatilla qizi	
ZULFIYA SHE'RIYATIDA OKKAZIONAL BIRLIKLARNING QO'LLANILISHI.....	58
26. Qahharova Sabohat Abdug'afurovna	
O'ZBEK TILI GRAMMATIKASINI O'QUVCHILAR ONGIGA OSON SINGDIRISH USULLARI.....	60
27. Rahmonberdiyeva Gulchehra Yuldasbayevna, Azamova Yulduz G'ulomjon qizi	
ONA TILI VA ADABIYOT FANINI O'QITISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	62
28. Temirbulatova Indira Rustamovna	
BIZNES MULOQOTDAGI KOREYS TILI USTIDA OLIB BORILGAN ILMIY TADQIQOT ISHLARI	64
29. To'layev Elyor Mansurovich	
UMUMTA'LIM MAKTABALARIDA YOZISH (WRITING) MAHORATINI OSHIRISH	67
30. Usmonova Vazira Mehmonboyevna	
TEACHING READING: GOALS, TECHNIQUES AND METHODS	69
31. Zarliqova Aziza Qalilaevna	
CLASSIC AND MODERN STANDART METHODS OF TEACHING ENGLISH	71
32. Адиба Довудовна Маъдиева	
БАДИЙ АДАБИЁТДА СЎЗ ЭРКИНЛИГИ ВА УНИНГ АҲАМИЯТИ (ХЕРМАНН ҲЕССЕ ИЖОДИГА ЧИЗГИЛАР)	72
33. Холматов Исломжон, Тўйчиева Дурдона	
УСТНАЯ РЕЧЬ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО	74
34. Ширинова Мехригё Шокировна	
"ОНAM БИЛМАСИН" КИНОФИЛЬМИ ТИЛИНИНГ ОРФОЭПИК ОРТОЛОГИЯСИ	76
35. Bultakov Abdurasul Akbarovich	
FRAZEОLOGIK LUG'AT TAHLILI	78
36. Шуҳратхон Имманирова	
ФРАЗЕОГРАФИЯ ТАРИХИ	80
37. Samadova Svetlana Jontoshevna	
LACKS AND PROBLEMS ENCOUNTERED IN A MILITARY ENGLISH COURSE	83
38. Умарова Саида	
ОККАЗИОНАЛ СЎЗЛАР СТИЛИСТИКАСИ ФАЙБУЛЛА САЛОМОВ ТАЛҚИНИДА	85

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

39. Haydarova M.A.	
LEARNING ENGLISH GRAMMAR THROUGH GAMES AND THE ADVANTAGE OF USING GAMES.....	86
40. Sobirova Azizaxon Bozorboyevna	
BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA NUTQ O'STIRISH USULLARI.....	88
41. Qodirova Lobar Salomovna	
BADIY ADABIYOT VA SÖZ SAN'ATI.....	90
42. Artiqova Xavojon Jumanazarovna	
IKKI TILNI BIR VAQTDA O'ORGANISH MUMKINMI?.....	91
43. Ballasova Mavjudaxon Buvajonovna	
ONA TILI DARSLARIDA TA'LIMIY O'YINLARNING AHAMIYATI.....	93
44. Ismailova Moxpuyo Dilshodbekovna	
TIL HAR BIR MILLAT MADANIYATINING O'ZAGIDIR.....	95
45. Muhhayoxon Madaminova Akbarjonovna	
SO'Z TURKUMLARINING TARAQQIYOTI	97
46. Mamatqulova Zulayho	
MATN VA LUG'AT USTIDA ISHLASH	99
47. Maxamadtoirova Adiba Botir qizi	
XITOY TILIDA [A 跟 B ...一样] KONSTRUksiyasini QO'LLASHDAGI MUAMMOLAR TAHLILI	101
48. Narziyeva Matluba Islomovna	
SINONIMLARNING ENG MUHIM VA O'ZIGA XOS BELGISI	103
49. Olimova Kamola Komil qizi	
ONA TILI MASHG'ULOTLARIDA INNOVATSION USULVA TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI.....	105
50. Otanazarova Sevara Boxodirovna	
INGLIZ TILINI O'QITISHDA MEDIATA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH	107
51. Qalandarova Inobat Ochilovna	
YOSHLAR MA'NAVİYATINI SHAKLLANTIRISHDA TARBIYANING AHAMIYATI.....	109
52. Қўшаева Нилуфар Эркиновна	
ЭРГАШ ЖУМАНБУЛБУЛ ДОСТОНЛАРИ МАТНИДА ҚЎЛЛАНГАН АНТРОПОНИМЛАР	111
53. Shamsiyeva Zulfiya Baxronovna	
MATN TIPLARI VA PARSELLYATSIYA HODISASI	113
54. Teshaboyeva Nigora Djalaldinovna	
O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA PRETSEIDENT BIRLIKlar	115
55. Tursunova Lobar Abduxalimovna	
MORFOLOGIYANING ICHKI TUZILISHI MA'NO VA SHAKL TUSHUNCHASI.....	117
56. Yarashova Nilufar	
ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING IMLOVIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH USULLARI	119
57. Zulfiya Yarboyeva Allayorovna	
YOZUV VA UNING TARIXI.....	121
58. Амридинова Назира Шамсиддиновна	
МОДИФИКАЦИИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ КАК ДИСКУССИОННАЯ ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКИ.....	123
59. Аскарова Гулнора Усманалиевна	
РЕЛИГИОЗНЫЕ ОТИВЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Ч. АЙТМАТОВА	128
60. Нарханова Мухтарам Умхановна	
СМИ И РУССКИЙ ЯЗЫК	130

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

61. Abdullayeva Aygul Sadullayevna	
YUQORI SINFLARNING ONA TILI DARSLARIDA MUSTAQIL ISHLARNING O'RNI.....	132
62. Abdullayeva Nilufarxon Shuxratovna	
DAVLAT(O'ZBEK) TILI DARSLARIDA TA'LIMIY DIKTANTLARDAN FOYDALANISH	134
63. Abdurashipova Surayyo Xo'sinboyevna	
MAKTABDA ONA TILI DARSLARIDA QO'SHMA GAPLAR MAVZUSINI O'RGATISHDAGI DOLZARB MASALALAR.....	136
64. Алиева Зарина Ревшановна	
«СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В ШКОЛЕ»	138
65. Asqarova Shoiraxon	
ONA TILI VA ADABIYOT FANINI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUV	139
66. Avezboyev Uchqun Nurillayevich	
"ADABIYOTGA ETIBOR MA'NAVIYATGA, KELAJAKGA ETIBOR".....	141
67. Zebiniso Baxtiyorova	
O'ZBEK NOMSHUNOSLIGINING DOLZARB MUAMMOLARI XUSUSIDA	143
68. Bobokulova Gulshan Bobokulovna	
MORPHOLOGICAL STRUCTURE OF ENGLISH WORDS.....	145
69. Ikromova Dilraboxon Shavkatovna	
UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARDA ADABIYOT DARSLARIDA ABDULLA QODIRIYNING "ULOQDA" HIKOYASINI O'RGANISH	147
70. Dawletyarova Nasiba Kengesbaevna, Aytniyazova Gózzal Sarsenbaevna	
TIL HÁM STIL. STILISTIKA HAQQINDA TÚSINIK	149
71. Djumayev Shomurod Xujaqulovich	
YOSHLARNI TARBIYALASHDA OILA, MAKTAB, MAHALLA HAMKORLIGI.....	151
72. Djumayeva Lutfiya Shomurodovna	
BOG'LANISHLI MATN TUZISHDA SINONIMLAR VA KONTEKSTUAL SINONIMLARNING O'RNI.....	153
73. Djurayeva Dilafro'z Taniqulovna	
ADABIY TILNING OG'ZAKI VA YOZMA SHAKLLARI.....	155
74. Fuzaylova Nozigul Nutfulloyevna	
G'AFUR G'ULOM IJODIDA HAYOT SABOQLARI	156
75. Hamidova Laylo	
CHET TILI DARSLARIDA QIZIQARLI O'YINLARNING SAMARASI	158
76. Ismoilova Nargiza Raximovna	
USING TASK-BASED METHOD IN TEACHING ENGLISH IN SPECIALISED SCHOOLS	159
77. Keñesbaeva Muqaddas Maqsetovna	
QARAQALPAQ TILINDEGI KÓMEKSHI SÓZ SHAQABÍ DÁNEKERLERDI INTERAKTIV USÍLDA OQÍTÍW	161
78. Kurbanova Dilobar Zaynidinovna	
HOMONYMY AND POLYSEMY	163
79. Madumarova Dilrabo Solijonovna	
ADABIYOT FANINI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL METODLARNING O'RNI	165
80. Mamadoliyeva Gulnoz Quvvatovna, Nu'monova Dilafruz Mohirjon qizi	
O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA OMOLEKSEMALAR	166
81. Miljanova Matlyuba Muminovna	
ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA TABAQALASHTIRILGAN [DIFFERENTIAL] YONDASHUV	168

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

82. Nabiyeva Dilorom COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING	170
83. Narzieva Kholida Abdurahmonovna ORATORY SKILLS	171
84. Qahhorova Muqaddamxon ОНА ТИЛИ ФАНИНИНГ МЕТОДОЛОГИК ВА ИЛМИЙ АСОСЛАРИ	173
85. Qosnazarova Aygul Baxitbaevna МАКТАБЛАРДА QORAQALPOQ TILINI O'QITISH METODIKASI	175
86. Sagidullaeva Rayxan Baxitbaevna МЕКТЕПЛЕРДЕ QARAQALPAQ XALIQ DASTANLARIN OQITIWDAĞI MASHQALALAR HÂM ONDAĞI SHESHİMLER.....	178
87. Сидикова Ноила Юсуповна ФОРМИРОВАНИЕ КОГНИТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ У СТУДЕНТОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА.....	180
88. Soliyeva Nargizaxon Muxtorovna ONA TILI VA DABIYOT DARSLARINI NOAN'ANAVIY USULDA TASHKIL ETISHNING SAMARADORLIGI.....	182
89. Феруза Сулаймонова ПРОБЛЕМНЫЙ ПОДХОД ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В НАЦИОНАЛЬНЫХ ШКОЛАХ.....	184
90. Tolibova Gulniso Sobirovna O'TKIR HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" ASARIDA QO'LLANGAN GAPLARNING GENDER JIHATDAN FARQLANISHI.....	186
91. To'xtayeva Farida Isomitdinovna ADABIY TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI.....	188
92. Ulmasova Dilbar Abduraxmonovna FIKR TARBIYASI.....	189
93. G'ofurova Xolisxon, Kamalova Irodaxon Mo'minjon qizi UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABALARIDA INGLIZ TILI DARSLARIDA INGLIZ TILIDA PREDLOGLARNING O'RNI VA ROLI	190
94. Yakupova Gulnora Yaxshigeldiyevna DARS- BILIM BERISH VA MALAKA HOSIL QILISHNING ASOSIY OMILI.....	192
95. Yuldasheva Zamira Valiyevna ERKIN VOXIDOV IJODIDA VATAN TASVIRI	194
96. Юнусова Диляфруз Сайдуллаевна, Қодирова Садоқатхон Анваровна, Хайитова Омадхон Оллобердиевна ВАЖНЫЕ СЛУЧАИ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНЫХ ШКОЛАХ И СПОСОБЫ ИХ УПРАВЛЕНИЯ	195
97. Куллашев Зохиджон Абдувохидович, Нишонов Фарход Нематович МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ЛЕКСИКЕ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО	197
98. Саммутдинова Нафиса Тохировна, Ашуррова Раънхон Рахимвна О СИСТЕМЕ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА КЛАССАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В ОБЩЕЙ СРЕДНЕЙ ШКОЛА	199
99. Собирова Гулмирахон ЧЕТ ТИЛИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ МАСАЛАЛАРИ	201
100. Бобур Сулаймонов ТЕМУРБЕК ТЎРАБОЕВНИНГ «ТЕОРЕМА» РОМАНИДА МЕТОНИМИЯДАН ФОЙДАЛАНИШ МАҲОРАТИ	203

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

101. Ашурматова Ўғилой Абдурахмоновна, Кодирова Дилбар Моминовна ОСНОВНЫЕ ВИДЫ СОКРАЩЕНИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ	205
102. Шарипова Умида Алиевна ЧЕТ ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ МАСАЛАСЛАРИ	207
103. Эшмурадова Мусаллам Шерназаровна ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ	209
104. Махсудов Дилмурод Одилжонович, Юсупова Муаззамхон Нематовна, Нажмиддинов Исломбек Шавкатбек угли ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ	211
105. Охунова Наргиза Икромовна, Алиева Шахзода Абдулаттаевна, Абдуллаева Гулхумор Сайдуллаевна ОБУЧЕНИЕ ЧТЕНИЮ РУССКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЕ: ЗАДАЧИ И МЕТОДЫ	213
106. Наргизахон Ўқтамовна, Тешабоева Зарифаҳон Жўрабоевна, Асқарова Райноҳон ўткиржоновна ОФИЦИАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ОБЩИХ СРЕДНЯХ ШКОЛАХ: РОЛЬ ИСКУС- СТВА, МУЗЫКИ И ТЕХНОЛОГИЙ НА УЧАСТКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРА- ТУРЫ.....	215
107. Mixliboyeva Muxlisa Farxadovna THE FOCUS ON ENGLISH IN THE EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN.....	217

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛИДАГИ ТАДҚИҚОТЛАР

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA TO'GARAK MASHG'ULOTLARI
ORQALI O'QUVCHILARNING IMLO SAVODXONLIGINI OSHIRISH

Rahimova Farog'at
Buxoro viloyati G'ijduvon tumani
8-IDUMI ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi,
Xalq ta'limi a'llochisi
+998973020059

Annotatsiya: Bugungi kunda har bir sohada imlo savodxonligiga ega yosh kadrlar zarur. Ushbu maqolada umumiy o'rtta ta'limga mukammolikni o'quvchilarining to'garak mashg'ulotlarida imlo savodxonligini oshirish uchun diktant turlarini yozdirishning ahamiyati haqida tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: imlo savodxonlik, to'g'ri talaffuz, to'g'ri yozish, saylanma diktant, grammatic topshiriqli diktant

Har qanday davlat va jamiyat taraqqiyoti uchun o'sha davlatning asosiy kuchi-yoshlari yetuk bo'lishi kerak. Yetuk avlodni voyaga yetishida ta'limga sohasi asosiy vazifani bajaradi. Yurtimizda ta'limga sohasidagi olib borilayotgan islohotlar talaygina. Ammo bu sohada muammolarimiz ham bor. Jumladan, yosh kadrlarning imlo savodxonlik darajasi. Imlo savodxonlik esa umumiy o'rtta ta'limga mukammolikni oshirish uchun diktant turlarini yozdirishning ahamiyati haqida tavsiyalar keltirilgan.

Quyidagi tavsiya etmoqchi bo'lganim "Savodxonlik-bilimdonlik" to'garagi maqsadi ham o'quvchilarining imlo savodxonligini va o'tilgan mavzular yuzasidan olingan bilimlarni oshirishga qaratilgan. To'garak mashg'ulotlari uchun darsliklarda berilgan to'g'ri yozishni o'rganadigan mavzularni tanlab olish lozim. Masalan, 5-sinf ona tili darsligidagi "Unlilarning talaffuzi va yozilishi", "Ayrim undosh harflarning talaffuzi va imlosi", "Ko'chirma gaplarda tinish belgilarining qo'llanilishi", "Undalmalar va ularda tinish belgilarining ishlatalishi" va hokazo.

Mavzu: O unlisining talaffuzi va yozilishi.

Ushbu mashg'ulotda saylanma lug'at diktant olish maqsadga muvofiqdir. O harfli so'zlar audio orqali o'qib eshittiriladi. O'quvchilar talaffuzda farq qiladigan o harfli so'zlarni ajratib, ikki ustun shaklida yozadilar.

So'zlar: Olmazor, globus, futbol, kombinat, pianino, direktor, bronza, kino, sodiq, doimo, agronom, avtobus, trolleybus, transport, koinot, komediya, konchilik, kongress, mohirona, mojaro, monitoring, morfema, moychechak, traktor.

O harfi talaffuzda farq

qilmaydigan so'zlar :

Doimo

Avtobus

Globus

O harfi talaffuzda farq

qiladigan so'zlar:

olmazor

kombinat

pianino

Futbol	direktor
Bronza	agronom
Kino	trolleybus
Sodiq	komediya...

Ushbu saylanma diktant orqali o‘quvchilar o‘unlisining to‘g‘ri yozilishi va talaffuzini o‘rganishadi.

5-,6-,7-sinf o‘quvchilari ona tili darsligi orqali tilshunoslikning morfologiya bo‘limini o‘rganishga e’tibor qaratilgan. To‘garak mashg‘ulotida bu bo‘limga oid mavzularni mustahkamlash uchun grammatick topshiriqli diktant yozdirish maqsadga muvofiq.Buning uchun diktant matnni aytib turish yo‘li bilan yozdiriladi.So‘ng o‘tilgan mavzu doirasida til hodisalarini aniqlash va izohlash talab etiladigan topshiriq beriladi.Masalan:

Grammatik topshiriqli diktant

Har odamning gullagan fasli, ya’ni umrning gurkiragan davri bo‘ladi!Bu — yoshlik. Hayotimizning mazmun-mohiyati, to‘lishimiz, meva berishimiz, ya’ni, bu dunyoi dunda Odam bo‘lib tura bilishimiz, ildizimizning tiriklik zamiriga chuqr ketishi ana shu davrda, yoshlikda gullahimiz, qanday gullahimiz bilan bog‘liq hodisa. O‘smyrlikning olov chog‘larida dunyonи bilmoqqa intilish, jamiyatda shaxs bo‘lib qolishga urinish eng ulug‘ fazilat. Eskidan bir gap bor: «Yoshlikda o‘rgangan ilm toshga o‘yilgan yozuvdir».

TOPSHIRIQ:Fasl,yoshlik,ildizimiz,chuqr,ana shu, qanday, hodisa, intilish, bilmoq, o‘rgangan, bor kabi so‘zlarning qaysi so‘z turkumlariga oid ekanligini aniqlang.

Xullas, to‘garak mashg‘ulotlarida olib boriladigan har bir diktant turlari o‘quvchilarning ona tili fani bo‘yicha qo‘yilgan malaka talablari-nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. Davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi.Toshkent-2018
2. A.Mirzayev.Diktant metodikasi.O‘qituvchilar uchun qo‘llanma. Toshkent, ”O‘qituvchi”, 1979
- 3.O‘zbek tilining imlo lug‘ati.”O‘qituvchi”nashriyoti,Toshkent-2011
- 4.Diktantlar to‘plami.O‘qituvchilar uchun qo‘llanma.”Tafakkur”,Toshkent-2012

**НЕМИС ХАЛҚИ ЭПОСИ "НИБЕЛУНГЛАР ҚҰШИФИ" АСАРИНИНГ
ЯРАТИЛИШ ТАРИХИ ВА ҚҰЛЁЗМА НУСХАЛАРИГА ДОИР**

*Ўзбекистон Миллий университети
Хорижий филология факультети
Немис филологияси бўлими талабаси
Жамшидбек Давронов
jamshidbek.davronov1801@gmail.com
+998 99 695 51 18
Илмий раҳбар: проф. Ш.С.Имманинова*

Аннотация: Мақолада немис халқининг қаҳрамонлик эпоси “Нибелунглар құшифи” асарининг яратилиш тарихи ва унинг бир неча құлёзма нусхалари түғрисида сўз юритилади. Асар муаллифи номаълум бўлганлиги сабабли бундай асарларнинг яратилишида маълум қоидалар борлиги түғрисида ҳам мақолада қисқача тўхталиб ўтилади.

Калит сўзлар: Эпос, нибелунглар құшифи, немис адабиёти, құлёзма, германлар тарихи, адабиётшунослик.

Ҳар қандай асар таҳлилидаги энг мухим босқич, шубҳасиз, унинг қандай ва қай йўсинда яратилгани, қандай тузилганлиги ва бизгача қай ҳолда етиб келганлиги ҳақидаги саволларга жавоб топишдан иборатdir. Чунки ҳар қандай нарсанинг ташки киёфасини ўрганмай туриб, унинг ички дунёсига назар ташлаб бўлмайди. Зеро, таҳлил мукаммал бўлмас экан, уни тадқиқот деб бўлармикан?!

Шу нуқтаи назардан олиб қарайдиган бўлсак, бадиий асар яратилиш тарихини ўрганиш асносида унинг мақсади, мавзуси ва тузилиши ҳақидаги маълумотлар ўз-ўзидан аён бўла бошлайди. Айниқса, узок ўтмишдан дарак берувчи манбалар кишидан таҳлил учун узок муддат, улкан мушоҳада ва мустаҳкам шиҷоатни талаб қиласди. Чунки ўша асар ёзилган давр ижтимоий ҳаётини ҳис қилиш, асар ёзилишига туртки бўлган воқеаларни тадқиқ қилиш ҳамда ҳозирги давргача бу асар қандай етиб келганлиги ва ўзгаларнинг бу ҳақида юритган фикрларини таҳлил қилиш мураккаб ва масъулиятли вазифадир. Шундай экан, немис халқи адабиётининг энг мухим қадимий манбаларидан бири бўлмиш “Нибелунглар құшифи” ҳам ўз аҳамияти илиа худди шундай таҳлилни талаб қиласди. Зеро, улуғвор асар тарихига ҳам етарлича назар ташламоқ лозим.

Нибелунглар құшифи ўрта асрлар даврига мансуб машхур қаҳрамонлик эпоси бўлиб, нибелунглар ривоятини акс эттирган энг қадимий ёзма манбалардан биридир. Негаки бу ривоятлар асрлар оша оғиздан оғизга ўтиб келарди, бизга номаълум бўлган муаллиф эса уни авлодларга ёзма асар сифатида қолдиришга қарор қиласди, натижада биз танишаётган ушбу муҳташам асар дунёга келади. Эпоснинг ёзилган санаси муаллифи сингари маълум эмас, бироқ тадқиқотлар натижасида бу асарнинг XII аср охирлари ёки XIII аср бошларида ёзилганлиги таҳмин қилинади.

Асарда муаллиф ҳақида ёзилган ёки изоҳ берилган ўринни топиш мушкул, негаки бу ҳам қаҳрамонлик эпослари ёзилишидаги маълум бир қонун-қоидалардан бири бўлган. У даврда шоирнинг адабий ютуқларини санаб ўтиш эмас, балки асар мазмунининг омма орасида қанчалик тарқалиши ҳамда унинг қандай қилиб ҳалқ орасида илдиз отиши мухимроқ бўлгани ҳақида асослар мавжуд. Тадқиқот хулосаларидан шуниси маълумки, асар маълум бир якка муаллифнинг тугалланган характердаги ижод маҳсулидир. Эпоснинг асли шоирнинг оғзаки ҳикояларидан ёзиб олинган. Вакъллар ўтиб эса турли ўзгартиришлар ва тузатишлар натижасида воқеалар ва асар мазмуни ҳам ўзгариб бир қанча асар варианtlари ҳосил бўлади.

Нибелунглар құшифининг матни таҳминан 37 та немисча құлёзмада (улардан кўпчилигининг баъзи қисмларигина бор) ҳамда битта нидерландча қайта ишланган нусхаларда сақланиб қолинган (улар орасида фақат нола қисмдан иборат бўлган иккитаси ва битта авентюралар мундарижаси мавжуд). Құлёзмаларнинг асосий қисми немис тили тарқалган ҳудуднинг жанубий қисмидан топилган (Швейцария, Форалберг, Тирол). Берлин университети профессори, тилшунос олим Карл Лахман энг қадимги тўлиқ бўлган учта қўлёzmани ҳарфлар билан қуйидагича белгилади:

А – Ҳоҳенем-Мюнхен қўлёзмаси (XIII аср сўнгги чораги): Бавария давлат кутубхонасида сакланади.

Б – Сент Галлен қўлёзмаси (XIII аср ўрталари ёки ундан аввал): Сент Галлен жамғарма кутубхонасида мавжуд.

С – Ҳоҳенем-Лассберг ёхуд Донауэшинген қўлёзмаси (XIII аср иккинчи чораги): 2001-йилдан бўён Баден кутубхонасида сакланади.

Бу учала асосий нусхалар 2009-йили халқаро ЮНЕСКО ташкилоти томонидан Жаҳон хужжатлари мероси рўйхатига киритилган. Ушбу қўлёзмалар асосида бир неча насрий кўринишдаги манбалар ҳам тайёрланган.

Қўлёзмалар ва уларнинг насрий нусхаларини асар сўнгидаги байт орқали гуруҳлаш амалга оширилган. Яъни А ва Б нусхалар қуидагича якунланади: “*daz ist der Nibelunge not*” (бу нивелунглар таназзулидир). Асарнинг С нусхаси ҳамда унга яқин бўлган насрий хulosадан ташкил топган манбалар эса ўзгача якунга эга: “*daz ist der Nibelunge liet*” (бу нивелунглар кўшиғидир).

Ушбу қўлёзмалар орасида С нусха энг кенг тарқалганидир, сабаби шуки, бу нусха китобхонларга мослаштирилган ҳолда алоҳида эътибор билан қайта ишланган ҳамда фожиа анча юмшатиб тасвирланган ҳисобланади. Бу нусхага яқин бўлган анчагина вариантлар мавжуд бўлиб, улар биргаликда С гуруҳни ташкил этади. Бир неча қўлёзмалар эса худди Б дагидек мазмун ва тузилишга эга саналади, шу боис уларни Б гурухга киритишга қарор қилгандар. А нусха ҳам тузилиш жиҳатдан Б га мос матнлардан иборат бўлиб, шу гурух таркибиға киради, бироқ унга хос фарқловчи хусусият шуки, пухта ва изчил тузилишга эга эмас. Ваҳоланки, филолог Карл Лахман уни энг қадимги қўлёзма варианти сифатида таъкидлаган.

Асар мавзуси ва ундан кўзланган мақсадига кўра “Нивелунглар қўшиғи” нивелунглар ривояти асосида яратилган немис тилидаги энг муҳим ўрта аср манбасидир. Воқеа илдизлари германлар тарихидаги халқларнинг буюк қўчишлари даврига бориб тақалади. Бу давр эса XIX аср адабиётшунослигига “Немис қаҳрамонлиги асри” дейилган.

Ривоятнинг тарихий асоси ёки таянч нуқтаси сифатида одатда антик давр сўнгидага Рим лашкарбошиси Аттила томонидан хунн қўшини ёрдамида Вормс ҳудудларида бургунд қироллигининг яксон қилиниши воқеалари ҳисобланниб келинган. Яна бир тарихий воқеа бу Аттила ва эҳтимолий герман князининг қизи Илдиколар ўртасидаги никоҳ тўйи ва шунингдек, қўпчиликнинг фикрига кўра, меровинглар хонадонидаги Брюнхилда ва Фредигундалар ўртасидаги жанжалдир. Бироқ бундай тарихий воқеаларнинг бизгача турли ўзгаришлар ва муболага ҳамда кучайтиришлар қўшилган ҳолда етиб келгани ва ушбу эпос шеърий йўл билан яратилгани туфайли асарда нивелунглар ривояти ўз воқеаларини тўлалигича ҳақиқат сифатида намоён эта олмади. Тарихга энг яқин жиҳатлар асарнинг маълум бир прототиплари исмлари саналади. Зоро, сўнгги нолада муҳим рол ўйнаган руҳоний Пилгрим фон Пассау ҳақиқий ҳаётда мавжуд бўлган инсондир, аммо унинг асарга боғлиқлик жиҳати тўқима бўлиши мумкин.

Нивелунглар қўшиғи тузилиш жиҳатидан ҳам ўзига хосдир. Асар 2400 та қўшиқ матни мисолидаги банддан ташкил топган 39 та авентюорани ўз ичига олади. Воқеалар мазмунига кўра икки катта қисмга бўлинади. Биринчи қисмда Зигфриднинг ҳаёти, Кримхилда билан никоҳи ҳамда унинг Ҳаген томонидан ўлдирилиши воқеалари ёритилган бўлса, иккинчи қисмда Кримхилдининг хуннлар қироли Эцэлга турмушга чиқиши ҳамда унинг бургундлардан, асосан ёрининг қотилидан олган қасоси воқеалари жамланган.

Авентюралар боб қўринишидаги бирликлар бўлиб, улар воқеа кўламига боғлиқ равишда турли узунликда бўлган. Кўпгина қўлёзмаларда ҳар бир авентюра ўзига мос сарлавҳага эга ҳисобланади. Бироқ, маълумотларга кўра, бундай сарлавҳалар ҳамда авентюра деб номланган кичик қисмлар асар муаллифига тегишли эмас, негаки ҳар бир қўлёзма нусхада турли мазмун ва тузилишдаги сарлавҳалар мавжуд. Асарнинг асл нусхасига энг яқин турувчи Сент Галлен қўлёзмаси қисмлари сарлавҳага эга эмас, балки хатбоши ҳамда бош ҳарфлар билангина ажралиб турган.

Нивелунглар қўшиғи ўзи билан янги адабий анъанани бошлаб берди. Бунга эса оғзаки ҳикоя қилиш санъати асосида шеърият тили ривожлангани ҳамда катта тарихий эпослар яратилиши яққол далил бўлиб хизмат қиласиди. Ривоятнинг кўпгина машхур воқеалари, мисол учун ёш Зигфриднинг аждарҳо билан жангни Нивелунглар қўшиғига алоҳида

авентюра сифатида эмас, балки оддий эслатма тарзида берилган. Бу ҳам асарнинг ривоятдан фарқланиб туриши ҳамда унинг кўр-кўёна адабийлаштирилган шеърий шакли эмаслигидан далолатдир.

Эпос тили ҳам стилистик жиҳатдан оғзаки ҳикоя услубидан бироз фарқ қиласди, сабаби унда сўзлашув тили ҳамда сарой жамиятига мос расмий иборалар аралашган ҳолда намоён бўлган. Бундан ташқари тарихий сўзлар билан биргаликда ўша замон мухитига мос атама ва тушунчалардан кенг қўлланилган.

“Нибелунглар қўшифи” асари ўз тарихида кўп асрларни босиб ўтган бўлса-да, аҳамияти ва мазмунини йўқотмади. Аксинча, XVIII аср ўрталарида унга қайта ишлов берилди ва ҳозирги тилга мос кўринишга келди. Бунда Карл Симрок томонидан қилинган синхрон таржима алоҳида рол ўйнайди. XIX-XX асрларга келиб эса Зигфридни аждарҳо ўлдирган миллий қаҳрамон деб атаб, ушбу асарни немис миллий эпоси сифатида қадрлай бошладилар.

Хулоса шуки, бадиий асар ҳам улкан бир бино мисолдир. Уни қуришдаги машаққатлар ва жараённи билмай туриб, шакли, вазифаси ҳамда тузилиши ҳақида маълумотга эга бўлмай туриб, унга оқилона ва тўғри баҳо бериш мумкин эмас. Шундан сўнггина ботиний томонга назар ташлаш, керак бўлса унда яшаш мумкин. Зоро, “Нибелунглар қўшифи” ҳам тарихий ва адабий жиҳатдан шундай бир хазинаки, ундан чиқарилган хулоса орқали ақл шууримизни бойитишимиз ва шубҳасиз, асар билан ошно бўлиш давомида ўша дунёда яшашимиз ҳам мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Каримов Ш.Қ. Немис адабиёти тарихи. – Т.: 2003.
2. Das Nibelungenlied. – Stuttgart: 1868.
3. Alfred Bechmel. Das Nibelungenlied. Übersetzung aus dem Mittelhochdeutschen. – Stuttgart: 2001.
4. Файзула Бойназаров. Жаҳон адабиёти. –Т.: - “Мусиқа” нашриёти, 2006.

ПРОБЛЕМЫ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ШКОЛАХ

Бахриева Умеда Сирожиддиновна
Учительница английского языка
46 школы города Самарканда
+998 90 6009068

Аннотация: Данная статья отражает актуальные проблемы обучения иностранному языку в общеобразовательных школах Узбекистана. Автор пытается выделить ключевые моменты, трудности и предлагает несколько путей решения.

Ключевые слова: *иностранный язык, восприятие, знания, способность, проблемы, методика.*

Наиболее важным из жизненных периодов человека, несомненно, можно назвать младший школьный возраст. Учащиеся, которые находятся на этом периоде своего индивидуального развития, активно накапливают знания об окружающем их мире. Этот период вполне подходит для восприятия любой информации. Школьники в этом возрасте стремятся приобрести новые знания. И весьма важно поддерживать это стремление на протяжении всего учебного процесса. Одним из важных задач обучения иностранному языку на начальном периоде является возникновение у учащихся навыков и искусства личного решения элементарных коммуникативно-познавательных задач в устной и письменной речи, чтении. Другими словами, школьники начальных классов могут овладеть иностранным языком. Необходимость раннего обучения иностранному языку официально признана государством. Способности человека прогрессируют наиболее быстро в детском возрасте от рождения до 10 лет. Ученики 7-10 лет лучше усваивают иностранный язык. Языки в данном возрасте воспринимаются намного легче, чем в последующие годы. У учащихся начальных классов хорошо развита долговременная память. Преподавание иностранного языка в школе требует от педагога высокого уровня профессионального мастерства, любви к детям, а также старания и умения преподнести материал таким образом, чтобы ученики не только успешно освоили его, но и проявили интерес к предмету. Достичь этого, несомненно, можно, приложив определенные усилия, причем, как показывает практика, успех зависит не столько от опыта, сколько от энтузиазма, энергичности и заинтересованности педагога. Возможно возникновение определенных проблем при преподавании иностранного языка в школе, однако они должны служить не препятствием, а стимулом для профессионального роста учителя.

Среди них можно выделить следующие:

1) проблема раннего обучения, затрагивающая психолого-возрастные особенности конкретного ребенка, всегда является наиболее актуальной, поскольку изучению иностранного языка именно в начальной школе соответствует наиболее благоприятный и восприимчивый к занятиям период развития детей. Исследователями давно выявлена тесная взаимосвязь методики обучения иностранным языкам и психологии. Учащиеся начальных классов невнимательны в силу данного периода своего развития, поэтому, даже если дети отвлекаются, не могут сосредоточиться на учебном материале или перестают слушать учителя, наказывать их плохой оценкой или ругать не имеет смысла, так как этот метод сработает лишь на ближайшие несколько минут. Ученики запомнят без всяких усилий все новое, неожиданное, яркое, однако могут упустить существенные детали преподаваемого материала. Исследователи замечают, что только к третьему классу внимание может сохраняться непрерывно в течении всего урока.

Решение. Специфика работы с младшими школьниками заключается также в необходимости подбора таких методов и средств обучения, которые бы были действенны и интересны самим учащимся. Необходимо учитывать тот факт, что школьники лучше запоминают наглядный материал: для их восприятия характерна высокая эмоциональность и яркость образов.

2) Сложность овладения письменной речью в возрасте учащихся начальной школы. Обучение письменной речи является одним из важнейших аспектов современной методики преподавания языка. По мере овладения письменностью развивается связная речь.

Решение. Овладение письменной речью как на родном, так и на иностранном языке

непосредственно влияет на формирование целостности языковой личности, поэтому данный аспект требует особого внимания педагога. В начальной школе особо важную роль играет личность педагога, его умение заинтересовать школьников. Но есть ряд проблем, с которыми сталкиваются учителя при обучении английскому языку учеников второго и третьего класса. В классе находятся совершенно разные ученики: они различаются и по уровню способностей к овладению языка, к общению на английском языке в группе, а также интеллектуальные способности. У каждого школьника есть свои особенности характера, свои интересы. Важно также помнить, что дети обладают разными темпераментами: некоторые агрессивны, другие застенчивые, третьи слишком тревожны, болезненно переживают свои неудачи и боятся сделать ошибку. Учет всех этих различий помогает подобрать каждому ребёнку более подходящее задание или роль.

Теперь остановимся на проблемах, которые возникают при обучении второго класса. В обучении английскому языку на начальном этапе письмо играет большую роль. Но, чтобы выполнить эту важную роль, именно на начальном этапе и, в частности на первом году обучения письму, ученики должны усвоить технику письма, научиться писать буквы и овладеть орфографией слов, усвоенных в устной речи и используемых в письменных упражнениях. Темп письма учащихся очень медленный и на их родном языке обучения. Учащиеся второго класса на каждом уроке знакомятся с двумя новыми буквами английского алфавита. Также учатся их писать, произносить эти буквы правильно, выполнять некоторые упражнения и учить новые слова. Не все учащиеся способны освоить всю эту информацию за один урок. Так как это незнакомый им язык. И как было сказано выше у каждого школьника разные способности к восприятию языков. Думаю, что с данной проблемой сталкиваются многие иностранные учителя начальных классов.

Ещё одна из проблем которая существует, это в программе третьего класса. Несмотря на то что учащиеся осваивают английский язык без грамматических правил на английском языке они должны иметь представление и на родном языке о теме данного урока. Некоторые трудности возникают при объяснении им степень сравнения прилагательных. Так как это грамматическое правило они не знают на их родном языке. И тут возникают некоторые трудности. Они знают, что такое прилагательное, но к сожалению, не знают об их степенях сравнения.

Для решения данных проблем думаю, что нужно внести не большие изменения в существующую программу. Пересмотреть и чуть облегчить программу на данном этапе обучения.

Преподование иностранного языка младшим школьникам требует особенного мастерства педагога, ведь на него возлагается огромная ответственность. Важно не просто знать иностранный язык, но и уметь его преподавать, любить свое дело, быть тактичными и ответственным.

Литература:

- 1.Богачкина Н.А. Психология (Электронный конспект лекций)
- 2.Негневицкая Е.И. Иностранный язык для самых маленьких: вчера, сегодня, завтра. 1987
- 3.Пирожкова А.О. Обучение английскому языку младших школьников с учетом их психологических особенностей. 2014
- 4.Негневицкая Е.И. , Шанарович А.М. Язык и дети. 1981

INGLIZ TILIDA – SONLARNING SO’Z TURKUMI HAQIDA UMUMIY MA’LUMOT VA ULARNING TUZULISHIGA KO’RA TURLARI

*Boboyeva Lutfiniso Sobirovna
Toshkent viloyati Bo’ka tumani 1-sonli umumiy
o’rta ta’lim maktabining Ingliz tili fani o’qituvchisi
Telefon: +998(94) 118 24 63*

Annotatsiya: Quyida berilgan ushbu ilmiy maqlolada Ingliz tilida – sonlarning so’z turkumi haqida umumiy ma’lumot va ularning tuzulishiga ko’ra turlari haqida ilmiy yondashishga qisqacha harakat qilingan ya’ni - sonlar mustaqil ma’noli tobe so’zlardan iborat ekanligi, miqdor tushunchasi, Ingliz tilida sonlar strukturasi haqida so’z boradi.

Kalit so’zlar: Sonlar, Qancha?, Necha?, Nechanchi?, Arab raqami, Rim raqami, Sonlar strukturasi, Zero, Arxaik, Oh, Love., Zip.

Sonlar mustaqil ma’noli tobe so’zlardan iborat bo’lib, predmetning miqdorini va tartibini ko’rsatadi, qancha?, necha?, nechanchi? kabi so’roqlarga javob bo’ladi. Son otga bog’lanib, uning sanog’ini miqdorini (ikki talaba, besh bola, o’nta daftar kabi), miqdorga bog’liq tartibini, darajasini (ikkinchi kurs, beshinchi uy kabi) va otga bog’lanmagan holda mavhum miqdor tushunchasining nomini (three and four is seven - uch bilan to’rt yetti bo’ladi, five multiple five is twenty five - besh karra besh yigirma besh kabi) bildiradi.

Sonlar harf bilan yoziladi (besh, o’n, o’n to’qqiz, ikkinchi, yettinchi) yoki arab raqami bilan (5, 10, 14, 19, 2-, 7-), rim raqami bilan (V, X, XIV, XIX) ko’rsatiladi. “Predmetlarning sanog’i va aniq miqdori uchun ishlataladigan so’z” sonning so’z turkumi sifatidagi umumiy grammatik ma’nosidir. Sanaladigan predmetlar uchun ishlataliganda ularning sanoq va miqdorini anglatadi. Son so’z turkumi sifatida predmet ifodalovchilari bilan munosabatga kirishib, shu jihat bilan sifat va ravish turkumiga yaqin turadi. Biroq aniq miqdor bildiruvchi bu so’zlar predmetlarning noaniq miqdorini bildiruvchi oz, ko’p, mo’l kabi sifatlardan ajralib turadi. Sifatlar raqam bilan ifodalanmaydi. Son esa noaniq miqdorni bildirganda ham raqam bilan beriladi: three or four days -- uch-to’rt kun (3-4 kun). Bu esa ular anglatgan miqdor noaniqligi ham nisbiy ekanligidan dalolat beradi. Songa oid so’z matematik son ma’nosida esa faqat ularning nomini bildiradi. Demak, predmet nomini anglatuvchi so’z bilan munosabatda namoyon bo’ladigan ma’nosi bilan son so’z turkumini tashkil etadi.

Miqdor tushunchasi juda mavhum bo’lgani sababli, uni ifodalovchi so’z ham mavhum xususiyatga ega. Son shu xususiyati bilan boshqa so’z turkumidan farq qiladi. Masalan, besh, o’n iki, yigirma uch, bir yuz o’n to’qqiz kabi sonlar alohida olinganda, faqat mavhum miqdor tushunchasining ifodalaydi. Sonning ma’nosi u biror narsa nomini bildirgan so’z bilan bog’langandagina aniqlanadi: beshta daftar-five notebooks, o’n ikki kishi –twelve (dozen) people, yigirma uch o’quvchi twenty-three pupils kabi.

Bir sonidan katta barcha sonlar otning ko’plik shakliga xos birdan ortiqlik, ko’plik tushunchasini aniqlab ifodalashga xizmat qiladi. Bunday sonlar bilan birikkan ot o’zbek tilida ko’plik yasovchi –lar affiksini olmaydi. Talabalar keldi – to’rt talaba keldi, kitoblar oldim – o’n ikkita kitob oldim kabi. Son har vaqt sanalishi mumkin bo’lgan predmetlarni anglatgan otlar bilan qo’llanadi, ularni miqdor jihatidan aniqlab keladi.

Ingliz tilida sonlar strukturasiga (tuzulishiga) ko’ra quyidagi turlarga bo’linadi: a) sodda (Simple numerals) sonlar, yasama sonlar (Derived numerals), qo’shma sonlar (Compound numerals) va murakkab sonlar (Composite numerals). Sodda sonlar bir o’zakli so’zlardan (one, two, three, four, five, etc.) tashkil topadi. 1 dan 12 gacha bo’lgan sonlar, 100, 1000, 1000 000 sonlari sodda sonlar hisoblanadi, ya’ni a hundred, a thousand, a million kabi. Sodda sonlarga affikslarning qo’shilishidan yasama sonlar yasaladi, ya’ni 13 dan 19 sonigacha bo’lgan sonlar –teen qo’shimchasini olish orqali yasaladi, o’nliklarni bildiradigan sonlar –ty qo’shimchasi yordamida yasaladi: thirteen o’n uch, fourteen o’n to’rt; twenty-yigirma, thirty-o’ttiz, forty-qirq. Ikki va undan ortiq sonlarning o’zaro qo’shilishidan qo’shma sonlar yasaladi, ya’ni 21 da 29 gacha bo’lgan sonlar, 31 dan 39 gacha bo’lgan sonlar va shu kabilar murakkab sonlar hisoblanadi: twenty-one – yigirma bir, twenty-five – yigirma-besh, thirty-two – o’ttiz ikki. Murakkab sonlar bir va bir necha o’zakli sonlarning erkin birikishidan yasalgan sintaktik birikmalardan tashkil topadi,: one thousand and

twenty eight bir ming yigirma sakkiz. Sonlar birlik, o'nlik, yuzli, minglik sistemasida qo'llanadi, ya'ni avval birdan o'ngacha sonlar (birliklar) ayrim so'zlar bilan ifoda qilinadi. Keyin har qaysi o'nlikning o'ziga xos nomi bor. Yuz, ming shu so'zlar bilan ifodalanadi. O'nliklar orasidagi miqdor o'nlik nomiga birlik sonni qo'shib tuziladi. Undan keyin minggacha yuz ichidagi sonlar qaytariladi. Sonning shu tariqa ifodalanishi birlik, o'nlik, yuzlik, minglik sistemasini tashkil qiladi. Bu sistemaning qismlari qat'iy tartibga bo'ysinadi. Bu sistemada jami son bildiruvchi 20 ta so'z (million, milliard so'zlaridan tashqari) bo'lib, ular juda katta miqdorlarni ko'rsatishga xizmat qiladi. Ingliz tilida sonlar kontekstga bog'liq holda, ya'ni turli holatda turlicha o'qiladi. Biz quyida ularning ayrimlarini aytib o'tamiz: 0 (nol) soni -- quyidagi shakllarda o'qiladi:

Zero: fanda oid ma'lumotlarda rasmiy tarzda o'qiladi

naught / nought: Britaniya varianti hisoblanadi

aught: arxaik so'z hisoblanadi, lekin ba'zan sifr orasida o'rta raqamda kelganda aytildi. Masalan, "thirty-aught-six", the .30-06 Springfield riflecartridge and by association guns that fire it)

oh[ou]: telefon raqamlari, bank hisob raqami, avtobus qatnovi raqamida ishlatiladi

– umumiyl holda sport o'yinlarida hisobni aytishda ishlatilib, Britaniya variant hisoblanadi: The score is two-nil. Hisob ikkiga nol.

– null: biror narsa yoki fikrga nisbatan hechqancha, hech narsa degan ma'nolarni anglatadi;

– love (Fransuz tilidan olingan): tennis, badminton, kabi sport o'yinlarida ishlatiladi;

– zilch, nada (Ispan tilidan kelib chiqqan), zip – norasmiy holda ishlatilib, hech narsa so'ziga urg'u berib aytishda ishlatiladi, bular birgalikda ham kelishi mumkin. Masalan: "You know nothing – zero, zip, nada, zilch!" Sen hech narsa bilmaysan, butunlay "nol"san!

– nix - bu shakl ham fe'l sifatida ishlatiladi.

Xulosa o'rni shuni aytishimiz mumkinki - So'z turkumlarini tasnif qilish uch turdag'i prinsipga asoslanadi: 1) ma'no 2) shakl 3) funksiya. So'z turkumlar uch prinsipga, ya'ni o'z ma'nosiga, shakliga (kategoriyalariga), funksiyasiga ko'ra mustaqil so'z turkumlari va yordamchi so'z turkumlariga bo'linadi. Mustaqil so'zlarning aniq leksik ma'nosini bo'lib, ular gapda mustaqil funksiyani bajaradilar. Demak, ular gapda gapning bosh bo'laklari bo'lib kelishi mumkin. Mustaqil so'zlarga esa, fe'l, ot, sifat, son, olmosh va ravish so'z turkumlariga kiruvchi so'zlar kiradi. Sonlar tuzilishi jihatidan ikki xil bo'ladi: sodda son va qo'shma son.

1. Sodda son bir o'zakdan iborat bo'ladi. O'zbek tilida sodda sonlar quyidagilar: bir, ikki, uch, to'rt, besh, olti, yeti, sakkiz, to'qqiz, o'n, yigirma, o'ttiz, qirq, ellik, oltmis, yetmis, sakson, to'qson, yuz, ming, million, milliard. Eski o'zbek tilida son, miqdor bildiruvchi tuman (o'n ming), lak (yuz ming) so'zlar ham ishlatilgan.

2. Qo'shma son bir miqdor tushunchasini anglatuvchi ikki va undan ortiq sonlardan iborat bo'ladi: o'n ikki, o'n to'rt, o'ttiz olti, bir yuz yigirma beshinchi kabi. Qo'shma sonlarda avval katta sonning miqdori bilan, undan keyin yana kichikroq son o'z miqdori bian keladi: uch ming ikki yuz to'qson besh (3295), bir ming to'qqiz yuz yetmis besh (1975) kabilarni ko'rib o'tishimiz mumkin.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bo'ronov J.B "Ingliz va o'zbek tillari qiyosiy grammaticasi"
2. Gaffarov M., va b., "Ingliz tili grammatikası", T.: -O'qituvchi, 2012
3. Gordon E.M., Krylova I.P. "A Grammar of present - day English" M., 1974
4. Ilysh B.A "The structure of Modern English" M., 1959
5. Каушанская Б.Л., Ковнер Л.П. "Грамматика английского языка" Л., 1973

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБУЧЕНИЯ ИЗЛОЖЕНИЯ И СОЧИНЕНИЯ

Джаббарова Шоира Каҳхаровна
Андижанская область Шахриханский район
44 – СГОШ Учитель русского языка
Телефон: +998(94) 94 106 11 62
Файзуллаева Гулрайхон Махаммаджановна
Андижанская область Шахриханский район
44 – СГОШ Учитель русского языка
Телефон: +998(99) 909 38 74

Аннотация: В данной статье говорится о месте сочинений и изложении в школе, кокое место они занимают в системе речевых упражнений.

Ключевые слова: Сочинения, изложения, синтаксические конструкции, связный текст.

Сочинения и изложения в школе занимают особое место: им в известном смысле подчинены все другие речевые упражнения. В сочинении школьник приближается к естественным условиям порождения речевых высказываний – к таким условиям, какие складываются в жизни.

Сочинения и изложения перерастают в серьезную планируемую умственную работу, имеющую не только учебно-воспитательное значение, но и служащую самовыражению, становлению личности учащегося.

Они служат эффективным средством формирования личности, возбуждают эмоции, умственную самостоятельность, приучают детей осмысливать, оценивать и систематизировать виденное, пережитое и усвоенное, развивают наблюдательность, учат находить причинно следственные связи, сопоставлять и сравнивать, делать выводы.

Сочинение – это упражнение, с помощью которого учитель пытается сделать более совершенной естественную монологическую речь учащихся, стремится обогатить их опыт речевой деятельности. В начальных классах дети постепенно учатся выражать устно и письменно в связном тексте свои мысли и знания, все усложняющиеся и по содержанию, и по форме.

Готовясь к устному рассказу и письменному сочинению, школьники планируют свою деятельность и учатся:

- понимать заданную тему;
- раскрывать тему и основную мысль;
- передавать в тексте рассказа или сочинения свою позицию;
- располагать материал в определенной последовательности, выделять смысловые части в тексте;
- озаглавливать части (составлять план) и придерживаться его в конструировании связного текста, а в случае необходимости поменять последовательность;
- использовать выразительные средства языка, строить синтаксические конструкции и связный текст;

Сочинения как устные, так и письменные различаются по источникам материала, по степени самостоятельности, по способам подготовки, по жанру. По степени самостоятельности, по методам подготовки различаются изложения и сочинения коллективные, проводимые на общую тему для всех и требующие общеклассной подготовки. В процессе работы над текстом школьники учатся анализировать, синтезировать, выделять главное, сосредотачивать внимание на одних явлениях и абстрагироваться от других.

Изложение (устное и письменное) формирует умение в разных видах речевой деятельности. с одной стороны, умение воспринимать текст на слух (аудирование) или зрительно (чтение), с другой – умение пересказывать текст устно (говорение) или письменно. Анализ исходного текста, его темы, идей, композиционных и языковых особенностей и последующее его воспроизведение формирует у учащихся умения связной речи (коммуникативные умения). Это умение раскрывать тему и основную мысль высказывания; умение собирать и систематизировать материал к высказыванию по такому источнику, как книга; умение планировать и создать высказывание с учётом его задачи, темы, основной

мысли; умение строить монологические высказывания разных функционально-смысловых типов (описание, повествование, рассуждение) и др.

При работе над выборочным изложением важно правильно отобрать материал, сохранив при этом стиль автора. Во время подготовительной работы по отбору материала важным повторить изученные средства выразительности, провести словарную работу, составить план будущего изложения. Схема подготовительного урока к изложению: постановка цели урока, вступительное слово (об авторе, о произведении, из которого взят отрывок для изложения), выразительное чтение текста, беседа по содержанию и структуре исходного текста (составление плана), языковой анализ, уточнение задачи изложения, повторное чтение текста.

Выборочное изложение – это такой вид изложения, при котором учащиеся передают содержание по одному из освещённых в тексте вопросов. При проведении выборочного изложения сначала находят главы, в которых описываются определённые явления или события (например, из жизни какого-либо героя), затем выделяют в них части и озаглавливают каждую часть. Получается своеобразный план изложения, в соответствии с которым проводится пересказ и письменное изложение на указанную тему. При выборочном воспроизведении текста ученики выделяют одну часть материала и отвлекаются от другой, что развивает такую мыслительную операцию, как абстрагирование, способствует активности и избирательности мышления.

Отсюда следует вывод, что этап планирования своих действий при работе над изложением и сочинением в структуре речевого действия незаменим и отсутствие его приводит к нарушению единой системы развития связной речи в речевой деятельности.

Использованная литература:

1. В. Маяковский. Полное собрание сочинений. В 13-ти т. М. 1959 т 12
2. Вопросы литературы, 1986 № 10.

ENGLISH CLASS FUN ACTIVITIES THAT CAN BE USED EFFECTIVELY

*Kurbanova Maxfuz Karshiyevna
Kashkadarya region, Karshi city
21st school, English teacher
+998-97-315-53-33*

Annotation: Conventional lecture methods would not be very productive when the pupils are tired or sleepy, especially in the afternoon lessons. Having some fun classroom activities can make pupils active after lunch hour. Some teachers would make it plainly fun games while some others use it as a strategy to revise what is learned in the previous classes. Some teachers would take a short gap in between the strenuous learning to bring in some fun. I am writing about some interesting fun classroom activities to make your lesson interesting and engaging.

Key words: *productive, activities, reading comprehension, bingo puzzle*

In my English lessons, I try to use different games and activities so that my pupils do not get tired of usual flow of lesson. In order to get all pupils involved into the games or activity, I choose the suitable one to all my pupils. Here, I chose the games and activities that any teacher of English can use in their lessons.

Educational Bingo. This awesome game can be played in groups. It is a lot of fun while helping to revise what is learnt in the class. Teacher can ask a question that was taught in the previous class and the answer would be hidden in the bingo puzzle.

Bleep. Bleep is an interesting memory game in which pupils are restricted to use certain words during reading comprehension. A list of banned words is first provided to the participating pupils. This can also be word categories such as colors, names, animals, food and more. Teacher would then give a reading comprehension material containing the relevant words. Each pupil is asked to read a sentence or paragraph by omitting these words. They have to bleep once they come over a banned word to succeed in the game.

Pink Tac Toe. This is a really funny game that can be played with any number of pupils by grouping them into teams. Teacher would call out a body part followed by a colour. A pupil from a team is assigned the task of finding an object in the classroom with that particular colour. He/she then needs to touch it with the mentioned body part. If teacher calls out pink toe, he/she has to find out an object with pink colour and touch it with his toe.

Sports Gallery. This is an energizer game that raises the acting spirit in pupils. Teacher will have a list of sports activities with him/her numbered from 1 to 10 or so. He would then randomly call out a pupil and asks to say a number. Teacher now call out the sports activity that is linked to the particular number in his/her list. The pupil has to enact the activity for at least 10 seconds. The list can include items such as shooting a jump shot, batting a baseball, serving a tennis ball, juggling a soccer ball and more.

Blind Artist. This amazing classroom activity can invoke creativity among pupils. Pupils are first paired and are placed in a position such that they don't face each other. A pupil will be given a picture and the other pupil will be given a plain paper and pencil. The pupil with the picture has to describe what is in the picture without actually telling what it is. The other person has to bring in some creativity and imagination to draw a picture according to his description.

Crazy Train. This is a funny game which can be played with elementary level pupils. Pupils can be grouped into 10 or 12. They are asked to line up and connect among themselves to represent a train. Teacher says start when the train slowly moves forward. He would then give commands during the journey such as fast, slow, move backward, turn left and more. Kids would listen to these commands and make changes in their move.

Four Corners. Teacher would randomly choose a pupil 'X' and ask him/her to stand outside the classroom after his/her eyes are tied up. Rest of the class would be divided into four and asked to stand at four corners of the class, say A, B, C and D. Then X will call out an alphabet and those pupils staying at that corner will be out of the game. The rest of the three groups are again divided into four and asked to stand at four corners. X will again call out an alphabet and that group gets out. This elimination is continued until four pupils are at four corners and the luckiest pupil will be the last one standing.

Sentence Race. This is a vocabulary review game that can be played among high school pupils. The teacher would write up vocabulary words in pieces of paper and folds it and keeps in a box. The class would be divided into two groups and the blackboard would also be partitioned into two, each side for a team. A member from a team would come up and picks a piece of paper. He needs to write a meaningful sentence that includes the word specified on the paper on blackboard. Teacher would finally evaluate the sentences and the side with most meaningful sentences will win.

Chain Spelling. This is an amazing game in which pupils need to connect two unrelated words by looking at their spelling. Teacher first writes a word on the board. First pupil is asked to take the last three or four letters of the word and form another word. The next pupil has to repeat the same and this is continued until a pupil fails to form a word or misspells it. The game can be made tighter by restricting them to certain category of words.

Blindfold Conversation. This is a team building activity for a new classroom. First teacher asks everybody to introduce themselves in a few sentences. Once it is done, class would be divided into two teams. A pupil from a team is called up and his eyes would be tied. A pupil from the other team is then called and asked to say something. The pupil who is blinded has to recognize him/her from his voice. If he/she failed to do so, he/she may also ask certain questions related to what was discussed in the introduction to identify the person.

Literature:

1. Peter Watcyn-Jones. Grammar games and activities for teachers. Macmillan. 2007
2. Mario Rinvolucri. Grammar games. Cambridge. 1995

USING KAHOOT MOBILE APPLICATION IN ENGLISH LESSONS

Muriyeva Dilnoza Utkirovna
Kashkadarya region Kasan district school №92
Phone: +998-91-953-03-55

Annotation: Most teachers acknowledge that it is a challenge to keep the pupils' motivation, engagement, and concentration over time in a lecture. Lack of motivation can result in a reduction of learning outcomes and a negative atmosphere in the classroom. This challenge is usually even a bigger problem in higher education with big classes with little interaction.

Key words: Kahoot, pupils' motivation, academic result, SRS, audience responses, assessment, multiple approaches, positive impact

Educational research has shown that pupils who are actively involved in the learning activity will learn more than passive pupils. Further, there is extensive evidence that pupil engagement in lectures improves understanding and academic results. There are multiple approaches for making lectures more interactive, including breaking the class into smaller groups, questioning the audience, using audience responses (systems), introduce cases the pupils can work on, use written material, organizing debates, reaction panels and guest talks, using simulations and role-plays, using video, audiovisual aids, and using effective presentation skills. The advancement in technical infrastructure in schools and that most pupils bring their own digital devices to school has provided new ways of interacting in the classroom. Kahoot was the first SRS designed to provide a game experience using game design principles from theory on intrinsic motivation and game flow. Kahoot is a combination of using audience responses, role-plays and, using video and audiovisual aids. The motivation for this literature study was to investigate the effect of combining the concept of a pupil response system and a video game. Although other SRSs include game-features, as far as we know, only Kahoot has been designed from ground up as a video game. The concept of Kahoot is to combine an SRS, the existing technical infrastructure in schools, the fact that pupils are bringing their own digital devices, social networking, and gaming into one learning platform. The goal of Kahoot is to increase engagement, motivation, enjoyment, and concentration to improve learning performance and classroom dynamics. Boredom in a computer learning environment can cause inferior learning and problem behavior. Kahoot is a game-based learning platform used to review pupils' knowledge, for formative assessment or as a break from traditional classroom activities. The platform is among the most popular within game-based learning, with over 70 million monthly active unique users. As of 2019, over 2.5 billion people from more than 200 countries have played Kahoot. Since the platform was released in 2013, there have been published many studies on the effect of using Kahoot in the classroom. This article presents the results of a literature review on the effect of using Kahoot for learning. The literature review investigates how Kahoot affects the pupils' learning performance compared to other teaching methods and tools, if it affects the classroom dynamics, if it affects the pupils' motivation, engagement, concentration, and enjoyment, and how teachers perceive the use of the platform. Kahoot is a game-based pupil response system (GSRS) where the classroom is temporarily transformed into a game show where the teacher is the game show host, and the pupils are the contenders. Essential requirements for the platform was that it should be straightforward for teachers to create own content, play quizzes and assess the pupils, and for the pupils to join without need to register, play without embarrassment, have fun, be competitive, and learn. Several studies on SRSs have been published with findings including improved classroom dynamics, positive perceptions from pupils and instructors, and positive effect on exams; pupils more likely to work on problems in class; increased pupil attendance; and improving classroom environment, learning and assessment. When Kahoot was launched, it distinguished itself from the rest of SRSs as it had a strong focus on being a game-based platform, and thus can be classified as a Game-based Student Response System (GSRS). In the search for literature, four literature reviews where Kahoot was mentioned were found. In a literature review researching trends in pupil response systems, the benefits of SRSs were summarized to be to provide interactivity, improve academic performance, and engagement, while the challenges are waiting time, academic inefficacy, and practical drawbacks. Kahoot

is mentioned related to the future of SRS. Another literature review examined the benefits and limitations related to computer game-based foreign language learning, where it was found that this approach seems to be especially effective in vocabulary acquisition. The advantages were higher motivation and increased engagement. At the same time, the disadvantages were a lack of pupils' concentration on vocabulary acquisition and learning, inappropriate choice of games not relevant, and unfamiliarity of computer games among teachers and their unwillingness and anxiety to use them. Kahoot was mentioned as a game-based platform useful for foreign language learning. Kahoot was described as a game-like pupil response system more dynamic than some other tools with the support for video, pictures, music, scoring, and ranking. The benefits of using online formative assessment tools include gains in achievement scores, and the development of essential complex cognitive processes, such as self-regulation. Finally, one literature review studied publications from 2009 to 2018 on mobile-based assessments. The findings include that most of the reviewed articles reported a significant positive impact on pupil learning performance, motivation, and attitude and that more research is needed to investigate issues and concerns related to negative perceptions against mobile assessment, especially from the teachers' point of view. One study investigated the effect of frequent use of a GSRS over time. The main difference that focuses on mobile-based assessment in general and our review only on the game-based mobile-based assessment platform Kahoot and that their study included only a limited number of major referred in scientific journals.

Literature

1. P. Atherton. More than just a quiz: How Kahoot can help trainee teachers understand the learning process. Teacher Education Advancement Network Journal, 10 (2) (2018)
2. P. Bawa. Hey, want to play? 'Kahooting' to win the learning game. The annual convention of the association for educational communications and technology, Jacksonville, FL, USA (2017)
3. S.G. Bryant, J.M. Correll, B.M. Clarke. Fun with pharmacology: Winning students over with kahoot! Game-based learning. Journal of Nursing Education, 57 (5) (2018)

USING THE ELSA ACCENT REDUCTION EDUCATIONAL APPLICATION AT SCHOOLS

*Raximova Gulnoza Maxmudovna
Karshi city 1st specialized school, teacher of English
Jurayeva Nafisa Raxmankulovna
Karshi city 1st specialized school, teacher of English*

Annotation: ELSA Speak - Accent Reduction is an application (app) for reducing a non-native English accent. ELSA (an acronym for “English Language Speech Assistant”) has a free version and a paid-for version for Android and Apple products. As described on their website, this app employs “proprietary artificial intelligence” (AI) including automatic speech recognition (ASR) to provide feedback on users’ pronunciation accuracy. This article will provide an overview of the basic features.

Key words: ELSA, automatic speech recognition, applied linguists, feedback, pronunciation, collection of scores

ELSA’s basic interface is simple and provides navigation between topics and skills, levels, reports, and other features. Users can set a display language. Depending on the proficiency level of the user, the skills include exercises such as beginning and ending sounds, minimal pairs, th-sounds, and consonant clusters. Applied linguists typically refer to these as segmental phonemes—individual sounds within a word. The topics include food, entertainment, technology, culture, daily conversations, and relationships, among many others. There is a default skills-based page, which appears after the user chooses their proficiency level. After selecting a skill (e.g., “/S/ /SH/”), they can select a topic, under which they can choose from several lessons. Each lesson is labelled for proficiency level and includes various speaking and listening opportunities. There are some exercise at the regular level with the target sound underlined. Users listen to the pronunciation of the target sound and then record themselves. *ELSA* determines the accuracy of the recording and provides feedback for correct and incorrect pronunciations. Correct pronunciation elicits a bell sound accompanying a score up to 100; incorrect pronunciation elicits a buzzing sound along with the correct pronunciation of the sound or word and an opportunity to review the recorded incorrect sound for comparison purposes. An example of feedback given for a user’s incorrect pronunciation can be seen in app. Besides organizing by skill, *ELSA* also provides “Topics” in the bottom menu. The app also includes a dictionary that provides the pronunciation of any word plus the opportunity to connect to Youglish.com, a website offering YouTube clips with audiovisual emphasis on particular sounds, words, or phrases. *ELSA* also offers a multi-faceted feature called “Progress” containing a “Word Bank,” “*ELSA* Pronunciation Score” (EPS), and “Assessment.” “Word Bank” offers a progress summary in three sections: “Word Sound,” “Word Stress,” and “Conversation.” Word sound specifies feedback about individual phonemes and word stress assesses syllable stress. The second progress feature, EPS, is a collection of scores from *ELSA* activities. The third progress feature, the “Assessment,” allows users to record 13 sentences and then gives feedback on segmental issues such as consonant clusters, aspiration sounds. *ELSA* provides a percentage correct score, and users can also get a detailed report. The green letters on report indicate that the user correctly pronounced the sound, the yellow letters indicate that the sound was mostly correct, and the red letters means that the sound was incorrectly pronounced. Despite the fact that the test is marketed as a way to measure “speaking proficiency level” and prompts users to produce sentences, feedback is still focused on individual segmental sounds. Besides these features, *ELSA* offers a user “Profile,” where users can customize settings about feedback, sharing, and notifications. Additionally, in the profile, users can identify goals, set a daily reminder, and view the app’s terms and policies. As claimed on the its website, *ELSA* has been featured on several digital media websites and magazines and has 4.5/5 ratings from 23,000 users. However, this pronunciation app could improve in many ways. One major shortcoming is that *ELSA* focuses only on segmental aspects of pronunciation. The spotlight on individual sounds is not an issue in and of itself; however, the lack of balance between segmental and suprasegmental practice opportunities is problematic. Pronunciation research literature clearly shows that focusing pronunciation instruction on suprasegmental

features improves comprehensibility and fluency more than segmental focus. *ELSA* seems to have been developed with a focus on quantity over quality. This app has hundreds, if not thousands, of individual exercises about segmental phonemes, but with an inaccurate system for catching mispronunciations combined with inattention to suprasegmental features, it is not likely to be effective for English language learning experts or discerning learners. Even with the paid version of the app, users only get access to more lessons; it does not offer a substantially better version except in providing extra exercises about the same skills and topics. Correspondence of app design to principles of second language acquisition (SLA) is another category in Reinders and Pegrum's (2016) framework. In a meta-analysis of studies in second language pronunciation instruction, Lee, Jang, and Plonsky (2014) found that an important aspect among many of the studies was the inclusion of both segmentals and suprasegmentals. Lee et al. (2014) further suggest three important aspects of SLA as related to pronunciation: (1) using segmental and suprasegmental approaches, (2) aligning lessons with needs analyses, and (3) considering demographic information such as learner backgrounds and/or first languages. *ELSA* implements neither a suprasegmental approach nor any needs analysis. Because users can input information about their language background in their user profiles, it can be argued that the third of these aspects has been considered in *ELSA*'s design, although it is not clear how the designation of a first language affects the interaction between the user and the app. The final category of the MALL evaluation framework is related to affect, which Reinders and Pegrum (2016) define as engagement and attention to affective filter. As accurate evaluation of the *ELSA* app in this category would require assessments from non-native speaking users, it will not be discussed here but would be an appropriate consideration for further development of the app. Several of these issues can be at least partially explained by the fact that the *ELSA* development team does not include any applied linguists or other English language learning experts. Although the 11 employees featured on the app's website have backgrounds in speech processing, software development, and engineering, a linguistics or an SLA perspective is necessary to make this app more useful for the audience. Finally, a seemingly surface-level (but important) criticism about the *ELSA* Corporation website and app are the multiple typos. These include but are not limited to missing words, pluralized noncount nouns (e.g., "feedbacks"), and confusing if not conflicting references to numbers and other statistics without reference to any sources. One typo that stood out as particularly egregious is the misspelling of the word *diphthong* [sic] on the assessment page.

ELSA is an app that has made great strides in the world of AI for practicing the pronunciation of individual sounds. However, in order for it to break new ground in the world of accent reduction, it needs to be expanded to include suprasegmental aspects of pronunciation. The lack of attention to what many applied linguists consider the most important part of accent reduction combined with smaller issues such as typos cause the app to lose face with the population of experts (language teachers) who are best positioned to both evaluate and market it.

Used literature

1. Derwing, T. M., & Rossiter, M. J. The effects of pronunciation instruction on the accuracy, fluency, and complexity of L2 accented speech. New-York. 2003
2. Kang, O., Rubin, D. O. N., & Pickering, L. Suprasegmental measures of accentedness and judgments of language learner proficiency in oral English. *The Modern Language Journal*, 94(4), 554-566. London. 2010
3. Lee, J., Jang, J., & Plonsky, L. The effectiveness of second language pronunciation instruction: *Applied Linguistics*, 36(3), 345-366. Cambridge. 2014

MUSTAQILLIK DAVRI O'ZBEK TILSHUNOSLIGI TERMINOLOGIYASIDAGI BA'ZI O'ZGARISHLAR

Farida Saidova Allayor qizi
Xorazm viloyati Hazorasp tumani 51-sod umumiy o'rta ta'lim
maktabining ona tili va adabiyot o'qituvchisi
saidovafarida1995@gmail.com +998978561595

Annotatsiya: Mustaqillik yillari o'zbek tilshunosligida ham alohida davr bo'lib shakllanishga ulgurdi. Tilshunoslikning barcha bo'limlaridagi kabi, terminologiya sohasida ham o'zgarishlar paydo bo'ldi. Terminologiya bu juda kata soha hisoblanib, o'zbek tilshunosligi terminologiyasi uning ajralmas qismidir. Shunga ko'ra tilshunoslik terminlarining mustaqillik davridagi holati, o'zgarishlari o'zbek tilshunoslik taraqqiyoti uchun muhim manbaa bo'lib hisoblanadi. Maqolada termin tanlash me'zonlari, terminlarning eskirishi, kirib kelishi xususida so'z yuritilgan. Terminologiyaga xos xususiyatlardan hisoblangan terminologik sinonimiya terminlarni faol va nofaol turlariga ajratadi. Mustaqillik yillarida an'anaviy o'zbek tilshunosligi terminologiyasidagi o'garishlar maqolada misollar orqali ko'rsatilgan.

Kalit so'z va iboralar: Kalkalashtirish, terminologik arxaizm, ma'no kengayishi, ma'no torayishi, terminlarning eskirishi, terminologik neologism, termin, terminologiya.

Mustaqillik davrida o'zbek tilshunosligi katta yutuqlarga erishdi: tilshunoslikning barcha sohalari bo'yicha jiddiy tadqiqotlar amalga oshirildi, hozirgi o'zbek adabiy tili sathlari doirasida eng dolzarb, muhim hamda murakkab mavzular, masalalarni hal etishga doir ko'plab ishlar qilindi. Ma'lumki, tilshunoslik taraqqiyoti uning terminologiyasi taraqqiyotini ham belgilaydi (bu narsa aks aloqadorlik holatida bo'lishi ham mumkin). Shunday ekan, o'zbek tilshunosligidagi barcha o'zgarishlar uning terminologiyasida o'z ifodasini topmay iloji yo'q.

Bugungi kunda o'zbek tilshunosligi eng rivojlangan tilshunosliklardan biridir. O'zbekistonning mustaqillikka erishuvni barcha sohalarda bo'lgani kabi til taraqqiyoti bilan bog'liq masalalarni hal qilishning ham jadallashuviga imkon yaratdi. O'zbek tilshunosligi terminologiyasida bo'lgan o'zgarishlar ko'plab sohalar bilan aloqador bo'lganligidandir. Ilm-fanning rivojlanishi yangi sohalarni vujudga kelishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Masalan sotsiologiya va tilshunoslik, psixologiya va tilshunoslik, kompyuter va tilshunoslik, madaniyatshunoslik va tilshunoslik va hokazo. Demak tilshunoslik bilan aloqador har bir sohaga oid termin endi tilshunoslikda ham uchraydi. Masalan, *reaksiya, stimul, signal, psixik holat, eksperimentallik, nutqiy akt* va boshqalar.

Termin, avvalo, so'z demakdir. Shunday ekan, terminlarda ma'no kengayishi va ma'no torayishi hodisalari kuzatiladi. Ma'no kengayishi va torayishi metafora hodisasi bilan ham, omonimlik hodisasi bilan bog'liq.

Ma'lumki, terminlarda omonimlik hodisasi mavjud. Masalan,

-ildiz – 1)o'simlikning yerdan suv va o'g'it moddalar olib beradigan yer osti qismi; tomir; 2)tish, tirnoq kabilarning teri yoki et orasida joylashgan qismi, tomiri; 3)ko'chma ma'no- asos, negiz; to'rtinchi ma'nosi, matematik termin[4].

Yuqorida misol qatoriga induksiya, o'zak kabi terminlarni ham qo'shishimiz mumkin. Bunday terminlar juda ko'plab uchraydi. Terminlarga xos bu xususiyat terminologik ma'no torayishi va ma'no kengayishi hodisalarini keltirib chiqaradi. Quyida shu hodisalarga misollar keltirib, dalillashga harakat qilamiz.

So'z terminida biz ma'no torayishini kuzatishimiz mumkin. So'z termini o'zbek tilshunosligida dastlabgi keng qamrovli termin, tushunchalardan biri hisoblangan. So'z termini birinchi o'rinda bo'lgan. Sistem struktur tilshunoslik paydo bo'lgandan keyin, so'z termini ziohlayotgan ma'no ancha toraydi. Endi uni ongdagi aksi leksema deb yuritila boshladi. Demak, so'z endilikda leksemaning nutqdagi ko'rinishi hisoblanadi. Bu hodisa *tovush, gap* kabi terminlarga ham xos xususiyatdir.

Ammo *tovush* terminida boshqacha ma'no torayishi ham kuzatiladi. Masalan, bizni o'rab turgan borliqdan eshitilayotgan har qanday sas bu tovush hisoblanadi. Ma'lumki, tovushlar bir necha xil bo'ladi. Shulardan biri nutqiy tovushlar hisoblanadi. Nutqiy tovushlar terminida ishtirot etayotgan tovush so'zida ma'no torayga. Endi u faqat nutqqagini xos bo'lgan tovushlarni ifodalaydi, xolos.

Valentlik terminida ma'no kengayishi hodisasini kuzatishimiz mumkin. Valentlik asli kimyo

sohasiga xos xususiyat bo'lib, uning ma'nosini kengayib tilshunoslik sohasida ham qo'llanila boshlagan. *Determinant* termini ham xuddi shunday terminlardan biri. Determinant matematika sohasiga oid termin bo'lishiga qaramay, tilshunoslikda o'z o'rnnini topgan.

Hozirgi zamonaviy tilshunosligimizda ma'no kengayish hodisasi asosida kirib kelgan terminlar ko'plab uchraydi. Psixolingvistika, Kognitiv tilshunoslik, Lingvokulturologiya, Sotsiolingvistika kabi sohalarda yangi terminlar paydo bo'lган. Ammo bu terminlar qaysidir sohada oldindan mavjud bo'lган. Masalan, reksiya termini, psizolingvistikada ko'p ishlataladi. Insonga nimadir ta'sir etishi bilan o'sha narsaga reaksiya paydo bo'ladi, ya'ni shaxs javob beradi, so'zlaydi. Yoki gender terminini olaylik. Gender termini dastlab, biologiya, keyinchalik sotsiologiya uchun xos termin hisoblangan. Hozirgi kunda gender tilshunosligining rivojlanayotganligi gender terminining tilshunoslik terminiga ham aylanayotganini ko'rsatib turibdi.

Har qanday amaldagi til doim rivojlanib, takomillashib boradi. Bu o'z navbatida terminologik tizimga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi, yangi tushunchalar, terminlar vujudga keladi. Ba'zan davr uchun mos kelmaydigan, ijtimoiy yaroqsiz narsa (predmet)lar o'zi ifodalayotgan tushuncha(termin) bilan birga eskiradi va foydalanimaydi. Bulardan birinchisi, terminologik neologizmlar, ikkinchisi terminologik arxaizmlar hisoblanadi. Terminologik arxaizmlar kamdan kam uchrashi terminologiya sohasining o'ziga xos xususiyatlaridan hisoblanadi. Bunga terminlardagi sinonimiya hodisasi asosiy sababdir. Chunki har bir mutaxassis o'zi uchun maqul bo'lган terminni qo'llaydi. Shuning uchun ham terminlarning yo'qolishi, eskirishi ko'p uchraydigan hodisa emas.

Terminologiya bu tez o'zgaruvchan, leksikasi boy soha hisoblanadi. O'zbek tilshunosligida, balki boshqa sohalarda ham terminlarni o'zlashtirish, ularni iste'moldan chiqarib tashlash tezda hal qilinadigan masala emas.

1930-yillarda Abdurauf Fitrat tomonidan o'zbek tilshunosligiga kiritilgan o'zak termini 75-yildan beri ishlatilmogda. Bugungi kunga kelib o'zak va negiz tushunchasining yo'qligi uchun ularni ifodalovchi terminlar iste'moldan chiqdi deb hukm chiqarish munozarali. O'zak so'zi anglatayotgan tushuncha yo'qligini asoslash kerak bo'ladi. Bizning fikrimizcha, bu qarash ilmiy asosga ega emas. Shu sababli o'zak termini hamon ishlatilmogda. *Asos, so'z yasash* asosi kabi terminlar tegishli tushunchani ifodalamoqda, lekin ularning hech biri o'zak atamasi ifodalagan ma'noga teng kela olmaydi. Ushbu terminni iste'moldan chiqarsak, o'zbek tilshunosligida qo'llanilayotgan: o'zak morfema, o'zakdosh so'zlar, o'zak so'zlar, hozirgi o'zak, asl o'zak, bog'liq o'zak terminlaridan ham voz kechishga to'g'ri keladi[3]. Holbuki, ularning har biri o'z vazifasi va tushunchasiga ega. Yuqoridagi misoldan ham ko'rinish turibdiki, tilimizdagagi terminlarni iste'moldan chiqarib tashlash oson emas. Terminlar sinonimik qatorida faol va nofaol terminlar mavjud. Tilshunosligimizda hozirgi kunda nofaol bo'lган terminlar anchagina. Quyida o'zbek tilshunosligi terminlaridan misollar keltiramiz.

"Betaraf leksika. Uslublarning biror turiga birkitilmagan, uslubiy sinonimlarga ega bo'lib, o'zi uslubiy jihatdan betaraf bo'lган leksika. Masalan, sovg'a, armug'on, tuhfa sinonimlaridan sovg'a- betaraf leksika. Qiyos. Uslublararo leksika.

Determinant- gapning boshlanishida mustaqil tarkibiy qism sifatida kelib, o'zidan keyingi qismga bir butun holda taalluqli bo'lib, uni yaxlitligicha kengaytiradigan ikkinchi darajali bo'lak. Kecha havo bulut bo'lib, yomg'ir yog'di.

Fazali fe'l- bosqichli fe'l.

Fe'l darajalari- fe'l nisbatlari.

Fe'l vidlari- Vid kategoriyasi.

Funksional so'zlar. Yordamchi so'zlar va modal so'zlarning umumiy nomi.

Mahsulli affiks, mahsulsiz affiks.

Qo'sh boshqaruvi. Ikki boshqa-boshqa shakldagi so'zning bir so'z, bo'lak tomonidan boshqarilushi: Hikoyani o'quvchilarga aytib bermoq; majburiyatni ortig'i bilan bajarmoq kabi.

Qo'shilma. Sintaktik birliliklar sifatida so'z birikmasi va gap uchun umumiy nom.

Tobedosh aloqa. Bir-biriga nisbatan hokim-tobelik holatidagi sintaktik aloqa. Bu hodisa tobe aloqaning bir turi hisoblanadi. O'zbek tilidagi qaratqich-qaralmish munosabatidagi aloqa tobodosh aloqa hisoblanadi: studentning kitobi.

Uvulyar undosh. Hosil bo'lishida kichik til faol ishtirok etadigan undosh.

O'ram. Fe'lning funksional shakllaridan biri va unga tobe bo'lган mustaqil so'zdan tashkil topgan sintaktik butunlik. Hokim qismi fe'lning qanday funksional shaklidan bo'lishiga qarab o'ramning 3 turi farqlanadi: sifatdoshli o'ram; ravishdosh o'ram, infinitiv o'ram.

Shipildoq tovushlar. Sirg‘aluvchi j, sh va affrikat ch tovushlari talaffuzida o‘ziga xos ohangi borligiga ko‘ra shipildoq tovushlar deb yuritiladi.” [1]

Yuqorida keltirilgan terminlarning ko‘pchiligi mavjud, ammo shakli o‘zgargan holda. Keltirilgan terminlar o‘z davrida juda faol qo‘llangan bo‘lib, hozirgi kunda kamdan-kam hollarda (aynan shu soha yetuklari tomonidan) bu terminlar qo‘llanadi. Bunga asosiy sabab, mustaqillik davrida o‘zbek tiliga e’tiborning kuchayganida. Ma’lumki, tilshunosligimizdagi, balki boshqa sohalarda ham terminlarning aksariyati kalkalash asosida qabul qilinadi.

An'anaviy o‘zbek tilshunsoligi rus tilshunosligi ta’sirida shakllangani hammaga ma’lum. Yevropa tilshunosligidagi yangiliklar, asosan, rus tilshunosligi asosida kirib kelgan va shu orqali o‘zbek tilshunosligi ham xabardor bo‘lgan. Mustaqillik yillarda ruscha, ammo o‘zbekcha muqobili bor bo‘lgan so‘zlar o‘z o‘rnini topdi, shu jumladan o‘zbek tilshunosligi terminologiyasida ham: *Atributiv – aniqlovchi, appozotiv – izohlovchi, obyektlilik- o‘timlilik, affiks- qo‘sishma* [1] va h.k. Ammo ushbu terminlarni asl holicha qo‘llash ham kuzatiladi, faqat tor doirada(shu soha yetuklari).

Til taraqqiyotdan to‘xtab qilmaganidek, terminlar kirib kelishi ham to‘xtamaydi. Zamonaviy o‘zbek tilshunosligi tilshunoslismiz uchinchi paradigma sifatida e’tirof etilgan antroposentrik tilshunoslik ham terminlar tarjima qilish yoki to‘g‘ridan-to‘g‘ri so‘zni (terminni) qabul qilmoqda va amalda bu terminlardan foydalanilmoqda.

Hozirgi kunda terminologiya sohasi oldida turgan muhim masalalardan biri tilshunoslik terminlarining yangi mukammal lug‘atini ishlab chiqishdir. 2002-yilda nashr etilgan Azim Hojiyevning “ Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati”[1] mukammal lug‘atlardan hisoblanadi. Ammo bu lug‘at tarkibi lug‘at yaratilgan vaqtidan buyon boyidi va ba’zilari iste’moldan chiqib ketdi. Bu lug‘at mustaqillik yillarda qayta chop etilgan bo‘lsada, 1985-yildagi lug‘at [2] tarkibi bilan deyarli bir xildir. 2013-yilda Ne’mat Mahkamov va Ixtiyor Ermatov bilan hammualliflikda “Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati”ni nashr qilishgan, ammo bu lug‘atga umumiyligi o‘rtalama darsliklari o‘zbek tilshunosligi terminlari kiritilgan, xolos, Shu sababdan mustaqillik yillari terminologiyasi lug‘atini qayta ishlab chiqish zarurati o‘zbek tilshunoslari oldida turgan muhim vazifalardan biri bo‘lib hisoblanadi.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati

1. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Davlat ilmiy nashriyoti. 2002.
2. Hojiyev A. Lingvistik terminlar izohli lug‘ati. – Toshkent, O‘qituvchi, 1985. – B.144.
3. Mahkamov N. Terminlarni me’yorlashirish muammolari // O‘zbek tili va adabiyoti. Toshkent, 2015. 10-16-betlar
4. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 1-jild // A.Madvaliyev tahriri ostida. – Toshkent, O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006. – B.679.

USING THE REMIND EDUCATIONAL APPLICATION AT SCHOOLS

*Samadova Lobar Qodirovna
Karshi city 21st school, teacher of English
Phone number: +998-9*

Annotation: Remind is a simple communication app that offers teachers a free, safe and simple way to instantly text pupils and parents. Teachers can send or schedule reminders, assignments, homework, assessments, or motivational messages directly to pupils' and parents' phones. Interactions are safe because phone numbers are kept private, and messages are sent with no open replies.

Key words: Remind, communication app, push notifications, education game, reminder, free account

Teachers, pupils and parents see mobile messages from all their classes in one place. For pupils and parents, Remind provides an easier way to stay informed outside of the classroom. They can now download the app and opt-in to receive messages faster with push notifications. With the final days of summer dwindling down, it's time to get focused on going back to school. Whether you are still in school yourself, or if you're a parent who needs to keep track of their kids' education, you need all the help you can get. In the age of smartphones, there is a laundry list of apps out there that can help you out. However, Remind is the best one out there by a mile. Remind: School Communication gives pupils, parents, and teachers tools for communication. Now, you no longer have to worry about missing an assignment or getting in contact with your teacher to ask them a question. Remind: School Communication is changing the education game. Teachers can use Remind to send notifications to pupils about things going on in class. For example, if your teacher is missing class because they are sick, they can let you know that class is either canceled or that there will be a sub. Also, if permission slips are due for a field trip, teachers can send pupils a reminder that the due date to turn them in is approaching. If you're a parent, Remind is an invaluable app for you. You can stay on top of your kid's assignments, and never miss signing another permission slip. One of the best parts of the app is that you won't have to wait until parent-teacher conferences to hear from your child's teachers. At first glance, this app may seem a bit sketchy. Private messaging between young children and their adult teachers at any hour of the day sounds like a recipe for disaster. Also, there are tools for sending money such money for field trips, so that also opens another ethical can of worms. However, Remind has plenty of tools to help keep users safe. For example, all users can get a full transcript of their conversations. This way, all users can be held accountable for things that they say. Also, pupils under 13 have several measures in place to help protect them:

- They can only be invited to join a class.
- They can only join a class that has been connected to their school on Remind.
- They cannot participate in two-way conversations. This means they cannot talk privately with their teachers.
- They cannot start conversations or reply to announcements.
- They cannot create groups.

If your school does not have an account with Remind, then it can't help you. However, if you're a teacher, you can set up a free account yourself. You can register up to 10 classes on Remind so all of your pupils will be kept in the loop. Remind enables teachers to schedule reminders for a future date to remind parents what pupils need to complete, bring, or remember. Remind 101 can also serve as a way to contact all subscribing parents in the event of a school closing or early dismissal. Teachers can send frequent messages to their pupils such as daily assignments (page # and problems assigned), reminders of upcoming tests, pictures of textbook page. They can also message individual pupils, an entire class of pupils, or multiple classes at the same time. Pupils can also use it to contact teachers by asking questions about missing homework or content questions as well. Parents can sign up as well so they can stay informed. Even parents of high school pupils appreciate knowing their child's assignments, upcoming tests. Remind today announced that it has passed 20 million monthly active users. The education app provides secure messaging for teachers, pupils, and parents at more than 50 percent of the approximately 100,000 public schools in

America and recently added payments processing to its platform. Remind has soared to 35 million total users in the five years since its founding. Initially, the company tackled the pain point of communications between teachers, parents, and pupils — from kindergarten through high school. Instead of misplaced fliers and unread emails, Remind offers an SMS platform for teachers to send out homework assignments, remind pupils of upcoming deadlines and tests, and communicate with parents. Just last month, the company began offering Activities, a feature to collect and process payments (via Stripe) for everything from field trips to club dues. During testing, the company handled 10,000 activities and processed about \$1 million worth of payments, from which it takes a 5 percent fee. Since its release just a few weeks ago, we've seen a 4x increase in the number of activities posted, Grey said of the Activities feature in an email interview with VentureBeat. Every school has hundreds, if not thousands of activities each year. Things like field trips and team uniforms, athletic boosters and PTA fundraisers, school dances and yearbook sales — the list is endless. Right now, each of the logistics and payments of these types of activities is handled with cash, checks, and paper permission slips. Remind solves a real, large-scale problem. The expanding role of technology in the classroom is perhaps the biggest change affecting education today.

Literature:

1. Konrad, Alex. "Why Kleiner's John Doerr Is Joining The Board Of Teacher Messaging App Remind101". Forbes. 2019
2. Empson, Rip. "Now At 30K Schools And Growing Fast, Remind101 Is On A Mission To Modernize Classroom Communication". TechCrunch. 2020
3. Kraft, Matthew. "The Effect of Teacher-Family Communication on Student Engagement: Evidence from a Randomized Field Experiment". Harvard. 2020

OBSERVING POTENTIAL BENEFITS OF MULTIMEDIA ON THE BASIS OF EFFECTIVE WAYS OF TEACHING LISTENING IN THE EFL CLASSES

Sirojov Nurmat Nusrat o'g'li
English teacher of secondary school № 6
Bukhara region Kagan city
Tel: +998 91 402 10 83

Annotation: For recent pedagogical instruction of listening, multi-media materials surely present a significant resource of input. One of the reasons why EFL teachers shouldn't avoid them in listening activities lies in their ability to suppress some of the unnatural elements of traditional ear training. Agreeing we should admit that multimedia, similarly to real life communication and opposing to old-fashioned listening practice, allows multisensory processing of new information, so learners can pick up knowledge via different modes of perception.

Key words: Listening, multimedia, EFL, micro skills, audiovisual, input, phonetic, facility, consonant, word boundary, transmit, hook, acquisition, utterance, sitcom.

Multimedia-supported listening activities, if properly executed, evolve the concept of traditional EFL classroom ear practice and bring a number of potential benefits for development of one's listening (and overall) competence in the target language. Positive implications of such perception training are summarized below. In our summary, items i – vi deal with the potential of multimedia in the development of Richards' "micro skills", and the rest is based on conclusions and previously mentioned knowledge. Meskill's comments are marked by the index throughout the following list.

I. Assistance in linking new information to old. Contemporary audiovisual listening sources can assist in the process of remembering and recall of information, since they enable at least some control over the rate of language input on the side of students (they can play, pause, or move back to review chunks of speech for better understanding).

II. Assistance in discrimination of phonetic groupings and boundaries. Addition of verbatim into aural input (audio books with transcripts) or audiovisuals (subtitled videos) facilitates distinguishing individual sounds, consonant clusters, or word boundaries, and allows learners to study sound-letter correspondences.

III. Assistance in problem-solving at word and sentence level. Multimedia resources contain visual and contextual clues which can assist learners in decoding central vocabulary and sentence structures of the audibly transmitted message.

IV. Assistance in comprehension of communicative implications of utterances according to context. A multimedia format like video allows learners to study the foreign language communication in a richly developed visual environment; therefore, listeners can come to understand the tight relation between utterances and their functions within a visual context.

V. Assistance in processing of different speech errors, styles, and rates. There exist numerous multimedia materials expressing different rates or styles of audio; e.g., sitcoms usually use slow and deliberate speech to help the listener in comprehension of the joke, while in talk shows, interlocutors tend to use fast-paced speech that is difficult for a non-native listener to process.

VI. Motivational aspect of video as an advantage. Video-supported aural stream, compared to simple aural input, provides a better "hook" for catching listeners' interest and attention.

Conclusion. At the end of the article I can say that multimedia employed in listening enrich comprehension and stimulate more learner output conclude that multimedia-supported listening makes it possible for learners to combine sounds and images in a way similar to the one they would use in the EFL class.

List of used literature:

1. Benet C. Teaching listening strategies with authentic videos: An intervention study with EFL secondary school students in Catalonia. Catalonia, Barcelona University Press. 2012
2. Meskill C. Teaching listening using multimedia. Cambridge. Cambridge University Press. 19962.
3. Richards J.C. Methodology in language teaching. Cambridge. Cambridge University Press. 2002

USING THE PLATFORM GOOGLE CLASSROOM IN ENGLISH CLASSES

Yuldasheva Malohat
Bukhara region Jondor district school 32
Phone number: +998-97-308-05-21
malohat19830507@gmail.com

Annotation: For teachers and pupils, the education-friendly platform Google Classroom brings the benefits of paperless sharing and digital collaboration to classrooms. Tens of millions of teachers and pupils use Google Classroom in thousands of schools around the world, making it one of the most popular educational technology tools around. In this article, I try to introduce you with the platform, with all kinds of information on how you can use Google Classroom with your pupils.

Key words: education-friendly platform, Google Classroom, Google's G Suite tools, grading feature, streamline, premium feature

Google describes Google Classroom as “mission control for your classroom,” and this might be the easiest way to think about it. Simply put, it’s a platform that ties together Google’s G Suite tools for teachers and pupils. It also acts as a digital organizer where teachers can keep class materials and share them with pupils -- all paperless-ly. From there, you can pick and choose the features you want to incorporate. This flexibility, and its seamless integration with Google’s popular tools, is likely what’s made Google Classroom one of the most widely-used educational technology tools today. Google regularly adds new functions to Google Classroom. In June 2019, for example, Google announced that schools will soon be able to sync the tool’s new grading features to an existing pupil information system. But, for now, it’s best to think of the tool as a one-stop shop for class organization. Google Classroom is included as a free service for anyone with a personal Google account, and it’s also free for organizations using G Suite for Education or G Suite for Nonprofits. In most cases, teachers and pupils can access Google Classroom using a Google account provided by their school. While teachers and pupils in schools are the primary users of Google Classroom, there are also features that administrators, families, and home-schoolers can use. Because it’s a fairly flexible platform, educators use its features in a lot of different ways. With Google Classroom, teachers can:

- Streamline how they manage classes. The platform integrates with Google’s other tools like Docs, Drive, and Calendar, so there are lots of built-in “shortcuts” for classroom-management tasks. For example, if you post an assignment with a due date, it’s automatically added to the class calendar for your pupils to see.
- Digitally organize, distribute, and collect assignments, course materials, and pupil work. Teachers can also post an assignment to multiple classes or modify and reuse assignments from year to year. If your pupils have regular access to devices, Google Classroom can help you avoid some trips to the photocopier and cut down on some of the paper shuffling that comes with teaching and learning.
- Communicate with pupils about their classwork. You can use the platform to post announcements and reminders about assignments, and it’s easy to see who has or hasn’t completed their work. You can also check in with individual pupils privately, answer their questions, and offer support.
- Give pupils timely feedback on their assignments and assessments. Within Google Classroom, it’s possible to use Google Forms to create and share quizzes that are automatically graded as pupils turn them in. You’ll not only spend less time grading, but your pupils will get instant feedback on their work.

Teachers do not usually use Google Classroom to teach live, like with Zoom. However, Google is offering the premium features of Hangouts Meet for free to teachers and pupils who are at home during the coronavirus pandemic, which allows for virtual meetings of up to 250 people as well as livestreaming. In addition to live video capabilities, the recording feature in Hangouts Meet gives teachers an easy tool for creating prerecorded lesson videos for pupils to watch on their own time. Teachers can get started with Hangouts Meet with helpful video tutorials from the Google for Education Teacher Center. The basic setup process for Google Classroom is pretty intuitive, even

for first-time users. The Google Teacher Center offers several tutorials for getting started -- this is your best bet if you're looking for the most up-to-date videos and information. There are also plenty of do-it-yourself tutorials on YouTube posted by teachers and tech-integration specialists. Many of these teacher-created videos include practical tips and tricks they've learned from using the platform in their own classrooms. Google Classroom can help streamline formative assessment, which is important in helping pupils who might need more support or extra challenges. For example, you can use the platform to quickly create, distribute, and collect digital exit tickets or auto-graded assessments. In a way, Google Classroom can make it easier and faster to gather regular feedback on your pupils' progress. Of course, there are plenty of other formative assessment tools out there, many of which now offer integrations with Google Classroom. Google Classroom also makes it easier to customize assignments for individual pupils or for small groups. This means teachers can give modified or differing assignments to certain pupils or groups in a class. You also have the option to check in with a pupil privately to see whether they have questions or need extra help. The option to do all of this online could make teachers' efforts at differentiation less conspicuous to the class, something that can be helpful for pupils who might feel singled out. With or without a tool like Google Classroom, differentiation is always going to be a matter of creative problem-solving, and there's no one or "right" way to do it. Luckily, lots of teachers share their tips, tricks, and creative solutions online. Here's an example of how one teacher uses Google Classroom to meet pupils at their levels. Google Classroom has options for teachers to send out updates about pupils' classwork.

Literature:

1. Magid. Google Classroom Offers Assignment Center for Students and Teachers. Forbes. May 6, 2014.
2. Etherington. Google Debuts Classroom, An Education Platform For Teacher-Student Communication. TechCrunch. AOL. May 6, 2014.
3. Kahn. Google Classroom now available to all Apps for Education users, adds collaboration features. August 12, 2014.

ТАРЖИМА ВА УНИНГ ТРАНСФОРМАЦИОН-СЕМАНТИК МОДЕЛИ

*Бектурдиева Шоҳида Сатиболдиевна
Чирчиқ Олий Танк Қўмондон
Муҳандислик билим юрти
Тиллар кафедраси доценти*

Аннотация. Ушбу мақолада таржима ва унинг инсоният тариҳида жуда катта салмоқли ўрни ҳақида сўз юритилади. Маълумки мамлакатимизда таълим соҳасида чет тилларни ўргатиш ва ўрганиш тизимида ўзгаришлар шиддат билан амалга оширилмоқда. Шундай экан чет тиллардан таржима қилиш масалаларини ҳар томонлама ўрганиш ва изланишлар олиб бориш жуда долзарбdir. Мазкур тадқиқотнинг илмий назарий хуласалари тилшунослик, адабиётшунослик, таржима назарияси фанлари учун илмий қийматга эга бўлиб, улардан таржима назарияси ва амалиётини ўрганишга оид амалий машғулотлар ўтишда фойдаланиш, шунингдек шу мавзуда курс иши, илмий мақолалар ёзишда кўллаш мумкин.

Калит сўзлар. Оғзаки таржима, ёзма таржима, асл матн, синхрон таржима, эквивалентлик, луғат, матн.

Ситуацион моделдан фарқли ўлароқ, трансформацион-семантик таржима модели асл матн бирликларининг маъноларини таржима қилишга асосланган. Ушбу модел таржимага ўзгаришлар занжири сифатида қарайди, унинг ёрдамида таржима агентлиги таржимони асосий тилнинг бирликларини мақсадли тилнинг мос келадиган бирликларига ўзгартиради. Демак, трансформацион-семантик модел манба тили ва мақсадли тилнинг ҳақиқий таркибий алоқаси, шунингдек, уларнинг лексик бирликлари ўртасидаги боғлиқликка асосланганлигини таъкидлаш керак. Шунга кўра, асл ва таржима бирликлари таржима жараёнинг бошланғич ва якуний ҳолатидир.

Трансформацион семантик модел асосида таржима уч босқичга бўлинади:

1. Таҳлил босқичи. Ушбу босқичда асл синтактик тузилмалар осон таҳлил қилинадиган шаклларга соддалаштирилган. Бундай соддалаштирилган тузилмалар турли тилларда мавжуд ва шунинг учун таржима пайтида бир-бирининг ўрнини босади.

2. Коммутация босқичи. Ушбу босқичда тилнинг соддалаштирилган шакллари ва тузилишларидан асл матнни таржима қилиш амалга ошириладиган тилнинг семантик таркибий қисмларига ўтишнинг бир тури. Шунга кўра, ушбу босқичда тенг келадиган ўйинларни топиш жуда осон.

3. Қайта қуриш босқичи. Асл матннинг соддалаштирилган қисмларини барча қоидалар ва тил меъёрларини ҳисобга олган ҳолда мақсадли тил бирликларига тўғридан-тўғри ўзгартириш босқичи. Ушбу босқичда нафақат таржима қилинган жумлаларнинг тузилиши, балки семантик хусусиятларнинг тарқалиши ҳам ўзгариши мумкин. Трансформацион-семантик таржима модели бизга таржима жараёнинг ҳар доим ҳам кўринмайдиган жиҳатларини ҳисобга олишга ва акс эттиришга имкон беради.

Трансформацион-семантик таржима модели ҳар доим ҳам универсал эмас, чунки бу асл матн ва таржима матнининг эквиваленти фақат иккала матнда кўрсатилган вазиятнинг ўзига хослигига асосланган ҳолатлар учун мос эмас. Бундай ҳолда, таржиманинг вазиятли модели жуда яхши ишлайди. Таржиманинг умумий назариясининг асосий вазифаларидан бири асл ва таржиманинг мазмуни ўртасидаги эквивалент муносабатлар моҳиятини очиб беришdir. Таржима фаолиятининг назарий модели, авваламбор, асл ва таржима қилинган матнларнинг семантик томонини ўрганишга асосланган бўлиши керак деб таҳмин қилиш табиийдир.

Иккала матн (шу жумладан турли тиллардаги иккита матн) мазмунининг эквивалентлиги ушбу матнларнинг таркибини ташкил этувчи барча ёки баъзи семантик элементларнинг ўзига хослигини ёки жуда ўхшашлигини англатади. Бу ҳолда таржима жараёни аслиятдаги семантик элементларни танлашга ва таржима тилида бирликларни танлашга, таржимада бир хил маъно элементларини акс эттиришга қадар камаяди. Таржиманинг семантик модели асл ва таржиманинг мазмуни элементларини таққослашни таъминлайдиган таржима назариясидир.

Таржиманинг ҳар қандай семантик модели муқаррар равишда таркиб тузилиши-

ни таҳлил қилишни, ундаги елементар бирликларни ёки таркибий қисмларни ажратиб кўрсатиш қобилиятини талаб қиласди. Бу бундай назарияларни ишлаб чиқишида жиддий қийинчиликларни келтириб чиқаради, чунки яқин вақтгача тилшуносликда таркиб режасини таҳлил қилиш учун тўлиқ қоникарли усуслар мавжуд эмас эди. Шу муносабат билан, лингвистик таржимани ўрганиш бўйича дастлабки ишлар асл мазмуннинг ўта элементар артикуляцияси билан чекланган бўлиб, улар таржима пайтида етказилиши керак. Асл матнда таъкидланган:

- семантик ёки мавзу-мантикий таркиб - барча фактик маълумотларни бирлаштирган;
- ҳиссий-баҳо берувчи элементлар ва матн бирликларининг тил ёки нутқ жанрининг маълум бир функционал услубига хослиги жиҳатидан тавсифланган «экспрессив-стилистик хусусиятлар». Шунга қарамай, ҳатто бундай бўлиниш асл таржима билан экспресс-стилистик ёзишмаларни таржима эквиваленти ичига киритиш зарурлигини кўрсатишга имкон берди. Тилнинг турли хил стилистик қатламларига тегишли бўлган тил белгилари орқали етказилган бир хил хабарларнинг эквивалент эмаслиги инкор этиб бўлмайди. Таркиб режасини лингвистик тадқиқотларни янада ривожлантириш асл ва таржимада маъно элементларини янада батафсилроқ тасвирлашга имкон берди. Тилнинг ҳар қандай бирлигининг мазмуни (маъноси) кўпроқ элементар маънолар, семантик омиллар ёки семаларнинг тўплами. Лисоний бирлик таркибидаги индивидуал семаларни ажратиш дифференциал хусусиятни аниқлаш йўли билан амалга оширилади, унга кўра берилган бирлик мазмуни маълум бир тилнинг маъноси яқин бўлган бошқа бирлиги билан қарама-қарши қўйилади.

Таржиманинг семантик назарияси асл ва таржиманинг таркибидаги умумий семаларнинг мавжудлигига таржиманинг эквивалентлигини асослайди. Шу билан бирга, турли хил тилларнинг айрим бирликларига бириктирилган семалар йиғиндиси ўртасида умумийлик мавжуд емас (бундай умумийлик тилнинг танланганлиги туфайли тубдан имконсизdir), лекин факат маънонинг индивидуал элементлари ўртасида. Таржимоннинг вазифаси таржимада асл нусхада коммуникатив аҳамиятга эга бўлган элементар маъноларни тақорглашdir. Таржима қилинадиган бирликлар маъносидаги бошқа барча семестрларнинг йўқолиши таржимада аҳамиятсиз деб ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Алексеева И.С. Профессиональное обучение переводчика. СПб: Институт иностранных языков, 2000. 191 с.
2. Дормидонтов А.А., Нелюбин Л.Л., Васильченко А.А. Учебник военного перевода. Английский язык. М.: Воениздат-во Мин-ва Обороны СССР, 1981, 379 с. Нелюбин, Л.Л. Учебник военного перевода. Английский язык
3. Калгина Е.А. Неровная Н.А. Особенности изучения и перевода военных терминов при обучении иностранному языку курсантов военного вуза.
4. Макурина И.Ю. Военный текст: стратегии обучения переводу. Lingua mobilis. 2015, №1 (52). С. 137-140.
5. Нелюбин Л.Л., Князева Е.Г. Переводческая лингводидактика: учебно-методическое пособие. М.: Флинта, 2009. 320 с.
6. Нелюбин, Л.Л. А.А. Дормидонтов, А.А. Васильченко. - М.: Воениздат, 1981. - 379 с.
7. Судзиловский, Г.А. Англо-русский военный словарь
8. Ширяева О.В. Приемы перевода военных терминов с английского на русский язык

ГРАММАТИКА КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА

Тугузов Абдуалик Хусан угли

Студент Самарканского государственного
института иностранных языков

Телефон: +998(90) 193 10 16

abдумаликтугузов@mail.ru

Аннотация: Основная цель данной статьи заключается об изучении китайского языка.

Ключевые слова: Основы китайского языка, множественное число существительных, разница между er и liang, меры длины и веса и др.

Мы знаем, что китайский язык является одним из сложных, интересных и в грамматическом смысле сложных языков. Чтобы владеть им в совершенстве, студентам понадобится систематизированная программа. Есть студенты, которые идут на дополнительные уроки китайского языка, если им будут преподавать учителя, вышедшие из Китая, это будет большим плюсом для них.

Основы китайского языка

Внутри этого языка существует большое количество разных диалектов. Жители разных провинций имеют свою диалектику. Всем известно, что в русском языке порядок слов меняется. Но в китайском языке по-другому, этот язык имеет строгий порядок слов. Существительный стоит после прилагательного, а глагол стоит после наречия и т.д. С помощью этого нам будет легко понять, структуру предложений. Ещё одна отличительная сторона в том, что в китайском языке не существует такое понятие как согласование слов. Число и род совсем чужие понятия для грамматики этого языка. Но мы можем указать на вид. Если хорошоенько постараться за короткий срок времени можно полностью изучить грамматику. Только от вас требуется терпения и усердная работа.

Множественное число существительных

Даже если в грамматике отсутствует категория числа, переход во множественное число мы можем образовать при помощи местоимения 些 xiē.

Например, zhèběn shū – это книга, то zhèxiē shū.

Разница между er и liang.

У китайцев есть два варианта цифры 2, er 二 и liang 两. Существует 4 правила их употребления.

1. liang используют при конкретном счёте чего либо, а er при математическом счёте.
2. При счёте числительных до 100, используется er.
3. Для обозначения 100, 1000, 10000 и т.д. можно использовать два варианта.
4. Когда цифра 2 повторяется больше одного раза, то сначала 两 liāng, а затем 二 er.

Меры длины и веса

Полкило - 斤 (Дзинь)

Полграмма – 分 (Фэнь)

Миллиметр – 毫米 (haomi)

Сантиметр – 公分(gongfen)

Метр – 米 (mi)

Километр – 公里 (gongli)

Частица de

В грамматике китайского языка есть 3 частицы de (的, 得, 地).

Первую мы можем использовать в качестве притяжательного местоимения. Также её можно использовать в качестве связи между предметом и описанием.

Второй вариант употребляется для обозначения наречий.

Третий можно употреблять в качестве суффикса наречий и должна стоять перед глаголом.

Список использованной литературы:

1. <https://kitaygid.ru/yazyk/grammatika>

**TARJIMADA EKVIVALENT SO‘ZNING SHAKL VA MAZMUN MUNOSABATIGA
TA’SIR ETUVCHI OMILLAR
(YAPON, INGLIZ, O’ZBEK TILLARI MISOLIDA)**

*Turdaliyev Obidjon Sodiqjon o‘g‘li
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti talabasi
obidjon.turdaliyev@mail.ru*

Annotatsiya: Tarjima ikki til orasidagi mazmuniy uyg‘unlik hosil etish jarayonidir. Tarjimaning mazmuniy uyg‘unligini hosil qiluvchi birliklar ekvivalent deyiladi. Ekvivalent so‘zlar shakl va mazmuniy uyg‘unlikni o‘zida namoyon etadi. Ammo tillarning morfologik, sintaktik, lingvokulturologik jihatlari bir-biridan farq qilganligi sababli ba’zan ekvivalent so‘zlarda shakl uyg‘unligi emas, asliyat matnida ifodalangan axborot uzatmalari, hissiy munosabatning mazmun doirasidagi uyg‘unlik tarjima markazini tashkil etadi. Tarjimada ekvivalent so‘zning shakl va mazmun munosabatiga ta’sir etuvchi omillardan nimalardan iborat? Ushbu maqolada shu masalalar yapon, ingliz, o’zbek tillarida qiyosiy usulda tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: ekvivalent so‘z, to‘liq ekvivalent, shartli ekvivalent, hosila mazmun

Yevropa tarjimashunoslaring yetuk vakili Anson Pim o‘zining “Tarjima nazariyasining tub mohiyati” nomli asarida tarjima jarayonida yuzaga keladigan bir qancha muammolar haqida fikr yuritadi. Qizig‘i shundaki, Tarjima o‘zi nima? degan savolga hali ham bir to‘xtamga kelinmaganligi haqida ta’kidlab o‘tadi. Muallif o‘z asarida tarjima haqida quyidagicha nazariy qarashlar mavjudligini keltirib o‘tgan:

「翻訳の仕方について様々な翻訳者の理論づけがある。一人目は「起点文化を説明すべきである」、二人目は「目標文化の受容は理解できるものでなければならない」三人目は「翻訳は全てを目標での位置づけになおすべきだ」

“Bir guruh tarjimashunoslari fikricha, Tarjima bir millat madaniyati va turmush tarzini boshqa bir mamlakat uchun tanishtiruv vositasi bo‘lishi kerak. Boshqa bir tarjimashunoslari esa tarjima o‘quvchining o‘z ona tilisida yozilgan asar kabi tushunarli, ta’sirli bo‘lishi kerak degan fikrni yoqlaydilar” (muallif tarjimasi)

Barcha nazariy qarashlarda tarjimaning tub mohiyatining ma’lum bir qirralari ifoda etilgan. Anson Pimning fikricha esa tarjima “Asliyat matnida ifodalangan mazmunning tarjima matnida ham to‘liq uyg‘unligini hosil qilish jarayonidir” (muallif tarjimasi) Shuning uchun ham tarjima tilning semantik xususiyatlari va grammatik tuzilishining tafovutlarini ham yengib o‘tadi. Tarjima so‘zlarning so‘zma-so‘z tarjimasi emas, balki ma’no- munosabatni ifoda etuvchi mazmuniy aloqadorlikdir.

So‘zlarning mazmuniy aloqadorligi ekvivalent so‘zlarning sifatiga bog‘liqdir. Ekvivalent so‘z so‘zlarning aynan tarjimasi emas, balki asliyat matnidagi so‘z bilan mazmuniy tenglik hosil qiluvchi so‘zdir. Ekvivalent so‘zlarni hosil qilishda asliyat matndagi lingvopsixologik xususiyatlarni tarjimada ifoda etishning murakkabliklari ko‘zga tashlanadi. Bu jarayonda noto‘liq ekvivalentlik yuzaga keladi. Shuning uchun tarjima matnidagi ma’lum so‘zlar asliyat matndagi ma’lum so‘zlar bilan mazmuniy aloqador emasdek, ya’ni boshqa - boshqa tasviriy ifodadek tuyuladi.

(1)She turned her nose in the air
U burdi uning burun da havo
Qiz yigitga nafrat ko‘zi bilan qarab qo‘ydi.

1-misolda ko‘rsatilgan ingliz tilidan tarjima qilingan gap asliyatdagi tasvir, gap qurilish va morfologik tizimi tarjima matnida butkul o‘zgargan. Ushbu gapdagi ekvivalentlik mazmuniy ekvivalentlik asosida yuzaga kelgan. “Bunday tarjimalarni asliyatatlari bilan qiyoslash shuni ko‘rsatadiki, ular odatda birlamchi matnlar tarkibidagi leksik va grammatic birliklar ma’no va shakllaridan kelib chiqib “bevosita” amalga oshirilmaydi, balki matnlar tarkibida yashirin tarzda mavjud bo‘lib, butun boshli ifodalar asosida oydinlashgan “hosila” mazmun ko‘pincha “nazarda tutilgan” yoki “ko‘chma” mazmun deyiladi. Bunday hollarda “bevosita” mazmun chetda qoladi” Lekin tasvir manbayi va ifoda markazi asliyatdagi mazmun bilan aloqador bo‘lib, turli shakl orqali bir xil mazmun ifodalanadi. Hosila mazmunning sifati o‘quvchi ongida ushbu tasvir yordamida o‘sha holat va hissiyorning qay darajada ta’sirchanlik asosida namoyon bo‘la olishi bilan belgilanadi. Ingliz millati uchun 13-sana juma kuni (Friday 13th) omadsiz kun hisoblanadi.

Ispan tiliga tarjima qilingan matnda esa Friday 13th 13-sana Seshanba (Tuesday 13th) tarzida tarjima qilingan, chunki ispan millati ongida 13-sana seshanba kuni omadsiz kun sifatida gavdalanadi (muallif tarjimasi). Bunday tarjima usuli asosida asliyatda ifodalangan hissiyot tarjima matnida ham ifoda etilgan. Hosila mazmuni shakli o'xshashlik emas, balki mazmuniy aloqadorlik asosida namoyon bo'lgan. Shuning uchun tarjima jarayonida nafaqat til xususiyatlari, balki madaniy, diniy, xalq dunyoqarashi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonda ma'noviy ekvivalentlik hosil qilinadi. Bunday hosila mazmun hosil qiluvchi ekvivalent so'zlarda shakl va gap strukturasining bir-biridan farq qilishi bilan bir qatorda, so'zlovchi ongiga yetkaziladigan axborotning insonning psixik tasvir doirasida mazmunning qay tarzda shakllanish bosqichi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun tillar doirasida tarjima jarayonida shaklan ajralmas, mazmunan bo'linmas obrazli tasvir maydonini hosil qiluvchi birliklar ekvivalent so'zning shakliga ta'sir etadi. Bunda yaxlit ifoda etilgan fikr doirasida obrazlar almashinuv yuzaga keladi. (1-misolga qarang) Lekin fikr maydoni, tasavvur qobig'i ikki til o'quvchilariga o'xshash hissiyot uyg'otishga xizmat qiladi.

2. 事故が起きてから安全対策を論じ合っても、後の祭りだ。

Jiko ga okite kara anzen taisaku wo ronji attemo , ato no matsurida.

Avtolahokat sodir bo'lgach, xavfsizlik choralarini muhokama qilish bayramdan keyin. (to'g'ridan to'g'ri tarjima)

Ushbu gapda ishtirok etgan 後の祭りだ(atо no matsurida) iborasi g'isht qolipdan ko'chgach, ushbu holat yuzasidan turli fikrlar bildirish, foydasiz, samarasiz degan ma'noni yetkazish maqsadida qo'llaniladi. Yapon tilidagi "ato no matsurida" iborasida ishtirok etgan morfologik birliklar "ato" -keyin, "matsuri" esa bayram degan so'zlardir. Lekin uning o'zbek tilidagi ekvivalent shakli "g'isht qolipdan ko'chgancha" shaklida berilmoqda. Bunda morfologik shakllar bir-biridan farq qilib, iboralar tarkibidagi obraz vositalar boshqa- boshqa bo'lsa ham , hosila mazmun asliyatda ifoda etilgan fikriy bo'yoqni tarjima matnida ham aks ettirishga xizmat qilgan.

Xulosa qilib aytganda, tarjimada asliyat matni bilan uyg'unlik hosil qilishga xizmat qiladigan ekvivalent so'z turli shakli va mazmuniy o'zgarishlarga uchraydi. Birinchidan, tillar doirasidagi morfologik omil ekvivalent so'zning shakli munosabatiga ta'sir etadi.

Ikkinchidan, tillar doirasida lingvokulturologik omil ekvivalent so'zning ham shakl,ham mazmun munosabatiga ta'sir etadi.

Uchinchidan, tillar doirasida obrazli vositalar orqali anglashiladigan mazmuniy munosabat vositalarining farqi ekvivalent so'zning mazmuniga ta'sir etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Shavkat Rahmatullayev "O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati" - "O'qituvchi" nashriyoti. Toshkent – 1978.
2. Yapon tilining izohli frazeologik lug'ati. 2014.
3. Musayev Qudrat "Tarjima nazari yasi asoslari" – Toshkent "Fan" nashriyoti 2005.
4. "O'zbek tilining izohli lug'ati". A.Madvaliyev. T.: Davlat ilmiy nashriyoti, 2006-2008yy.

THE EFFECTIVE WAYS OF SPEAKING IN ENGLISH LESSONS

*Nukus State Pedagogical Institute Academic lyceum
English teacher Abatova Gulnaz Reymbaevna
Phone number : +99890 7271840*

Annotation: This article is devoted to the ways of improving speaking English , how to encourage students to speak English.

Key words: an official language, speaking skills, improve, learners, making presentations, activities, encourage.

Today English is one of the most used languages in the world. It is not an official language of many countries, but also an important language of science, computers, diplomacy, business, tourism , all kinds of professions. Learning how to speak fluent, confident and natural English is an achievable goal.

While teaching English we work with the different types of students. Some of them are very active, masters of grammar, motivated, creative while others may have a deep fear of making a mistake, or may be just plain shy to speak. Whatever the reason, teachers should find effective ways and methods in order to work and encourage such kind of students.

Speaking is the second of the four language skills, which are : listening, speaking ,reading and writing. Every English learner is different, but there are a number of effective ways to improve speaking skills

1. Presentation on the topic. A presentation is a fantastic way to improve students' speaking. It also helps students not to be shy, feels self-confident, expresses ideas firmly. By making presentations students can enable to practice all language areas (such as vocabulary, grammar and speaking skill). I often give my students presentations on different topics. While making presentations students work hard, search a lot of materials from the Internet, make posters, learn a lot of new words, share and discuss information with each other. Students make posters with beautiful pictures, write important details and facts. During the presentations students make speeches, try to give more information about their topics and feel themselves as a good speaker. Students can have a lot of fun, create a friendly atmosphere while giving a presentation to the group.

2. Role-play. One other way of getting students to speak is role-playing. Students pretend they are in various social contexts and have a variety social roles. In role-play activities , the teacher gives information to the learners such as who they are and what they think or feel. For example, the teacher can tell the student " You are Ann, you go to the doctor and tell him what happened last night, and"

3. Brainstorming. On a given topic, students can produce ideas in a limited time. Depending on the context, either individual or group brainstorming is effective and learners generate ideas quickly and freely . The good characteristics of brainstorming is that the students are not criticized for their ideas so students will be open to sharing new ideas.

4. Story Completion. This is a very enjoyable, whole-class, free-speaking activity for students. For this activity, a teacher starts to tell a story, but after a few sentences he or she stops narrating. Then, each student starts to narrate from the point where the previous one stopped. Each student is supposed to add from four to ten sentences. Students can add new characters, events, descriptions and so on.

5. Picture describing. An effective way to make use of pictures in a speaking activity is to give students just one picture and having them describe what it is in the picture. For this activity students can work in groups and each group is given a different picture. Students discuss the picture with their groups , then a speaker from each group describes the picture to the whole class. Another way, a teacher can also give pictures to each student and ask them to describe pictures individually. This activity improves the creativity and imagination of the learners as well as their public speaking skills.

6. Don't forget the..... In your group, you are going on a shopping trip. Before you leave, you need to make a list . Sit in a circle and the first student starts by saying the first thing on the list. For example " I am going to the shops and I need to buy apples" .The next student needs

to add something to the list and remember what the first student wanted to buy. For example “I am going to the shops and I need to buy apples and bread. Keep going and adding to the list and see how long it takes before someone forgets one of the items.

7. Storytelling. Students can briefly summarize a tale or a story they heard from someone beforehand , or they create their own stories to tell their groupmates. Story telling fosters creative thinking. It also helps students express ideas in the format of beginning, development and ending, including the characters and setting a story has to have. Students also can tell riddles or jokes.

To sum up, there are a lot of ways and methods to improve speaking skills. I hope these methods will be effective and give us successful results in teaching. If we pay much attention for improving students’ speaking, we can achieve our goals.

REFERENCES:

1. <https://www.teachingenglish.org.uk>
2. <https://www.edutopia.org>
3. <https://unr.edu/homepage/hayriyek>

КО'МАКЧИЛАР ВА UNI O'QITISH MASALALARI

*Abdushokirova Nodira Zokir qizi
Toshkent shahri Uchtepa tumani
81-son məktəb ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Tel: +998977506490*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili fanida qo'llaniladigan ko'makchilar va ularning turlari, guruhlari va qo'llanilish joylari haqida malumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, sof ko'makchi, ko'makchi vazifasidagi so'zlar.

Yordamchi so'zlar guruhiga *ko'makchi, bog'lovchi, yuklama* kiradi.

Yordamchi so'zlar mustaqil (leksik) ma'no bildirmaydi, faqat grammatick ma'no iodalash uchun xizmat qiladi. Turkiy tillarda (*jumladan*, o'zbek tilida ham) ko'makchilar ko'p yillardan buyon tilshunoslarning tekshirish manbasi bo'lib kelmoqda. O'zbek tilidagi ko'makchilarga birinchi bo'lib mukammal ta'rifni A.N.Kononov bergen: "Ko'makchilar shunday bir guruh so'zlarki, ular ot bilan yoki obyekt bilan predikat orasidagi quro'l-vosita, maqsad, sabab, payt, masofa, yo'naliish, o'xshatish kabi munosabatlarning yaratilishida xizmat qiladi".

Sh.Shoabdurahmonov ham o'zining "Yordamchi so'zlar" asarida ko'makchilarga xuddi shunday ta'rif bergen: "Ko'makchilar obyektning obyekta yoki obyektning predikatga bo'lgan turli grammatick munosabatlarini ko'rsatuvchi yordamchi so'zlardir". Darhaqiqat, ko'makchilar orasidagi tobe munosabatni ifodalash va kelishik ma'nolarini aniqlash, to'ldirish uchun xizmat qiladi. Shu xususiyati bilan ko'makchi bog'lovchi va yuklamalardan farq qiladi. Ko'makchilar ma'no va vazifa jihatidan kelishik qo'shimchalariga yaqin turadi. Shuning uchun ba'zan kelishik shakllaridan anglashilgan ma'no ko'makchi bilan ham ifodalanadi (*Mashinada keldim - mashina bilan keldim*).

Ukamga oldim – ukam uchun oldim kabi). Lekin bular kelishik affikslariga qaraganda ma'noni aniq, konkret ifodalaydi.

Ko'makchi o'zi bog'lanib kelgan so'zdan keyin kelib, so'zlar orasidagi birgalik, payt, sabab, maqsad kabi munosabatni ifodalashga xizmat qiladi.

O'zbek tilidagi ko'makchilar ikki guruhga ajratiladi: sof ko'makchilar va ko'makchi vazifasidagi so'zlar. Sof ko'makchilarga *bilan, uchun, sari, sayin, qadar, uzra, kabi, singari, yanglig', dovur, oid* so'zları kiradi. Ular mustaqil ma'nosini yo'qotgan bo'lib, faqat grammatick ma'no ifodalaydi. Ko'makchi vazifasidagi so'zlar (*tomon, qarab, qaraganda, boshqa, bo'lak, tashqari, sababli, tufayli, so'ng, oldin, keyin, ilgari, burun, bo'ylab, ichra, aro, uzra, haqida, to'g'risida*) o'z mohiyati bilan sof ko'makchilardan farq qiladi. Ular aslida lug'aviy ma'noga ega bo'lgan mustaqil so'zlar bo'lib, ko'makchi vazifasini bajarayotganda faqat grammatick ma'no ifodalaydi. Bunday so'zlar o'zining lug'aviy ma'nosini ham qisman saqlaydi.

Ko'makchilarning o'ziga xos xususiyati ularning ma'lum kelishikdagi so'z bilan bog'lanib kelishida namoyon bo'ladi. O'zbek tilida *bilan, uchun, sayin, orqali, kabi, singari, yanglig', sari, bo'ylab, uzra, ichra, osha* kabi ko'makchilar bosh kelishikdagi so'z (ba'zan qaratqich kelishigidagi olmosh) bilan; *tomon, qadar, qarshi, ko'ra, qarab, qaraganda, yarasha, doir, binoan, asosan, muvofiq* kabilar, odatda, jo'naliish kelishigidagi so'z bilan; *avval, keyin, so'ng, boshqa, bo'lak, tashqari, ilgari, burun, beri, buyon, boshlab, tortib* kabilar chiqish kelishigidagi so'z bilan; ot, sifat va boshqa so'z turkumlaridan ko'chib o'tgan *ost, tag, ust, old, orqa, yon, qarshi, ich, o'rtta* kabi ko'makchilar belgili va belgisiz qaratqich kelishigidagi so'z bilan bog'lanib keladi.

Ko'makchilar shakliy va bajaraqidagan vazifasi jihatidan quyidagi turlarga bo'linadi: sof ko'makchilar, yarim ko'makchilar, qo'shimchasimon ko'makchilar.

Nutqimizda tez-tez ishlataladigan *uchun, bilan, sari, qadar, kabi, singari, sayin, orqali* so'zları sof ko'makchilar bo'lib, ular tobe so'zni hokim so'zga bog'lashga xizmat qiladi. Sof ko'makchilar boshqa so'zlarga birikib turli munosabatlarni anglatadi. Jumladan, bilan ko'makchisi o'zbek tilida asosan ko'makchi, ba'zan bog'lovchi vazifasida ishlataladi. Shuning uchun bu ko'makchi turi bugungi kunda yordamchi so'zlardan birining o'rnida ikkinchisi qo'llanilishi nuqtayi nazaridan *ko'makchi-bog'lovchi* atamasи ostida ham o'rganilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili.
2. Rustamov T. Sof ko'makchilar.
3. www.uzedu.uz

ONA TILI VA ADABIYOT FANLARINI O'QITISHDA YANGICHA USULLARDAN FOYDALANISH

*Asatullayeva Hulkaroy Tohirjonovna
Buloqboshi tumani 13-maktabning
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Telefon:+998 90 258 65 02*

Annotatsiya: ushbu maqolaning mazmun mohiyati quyidagicha, ta'lim sifatini oshirishda pedagog tomonidan yangicha g'oya metodlarning dars jarayonida qo'llanishi, o'quvchilarni dars jarayoniga qiziqtirishda samarali usullar va mashg'ulotlarni qo'llashda zarur tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy pedagogik texnologiyalar, nutqiy, orfografik

Mamlakat kelajagi, uning go'zal istiqboli saloyihatli yoshlarning ilg'or va innovatsion g'oyalari asosida yuksaladi. Bunaqangi taraqqiy topgan davlat barpo etish uchun esa, bugungi kun juda ham mas'uliyatli va shijoatli pedagog hodimlarimizdan intiluvchan, bilimga chanqoq o'quvchilarni voyaga yetkazishimizni talab qiladi. Shiddat bilan rivojlanib borayotgan zamon uchun yosh avlodni munosib ravishda tayyorlab borish, tarbiyalash, zamonaviylik tushunchasi bilan, insoniylik xususiyatlarini chambarchaslikda ular onggiga singdira olish ota-onsa bilan bilan teng qatorda o'qituvchilardan ham ko'p mehnat talab qiladi. Izlanish, intilish va xohish bo'lsagina bu kabi vaziyatlar ijobjiy tus oladi. Ona tili o'qitish metodikasining predmeti zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim berish jarayonida ona tilining mavzusiga ko'ra, nutq, yozuv, o'qish grammatika va fonetikani o'zlashtirish asosida shakllanadi. Ona tili metodikasi o'zbek tilidan ko'nikma va malakalarni shakllashtirish, grammaticadan va til haqidagi fanning boshqa bo'limlaridan ilmiy tushunchalar tizimini o'zlashtirish qonuniyatlarini o'rgatadi. Bunday o'rganishning eng oson tizimini ishlab chiqish uchun puxta zamin vazifasini bajaradi. Bu tizim har bir o'quvchini tilga oid bilim, ko'nikma va malakaning zaruriy minimumi bilan ta'minlashi lozim Metodika ta'limga qo'yilgan qator talablarni ya'ni ta'lim berish bilan bir vaqtida o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning tafakkurini o'stirishda yetarli yordam berish shuningdek ta'limning foydali ixcham bo'lishini ta'minlashga oid talabarniham hisobga oladi. Yangi pedagogik texnologiyalar asosiyda ona tili o'qitish metodikasi ta'limning turli bosqichlarida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarni darajasini o'rganish yangi xulosalar asosida ta'limni takomillashtirish siklini yaratadi. Shunday qilib, ona tili o'qitish metodikasi ta'lim berish jarayonida o'quvchilarning bilish faolligini va mustaqilligini, tafakkur va nutqini yaxshi o'stirish bilim, ko'nikma va malakalarning puxta bo'lishini ta'minlaydi, yangi metodik yondashuvlarga asoslanadi. Ona tili o'qitishning har bir bosqichi o'z xususiyatlariga ega bo'lib, maktabgacha tarbiya metodikasi ona tilini o'rganishda, asosan, bolalarning nutqini o'stirishni, nutqiy mustaqillikni shakllantirishga asoslanadi. O'qish metodikasi. O'quvchilarda o'qishning vazifasi, birinchi navbatda, bolalarni tez (me'yorida) to'g'ri, ongli va ifodalni o'qish malakalarini bilan qurollantirish hisoblanadi. Grammatika va imlo metodikasi. Bu bilim elementar to'g'ri yozuvga va xusnixat o'rgatishni, grammaticadagi tushunchalarni, boshlang'ich imlo malakalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. O'quvchilar nutqini o'stirish metodikasi. Bu bo'lim boshlang'ich sinflarda alohida o'rin tutadi. Bolalar birinchi marta tilni, nutqni o'quv peredmeti sifatida anglaydilar, ular xohlagan va qiziqqan narsalarnigina emas, balki zaruriy narsa va hodisalar haqida o'ylab, rejalashtirib nutq tuzish zarurligini tushuna boshlaydilar, o'z-o'zlarining grafik shakli bilangina emas, balki leksika, sintaktik va morfologik shakli bilan ham og'zaki nutqdan farq qiladigan yozma nutqni egallaydilar. Metodika bolalarning nutqini boyitishni, sintaksisi va bog'lanishni, nutqini o'stirishni ham ta'minlash kerak. Shijoat va tinimsiz mehnat asosida qilingan har bir ish o'z mevasini albatta beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xasanov J, Saribaev H, Niyozov G, Hasanbaeva O, Usmonboeva M. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – T. : Fan va texnika, 2009
2. Kurbanov Sh. Ye, Seytxalilov Ye. A. Ta'lim sifatini boshqarish. – T. : Shark, 2006. -592 bet

ПОЛИФУНКЦИОНАЛЛИК ХУСУСИДА

Шаҳноза Гулямова
Бухоро Давлат университети
ўқитувчisi, филология фанлари
бўйича фалсафа доктори (PhD)
binnuschat@mail.ru
(91) 312 14 72

Аннотация. Ушбу тезисда полифункционаллик ҳодисасига муносабат, унинг таърифи, хусусиятлари ва полисемия ҳамда омонимиядан фарқи таҳлил қилинганин.

Калит сўзлар: полифункционаллик, омонимия, полисемия, конверсия, аффикс, сўз, сўз шакли полифункционаллиги

Полифункционаллик – (юончадан *polu* кўп ва лот. *functio* ишлаш, амалга ошириш, фаолият) бир оҳангдошлиқда турли функцияларнинг комбинацияси. Тилшуносликда полифункционаллик тушунчаси ғоят хилма-хилдир. Полифункционаллик турли даражадаги бирликларнинг хусусияти сифатида ажралиб туради. Айрим тадқиқотчилар морфемаларнинг, бошқалари сўзларнинг (сўз шакллари) полифункционаллитини очиб берадилар. Баъзан полифункционаллик торроқ, баъзан жуда кенг тушунилади. Морфеманинг полифункционаллиги бир вақтнинг ўзида аффикс ва ўзак сифатида харакат қилиш қобилиятидир. Сўзнинг полифункционаллиги унинг полисемиялиги сифатида сўз шаклининг турли синтактик вазиятларда турли семантик маъноларни ифодалаши, бир лексеманинг муайян лексик-семантик вариантини амалга ошириш қобилиятидир [Бризгунова 1997, Всеволодова 2000]. Сўз шаклининг полифункционаллиги унинг синтактик тузилиши, лексик таркиби, интонация ва семантик боғланишларнинг ўзаро муносабати контекст маъносини ўзгартира олишида намоён бўлади.

Полифункционалликнинг тил бирликларига хослиги ҳар доим тилшуносларга маълум бўлган. Аммо турли даврларда бу ҳақиқатга муносабат бошқача эди. Хусусан, рус тилшунослигидаги полисемиянинг тил ҳаракатидаги муҳим ўрни доим анъанавий йўналиш доирасида тан олинган; аксинча, структуралистик тушунчаларда сўзнинг ноаниклиги асабий-лаштирувчи ҳолат сифатида эътиборга олинмайди. Шу сабабли, тилда ҳар доим мавжуд бўлган кўп функционаллик тилшунослар орасида ноаниқ фикрларни келтириб чиқаради [6]. Айрим сўзлардан лексик маъно излаш, сўзлар полифункционаллитини полисемия билан адаштириш ва баъзан полисемияни омонимиядан фарқламаслик ҳолларини юзага келтиради. Кўп лингвистик асарларда полифункционаллик омонимия ҳодисаларига нисбатан қаралади [Виноградов 1977; Лурия 1979; Колесников 1984; Малаховский 1990; Лаптева 1999; Стародумова 2002].

Полисемия маълум бир сўзнинг бир неча лексик маънога эга бўлишидир [4. Б. 28]. Сўзлар полифункционаллитининг юзага келиши эса конверсия билан боғлиқ. Конверсия маълум бир сўзнинг ҳеч қандай аффикс олмаган ҳолда бошқа сўз туркуми вазифасида келиши ҳодисасидир [8]. Конверсияга кўра айрим сўз лексик маъноси иккинчи туркум вазифасини ҳам олиб, қайд этилиши ўша сўзнинг полифункционал ҳолда берилиши бўлади. Яхши нотик яхши гапиради ҳам яхши сифати ҳам ўз вазифасида қўлланган, ҳам равиш вазифасини олган – адвербиализация содир бўлган, полифункционал сўз юзага келган. Яна шуни айтиш керакки, феълларнинг кўмакчи маъноси ҳам полисемантик сўз таркибини ташкил қилмайди. Аксинча, у грамматик вазифа бажаради. Шунга кўра айтиш мумкинки, у ҳам полифункционаллик учун восита бўлади [5. Б. 123]. Ҳозирги вактда нутқнинг муҳим қисмларида полифункционаллик масалаларини ўрганиш билан бирга полифункционал хизмат бирликларини тасвирлаш усули ишлаб чиқилмоқда. Лексик бирликларнинг полуфункционаллитигига бағишланган кўпгина лисоний тадқиқотларда, жумадан, Плеаскина, Леоненко, Стародумова, Заицева, Болотова, Скрипникова, Сергеева, Кравченко, Крилова ишларида сўз тавсифи акс эттирилган ҳар бир сўзнинг тизим муносабатларининг ўзига хослиги ва уларнинг ўхшашлари синфидан бундай бирликни ажратиш зарурати келиб чиқади [9].

Ўзбек тилшунослигидаги ҳам қўшимчаларнинг, синтактик конструкцияларнинг ва тер-

минларнинг полисемантиклиги ўрганилган [1; 2; 7]. Терминлар полисемантик, полифункционал ва омонимлик характерга эга бўлади. Полифункционал терминлар полисемантиклик хусусияти сусайган, бироқ омонимлик даражасига етмаган кўп маъноли терминлар, алоҳида маънолари билан турли соҳаларда кўлланади. Масалан: морфология 1 (биол.), морфология 2 (тилш.) кабилар [2. Б. 13].

Хулоса шуки, кишиларнинг энг муҳим алоқа воситаси бўлган тил полифункционал хусусиятга эгадир. Ҳақиқатан ҳам у фақат коммуникатив вазифа бажармай, тил эгаларининг объектив олам ҳакидаги билимларини ўзида саклаб, келажак авлодга етказувчи, тингловчига таъсир ўтказувчи ҳамда маълум ахборот обьектига баҳо бериши билан характерланиди [3]. Кўринадики, ижтимоий ҳодиса сифатида тилнинг ўзи полифункционал табиатга эга. Шундай экан, унинг ички тузилиш бирликлари ҳам полифункционал хусусият касб этиши табиий ҳолдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1.Бердиалиев А. Синтактик конструкцияларда полифункционаллик (Эргаш гапли қўшма гаплар мисолида) // Ўзбек тили ва адабиёти. -1981.-№2.-Б.27;
2. Валиев Т. Ўзбек тили йўлсозлик терминларининг структур-семантик хусусиятлари ва лексикографик талқини. Фил.фан.бўйича фал.д-ри (PhD) дисс...автор-и. – Самарқанд, 2018. – 52 б.
3. Ганиева Д. Мазмуний синкетизм ва полифункционаллик // НамДУ илмий ахборотномаси. - №6. – 2019. – Б. 275-278.
4. Гулямова Ш. Полисемия лингвистик ҳодиса сифатида // “Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар” конф.материаллари. №18. – Тошкент, 2020. – Б. 26-28.
5. Миртожиев М. Семасиология. – Тошкент: Мумтоз сўз. – 215 б.
- 6.Нестеров А. Полифункциональность и многозначность // <http://na55555.ru/lab/polifunktionalnost.html>
7. Қодирова Н. Ўзбек тилида –чи аффиксининг полифункционаллиги // Ўзбек тили ва адабиёти.-№1.-2002.-Б. 54.
8. Реформатский А.А. Введение в языковедение. -С. 64.
9. <https://www.dissercat.com/content/polifunktionalnaya-leksicheskaya-edinitsa-k-slovu-i-ee-kontekstno-funktionalnye-sinonimy>

THE EFFECTS OF USING AUTHENTIC MATERIALS IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE

*Jumayeva Oygul Ibodulla kizi
ESL teacher of school №12, Zarafshan city
Phone number: +998930853444
oygulibodullayevna@gmail.com*

Abstract: The use of authentic materials in EFL has long been acknowledged to be advantageous to learners as they provide real-life experience in the language classroom. This paper reviews some aspects of the use of authentic materials in the classroom. Those who support the use of authentic material do so since they reject the teaching materials designed to highlight some selected structures which often are artificial and never representative of the use of language in the real world. Using authentic materials complements English classes, helping to bring the real world into the classroom, enlivening it and creating a more positive attitude toward learning.

Key words: authentic, artificial, realnesss, target, an ESL teacher, auditory materials, visual materials.

The use of authentic materials in English language classroom has been widely considered to be beneficial to the language learners in different aspects. Authentic materials are print, video, and audio materials students encounter in their daily lives, such as change-of-address forms, job applications, menus, voice mail messages, radio programs, and videos. Authentic materials are not created specifically to be used in the classroom, but they make excellent learning tools for students precisely because they are authentic.

Morrow states, “An authentic text is a stretch of real language, produced by a real speaker or writer for a real audience and designed to convey a real message of sort.” Cook defines those as real examples of language produced by native speakers. Harmer, in his influential *The practice of English Language teaching*, stresses on the realness of certain materials by stating that authentic materials are those written for native speakers of the language with the real purpose. It can easily be understood from the presented viewpoints of classifying what are authentic materials and are not that, together with the omission of the pedagogical purposes in adapting the materials, those authors seem to overemphasize on the existence of what is indicated as “the production by native speakers”.

Authentic materials help students bridge the gap between the classroom and the outside world. Many students enroll in school to learn or improve a language-related task, such as helping a child with homework or speaking English at work. Others enroll because they have personal long-term goals that involve education, such as becoming an engineer or business owner. In working with new students, teachers need to identify why students have come to class. When teachers know learners’ motivations, they can target instruction to meet those goals. A key way to help learners reach their goals is to use authentic, goal-directed materials.

Planning a lesson, an ESL teacher should try to use authentic materials because they provide the opportunity to demonstrate language and speech material of a foreign language as well as widen learners’ ideas about national peculiarities, mentality of other people; help to know and compare customs and traditions of his own country and the country which language a person studies; broaden the notion about surrounding world; give the source for a future utterance and the basis for the exchange of opinions.

Authentic materials are divided into 5 types:

- Printed materials- newspapers, magazines, fliers, books, restaurant menus, recipes, manuals, food labels, TV guides, comics;
- Auditory materials- radio news, songs, phone messages, podcasts;
- Visual materials- posters, street signs, postcards;
- Audio visual materials- films, commercial advertisements, documentaries, music video clips, television programs, video tutorials;
- Online materials- websites, blogs, social networking sites, games.

Authentic materials provide motivation to learning, authentic cultural information, real language presentation, creative approach to teaching. Most commonly used authentic materials at EFL

classes are reading (texts), video, computer programs. The use of authentic texts in classroom is important as it performs a lot of functions as widening and reinforcement of language knowledge, language material training, development of abilities in oral speech, development of abilities in written speech.

Using video materials in classroom environment can favour students' motivation to learn a foreign language as they present real language, provide students with an aesthetic look at the culture. Video is very effective in teaching because it represents authentic environment, gives examples of particular language functions in operation, presents authentic language interaction and shows the nonverbal components of the language.

The thought of using computer programs in teaching is not new. Its basic purpose is to make teaching and learning more efficient and productive. With the help of computer programs students can check their knowledge, do different exercises and communicate in a written form. Besides computer-mediated communication gives students additional opportunities to plan their discourse, notice and reflect on language use in the messages they compose and read.

To summarize, authentic materials play multiple roles in language teaching, enable learners to interact with real language and content rather than the form. The proper and systematic use of these materials at English classes give students understanding that they are learning a language as it is used outside the classroom, prepare them for real communication.

References:

1. M.V. Kuimova, N.A. Aleksandrova Advantages and disadvantages of authentic materials use in EFL classroom, Молодой ученый, Russia, 2011
2. Sally Lanirio Authentic materials, Professional development, California, 2007
3. Miftahul Huda The use of authentic materials in teaching English: Indonesia teachers' perspective in EFL classes, Indonesia University of Education, Bandung, Indonesia, 2017

TILSHUNOSLIK BO'LIMLARINING O'ZARO BOG'LIQLIGI

*Jumayeva Ra'no Safarboyevna
Surxondaryo viloyati Boysun tumani
3-sod umumta'lim maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Telefon: +998912345271*

Annotatsiya: Maqolada leksikologiya, morfologiya, sintaksis bo'limga nimalarni o'rganishi va ularning o'zaro bog'liqlik jihatlari haqida malumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: leksikologiya, morfologiya, sintaksis, grammatika, lug'at, so'z, til, ma'no, so'z birikmasi.

Tilshunoslikning leksikologiya bo'limi so'z va uning ma'nolarini o'rganish bilan shug'ullanadi. Shu sababli, leksikologiya o'quvchi so'z boyligini oshirish va boyitishda katta ahamiyatga ega. Bu bo'limni o'rganish jarayonida grammatik hamda lug'aviy, o'z va ko'chma ma'nolari, bir ma'noli va ko'p ma'noli so'zlar, ma'no ko'chish usullari, ma'nodosh, uyadosh, zid ma'noli shakldosh so'zlar, talaffuzi yaqin ma'nosini farq qiluvchi – paronim so'zlar, umumxalq ko'p ishlataladigan va kam ishlataladigan so'zlar, tarixiy, shevaga oid, yangi paydo bo'lgan va eskirgan, kasb-hunarga oid so'zlar, atamalar, ibora va tasviriy ifodalar kabi hodisalar bilan tanishiladi. O'quvchi nutqning go'zalligi, izchilligi, ta'sirchanligi asosan ularning lug'at boyligi bilan bog'liq.

Morfologiyani o'rganish sintaksis bilan uzviy bog'liq holda olib borilishi lozim. Morfologiyani o'rganish jarayonida o'quvchilar tilning adabiy me'yorlari, so'zning shu me'yorlar doirasida o'zgarishi va yasalishi, grammatik xususiyatlari, so'zni nutqda to'g'ri va o'rinni ishlatalish prinsiplari bilan tanishadilar.

So'z turkumlari mavzusini o'rganishda so'zning tarkibi, yasalish jarayoni bilan tanishish orqali o'quvchilar so'zning lug'aviy va grammatik xususiyatlarini kuzatish, farqlash, o'zaro qiyoslash, ularni nutq vaziyatiga mos ravishda to'g'ri tanlash va to'g'ri qo'llash malakalarini egallaydilar, lug'at xazinasini boyitadilar. Morfologiya va sintaksis bog'liqligining bosh sababi shundaki, so'z o'rgatuvchi qo'shimchalarning ularda mujassamlashgan va morfologiyada o'rganilgan mohiyati – qo'shimchalarning sintaktik vazifalari nutqida qo'llanilishida namayon bo'ladi. Shuning uchun morfologiya va sintaksis – qo'shimchalarning morfologik mohiyati va sintaktik vazifasi bir-birini to'ldirib turadi.

Morfologiyani o'rganish o'quvchining mustaqil va ijodiy tafakkur doirasini kengaytiradi, so'zning turli shakllarini o'rganish va yangi so'z hosil qilish, ularni o'zaro qiyoslashga tanlash, tanlab olingan so'zni gap tarkibida hamda bog'lanishli nutqda o'rinni ishlatalish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Morfologiya leksikologiya bilan, tilning lug'at sathi bilan uzviy bog'liqidir. Buning bosh sababi shundaki, morfologiyada so'z shakllari va ularning ma'nosini o'rganiladi. So'z shakllarining ma'nolari esa so'zlarning u yoki bu ma'no xususiyati bilan bog'liqidir. Ko'plik qo'shimchasi -lar kishi otlariga qo'shilganda bir ma'noni anglatsa, joy nomlariga qo'shilsa boshqa ma'noga, bo'linmas yaxlit moddadagi so'zlarga qo'shilganda butunlay boshqa ma'noni kashf etadi.

Morfologiyaning so'z yasash bilan aloqasi qaysi yo'l bilan bo'lmasin u yoki bu so'z turkumi vakilining sodda yoki qo'shma shaklini yasashdan iboratdir va har bir yasama so'z ma'lum bir so'z turkumining ma'lum bir ma'no guruhibga mansub bo'ladi. Shuning uchun so'z yasalishi – so'z turkumlari bilan chatishib ketadi. "Induktiv" dasturda so'z yasalishini so'z turkumlari ichiga kiritishning asosiy sababi ham shunda. Shuning uchun morfologiya tilning qolgan barcha sohalari bilan uzviy aloqadorlikda o'rganilishi lozim.

Har bir so'z turkumini o'rganayotganda shu turkumning ichki ma'no guruhlarini alohida ajratish va ularga to'xtalish lozim. Ma'lum bir guruhga kiruvchi so'zlar ishtirokida gaplar va matnlar yaratish o'quvchilarning so'zdan, nutqdan to'g'ri va o'rinni foydalanish mahoratini yanada kengaytiradi. Qo'shimchalarning ma'nosini va ishlatalishida ikki omil – lug'aviy ma'no omili va sintaktik qo'llanish omili birgalikda olib boriladi. Morfologik hodisaning mohiyatini lug'at ochib beradi. Mustaqil so'z turkumlari lug'aviy ma'noga ega bo'lib, gapda ma'lum sintaktik vazifa bajaradigan o'ziga xos so'roqlarga javob bo'ladigan so'zlardir.

Grammatika – morfologiya va sintaksis bo'limga tashkil topadi. Til faninig katta bir qismi – sintaksis, so'z, so'z birikmasi va gaplarning o'zaro aloqasini, so'z birkmasi va gaplarni tashkil

etgan bo'laklarning xususiyatlarini o'rganadi. Sintaksis shu jihatdan morfologiyadan farqlanadi.

Morfologiya – so'zlarning grammatik xususiyatlarini, tuzilishi, yasalishi, turlanishi, tuslanishini tekshiradi. Bu shakliy tekshirish, albatta lug'aviy ma'nosi asosida bo'ladi. Sintaksis ana shu so'z shakllar dinamikasini, o'zaro bog'lanishini, ularning gapdagi vazifasini, ma'lum fikrni ifodalashdagi o'rnini o'rganadi.

Til jamiyatning eng muhim aloqa vositasi sifatida fikrni shakllantiradi, ifodalaydi, bayon qiladi. Fikr gap orqali yuzaga chiqadi. Gap haqida egallangan bilimlarni mustahkamlash, kengaytirishda so'z birikmasining ahamiyoti be'qiyos.

So'z birikmasi – gapda aniq bir yo'naliшga ega bo'lish, maqsadli fikrlash, gapning ba'diy bo'yog'ini quyuqlashtirish, uni qiziqarli va mukammal holatga keltirish vazifasini bajaradigan hodisa. Shuning uchun so'z birikmasidan gapning qurilish materiali sifatida foydalanish mumkin. Bu o'quvchining fikrlash qobiliyatini faollashtiradi, fikr ifodasini tezlashtiradi.

Morfologiya va sintaksis grammatikaning ikki bo'limi emas, balki ikki ko'rinishidir. Maktab grammatikasining sintaksis bo'limida sintaksisga aloqador bo'limgan ko'p hodisalar uchraydi: vositasiz to'ldiruvchi bilan hol gapdagi o'rni va morfologik formasi bilan emas, balki lug'aviy ma'nosi bilan farqlanadi.

Lug'aviy ma'noni esa sintaktik nazardan tushuntirib bo'lmaydi. Chunki u leksika va stilistikaning o'rganish obyektiadir.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. H. Ne'matov, A. G'ulomov. Maktabda til sathlarini o'zaro bog'lab o'rganish.
2. Rahmatullaev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili.
3. www.google.com

BOSHLANG'ICH TA'LIM - POYDEVOR JARAYON INGLIZ TILI FANINI O'RGAТИSHNING INNOVATSION USULLARI

*Mamadaliyeva Dilafruz Abdurahmonovna
Andijon shahar Bo'ston tumani 1-umumiy
o'rta ta'lif maktabi ingliz tili fani o'qituvchisi
dilafruzmamadaliyeva1988@mail.uz*

Annotatsiya[^] Til o'rgatishda o'qituvchi barcha ustunliklarni; yuksak pedagogik mahorat, psixologik yetuklik, bola shahsiga hurmat, qiziqtirish qobilyati, va ragbatlantiruvchi muhit va eng muhim chuqur bilim va salohiyatni oziga singdirish lozim. Chet tilini o'rgatishda o'qituvchi ham o'quvchi ham bola muhitida bo'lgan holda chet el tajribalarini o'rganib o'zimizniki bilan taqqoslab amalda qo'llanishi ulkan natijalarga sabab bo'ladi.

Kalit so'zlar: innovatsion usullar, psixiologik test, aplikatsiya usuli, Interfaol o'yinlar, faollik darajasi, multimedya texnologiyalari

Boshlang'ich sinflarda ingiliz tili darslarini innovatsion usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarni mantiqiy fikrlash qobilyatlari rivojlanadi, nutqi ravonlashadi, tez va to'g'ri javob berish malakasi shakllanadi. Bunday usullar o'quvchida bilimga ishtiyooq uyg'otadi. O'quvchi darslarga puxta hozirlilik ko'rishga intiladi. Bu esa o'quvchilarni ta'lif jarayonining faol sub'yektlariga aylantiradi.

Boshlang'ich sinflarda darsni boshlashdan oldin psixiologik test o'tkazish darkor.

- Eng yaxshi ko'rgan faningiz qaysi?

- What's your favourite subject?

A) ona tili (Mother tongue)

B) Matematika (Maths)

C) Tasviriy san'at va texnologiya (Art and technology)

Bu usul orqali o'quvchilarni 3 guruhga bo'lib olishimiz mumkin bo'ladi.

1) Ona tili fanini tanlagan o'quvchilarni "Yosh tarjimonlar"(Young translators) deb nomlaymiz.

2) Matematika fanini tanlagan o'quvchilarni "Yosh hisobchilar"(Young accountants) deb nomlaymiz.

3) Tasviriy san'at va texnologiya fanini tanlagan o'quvchilar "Yosh dizaynerlar" (Young designers)deb nomlaymiz.

Har bir guruh a'zolariga o'tilayotgan mavzu asosida alohida topshiriq berishimiz kerak bo'ladi. Masalan: Fasllar (Seasons) mavzusini olishimiz mumkin.

Yosh tarjimonlar guruhiiga fasllar haqida matn berib tarjima qilib berishini so'rashimiz mumkin bo'ladi. Yosh hisobchilar guruhiiga fasllar haqidagi matnni raqamlarini ajratib so'z bilan yozishlari hamda ushbu matnda nechta raqam ishtiroy etganini topishlari kerak bo'ladi. Yosh dizaynerlar guruhidan esa 4ta fasldan birini aplikatsiya usuli orqali tasvirlab berishini so'rashimiz mumkin bo'ladi.

Ushbu metod orqali o'quvchilarni bolalik chog'idan qaysi yo'nalishga qobilyati borligini bilib olishimiz mumkin.

Bolalar o'rtasida musobaqlar judayam muhim, sababi bolalarda yoshligidan raqobat tuyg'usini shakllantirib borish kerak bo'ladi. Ana shundagina har bir bolada motivatsiya tilga bo'lgan qiziqish uyg'onadi. Xitoyliklar insonning barcha qiziqishlari raqobat orqali keladi deb fikir yuritishadi. Buni bolalar timsolida ham ko'rishimiz mumkin, ularda bu yo'l orqali jamlikni, raqobat orqali raqibini bilishni atrofni o'rganishni o'rgatadi.

Bundan tashqari o'quvchilarga o'tilayotgan mavzuni qiziqarli rebuslar bilan ham o'rgatishimiz mumkin bo'ladi. Masalan: ushbu rasmlı boshqotirma orqali "Family" mavzusiga oid yangi so'z yasashimiz kerak bo'ladi. Har bir rasmni bosh harfini qo'shib chiqilganda "family" "father", "mother" so'zlarini paydo bo'ladi.

Ushbu metod o'quvchilarni so'z boyligini oshirishga yordam beradi. Bolalarda topishmoqlarning javobini topishga qiziqish kuchli. Shuning uchun o'qituvchi topishmoqni ingliz yoki o'zbek tilida aytasada, uning javobini bolalardan ingliz tilida aytishini talab qilishi lozim. Shunda bolalar so'zlarni tez o'rganishadi.

Bolani yoshlik chog'idan boshlab ingliz tiliga bo'lgan qiziqishlarini oshirib borish kerak, uni xato bo'lsada gapirishga majbur qilish kerak, ana shundagina tarbiyalanayotgan bola o'z oldidagi

to'siqlarni yengib o'tib, qo'rmasdan gapira oladi. Agarda biz chet tili darsini dars emas, balki o'yin shakliga keltirsak kichik yoshdagi bolalarni qiziqishini yanada oshiradi. Shu bilan birgalikda bolani faollik darajasi ham oshib boradi.

Interfaol o'yinlardan yana biri "Tennis o'yini". Bu o'yindan maqsad o'quvchilar tezligini oshirish. Bu o'yin tanlangan mavzu doirasida bo'ladi va so'z yakuniga qarab tugallangan harfga so'z aytishi lozim bo'ladi. Misol uchun mavzu "Vegetables" bo'lsa shu mavzudan chetlashmagan holda bo'ladi. Birinchi ishtirokchi "potato"desa, ikkinchi ishtirokchi o harfiga so'z topishi kerak "onion" deb javob bersa bo'ladi. O'yin shu tariqa davom etadi. O'yin davomida to'xtab qolgan o'quvchi o'yindan chetlashtiriladi va qolgan o'quvchilar bilan o'yin davom etadi. Bu o'yinni guruh bo'lib o'ynash o'quvchilar uchun juda qiziqarlidir.

Bolalik davrda insonning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun eng yaxshisi vaqt deb hisoblash mumkin. Shu sababli o'quvchilarni ehtiyojlariga (qiziqishlariga) asoslanib qo'llashlari zarur, fikrlash mashqlari va aqliy rivojlantirishni yangi multimedya texnologiyalari yordamida, eshtish, rang bilish, shakl tanlash qobiliyatini shakllantirib borish zarur.

Xulosa qilib aytganda, kichik yoshdagi bolalarga til o'rgatish majburiyat emas, qiziqarli mashg'ulot tarzida olib borilishi, bir necha samarali usullardan foydalanib dars o'tish ularni kelajakda oladigan bilimlariga poydevor bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bolalarga chet tillarni o'rganish qanchalar muhimligini tabiiy sharoitlar orqali tushuntirib borilishi darkor.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. J. Yalden. Principles of Course Design for Language Teaching, Cambridge. 2012
2. W. M. Rivers. Teaching Foreign Language Skills, University of Chicago Press. 2010
3. Candlin, C. N. and Breen, M. P. Evaluating, adapting and innovating language teaching materials. TESOL. Washington.

TEACHING VOCABULARY IN ENGLISH LESSONS

*Mirzaakbarova Mukaddas Ergashalievna
An English teacher of secondary school 7
Fergana region Uzbekistan district
Mob: +998 901502385
Email: dilmurod_mirzaakbarov@yahoo.com*

Annotation: This article is about how to teach new words, vocabulary , strategies and the ways of teaching such as visual aids,games, using techniques. All of them help to young learners which is important to learn English language.

Key words: Keywords: vocabulary, words, teaching, facial expression, body language, visual aids, techniques, repetition, drawing, act it out, visual simulation, write a story, spelling, definition, brainstorming,effective, benefit, memorization, flashcards

Vocabulary is a necessary means of all sphere of language. As Draper and Moeller said: “ We think with words, therefore to improve thinking, teach vocabulary” . Vocabulary can be defined as being “all the words that someone knows or uses”, “all the words in a particular language”, “the words that are typically used when talking about a particular subject” and “a list of words with explanations of their meanings, especially in a book for learning foreign languages”.

Teaching vocabulary is the process of providing learners to store new vocabulary items in the long term memory with meaningful activities which helps the organization of the words in the brain.

Using materials in vocabulary teaching such as; realia films, videos, TV programmes: facial expressions and body language, crossword puzzles, board games, card games, scrabble computer-based technology, mime, demonstration, acting-out; using materials in vocabulary teaching such as; sounds from everyday life. One of the best ways of doing this is through games. Games can help teachers to create contexts in which the language is useful and meaningful. In the whole process of teaching and learning by games, the pupils can take part widely and open-mindedly. learning English vocabulary using games has an importance role for elementary teachers and pupils. The first, as pupils, they have strong and good motivation to deepen English language. The second, they are easy to accept the English language because they learn by playing games that nowadays has been grown and developed in Indonesia. The third, teaching English vocabulary using games can help teacher in teaching learning process. Finally, they can teach and learn. Well-chosen games are invaluable as they give pupils a break and at the same time challenging. Furthermore, they employ meaningful and useful language in real contexts. They also encourage and increase cooperation. Games encourage, entertain, teach and promote fluency. There are a lot of ways how to teach vocabulary. But the most effective is to teach by using visual aids. Visual aids for learning vocabulary develop images to streamline and support learning; empowering people to participate and achieve success and independence. The aim of Visual aids for learning is to improve the independence and self-esteem of all people with difficulties. Visuals are great tools for seeing and understanding.

Children learn new words every day. How many words they learn and how well they learn and how well they understand and use these words will have a significant impact on the kind of readers they eventually become. Reading involves understanding printed words, and having a large vocabulary makes it easier to gain meaning from what is being read. Vocabulary is also a tool for thinking and learning about the world. The more words the children know; the more information they have. The more information they have, the better their understanding of the world and the easier for them to learn new words.

Nowadays it is very difficult to make children interested in study especially children in kindergarten they just want to play and cheer. So you can use all methods in order to create base of your pupils' vocabulary. Use repetition exercises when you first learn a word and consider other learning techniques such as index cards, recording yourself reciting your words, association games. If you use these ways your pupils will learn by heart new words easily and expand their vocabulary skills.

Here are some strategies of teaching vocabulary:

1. Drawing- when it comes to teaching vocabulary words to younger students, there are plenty of easy options. Coloring pages and picture books help students visualize the words that they are being taught, which helps with comprehension. While older students may not be interested in coloring or reading storybooks, they too benefit from visual simulation. That's why writing words out or creating flashcards helps in memorization of vocabulary words.

2. Act it out- younger children, especially, respond to games, but older kids don't generally mind a little injection of fun into their school days either. Teachers can make vocabulary words more fun to learn by turning process into game, like charades. Students can take turns acting out one of the vocabulary words, while the other students guess the word. In order for charades with vocabulary words to work, students need some basis in the vocabulary, so teachers should schedule the game of charades a few days after students first get their vocabulary words. Teachers may want to release the word list on Monday, for instance, and make Friday game day.

3. Write a story- a larger vocabulary enhances students' writing and reading abilities, so what better way for students to retain words than to use them in stories? Teachers can assign stories on an individual basis, or make it class project. By having students incorporate all their vocabulary words correctly into the text, students get the opportunity to learn proper spelling and definitions, and also how to use words in context.

4. Brainstorming- vocabulary builds upon itself, and association with words that are already familiar to students is one of the most effective means of teaching students' unfamiliar words. Teachers who help students associate new words with words they already know well will help students with long-term retention. One method of associating vocabulary words with familiar words is to brainstorm with young students. Once students have heard a word and its definition, teachers can write the word on the board and ask student to say words that go along with the new vocabulary word.

Vocabulary acquisition is the largest and most important task facing the language learner. David Wilkins summed up the importance of vocabulary for language learning "Without grammar very little can be conveyed, without vocabulary nothing can be conveyed" If you spend most of your time grammar your English will not improve very much. You will see most improvement if you learn more words and expressions, you can say very little with grammar, but you can say almost anything with words"

LITERATURE

1. Serife Demircioğlu "Teaching vocabulary to young learners via drama"
2. Fraser, C.A (1999) " Lexical processing strategy use and vocabulary learning through reading" Studies in Second Language Acquisition,21,225-241
3. Jihyun Nam "Linking Research and Practice: Effective strategies for Teaching Vocabulary in the ESL classroom"
4. Mark Longhurst " The Benefits of Explicit Vocabulary Teaching in the EFL Classroom " Lararexamen 270hp Engelska och larande 2013-10-31

O'QUV JARAYONIDA MUAMMOLAR VA MUAMMOLARNI YECHISHGA QARATILGAN INTERFAOL METODLAR

*Musayeva Dilbarxon
Andijon viloyati Marhamat tumanı 47-IDUMning
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Telefon: +998(90) 543 48 85
mahammadjonovmuhammadziyo@gmail.com*

Annotatsiya: Maqola Andijon viloyati Marhamat tumanidagi 47-IDUMning ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi Musayeva Dilbarxon tomonidan tayyorlangan bo'lib, undan fan o'qituvchilari va amaliyotchi talabalar ijodiy yondashgan holda foydalanishlari mumkin.

Kalit so'zlar: muammo, muammoli ta'lif, interfaol metodlar, swot, rezume

"Interfaol" tushunchasi "interakt-birgalikda harakat qilish" ma'nosini bildiradi. Interfaol mashqlarda to'liq va rejalashtirilgan maqsadlar bo'ladi. Ushbu maqsadlardan biri- bilim berish jarayonida shunday yuqori darajadagi sharoit yaratish kerakki, unda bola va tarbiyachi bilim olish va mustahkamlash jarayonini faollik jarayoniga aylantirishi lozim. Interfaol usullar o'zaro harakat, bolalarning faolligi, guruh tajribasiga tayanish, o'zaro munosabat tamoyillariga asoslanadi. Oshkorlik asosida bolalarning o'zaro harakati, dalillarining asosliligi, hamkorlikdagi bilimlar banki, o'zaro baholash va nazorat imkoniyati bilan belgilanadigan ta'limi mulqot manbayi yaratiladi.

Maktabda adabiyot darslarida badiiy asarlar tahlil qilinari, adabiy qahramonlarning shaxsi, xatti-harakatlari muhokamaga tortilar, o'quvchi olam va odam sirlarini o'rganar, asar muallifi hamda adabiy qahramonlar timsolida insonni kashf etar ekan, bu bilan bola o'zligini anglashga yuz tutadi. Yangi asar ustida ishslash jarayonida o'quvchilar aqliy faoliyatining harakatchan va tezkorligi o'qituvchi tomonidan materialning qanday taqdim etilayotganiga, uni tushuntirishda berilayotgan savollar, o'rta ga tashlangan muammoli vaziyatlarga bog'liq bo'lib, o'quvchini qiyoslash, taqqoslash, isbotlash kabi mustaqil aqliy faoliyatga undaydi va shu yo'l bilan ularning muayyan xulosaga o'zlar kelishlariga ko'maklashadi.

Muammoli ta'lif metodlari qo'llanilganda muammoni hal qilishga qaratilgan tahlillar o'rganilayotgan mavzuni yangi fikrlar bilan boyitib, mavzuni o'rganishga yaxshi zamin yaratadi, o'quvchilarning fikrlash salohiyatini oshirib, og'zaki va yozma nutq malakasini rivojlantirib, dars sifatini oshiradi. Adabiyot darslarida muammoli ta'lif metodlari: SWOT, muammo, resume kabilardan foydalanish yaxshi samara beradi.

SWOT-TAHLIL- bitta masalaning to'rt qirrasini ko'rib chiqish imkonini beradi. Masalan, Abdulla Qahhorning "Daxshat" hikoyasidagi Unsin timsolining tahlilini qilib ko'rmoqchi bo'lsak, quyidagilarga e'tibor beramiz.

S (ing. Strength-kuch)	W (ing.weakness-zaiflik)
Unsinning asardagi boshqa qahramonlarga nisbatan ustunlik jihatlari, kuchi nimalardan iborat?	Unsinning zaifligi nimada?
O (ing. opportunity-imkoniyat)	T (ing. threat-to'siq)
Unsinning hayotida qanday imkoniyatlar mavjud?	Unsinning hayotini o'zi istagan darajada yaxshilashga qaysi tashqi omillar xavf tug'diradi?

Ushbu metoddan ko'plab badiiy asarlar tahlili jarayonida foydalanish mumkin. Masalan, 8-sinf adabiyot darsligida Asqad Muxtorning "Chinor" romanini o'rganish jarayonida Bektemir obrazini ushu uslda tahlil qilish mumkin.

S-yosh, baquvvat, kuchli;

W-qo'rqoq, xudbin, jur'atsiz, qat'iyatsiz, irodasiz;

O-Bektemirga yordam berish, Shodasoyliklarga bo'lgan voqeani aytib berish;

T- o'lim, uyat, or-nomusining toptalishi.

Muammoli ta'limganing asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: o'quvchilarni bilim olish yo'naltirish, o'quvchining yangi bilim va faoliyat usullarini o'zlashtirishini ta'minlash, tarbiyalanuvchilaming bilim olishdagisi mustaqilligi va ijodiy qobiliyatlarini o'stirish, ta'limganing

ilmiylici darajasini oshirish, o‘quvchida ilmiy dunyoqarash shakllanishini ta’minlash, shakllanib kelayotgan shaxsda hissiy-irodaviy sifatlarni rivojlantirish, uning ko‘nglida odam va olam sirlarini bilishga ichki ishtiyoqni uyg‘otish.

Muammoli vaziyat	Muammoli vaziyatning kelib chiqishi	Muammoning yechimi
Azim Chinorning “mo‘rt bargi” Akbarali-qotil	<p>Shijoatning yetishmaganligi, ojizligi, qo‘rroqligi, qat’iyatsizligi tufayli hal qiluvchi lahzalarda nafaqat Bektemirning, balki o‘zining ham yulduzi so‘nishiga sababchi bo‘ldi. Yigitlik umrida hayot bir marta inson ekanligini isbotlashni so‘ragan edi. Akbarali mana shu hayotning qo‘llarini tutmadni.</p>	<p>Inson yoshligidan hayot ilmlarini o‘rganib, o‘zida mardlik, botirlik, qo‘rmaslik kabi xislatlarni shakllantirib borish kerak. Jismoniy va ruhiy komillik bizning baxtimiz</p>

Rezume- bu texnologiya murakkab, ko‘p tarmoqli mumkin qadar muammoli mavzularni o‘rganishga qaratilgan. Texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, bunda bir yo‘la mavzuning turli tarmoqlari bo‘yicha axborot beriladi. Ayni paytda ularning har biri alohida muhokama etiladi. Masalan, ijobjiy va salbiy tomonlar, afzallik va kamchiliklari, foyda va zararlari belgilanadi.

O‘qituvchi darsda sinf oldiga muammoli ta’lim asosiga qo‘yiladigan, o‘quv jarayonida muammoli vaziyat hosil qilishga, o‘quvchilar o‘rtasida tortishuv va fikrlar bahsiga asos bo‘ladigan, qarashlar xilma-xilligini keltirib chiqarishga arziydigan ta’limiy masalani qo‘ya olishi kerak. Bu adabiyot o‘qitish jarayonida o‘quvchini mustaqil fikrlashga o‘rgatishning eng muhim didaktik vositasidir.

Adabiyotlar:

- 1.Husanboyeva Q. Adabiyot – ma’naviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili T.2009
2. Adabiyot 8:darslik. S. Olimov, S.Ahmedov, R.Qo‘chqorov.-T.2019.

ZULFIYA SHE`RIYATIDA OKKAZIONAL BIRLIKLARNING QO'LLANILISHI

*Ochilova Oysha Raxmatilla qizi
Toshkent viloyati Zangiota tumani
16- umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyot o'qituvchisi
Telefon:+998972661060*

Annotatsiya: Mazkur maqolada okkazional birliklarning o'zbek tilidagi o'rni va ahamiyati batafsil yoritilgan va bu birliklarning mohiyatini ochishda Zulfiya she`rlari tahlil ostiga olingan.

Kalit so'zlar: okkazional, yashil qon, juvon kun, lola cho'l

O'zbek tilshunosligida okkazional birliklarning alohida o'rni bor. Adabiyotlarda sun'iy ma'no deb izohlanayotgan bu birlik aslida til birligining nutq birligidagi ko'rinishi demakdir. Bu birlikni yuzaga keltiruvchi bosh sabab -bu ehtiyojdir. O'zining ijodida qo'llayotgan har bir ijodkor badiiy estetik ta'sirni kuchaytirish, tasvirni ta'sirchan ifoda etish ehtiyoji o'laroq ushbu birlikdan foydalanadi. Okkazional birliklarni ma'no jihatlariga ko'ra quyidagi xususiyatlarga ajratish mumkin:

1)kontekstual qurshov- har bir okkazional birlik kontekstual qurshov ,ya'ni matn ichida ro'yobga chiqadi, ma'no ravshanlashadi;

2)individuallik - bunda okkazional birliklar xususiylashadi, o'ziga xoslik kasb etadi, bu birlikdan foydalanayotgan ijodkor uni o'zining uslubiga xoslaydi;

3)yangilanish - til birligidagi so'zlar nutq birligida qaytadan dunyoga keladi;

4)tejamlik- ijodkor bir necha so'zlardan , tushunchalardan iborat jumlan ixfodalashda okkazional birliklardan foydalanadi va tejamlukka erishadi.

Okkazional birliklar quyidagi funksional xususiyatlarga ega:

- badiiy estetik maydonni yanada yorqinroq tasvirlash ;

- ijodkorning ko'zlagan g'oyasini tashishga xizmat qilish .

Bu birliklardan og'zaki nutq jarayonida ham foydalanamiz , ammo uning ahamiyati bunday paytda sezilarli darajada emas. Yozma nutq uslubida ishlatalishi esa uning mavqeyi va ahamiyatini oshiradi . Shu ma'nodagi okkazional birliklarni o'zbek xalqi ayolining sadoqat timsoli bo'lmish o'zbek shoirasi Zulfiya ijodida ham faol ishtirok etganining guvohi bo'lamiz. Masalan, uning "Xalqimga aytar so'zlarim" she'rida "**yashil qon**" okkazional birligi ishlataligan. Aslida qon deyilganda inson ko'z oldiga alvon, qip-qizil rangdagi suyuqlik keladi.

Sarg'aygan dashtlarga berding **yashil qon**

Tuproq tepalarda shahar ko'tarding

Okkazional birliklar shunday birlikki, uni alohida kontekstdan uzib olib qaralsa boshqa ma'no , hatto mavhumlik kasb etadi, kishini o'ylantiradi .(o'ylash mumkin, yashil qon bo'lishi mumkinmi?) Biz yuqorida okkazional birliklarning xususiyatlarini sanaganimizda, birinchi xususiyat sifatida kontekstual qurshovni tilga olgan edik. Demak, okkazional birliklarning haqiqiy ma'nosiga ,albatta, kontekstda namoyon bo'ladi. Shoira yashil qon deya yashillikka burkangan vodiyl, qir-adirni nazarda tutmoqda. Yoki shoiraning "Tun" nomli she'rida "**juvon kun**" degan okkazional birligini qo'llangan. Aslini olganda "juvon" so'zi yosh, qirchillama yoshdagini ayol ma'nosini beradi. Shoira shunday yozadi:

Ko'zlarimda erib ketdi tun

Yoyilmoqda yorqin **juvon kun**

Anglaganingizdek, shoira endi yorishib kelayotgan kunni, otayotgan tongni juvon kun deya ta'riflaydi. Bu yerda ham qo'llanilgan okkazional birlikni kontekstdan yulib olinsa, mavhumlik yuzaga keladi. Zulfiyaning "Lola" she'rida qo'llangan okkazional birlikdan shoiraning tasvir doirasi nechog'li keng ekanligini sezish mumkin . U she'rida shunday yozadi:

Endi-chi? Lolani toptasa birov

Yo yashnoq bir gulni bo'lsa uzmoqday

O'ylayman:

Lola cho'l ulkan yanoqday

Quyoshdan,

Bahordan yal yonib lov-lov.

Ya`ni cho`l saksavul, yantoq va bo`tasimon yovvoyi o`simgilardan boshqa narsa o`smanydigan, suv yurmaydigan qumlik joydir. Shoira lola cho`l deya lola o`sgan cho`lni emas, balki quyosh nurining qizishidan o`zidan yal-yal issiqlik chiqqagan o`ta jazirama cho`lni nazarda tutgan, loladan taralayotgan quyoshning jazirama issig`i cho`lning haroratini tasvirlash uchun ishlatilgan.

Okkazional ma`no xususiyatlarini tilga olganda ularning so`z shakllarini buzib, boshqacha shakllarda ishlatish asosida vujudga kelishini ham aytib o`tish lozim. Bunday xususiyatlarni Zulfiyaning ijodida uchratish mumkin. Masalan, "Kamalak" she`rida shunday yozadi:

Kamalak!

Naq bizning buyuk ertaday

Eng **suykum**

Eng **luzum**

Aziz erkaday

Jozib!

She`rdagi "suykum", "luzum", "jozib" so`zlariga e`tabor bering. Shoira kamalakka qarata sen bizning buyuk ertaday eng suykum ,ya`ni eng sevimli , eng luzum(lozim) eng kerakli, aziz erkaday jozib, ya`ni jozibalidirsan demoqchi. Yoki shoiraning "Uni qo`zg`atdilar" she`ridagi quyidagi misralarga e`tibor bering.

Kungay va **nazargoh** yerga ko`chirmang niyat

Qo`zg`atib ko`rdilar, uning ildizin

Teran tomiriga yetsa hamki lat

Shunda kutmoq bo`ldi chog`i o`z kuzin

O`zakdan anglashilgan voqeа-hodisa bilan bog`langan o`rinni bildiruvchi joy otlari yasovchi -goh affiksi bu yerda okkazional birlik sifatida xizmat qilgan. Ya`ni e`tiborli, nazar tushadigan joy ma`nosida qo`llash ehtiyoji ushbu so`zni vujudga keltirgan. Umuman olganda, Zulfiya she`riyatida "taqdirdosh", "beshik- beshik bulut", "sensimon", "shoshqinmoq", "yetim qatra", "pushmon (pushaymon)", "yetim muhabbat" kabi okkazionalizmlar qo`llanganki, shoira bunday okkazional birliklarni turli nutqiy talablarga ko`ra ishlatgan, so`z shakllari imkoniyatidan keng foydalangan.

Xulosa sifatida shuni aytish lozimki, okkazional birliklar o`ziga xoslik tushunchasiga ega. Qaysi ijodkor uni qo`llashi, undan foydalanishi, albatta, o`sha ijodkorning salohiyati, so`z ishlatish mahoratiga bog`liqdir. Okkazional birliklarni ijodkor o`z uslub doirasidan kelib chiqib qo`llaydi. Zulfiya she`riyatida qo`llangan okkazionalizmlar ham uning tasvir doirasi kengligi va o`tkir so`z ustasi ekanligidan dalolat beradi. Demak, okkazionalizmlar Zulfiya she`riyatida o`ziga xos badiiy tasvir vositasi bo`lib xizmat qilgan va shoira g`oyalarining ta`sirchanligini oshirish uchun muhim ahamiyat kasb etgan.

Foydalaniman adabiyotlar :

1. Zulfiya" Asarlar" Uch jildlik Toshkent. 1985-y.
2. O`zbek tilining izohli lug`ati . Toshkent. 2006-y.

O'ZBEK TILI GRAMMATIKASINI O'QUVCHILAR ONGIGA OSON SINGDIRISH USULLARI

*Qahharova Sabohat Abdug'afurovna
Toshkent shahri Chilonzor tumani
“Tabiiy va aniq fanlar”ga ixtisoslashtirilgan
S. H. Sirojiddinov nomidagi akademik litseyi
oliy toifali ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Telefon: +99890-980-26-72
sabohatqahhorova5@gmail.com*

Annotatsiya: Maqolada bugungi kunda ona tili darslarini samarali tashkil etish, grammatic qonun-qoidalarni o'quvchilar ongiga tez va oson singdirish usullari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: grammatic qonun-qoidalalar, poydevor, matematik formula; talaffuz va imlo, so'z va qo'shimcha qo'llash, gap va matn tuzish me'yorlari

Sir emaski, bugungi kunda dunyo tillari orasida o'zbek tilining mavqeyi, o'rni masalasi nafaqat ona tili o'qituvchilarining, balki respublikamizdagi barcha soha vakillarining oldida turgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, o'sib kelayotgan yosh avlod ongiga ona tilimizning go'zal va betakror ifoda uslubini singdirish uchun, avvalo, uning ichki grammatic qonun-qoidalarni, adabiy til me'yorlarini puxta va mukammal o'rgatmog'imiz lozim. Ming afsuslar bo'lsinkim, bizda ona tilimizning talaffuz va imlo, so'z va qo'shimcha qo'llash, gap va matn tuzish me'yorlarini o'quvchi-yoshlarga tez va oson o'rgatadigan, zamon talablariga javob bera oladigan turli xil qiziqarli va ixcham metodik qo'llanmalar, matn tuzishga va so'z boyligini oshirishga qaratilgan topshiriqlar, jadvallar aks etgan amaliy ko'nikmalar juda kam. Buning uchun, avvalambor, umumta'lim maktablari, akademik litsey hamda kollej bitiruvchilari og'zaki va yozma matn tuzish ko'nikmasiga ega bo'lgan holda ta'lif dargohini bitirishlari uchun ona tilimizning har bir grammatic qonun-qoidalarni shu talabga moslashtirishimiz zarur. Chunki darslik-qo'llanmalarimizda grammatic qonun-qoidalalar qanchalik puxta va mukammal yoritilsa, o'quvchi og'zaki va yozma matn tuzishda qiyalmaydi, pedagogik faoliyatini endi boshlagan o'qituvchi ham tajribali o'qituvchi kabi darsni hech qanday qiyinchiliksiz tashkillashtira oladi.

Grammatika – bu poydevor, poydevorsiz uy qurib bo'lmagani kabi matn tuzish ham mumkin emas. Misol uchun matn tuzishda fe'l so'z turkumining o'rni alohida ahamiyatga ega. Shunday ekan, fe'l so'z turkumiga oid bilimlarni, biz, o'qituvchilar, o'quvchilarga puxta o'rgatishimiz shart. Avvallari ona tili darsliklarida fe'lning zamon shakllari haqida tushunchalar atroficha yoritilgan edi. Hozirgi kunga kelib esa grammatic qonun-qoidalarni qisqartirish asnosida mavjud darsliklarimizda fe'l zamonlarining uch xil shakligina qolgan, xususan, o'tgan zamon shaklining **-b(-ib), -gan(-kan, -qan), -di** shakllarigina berilgan, xolos. Vaholanki, bugungi kunda ingliz tilida zamon shakllarining 16 xil ko'rinishi mavjud. Amaldagi ona tili darsliklarimizda esa o'tgan zamonning

fe'l + -r(-ar) +to'liqsiz fe'l(edi, ekan, emish);

fe'l + -gan (-kan, -qan) + to 'liqsiz fe'l(edi, ekan, emish);

fe'l + -moqchi + to'liqsiz fe'l (edi, ekan, emish).ko'rinishlari haqida batafsil to'xtalmagan. Bu bilimlarni to'liq o'zlashtirmagan o'quvchi qanday qilib matn tuza olish malakasini puxta egallaydi, degan savol tug'ilishi tabiiy. Hozirgi kunda zamon shakllarining barchasiga quyidagicha izoh berish kerak, deb o'layman:

fe'l + -di + shaxs-son shakli; o'qidim – yaqin o'tgan zamon shakli;

fe'l + -gan (-kan, qan) +shaxs-son shakli; o'qiganman – uzoq o'tgan zamon shakli;

fe'l + -b (-ib) + shaxs-son shakli; o'qibdi – o'tgan zamon hikoya fe'li shakli;

fe'l + -r (-ar) + to'liqsiz fe'l; o'qir edi – davomiy o'tgan zamon shakli;

fe'l + -gan (-kan, qan) + to'liqsiz fe'l; o'qigan edi – uzoq o'tgan zamonning ta'kid shakli;

fe'l + -moqchi + to'liqsiz fe'l; o'qimoqchi edi – maqsad qilingan ish-harakatning o'tgan zamonda bajarilmay qolgan shakli;

fe'l+ -yap, -yotir, -yotib, -moqda + shaxs-son shakli; o'qiyapti, o'qiyotir, o'qiyotibdi, o'qimoqda – hozirgi zamon davom fe'li;

fe'l + -a (-y) + shaxs-son shakli; o'qyidi(yozadi) – davomiy kelasi zamon shakli;

fe'l + -r (-ar) + shaxs-son shakli; o'qir(yozar) – kelasi zamonning guman shakli;

fe'l + -moqchi + shaxs-son shakli; o'qimoqchi – kelasi zamonning maqsad shakli

Xuddi shunday fe'l so'z turkumiga oid tushunchalarni o'qituvchi tomonidan matematik formulalar yordamida keng ko'lamda tushuntirishi o'quvchi ongiga mavjud bilimlarni tez va oson muhrlanishiga zamin hozirlaydi. Yoki bo'lmasa, fe'lning nisbat shakllarini ham puxta o'zlashtirmaslik oqibatida matn yaratishda o'quvchi qo'shimchani noo'rin qo'llashi mumkin: **xat yozildi** jumlasini **xatni yozildi** deb bo'lmaydi.

Nisbat shakllarini ham xuddi ingliz tili garammatikasi kabi turli xil jadvallar, matematik formulalar yordamida o'rgatsak, o'quvchining o'rganishi ham oson, ham qulay bo'ladi:

fe'l + ø +zamon, shaxs-son qo'shimchalari = aniq nisbat;

fe'l + -l (il), -n (-in) = o'zlik nisbat;

fe'l + -l (il), -n (-in) + zamon, shaxs-son qo'shimchalari = majhul nisbat

fe'l + -dir (-tir), -giz (-kiz,-qiz,-g'iz), -kaz(-qaz), -t ,-ir, -iz, -ar, -sat = orttirma nisbat;

fe'l + -sh(-ish) + zamon, shaxs-son qo'shimchalari = birgalik nisbat

Xulosa shuki, biz axborot asrida yashar ekanmiz, har bir tilni, jumladan, o'z ona tilimizni nafaqat yoshlаримизга, balki, boshqa til vakillariga ham oson yo'llar bilan samarali o'rgatadigan bir-biridan ajoyib, qiziqarli qo'llanmalar yaratish ustida ish olib bormog'imiz lozim.

Foydalanimgan adabiyotlar

1. K. Qosimov va b.q. Darslik "Ona tili o'qitish metodikasi" .T-2009

2. Eldor Asanov Vazirning bayonoti, maktablarda ona tili darslari va ta'limdagи kolonial meros haqida. "Ma'rifat" gazetasi,2020-yil, 23-iyun

**ONA TILI VA ADABIYOT FANINI O'QITISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA
TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH**

*Rahmonberdiyeva Gulchehra Yuldashbayevna
Xovos tuman 25-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.
Xov25maktab@umail.uz
Azamova Yulduz G'ulomjon qizi
Xovos tuman 23-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.*

Annotatsiya: Maqolada ona tili va adabiyot darslarini o'qitishda yangicha usullardan foydalanish, fan tizimiga zamonaviy yondashish va innovatsiyalar kiritish, dars jarayonida turli pedagogik texnologiyalarni va axborot texnologiyalarni qo'llash hamda o'quvchilarning dasrga qiziqishlarini ortishini, diqqatini jamlashini, mustaqil fikr yurita olishini haqida qisqacha mazmuni yoritilgan.

Tayanch so'zlar: innovasiya, pedagogik texnologiyalar, ta'lif metodlari, ta'lif jarayoni, axborot kommunikasion texnologiyalari, multimedia, elektron darslik, elektron taqdimot.

Ona tili darslarida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, to'g'ri va xatosiz yozishga o'rgatish, ularning ijodiy qobiliyatini shakllantirish, topqirlik, zukkolik, xotirasini mustahkamlash, izlanuvchanlik, shu bilan birga, ularda milliy ma'naviyatimiz ona tilimiz, milliy qo'shiqchiligidan nisbatan hurmat bilan tarbiyalash bugungi kun o'qituvchisining ko'zlagan maqsadidir. Barcha sohada bo'lgani kabi ta'lif sohasida ham bugungi kunda katta o'zgarishlar, yangiliklar ro'y bermoqda. Bularning bari kelajagimiz bo'lgan yoshlarning har tomonlama yetuk voyaga yetishi, mustaqil O'zbekistonimizning yanada rivojlanib, jahon hamjamiyatida o'z mavqeiyiga ega bo'lishiga qaratilgan. Bugungi kunda Respublikamizning chekka tuman va qishloqlaridagi zamonaviy tipda qayta qurilgan, yoki qayta rekonstruksiya qilingan ilm maskanlarini ko'rib ko'zingiz quvonadi, biroq bilim darajasi sifat va samaradorligi zamon talablariga mos emasligi barchaga ma'lum. Faqatgina ta'lif sohasida emas, barcha sohalarda yurtboshimiz tashabbusi va ko'rsatmalari asosida jadal rivojlanib bu borada yangi qonun va qarorlar qabul qilinmoqda, ayrimlari esa takomillashtirilib o'zgarish va qo'shimchalar kiritilmoqda. Ta'biiyki, ta'lif sohasi ham bundan mustasno emas. 2017-yil 15-martdag'i 140-sonli qaroriga asosan Umumiyy o'rta ta'lif to'g'risida Nizom, 2017-yil 6-apreldagi 187-sonli qarorlar ta'linda ham tub islohotlar olib borish jarayonini boshlab yubordi. Buning uchun avvalo semenar –treninglar tashkil qilinib pedagog kadrlar qayta o'qitila boshlandi. Yangiliklarni ta'lif jarayoniga olib kirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan bo'lidi. O'qituvchilar uchun tayanch va xususiy kompitensiyalar va o'quvchilarda shakillantirish lozim bo'lgan tayanch va fanga oid kompitensiyalar ishlab chiqildi va bular hozirda amaliyotda qo'llanilayotganligi hech kimga sir emas.

"Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lif va tarbiya olishiga bog'liq", degan edi hurmatli birinchi prezidentimiz Islom Karimov. Shuning uchun ham mustaqillik yillardan boshlab birinchi yurtboshimiz rahnamoliklarida ta'lif – tarbiya sifati va samaradorligini zamon talablari darajasiga ko'tarish davlat siyosatining ustuvor yo'naliшlaridan biriga aylangan edi va bu haligacha davom etmoqda. Haqiqatan ham, "kelajak poydevorining" mustahkam barpo qilinishi ta'lif maskanlarida sifatli o'quv jarayonini samarali tashkil etish natijasida amalga oshiriladi. Chunonchi, ta'lif – tarbiya tizimining bugungi kundagi asosiy vazifasi ham o'sib kelayotgan yoshlarni vatanparvar, zamonaviy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirgan hamda jamiyatda o'z munosib o'rmini egallashga qodir bo'lgan komillikka intiladigan barkamol avlodni voyaga yetkazishdir.

Hozirda biz yashab turgan davr, XXI asr, fan-texnika shiddat bilan rivojlanib borayorgan axborot texnologiyalar asridir. Bu esa har bir soha vakilidan axborot texnologiyalaridan foydalana olish malakasini egallashni talab etmoqda. Shu jumladan, o'qituvchidan ham. Bu, ayniqsa, ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi uchun juda zarur hisoblanadi. Chunki adabiyot darsida biror shoир yoki yozuvchi hayoti va ijodi bo'yicha berilayotgan bilim quruq ma'ruza bo'lsa, u o'quvchini zeriktirib qo'yishi, ya'ni zerikarli ma'lumot tarzida esdan chiqadigan hodisaga aylanishi mumkin. O'quvchi uchun "Ming bora eshitgandan ko'ra bir bora ko'rgan afzal". Mutaxassislarining fikricha, insonning eshitish a'zolariga nisbatan ko'rish a'zolari yordamida qabul qilingan ma'lumotni besh marotaba ko'proq eslab qolishi mumkin ekan. Shuning uchun ko'z o'ngida gavdalangan siymo uning ongida toshga o'yilgan naqsh kabi muhrlanadi. Buni misol tariqasida biror mavzu doirasida ko'rib chiqsak. Masalan, 6-sinf adabiyot darsligida G'afur G'ulomning hayoti va ijodi, "Shum bola" asarini o'rganish uchun bir necha soat vaqt ajratilgan. Bu vaqt mobaynida o'quvchi yozuvchi haqida, asar haqida ko'proq ma'lumot olishga harakat

qiladi, lekin darslikdagi ma'lumotlar bu imkoniyatni bermaydi.

Ana shunday paytda o'qituvchi axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanmog'i kerak. Buning uchun maxsus ta'lim sohasiga bag'ishlangan sayt "Ziyonet" tarmog'idan "Arboblar" bo'limiga kirib G'afur G'ulom hayoti va ijodi bo'yicha berilgan ma'lumotlarni tezlik bilan oladi va o'quvchilarga darslikda berilmagan qismlarini yetkazibberadi. Masalan, quyidagi ma'lumotlar darslikda berilmagan: "Shoir 1930-1935-yillarda "Ko'kan" dostonini, "To'y", "Ikki vasiqa" balladalarini yaratdi. Biroq shoirning bir qator she'rlari, xususan, biz ko'p yillar jamoalashtirish mavzusidagi yirik asar deb maqtab kelgan "Ko'kan" dostoni hozirgi davr talablari darajasida emasligi sezilib qoldi. Jumladan, unda boshdan-oyoq maqtalgan jamoalashtirish siyosati ma'lum ijobiy natijalari qatorida cheksiz zulm fojealarga ham sabab bo'lganligi bor bo'yicha realistik ifodalanmagan. Uning partiya, Vatan, Oktyabr haqidagi she'rlarida ham zamonasozlik mayllari sezilib turadi. Shu tufayli shoir ijodi bugungi kunda tanqidiy yondashishni taqozo etadi. Adib barhayotligi davrida shaxsga sig'inish ta'sirida yaratilgan ayrim asarlarini qayta ko'rib chiqqan..." Mana shular haqida ham o'quvchilarga ma'lumot beriladi va adabiyot darsini fanlararo bog'liqlik doirasida tarix fani bilan bog'lab tushuntiriladi.

"Shum bola" qissasini o'tish jarayonida esa bu asardagi voqealarni o'quvchiga to'liqroq yetkazishda rejissor Dalim Salimov tomonidan 1977-yilda suratga olingan "Shum bola" sarguzasht filmi yaqindan yordam beradi. Buning uchun o'qituvchi internetdan shu filmni ko'chirib olib, asarning darslikda berilgan parchasini tanlab, proyektor yordamida o'quvchilar e'tiboriga havola qiladi. Bu filmdan parchani ko'rish jarayonida o'quvchilar, avvalo, Shum bolaning qanchalik hozirjavob, topqir, sho'x, har qanday vaziyatdan chiqa oladigan quv yigitligini, bundan tashqari, o'sha davrdagi xalqning turmush-tarzi, yashash sharoiti, madaniyati haqida ko'plab tasavvurlarga ega bo'lishadi. Namoyish yakunida esa o'quvchilar bilan mavzu yuzasidan savol-javob, babs - munozara tashkil etiladi. Babs – munozara jarayonida Shum bolaning boyni nima uchun aldagani, nima uchun ko'plab azoblarga, qyinoqlarga duch kelganligi, nima uchun onasini, oilasini tashlab ketganligi, o'sha davrda xalqning turmush tarzi qanday bo'lganligi, uning yosh boshi bilan shunday qiyinchiliklarga bardosh berishiga nima sabab bo'lganligi tahlil qilinadi.

Bundan tashqari, mavzuni kengroq yoritishda, o'quvchiga chuqurroq bilim berishda slayd darslardan ham foydalanish katta samara beradi. Masalan, G'afur G'ulomning hayoti va ijodini o'tish jarayonida uning asarları sxemalashtirib beriladi va uni eslab qolish oson bo'ladi. She'rlar yoki hikoyalari to'plamlari haqida gapirilganda shu kitoblarining muqova rasmlari ekran orqali namoyish qilinsa, diqqatni jalb etadi. Yozuvchining hayoti va ijodi haqida gapirilganda ham uning yoshilik davrdan boshlangan rasmlardan foydalansa, ko'proq tushuncha hosil qilinadi.

Nafaqat adabiyot, balki ona tili darsini o'tishda ham axborot kommunikatsiya texnologiyasining o'rnı beqiyosdir. Masalan, 5-sinf ona tili darsida shakldosh so'zlar mavzusini o'tishda slayd darslaridan samarali foydalanish mumkin. Buning uchun ekranda quyidagi rasmlar paydo bo'ladi:

E'tibor beramiz, tut, qo'y so'zlari qanday ma'nolarni ifodalar ekan? Tut - meva hamda biror narsani ushslash, qo'y – hayvon hamda biror narsani qo'yish singari ma'nolarni ifodalaydi. Shular aytilish tushuntiriladi, keyin mavzu qoidalashtiriladi: demak, "Ayttilishi va yozilishi bir xil bo'lib, turli atash ma'nolarini bildirgan so'zlarga shakldosh so'zlar deyiladi".

Yana shuningdek, har bir darsda yangi mavzuni mustahkamlash jarayonida test savollaridan foydalaniladi. Bunda mavzu bo'yicha kamida beshta savoldan iborat bo'lgan test savollari ekran-da namoyish etiladi va o'quvchilar uni dastlab o'zlari mustaqil ishlashadi, keyin ularni o'qituvchi bilan birgalikda tahlil qilib javobini tekshirishadi. Bunda o'quvchilarning test ishslash malakalari yanada shakllantiriladi hamda yangi mavzuni mustahkamlash darajasi ortadi.

Demak, yuqorida jarayondan shu narsa ma'lumki, o'qituvchi hozirgi kunning eng bilimdon, izlanuvchan, teran fikrli shaxsidir. O'qituvchining har bir darsiga ana shunday yangicha yondashuvi, dars davomida zamonaviy pedagogik texnologiyalaridan, ayniqsa, axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishi ta'lim samaradorligini oshirishga hamda "kelajagimiz poydevori"ni mustahkam barpo qilishga xizmat qiladi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. I.Karimov "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch", Toshkent: "Ma'naviyat", 2008.
2. N.Mahmudov va boshqalar "Ona tili" umumiyl o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik, Toshkent: "Ma'naviyat", 2015.
3. S.Ahmedov va boshqalar "Adabiyot" umumiyl o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik-majmua I qism, Toshkent: "Ma'naviyat", 2017.
4. www.ziyonet.uz sayti.

BIZNES MULOQOTDAGI KOREYS TILI USTIDA OLIB BORILGAN ILMYIY TADQIQOT ISHLARI

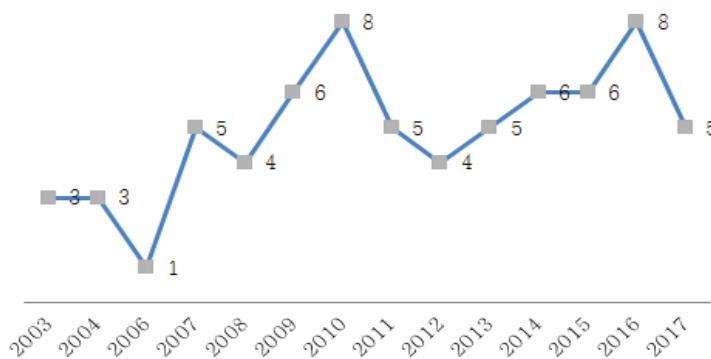
*Temirbulatova Indira Rustamovna
Urganch davlat universiteti koreys tili o'qituvchisi
Telefon: +998941101177
Indira060387@daum.net*

Annotatsiya: Ilmiy tadqiqotning bu bo'limida shu kungacha biznes muloqotdagi koreys tili ta'limiga bog'liq bo'lgan ilmiy tadqiqot ishlarini toifaga bo'lib, qarab chiqaman. Birinchisi, biznes muloqotdagi koreys tili ta'limi uchun boshlang'ich ilmiy tadqiqotlar sifatida nazariya hamda mutaxassis so'zlarini jamlagan holda ta'lim oluvchilarning talab va taklif so'rovnomalari ni ko'rsatgan ilmiy ishlar, ikkinchisi biznes muloqotdagi koreys tili ta'limi jarayonida maxsus ish turiga o'z diqqatini jamlagan maxsus bir kasbni maqsad qilish uchun koreys tili ta'limiga xos ilmiy izlanishlar hamda biznes muloqotda ishlataladigan diskurs markerlar haqidagi ilmiy izlanish ishlariga bo'lib, ko'rib chiqaman.

Kalit so'zlar: koreys tili, kommunikativ strategiyalar, diskurs marker, anglash, xorijiy til, muloqot, diskurs, til

Biznes muloqotdagi koreys tili ta'limi uchun eng boshlang'ich tadqiqotlar

Biznes muloqotdagi koreys tilini o'z ichiga qamrab olgan kasbiy maqsad koreys tili ta'limi haqida ilmiy izlanishlar bugungi kunga kelib yana rivojlanib borayotgan bo'lsada, boshqa maxsus maqsadli koreys tiliga nisbatan hali kam tadqiqot olib borilgan yo'nalish hisoblanadi. 2000-yildan boshlab shu kunlarga umumiylardan tadqiqotlar hamda mavzulashtirilgan biznes muloqotidagi koreys tili ta'limi haqida ilmiy tadqiqotlar qanday amalga oshishi hamda rivojlanish bosqichini yil bo'yicha hamda mavzu bo'yicha qo'yidagi jadvalda joylashtirildi.(Pek So Yong, 2018)

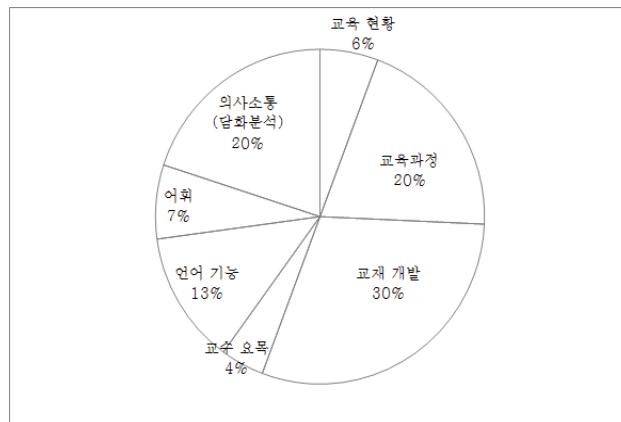

1-rasm Biznes muloqotdagi koreys tili ta'limiga xos ilmiy tadqiqot ishlarining yillar bo'yicha miqdori¹

Yuqorida jadvaldan shuni ko'rishimiz mumkinki, yil bo'yicha ilmiy ishlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, 1-rasmdagidek biznes muloqotdagi koreys tili ta'limi haqidagi ilmiy izlanishlar asta-sekin o'sib borayapti lekin o'qish maqsad koreys tili ta'limi haqida qilingan ilmiy ishlar orasida hali ham keyingi o'rinda turganini ko'rishimiz mumkin.

2-rasm. Biznes muloqotdagi koreys tili ta'limi haqidagi ilmiy ishlarning mavzulashtirilgan tahlili

¹ Pak Se Yong 2018-yilda ushbu ma'lumotlarni Koreya Ta'lim va Tadqiqot axborot markazi(KERIS) taqdim qilgan ilmiy tadqiqot ma'lumotlar xizmati <http://www.riss.kr>sahifadagi «biznes muloqotdagi koreys tili» '비즈니스 학국어' mavzusi bo'yicha axtarilgan ilmiy ishlar hamda «kasbiy koreys tili ta'limi» mavzusida axtarilgan ilmiy ishlarni ko'rib chiqqandan keyin ilmiy ishlar orasidagi umumiylardan ofis ishlari, biznes faoliyat bilan bog'liq bo'lgan ilmiy ishlarni tahlil qilib, analiz qildi.

2-rasmda mavzulashtirilgan ilmiy ishlarni qarab chiqadigan bo'lsak, o'quv-darslik rivojlanishi bo'yicha(30foiz), ta'lif jarayoni to'g'risida(20foiz)bog'liq bo'lgan ilmiy izlanish ishlari katta o'rinni egallagan. Va bundan keyingi o'rinni kommunikativ muloqotga doir ilmiy ishlar 20foizni tashkil qilib, shu bilan birga shu kunlarda diskurs marker tahlili bo'yicha ilmiy ishlar ham ko'payganini ko'rishimiz mumkin. Keyingi o'rinda «gapishtish, yozish, eshitish, o'qish» haqida til funktsiyalari haqidagi ilmiy izlanishlar 13foizni, so'z hamda professor dasturiga bog'liq bo'lgan ishlar keyingi o'rnlarni egalladi.

Biznes muloqotida koreys tili ta'limi ilmiy tatqiqotlari koreys tilida yangi yo'naliш sanalib, buni birinchi bo'lib 2003-yilda Li Mi Xe biznes muloqotdagi koreys tilining o'ziga xos xususiyatlarini belgilab, o'rganuvchilarni tadbiq qilib, talab va taklif so'rovnomalari orqali biznes muloqotidagi koreys tilining o'ziga xos xususiyatlari ifodalaydigan koreys tili ta'limi muhimligini aks etgan ilk ilmiy ish hisoblanadi. U birinchilardan bo'lib, kasbiy koreys tili ta'limining eng boshlang'ich ilmiy ishi sifatida kasbni maqsad qilgan koreys tili o'rganuvchilarining turkumi hamda xususiyatlari bilan atroflicha tanishib, ular uchun koreys tili ta'limining xususiyatlarini tartibga keltirdi. Hamda mamlakat ichida amalga oshayotgan kasbiy koreys tili ta'lim jarayonida ishlab chiqarish malaka oshiruvchilarining kasbiy ta'limi uchun hukumatning moddiy yordam berish muhimligini ta'kidladi. Va kasbiy koreys tilining asosiy misoli sifatida «Biznes muloqotdagi koreys tili»(비즈니스 한국어)ni rivojlantirish uchun o'rganuvchilarining talab hamda takliflari bo'yicha so'rovnomalar o'tkazdi. Lekin ushu so'rovnomasi ishtiroychilari 40 kishidan iboratligini hisobga olib, «Biznes muloqotdagi koreys tili»(비즈니스 한국어)ni rivojlanishi uchun ilk so'rovnomaligi, javob beruvchilar orasida professor-o'qituvchilarining 30 foizni egallaganligi bu ishni amalga oshirish imkonini bermadi.

Keyingi o'rnlarni egallaydigan ba'zi ilmiy tadqiqotlarni ko'rib chiqadigan bo'lsak, qo'yidagilardan iborat. Kim Jin Suk 2003 o'rganuvchilar guruhining o'ziga xos xususiyatlari hamda usha guruhga mansub o'rganuvchilarining til o'rganishni bazasi hisoblangan til ko'nikmasini hosil qilish programmasi hamda professor-o'qituvchilarining ta'lim sohasidagi proyektlarini kirgizib, bular uchun Koreyaning ish joyidagi muhim hisoblangan koreys tilining haqiqiy dars hamda mashqlarini analiz qilish orqali koreys tili ta'lim sohasini takomillashtirish uchun dastlabku fundamental bazasi bo'yicha ilmiy tadqiqot ishini olib bordi. Shu bilan birga u mahalliy korxonalarda ishlab kelayotgan chet ellik 73ta ishchilar asosida talab va takliflar so'rovnomasini o'tkazib, o'rganuvchilar guruhiga ish faoliyatini jarayonida koreys tilidan foydalanish muhim bo'lgan haqiqiy mashq(target tasks) nima ekanligini tekshirdi. Bu narsa ilmiy tadqiqotchi Kim Jin Sukning taqdim qilgan mashq asosidagi professor-o'qituvchining talabi ilk bosqich hisoblanib, dars mobaynida ishlatiladigan mashqlar sifatida fundamental bazani yaratishi edi. Bu ilmiy tadqiqot ishida talab va taklif so'rovnomadan tashqari o'rganuvchilarining suhbat bo'yicha so'rovnomasini ham o'tkazib, bular orqali ish jarayonida koreys tilini ishlatish muhiti hosil qila olmaslik sababi hamda o'rganivchi va o'rganuvchi bo'limganlarning talablarini bir-biriga zidligini yoritdi. Bu ilmiy ishida Kim Jin Suk kasbiy koreys tilini rivojlanishi uchun keyin ilmiy tadqiqot ishlarida davomiy amalga oshiriladigan qism ekanligini ta'lim oluvchilarining ish va korxona xususiyatiga asosan haqiqiy vazifalarni aniqlash, mashqlarga xos bo'lgan ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish, dars paytida foydalananadigan mashqlarni rivojlantirish bo'yicha o'z ko'rsatmalarini berdi.

Chong Myong Suk 2003 biznes muloqotdagi koreys tili ta'limining punktlari hamda ta'lim

mazmunini o'rnatib, real ta'lif berish asosdagi misollarni havola qildi. Biroq Chong Myong Suk(2003) o'z ilmiy ishida Li Mi Xe(2003)ning bazi bir kamchiliklarini e'tirof etdi. Uningcha Li Mi Xe o'z ilmiy ishida faqatgina Janubiy koreyada istiqomat qiluvchi chet elliklardan asosida so'rovnama o'tkazgani uning kamchiligi ekanligini, bu so'rovnama bevosita mahalliy chet elliklar hamda davlatdan tashqari chet ellliklar asosida o'tkazilishini aytib o'tdi. Yana ishga kirishga tayyorgarlik ko'rayotganlar hamda ishga kirib bo'lganlarga turkumlab, har bir guruh uchun «Biznes muloqotdagi koreys tili”(비즈니스 한국어)ning asosiy ta'lif dasturini yaratib taqdim qildi. Ish o'jni hamda ish jarayoni davomidagi ko'plab tarkibiy qismlarni tanlab oldi. Hamda ta'lif dasturda koreya korxona madaniyati, koreyaning ishbilarmonlik muhiti, koreyaning sanoat bilan bog'liq qonunlarini ham aks ettirdi.

Foydalilanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov. I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. Toshkent. O'zbekiston, 1995
2. Karimov. I.A. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. 1997
3. Kim N.D. “Zamonaviy koreys tilida muloqot maqsadi ifodalangan gap turlari” Toshkent, 2018.
4. 최운실, 백은순, 최상근 (1989). 한국인의 문해 실태 조사 연구: 1차년도 보고서.
5. 최운실, 백은순 (1990). 한국의 문해 실태와 문해교육. 서울: 한국교육개발원.
6. 하재선 (2006). 비즈니스를 위한 한국어 교재의 모형 개발 연구: 일본인 학습자를 대상으로. 석사학위논문, 상명대학교.
7. 함계임 (2009). 직업 목적 한국어의 문체 연구와 한국어 교육에의 적용 업무문서 쓰기를 중심으로. 언어와 문화, 5(2), 249-266.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA YOZISH (WRITING) MAHORATINI OSHIRISH

To'layev Elyor Mansurovich
Toshkent viloyati Parkent tumani
39-maktab ingliz tili fani o'qituvchisi
elyor.tulayev@mail.ru +9989 94 368-70-10

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda umumta'lim maktablarida yuzaga kelayotgan ba'zi muammolar xususan, yozish (writing) mahoratini to'g'ri yo'lga qo'yib xato va kamchiliklari tuzatish, ularning bu mahoratini oshirish uchun qo'llaniladigan metodlar hamda ta'limiylar tashkil etish jihatlari yoritib berilgan.

Annotation: This article discusses some of the problems that arise in secondary schools today, in particular, how to correct mistakes and shortcomings in writing skills, the methods used to improve their skills, and educational aspects of organizing games are highlighted.

Kalit so'zlar: Zamonaviy texnologiya, xorijiy tillar, writing, reading, speaking, listening, interaktiv usul, ta'limiylar o'yin, samarali metod.

Key words: Modern technology, foreign languages, writing, reading, speaking, listening, interactive method, educational game, effective method.

Bugungi kunda xorijiy tillarni bilish, unga bo'lgan bilimlarni boyitib borish mazkur tilga bo'lgan talab va ehtiyojni kuchaytirib bormoqda. Barchamizga ma'lumki respublikamizda ingлиз tiliga va uni o'qitishga bo'lgan e'tibor katta. Shu sababdan hozirda barcha bu tilni puxta egallab borishga harakat qilmoqda. Mamlakatimiz mustqilikka erishganidan so'ng respublikamiz bo'ylab tub o'zgarishlar ro'y berdi, barcha sohalarda, xususan, iqtisod, madaniyat, sport va albatta talim sohasida ham salmoqli ishlar amalga oshirilib islohotlar bugunga qadar davom ettirilmoqda. Buning debochasi sifatida birinchi Prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimov tomonidan 1997-yilning 29-avgust sanasida qabul qilingan

"Ta'lif to'g'risida" gi qonun Kadrlar tayyorlash milliy dasturi hamda "Chet tillarini o'rghanish tizimini yanda takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ 18-75 sonli qarorining ijrosini ko'rishimiz mumkin. Qarorga muvofiq mustaqillik yillarida 51.7 ming nafardan ziyod chet tillari o'qituvchilarini tayyorlandi, umumta'lim maktablarining 5-9 sinflari uchun ingliz, nemis, fransuz tillari bo'yicha multimedia darsliklari, boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'rghanish bo'yicha elektron resurslar tayyorlandi, umumta'lim mkatblarida , kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarda 5 mingdan ko'proq lingafon kabinetlari jihozlandi. Bundan tshqari 2013-2014- o'quv yildan boshlab respublikamizning barcha hududida chet tillarini , asosan, ingliz tilini o'rghanish umumta'lim maktablarining birinchi sinflaridan o'yin tarzidagi darslar va og'zaki nutq darsliklari shakli da, ikkinchi sinfdan boshlab esa, alifbo, o'qish va grammatikani o'zlashtirish bosqichma –bosqich boshlandi.

XXI asr texnika rivojlangan bir davr ekanligini inobatga olgan holda bugun o'tilayotgan darslarimizda bevosita AKT ning o'rni katta. Shu bilan birga turli interaktiv usullar, talimiylar o'yinlar, psixologik hamda pedagogik metodlar hozirda dars mashg'ulotlarining asosi bo'lib qoldi. Ana shunday ta'lif metodlardan foydalaniib o'quvchilarda tez va chuqur bilimlar hosil qilinmoqda. Ammo guruch ko'rumsiz bilmaydi deganlaridek, ish bor joyda kamchilk albatta bo'ladi. Buni ingliz tilini o'qitish misolida ko'rdigan bo'lsak, bilamizki mazkur til 4 ta muhim aspekt ya'ni, writing (yozish), reding (o'qish), listening (tinglab tushunish), speaking (gapirish) qamrab olgan holda o'rGANILADI. Ammo ko'pgina maktablarimizda bu aspektlarning ayniqsa yozish (writing) mahorati bo'yicha o'quvchi yoshlarda kamchilik va nuqsonlar yo'q emas. Umumta'lim maktablarida bugungi kunda o'quvchi yoshlar orasida so'zlarni to'g'ri yoza olmaslik, talaffuz qilingga birining o'rniga boshqa harfni yozib qo'yish, grammatik mashqalarini ham bajarayotganda ba'zi imloviy xatoliklarga yo'l qo'yish va hattoki yozuv taxtasidan to'g'ri ko'chira olmaslik kabi holatlar ko'plab uchrab turmoqda. Bunday muammolarga sabab bolaning mazkur tilga bo'lgan qiziqishining kamligi, bila turib ayta olmaslik yoki notog'ri yozib qo'yishdan qo'rquv holatlarida yozmaslik, talaffuz qilinganda duch keladigan muammoning sababi esa ingliz tilidagi ba'zi harflarning aytilishi o'xhashligi hamda 26 ta harf va 44 ta tovushning mavjudligi va eng asosiysi bu fanga bo'lgan ishtiyoqning yuqori darajada emasligida deb bilishimiz mumkin. Ammo bun kabi muammolarni bartafar etish usullari ham yo'q emas albatta. Yuqorida aytganimizdek, bugun-

gi kundagi darslarimizni zamonaviy texnologiyalar, interaktiv usullarsiz tasavvur eta olmaymiz. Bunday metodlar qiziqarli bo'lishi bilan birga, o'quvchilarni bevosita fanga bo'lgan qiziqishi va ishtiyoqini uyg'otishga yordam beradi.

Writing (yozuv) mahoratini oshirish uchun mo'ljallangan metodik tavsiyalar va ta'limiy o'yinlar mavjud. Kichik yoshdagi o'quvchilarning yozuv mahoratlarini oshirish uchun Flashcard (rasmiy yozuv)larda foydalanish maqsadga muvofiq. Negaki psixologik nuqtai nazrdan olib qarasak kichik maktab yoshidagi bolalar ko'rish orqali tezroq o'rganishlarini hisobga olishimiz zarur. O'rta maktab yoshidagi o'quvchilarning yozuv qobiliyatlarini oshirish uchun esa turli xil ta'limiy o'yinlardan foydalansak bo'ladi. Bunday o'yinlarga misol tariqasida "Running dictation" "Make a story" kabilarni keltirish mumkin. "Running dictation" bugungi kundagi keng tarqalgan ommabop o'yin bo'lib nafaqat yozuv qobiliyatini, balki xotirani mustahkamlash va faollikni ham oshiruvchi usuldir. "Make a story" o'yinini esa nisbatan yuqori sinf o'quvchilarida qo'llash tavsiya etiladi. Bu o'yindan maqsad berilgan kalit so'zlardan foydalanib, kichik hikoya tuzishdir. Bu o'yin ham keng qamrovli bo'lib, yozuv mahoratini oshirish bilan birga o'quvchilarning kayfiyatini ko'taradi, erkin fikrlashishga undaydi, guruh bo'lib ishlab Grammatik qoidalarini ham takrorlab yanada bilimini boyitib boradi. Yuqorida nomi keltirilgan usullar ingliz tilida yozuv (writing) mahoratini oshiruvchi eng samarali usullardan ekanligini inobatga olgan holda hayotga tatbiq etib borsak, maktablarda qo'llasak o'quvchi yoshlar orasida vujudga kelayotgan bu kabi muammolarga yechim topa olayotgan bo'lamiz.

Xulosa o'rnida shuni aytish o'rinniki, zamon talabi bo'lgan xorijiy tillarni o'rganish, umumta'lim maktablarda yuzaga keloytagan muammolarga yechim topish uchun tinmay izlanish zarur. Yuqorida qayd etilgan metodlardan yana boshqa ijobjiy samara bera oladigan interaktiv usullarni darslarimizda qo'llab borsak ko'zlagan maqsadimizga erishgan bo'lamiz va o'quvchilarda ham aynan shunday qiziqarli va faollikni talab etuchi o'yinlar orqali ingliz tiliga bo'lgan qiziqish va ishtiyoqlarini uyg'otishga muvaffaq bo'lamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi va Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi;
2. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimovning "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora -tadbirlari to'g'risida" gi PQ -18-75-sonli qarori;
3. "Xorijiy tillarni o'qitish samaradorligini innovatsion pedagogik ta'lim klasteri asosida amalga oshirish istiqbollari" Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami. Chirchiq-2019.

TEACHING READING: GOALS, TECHNIQUES AND METHODS

*Usmonova Vazira Mehmonboyevna
English teacher Fergana region Buvayda district School 47*

Annotation: this article deals with the investigation of the reading techniques and methods, defines the goals and objectives of teaching reading at school and in preparation for the different exams. This paper is intended for teachers who want to acquire to know how to increase students' reading abilities and to make their lessons more effective through using the modern techniques and methods.

Key words: reading, language acquisition, receptive skill, comprehension, skimming, scanning, intensive reading, extensive reading, paraphrasing, contextual guessing

*Reading is to the mind what exercise is to the body.
(Joseph Addison)*

Reading is an activity with a purpose. A person may read in order to gain information or verify existing knowledge, or in order to critique a writer's ideas or writing style. Reading is a means of language acquisition, communication and of sharing information and ideas. Reading is one of the most significant language skills which should be taught at first. One important difference between reading and other language skills is that the text reading is absolutely on the page and readers have time to reread things they do not understand immediately. Many unskilled readers do not read a text in a foreign language; instead of this they often carefully translate the text word by word. The main aim of learning reading skill is a comprehension of a text. Teaching reading presents a unique set of challenges because it is a receptive language skill. So reading in a foreign language like English can be difficult without knowing some specific reading techniques and methods. The following reading techniques can be used in different situations:

Skimming is reading the text for finding the main idea of it, which comes from the verb "to skim". It means "to take cream from milk". This reading technique is used for getting the gist of the whole text lead. We generally use this technique at the time of reading a newspaper or magazine. Under this technique, we read quickly to get the main points and skip over the detail. It is useful in getting a preview of a passage before reading it in detail or reviving understandings of a passage after reading it in detail.

Scanning is finding a specific information. "To scan" means "to read quickly to find specific information". For highlighting the important points of a book the readers skim through the summary or the preface or the beginning and end chapters of that book. For example, this technique is used for looking up a name from the telephone guidebook.

Intensive reading helps pupils to understand a text deeply, to see all details connected with grammar and vocabulary (synonyms, antonyms, some grammar constructions). For example, the learners read a short text and put events from it into chronological order.

Extensive reading involves learners reading texts for enjoyment and to develop general reading skills. For example, a teacher reads a short story with learners, but does not set them any tasks except to read and listen.

Paraphrasing is used in retelling a text.

Contextual guessing ("context" means "connected with the text") helps the students become independent learners, understand the text in English without anybody's help.

Information transfer (we move information from one place to another: a text- a table) develops attention and checks learners' understanding. Furthermore, it is important to break down the reading process into the following stages, in order to achieve to make teaching reading more effective:

Pre-reading get an overview of the text:

- skim the table of contents, headings and subheadings
- read the introduction and conclusion
- scan the relevant sections to locate where your topic is discussed

While reading closely follow the development of the ideas in the text:

- read actively – write in the margins, highlight phrases, take note of important points

- don't forget to examine diagrams and figures as they are information-dense
- read critically – ask yourself questions; for example, Is the argument logical? Is there enough evidence to support the author's conclusions?

Post reading think over what you have read. Make a brief summary of the main ideas and concepts in the text.

Reading is the basic foundation on which academic skills of learners are built. As we know the paramount importance of reading, it is given the top priority in primary education. Reading is a great habit that can change human life significantly. It can entertain us, amuse us and enrich us with knowledge and experiences narrated. So we should encourage our learners to react what they read, so that they can sharpen their intellectual and emotional reactions through effective reading. The above mentioned reading techniques can help learners to be better and more comprehensive readers and they can definitely enhance the reading skills and increase the quality and quantity of output that we get from after reading.

References :

1. Nuttal, C.(1992) Teaching Reading Skills in a Foreign Language. London: Heinemann Educational books.
2. Durkin, D. (2004). Teaching them to read (6th ed.). Boston: Pearson

CLASSIC AND MODERN STANDART METHODS OF TEACHING ENGLISH

*Zarliqova Aziza Qalilaevna
Karakalpakstan Republic Kanlikol region
student of NSPI named after Ajiniyaz*

Annotation: This article is about the use of main methods of teaching English for enriching knowledge and experience.

Keywords: Grammar translation, direct, audio-lingualism, communicative language methods.

The article is devoted to the comparative analysis of the basic methods of teaching English. The following teaching methods are studied: grammar translation method and communicative teaching method. The specific features of each method, their positive and negative characteristics are revealed. In general, learning a foreign language is not essential, so teachers and students should only focus on certain aspects of a foreign language. Thus, general language learning should be combined with professional training. In groups with a sufficient level of language proficiency, it is immediately possible to begin a special vocational-oriented training. And, conversely, in groups with low and average English proficiency it is necessary to focus first of all on general language training, and then on professionally oriented. Grammatical material should always be developed and used in oral language.

In the context of broad international relations with other countries, it is important to communicate with foreign specialists, to develop professional-business and personal contacts with foreign partners, colleagues, to read different editions in the original language. There is a great number of methods, but none of them is the best in all contexts, and none of them, on the essence, does not excel other. In addition, it is impossible to apply the same method for all students, which have different goals, terms and requirements in teaching.

Each method has its priorities and while exploring the training of managers and public servants we will consider: grammar translation method — classic method of studying English; direct method — discovering the importance of speaking; audio-lingualism — one of the first modern methods; communicative language teaching method as a modern standard method.

Grammar translation as classical technique for learning English. At the heart of this method is the study of grammar. The main means of teaching the language was a literal translation. Grammar Translation is one of the most traditional methods since the late nineteenth and early twentieth centuries. It was originally used to teach "dead languages", such as Latin and Greek. The main characteristic of this methods the study of grammatical rules and their application in translating the text from the native language to the foreign language.

Communicative language teaching. Essence of this method consists of that basic linguistic skills (talking, listening, reading and writing) develop simultaneously in the process of real intercourse. This is the main task of method — to teach to communicate in language. Unlike the method of grammatical translation basic exercises are directed on communication — intercourse (oral and writing). The special popularity is used by colloquial games, discussions, scenarios, close to real situations.

Conclusion. All the methods described so far are symbolic of the progress foreign language teaching ideology underwent in the last century. These were methods that came and went, influenced or gave birth to new methods — in a cycle that could only be described as competition between rival methods or even passing fads in the methodological theory underlying foreign language teaching.

References:

- 1.Richards J. and Rogers T. (1986), Approaches and methods in language teaching,
2. Littlewood W. (1981), Communicative Language Teaching.

БАДИЙ АДАБИЁТДА СЎЗ ЭРКИНЛИГИ ВА УНИНГ АҲАМИЯТИ (ХЕРМАНН ҲЕССЕ ИЖОДИГА ЧИЗГИЛАР)

Адиба Довудовна Маъдиева

Ўқитувчи Немис тили назарияси ва амалиёти кафедраси

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация. Мақолада бадиий асарлар яратишда ижод эркинлиги, ёзувчининг ўз фикр-гоялари ва ўз таассуротларини ифода этиш эркинлиги билан боғлиқлиги, Сўз санъаткори ўз фикрини эркин билдиришда қай даражада таяниши, энгаввало унинг ўзига, китобхонга бўлган жавобгарлик ҳиссига масъулият билан ёндашиш даражасига боғлиқлиги тўғрисида фикр юритилади. Бундан ташқари немис адаби Херманн Ҳессе ижодига назар ташланади. Фикр ва гоялар моҳиятини ифодалашда бадиий тил имкониятларидан кенг фойдаланганлигини бадиий тасвир, ўхшатиш ва ҳаттоқи сўз ва ибораларнинг оҳангдорлигига ҳам кўриш мумкин.

Таянч сўзлар: адабиёт, салоҳият, қадрият, ижод, ғоя, китобхон, маънавият

Жаҳон адабиёти тарихий анъанага кўра икки асосий йўналишга бўлинади: биринчидан, инсонпарварлик анъаналарига асосланган ва инсоннинг маънавий-маданий юксалишини рағбатлантируса, иккинчидан санъатнинг тарбиявий ролини инкор этиб, ҳарбий жанговорлик индивидуаллигини тарғиб этади. Ушбу йўналишлардан бирини танлаш тўғридан-тўғри ижод эркинлиги, ёзувчининг ўз фикр-гоялари ва ўз таассуротларини ифода этиш эркинлиги билан боғлиқ. Сўз санъаткори ўз фикрини эркин билдиришда қай даражада таяниши, энгаввало унинг ўзига, китобхонга бўлган жавобгарлик ҳиссига масъулият билан ёндашиш даражасига боғлиқ.

Бизга маълум ва машҳур бўлган бадиий ижод дурдоналари юксак маънавиятли ва ҳар томонлама ривожланган шахс сифатида тарбиялашда энг муҳим аҳамият касб этади. Булар сирасига жаҳон мумтоз адабиёт намуналари Беруний, Кошғарий, Юсуф Ҳос Ҳожиб, А. Навоий, З. М. Бобур, У. Шекспир, Ж. Лондон, Й. В. Гёте, А.С. Пушкин, М. Лермонтов, Л. Толстой ва Т. Шевченко асарларини санаб ўтиш мумкин. Бу жаҳон адабиёти дурдоналарини бир нарсагина- уларнинг аҳамиятлилиги, бебаҳо қиймати ва қадрияти бирлаштиради. Бадиий адабиётда адабнинг масъулияти нимада намоён бўлиши мумкин? Фикримизча, ўқувчиларга ҳавола этилган асарни танлашда, уларда образлар, уларнинг хулқ-атвори, хусусиятларини баҳолаш, белгилаш, оптимилик ёки пессимилик йўналишлар ва албатта тилнинг ноёб бадиий тил воситаларидан фойдаланишдадир.

Бадиий асар мавзуси ва гоясини танлаш умумий ва шахсий бўлиши мумкин. Унда битта мавзу ва бир хил ғоя турли кўринишда тақдим этилиши мумкин. Бу муаллифнинг гоявий қарашларига ҳам боғлиқ. Давр ва худудларнинг бир биридан узок бўлишидан қатъий назар, ёзувчилар бир хил асарларни яратадилар. Аммо фарқи шундаки, уларни безовта қиладиган муаммоларнинг турли-туманлиги ва уни имконияти, салоҳияти юзасидан тасвирлай олишларидадир. Албатта, ҳар бир қаҳрамонларини кузатиб, бутун дунёда тинчлик, ҳавфсизлик, ҳамкорлик, аҳиллик ва баҳамжиҳатлиликка эришишга жаҳондаги барча халқлар ва элатларнинг курашиб, интилиб яшаётганлигининг шоҳиди бўламиз. Натижада маълум қаҳрамонлар юзага чиқади, албатта, уларни ёзувчи ранг-баранг хусусиятлари билан характеристлайдилар. Ҳисобот доирасида ҳар бир қаҳрамонларнинг хусусиятларига алоҳида далиллар билан батафсил исбот қилиб бўлмайди ва аксинча, ёзувчи бу қаҳрамонларни, уларга берилган ташқи ва ички сифатларини қай даражада очиб бера олганлигига баҳо берилади. Чунки улар оламга ўз асари олдига қўйган мақсади вазифалари олдидағи маъулиятини қанчалик бажарганлигини намойиш этадилар.

Асосий фикримизни “Чўл бўриси” ва “Маржонлар ўйини” асарларида ҳар бир инсон, давр ва шу даврдаги дунё ҳолати, уларнинг тақдирлари учун қайғурганлик гояси акс этган ҳассос адаб Ҳерман Ҳессе ижодига қаратсак. Унинг асарларини ўқиб, қаҳрамонларини кузатиб, бутун дунёда тинчлик, ҳавфсизлик, ҳамкорлик, аҳиллик ва баҳамжиҳатлиликка эришишга жаҳондаги барча халқлар ва элатларнинг курашиб, интилиб яшаётганлигининг шоҳиди бўламиз. Унинг асарлари чинакамига умрбокийдир, чунки унда илгари сурилган гоялар даврлар алмашинаверишига қарамасдан долзарблигича қолаверади.

Ҳерман Ҳессен диний қадриятларга ҳам ўта эътиборли бўлган. Библия унинг учун донишмандлар китоби, инчунун ҳаёт моҳиятини англашга ўргатувчи сифатида уни қадрлаган. Адибнинг ижоди ва фаолияти давомида асосан ҳаётдан мазмун-моҳият излаш ғояси асосий мавзуга айланди. Унинг қаҳрамонлари жаҳонгашта Кнульп, ажойиботлар яратувчиси ва уларга иштиёқманд Гольдмунд, донишманд Сидхартха ва бошқалар ҳаётий йўлларида фаровонлик излайдилар.

Романнавис Ҳессенинг ҳар бир асари қандайdir кашфиётлар билан уйғунлашади. Олам тасвири, одам тасвири- барчаси бошқа адабий асарлардан фарқ қиласди. Адибнинг ўзига хос йўналиши мавжудлигини унинг асарларида, ундаги ғояларнинг ўта муҳим ва долзарблигида сезилади. Бу воқеъликларга унинг ёлғизлиги, ўша даврдаги турли аҳмоқона ҳисоблаган қонун-қоидаларни инкор этиши, давр муҳитидан оғринишлари сабаб бўлган. Мисол учун, “Маржонлар ўйини”даги ташландик монастир ёки занг босган замбиллар, ёпиқ таълим тарбия масканлари, “Чўл бўриси”даги Магиявий театр адибнингadolat излаб, кураш майдони сифатида қўллаган воситалардир. Ҳессе китобхонни беихтиёр ҳаёлот оламига олиб боради, ботиний кечинмалар билан ўртоқлаштиради, аммо унинг қаҳрамонлари ҳаётийликни, ҳақиқатни билиш ва ўрнатиш йўлидаги жараёнларга иштироки билан чанқоқликларини кўрсатиб, барча китобхонни ҳайратга қолдиради.

Улар ҳаётнинг қадрига етувчи қаҳрамонлар сифатида гавдаланган. Аммо баъзи ўринларда уларни ғалати ҳолатларда, яъни ўз-ўзига қасд қилишга тайёрлигини кўришимиз мумкин. Ўлаётган Кнульп саёҳатини ёлғиз жаҳонгашталар каби якунлагани, ўз ўқувчиси қалбига чукур из қолдирган магистр Кнехт, дўсти Нарцис юрагида қолган Голдмунд шулар жумласидандир. Уларнинг ўлими бемаънилик, ўйловсизлик ва тасодиф эмас. Табиийки, булар барчаси маълум бир ғояга асосланган.

Ҳерманн Ҳессе куйидаги сатрларида бадиий китоблар ва уларнинг мутолааси, ўрни ва қадри ҳақида фикр юритади: ”Биз, муаллифларга одамларнинг кўп мутолаа қилишлари, албатта, ёқимли ва айнан ижодкор томонидан, ҳаддан зиёд кўп ўқишади, дейилиши ноўриндир. Аммо мингта лоқайд китобхондан ўнта яхши китобхон дуруст. Шу боис, бемалол таъкидлашим мумкинки, ҳамма жойда ҳаддан ташқари кўп мутолаа қилишади ва бу адабиёт учун обрў эмас, зиён келтиради. Китоб мустақил бўлмаган кишиларни яна ҳам маънавий заифлаштириш учун ёзилмайди, бундан ташқари, ундан баъзан ноқобил одамларга арzonгаров тасвир ҳамда осонгина ўзгартирилган ҳаётни кўрсатиш учун ҳам фойдаланишади. Китоблар инсонни ҳаётга йўллагандагина, унга хизмат қилгандагина фойдалидир. Агар китоб ўқувчига оз бўлса да, куч ғайрат, шижаат, маънавий поклик баҳш этмаса, мутолаа учун сарф этилган ҳар бир соат бехуда, бесамар қолаверади.“(6)

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Березина А.Г. Проблема ответственности в творчестве Германа Гессе. Филологический сборник. – Ленинград.– 1969
2. Гессе Г. Собрание сочинений. В 8 т. Т.7: Рассказы. Письма /Пер.с нем.- М.: ACT, «Литера», Харьков «Фолио»
3. Михайлов А.В. Мир Германа Гессе // Литературное обозрение. – 1986. - № 5.
4. Hesse Hermann. Der Steppenwolf und unbekannte Texte aus dem Umkreis des Steppenwolf. Zusammengestellt und mit einem Essay von Volker Michels. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1972
5. www.hesse.de
6. www.ziyo.uz

УСТНАЯ РЕЧЬ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Холматов Исломжон

*Студент Гулистанского
государственного университета*

+998933247773

Islomxolmatov9@gmail.com

Тўйчиева Дурдана

*Студентка Гулистанского
государственного университета*

Аннотация: В данной статье рассматриваются такие понятия, как «речевая деятельность», «устная речь», «аудирование», «говорение» и т.д. Также изучается развитие устной речи учащихся на уроках русского языка как иностранного.

Ключевые слова: речь, речевая деятельность, устная речь, аудирование, говорение.

У человека наряду с трудовой, научной, государственной, политической и другими существует самая распространенная - речевая деятельность. Без нее невозможна никакая другая, она предшествует, сопровождает, а иногда формирует, составляет основу деятельности.

Речевая деятельность - это деятельность, имеющая социальный характер, в ходе которой высказывание формируется и используется для достижения определенной цели (общения, сообщения, воздействия). Другими словами, речевая деятельность состоит в порождении или восприятии речи средствами языка с целью обмена информацией. Это система умений творческого характера, которая направлена на решение различных коммуникативных задач. Предметом речевой деятельности является мысль как форма отражения окружающей действительности во всех её проявлениях. Основным средством существования, оформления и выражения мысли выступает язык.

Устная речь - это любая звучащая речь. В устной речи большую роль играют место логического ударения, степень четкости произношения, наличие или отсутствие пауз. Устная речь обладает таким интонационным разнообразием речи, что может передать все богатство человеческих переживаний, настроений и т.п.

Устную форму речи характеризует:

- контактность с собеседником;
- ситуативность;
- большая доля паралингвистической информации (мимика, жесты, позы);
- линейность во времени;
- необратимость отзывающего отрезка речи;
- темп, задаваемый говорящим;
- высокая степень автоматизированности.

Устную речь составляют аудирование и говорение. Аудирование и говорение – это такой вид речевой деятельности, который нацелен на восприятие, прием информации и последующую ее переработку, поэтому их относят к рецептивным видам речевой деятельности. Процесс восприятия состоит из анализа и синтеза разноуровневых языковых единиц (фонем, морфем, слов, предложений), в результате чего происходит преобразование воспринятых звуковых сигналов в смысловую запись (т.е. наступает смысловое понимание).

В процессе обучения аудированию преподаватель должен развивать у учащихся навыки:

- интонационного и фонетического слуха;
- слуховой памяти;
- прогнозирования.

А учащийся должен научиться:

- распознавать и воспринимать языковые формы;
- извлекать содержание из звучащего текста;
- перекодировать полученное содержание;
- добиваться понимания с помощью переспроса, просьбы повторить, пояснить, сказать иначе.

Второй вид устной речевой деятельности – это говорение. Говорение – продуктивный вид речевой деятельности, это вид речевой деятельности, который реализуется, когда в сознании говорящего возникает потребность в речевом воздействии на собеседника. Это процесс, обратный аудированию — при аудировании происходит восприятие чужой речи, а при говорении происходит воспроизведение своих мыслей. Если в аудировании процесс шел от восприятия формы к осмыслению, то при говорении процесс идет от содержания к форме.

Говорение имеет несколько уровней:

1. Начальный (ответы на вопросы при отсутствии или наличии опор, но обязательно с участием преподавателя);
2. Средний (опора на текст, средства наглядности);
3. Самостоятельный (отсутствие опор, кроме знаний по предмету высказывания; использование в речи сложных предметно-смысовых конструкций).

Умение говорить предполагает выработку умений выражать свою мысль коммуникативно осмысленно, грамматически правильно.

Обучая говорению как средству общения учащихся учат: а) запрашивать информацию друг у друга и у преподавателя; б) обмениваться мнениями и суждениями; в) вести групповую беседу в связи с прочитанным или услышанным; г) адекватно реагировать в стандартных ситуациях общения при знакомстве, встрече и т.д.; д) описывать, рассказывать, пересказывать, рассуждать, дискутировать. При этом большое внимание обращается на выработку коммуникативных умений: начать общение, стимулировать речевого партнера к его продолжению.

Список использованной литературы:

1. Вятютнев М.Н. Теория учебника русского языка как иностранного (методические основы). - М.: Русский язык, 1984. - 144 с.
2. Бубнова Г. И., Гарбовский Н. К. Письменная и устная коммуникации: Синтаксис и просодия. - М., 1991.
3. Щукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного. Учебное пособие для вузов. - М.: Высш.шк., 2003.

“ОНАМ БИЛМАСИН” КИНОФИЛЬМИ ТИЛИНИНГ ОРФОЭПИК ОРТОЛОГИЯСИ

Ширинова Мехриғиё Шокировна
БухДУ ўзбек тилишунослиги
кафедраси таянч докторанти
Телефон: +99897 798 33 75
shmexrigiyo@mail.ru

Аннотация. Мақолада “Онам билмасин” кинофильми тили орфоэпик ортологик жиҳатдан таҳлил этилган. Асосан фильм тилида учрайдиган орфоэпик нутқий тартибсизликлар ва уларнинг турларига эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: кино, кино тили, “Онам билмасин” кинофильми, орфоэпия, ортология, нутқий тартибсизликлар.

Бугунги кунда ўзбек кино санъати шиддат билан ривожланаётган санъатлар қаторида турибди. Бунинг боисини яратилаётган имкониятлар, хукуматимиз ғамхўрлиги дея эътироф этиш мумкин. Хусусан, давлатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёевнинг “**Миллий киноиндустрини ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида**”ги қарорида ўзбек миллий кино саноатини ривожлантиришда, унинг кино бозорида рақобатбардошлигини оширишда бир қатор муаммолар борлиги айтиб ўтилган [1]. Бундан ташқари, ушбу ислоҳотнинг давоми сифатида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга мурожаатномасини ҳам айтиш мумкин. Мурожаатномада киноматографияни 2030 йилгача ривожлантириш концепсияси ҳамда “Киноматография тўғрисида”ги Қонун ишлаб чиқилиши муҳим масалалар қаторида санаб ўтилди [2]. Бу каби ислоҳотларнинг амалга оширилиши кино соҳасининг ҳар томонлама кенг ривожлашиига йўл очиб беради, дейиш мумкин.

Фильмларни лингвистик нуқтаи назардан ўрганиш ва тавсиялар бериш ҳам кино соҳасининг ривожланишига хизмат қиласи. Кино ўзига хос тилда томошабинлар билан алоқага киришади. Буни Ю.Лотман “кино тили” [3] деб атаган эди. Кейинчалик “кинодискурс”, “кинодиалог”, “кинотекст” каби тушунчалар кенг ишлатила бошланди. Биз кино тили жумласидан фойдаланишни маъқул кўрдик ҳамда бу тушунчани 2 хил маънода тушуниш зарур деб ҳисоблаймиз: 1) **кенг маънода** кино тили деганда кинони томоша қилаётганда уни тушуниш, ҳис этиш учун иштирок этадиган барча унсурлар (овоз, мусиқа, жой тасвири, имо-ишоралар, сўзлар, қаҳрамонларнинг ташқи кўриниши, кийими, ўзини тутиши ва б.) мажмуи тушунилади; 2) **тор маънода** эса аудиовизуал алоқани юзага чиқариш учун хизмат қиласидан сўзлар мажмуини англатади [5]. Тадқиқотда тор маънода қўллаймиз.

Кино тили серқирра тушунча саналиб, уни лингвистиканинг турли йўналишлари кесимида ўрганиш мақсадга мувофиқдир. Хусусан, ортологик нуқтаи назардан таҳлил этиш ҳам муҳимдир. Ортология ўзи нима? “Бугунги кунда ортология соҳасига берилган таърифлар турличадир: “сўзларни тўғри қўллашни ўргатадиган фан”, “нутқ маданияти ҳақидаги фан”, “нутқ маданиятининг таркибий қисми”, “нутқ тўғрисидаги таълимот”, “меъёр ҳақидаги фандир”. Бизнингча, ортологияни унинг луғавий маъносидан келиб чиқиб, адабий меъёри, яъни тўғри, тартибга солинган адабий тил меъёрлари, уларнинг турлари, нутқ тартибсизликларини ўрганадиган ва уни тартибга соловчи қоидаларни ишлаб чиқадиган соҳа дейиш тўғрироқдир” [4].

Тадқиқотимиз материали саналмиш “Онам билмасин” кинофильми режиссёр Жаҳонгир Аҳмедов томонидан 2014 йилда суратга олинган. Ишнинг мақсади ушбу фильм тилини орфоэпик ортологик таҳлил этишдир. Кинофильм тилини кузатар эканмиз, орфоэпик, яъни талаффуз билан боғлиқ меъерий оғишларга дуч келдик. Шартли равища фильм тилида учраган орфоэпик нутқий тартибсизликларни қуйидаги гурухларга ажратамиз:

Товуш тушиши билан боғлиқ мисоллар: **Нодир:** – Ээ нима қиб турибсан, омайсанми-эй? [00:01:18] **Наримон ота:** – Нодир, хотининг нима бошига дастурхон бойлаб олди. Рўмол оберсанг ўласанми? [00:01:21] **Нодир:** – Чакагинг жсаа бақват хотинсанда! [00:05:59] **Нозимжон:** – Чойиз боми? [00:41:14] **Она:** – **Бо** [00:41:15]. Бундай мисол-

лар жуда кўпчиликни ташкил этади. Мисол тариқасида факат сўзларни келтириб ўтамиш: кеган (келган), силага (сизларга), кемайди (келмайди), овқат қисам (овқат қилсан), чelакни ташаб (челакни ташлаб) ва б.¹

Товуш алмашиниши билан боғлиқ мисоллар: Азиза: – Ўн икки йилдан бери шу хонадонни хизматини қиламан. Энг *вохтли тураман*, энг кеч *ухлейман* [00:19:17]. Она: – Кечаси билан *даптар текширасан...* [00:42:18] бундан ташқари қуйидаги мисолларда ҳам кузатиш мумкин: ҳо (ҳа), ҳаммаси (ҳаммаси), қолейлик (қолайлик), шарт имас (шарт эмас) ва б.²

Ҳам товуш тушиши, ҳам товуш алмашиниши билан боғлиқ мисоллар:

Нусрат: – *Кенайи* (келинойи), ҳў *кенайи* (келинойи) [00:31:06].

Азиза: – Чиқиб ҳовли-жойлани супураркансиз, дадажон келишларига ҳаммаёқ топтоза бўлиши керек экан. *Ойижоним этитила* (айтдилар), дейсиз [00:10:21].

Ҳам товуш ортиши, ҳам товуш алмашиниши билан боғлиқ мисоллар:

Нодир: – Она, ана-у *синипдошим* бору, Азим... [00:52:00]

Келтирилган мисоллар шундан далолат берадики, ушбу фильмда товуш алмашиниши билан боғлиқ орфоэпик меъёрий оғишлилар кўпчиликни ташкил этади. Ҳолбуки, Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги қонунининг **16-моддасида** “Телевидение ва радио эшииттиришилари давлат тилида, шунингдек бошқа тилларда олиб борилади” дея ёзиб қўйилган. Телевидение орқали узатиладиган ҳар бир кўрсатув ҳамда кинофильмлар ўзбек адабий тилининг кўзгуси саналади. Афсуски, бугунги кунда аксарият кинофильмлар тилида Тошкент шеваси етакчилик қилади. Ваҳоланки, “Давлат тили тўғрисида”ги Қонунда “Давлат тили расмий амал қиладиган доираларда ўзбек адабий тилининг амалдаги илмий қоидалари ва нормаларига риоя этилади (**7-модда**)”, - деб белгилаб қўйилган. Кинофильмлар тилидаги савия ҳақли эътиroz ва жиддий хавотир уйғотади. “Онам билмасин” кинофильмидаги айрим актёрлар нутки на томошабинларга, на ўқувчиларга намуна бўлолмайди.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, биз “Онам билмасин” кинофильми тилидаги айрим орфоэпик ортологик хусусиятларга тўхтадик, холос. Ҳолбуки фильм тилининг лексик, морфологик, синтактик, ситиалистик хусусиятларини ҳам ўрганишга эҳтиёж бор. Чунки мустакиллик даври ўзбек кинофильмларининг кўпчилигига кино тили қувонарли ҳолатда эмас. Буни биргина орфоэпик меъёрий оғишлилар мисолида сезиш мумкин. Кинони кузатиш жараённида шунга амин бўлдикки, юқорида ажратиб кўрсатилган сўзларнинг айримлари бошқа актёр нутқида меъёрий ҳолатда учрайди. Демак, орфоэпик меъёрий оғишлилар юзага келишида қуйидаги омиллар сабаб бўлиши мумкин: 1) сценарийнавис савияси; 2) актёрнинг нутқ техникаси; 3) қаҳрамон характеристи. Фақатгина учинчи омил натижасида юзага келган орфоэпик меъёрий оғишини кино тили учун меъёр дейиш мумкин, аммо биринчи ва иккичи омил таъсирида нутқий тартибсизликлар вужудга келишига йўл қўймаслик зарур. Зоро, кино тили – жамиятга қаратилган тил. У адабий тил меъёрларига риоя қилмаслиги мумкин эмас, чунки халқ кинони кўра туриб адабий тил меъёрларини ўз-ўзидан ўзлаштиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. **Мирзиёев Ш.М.** Миллий киноиндустрияни ривожлантириш бўйича қўшимча чоратадбирлар тўғрисида 2018 йил 24 июль, ПҚ-3880-сон
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 24.01.2020.
3. **Лотман Ю.М.** Семиотика кино и проблемы киноэстетики. — Таллин, 1973.
4. **Ширинова М.Ш.** Ортология адабий меъёр ҳақидаги фан сифатида // “БухДУ илмий ахбороти”, 2019. 4-сон, Б. 127-131
5. **Ширинова М.Ш.** Кино тили тушунчаси ва унинг ўзига хос хусусиятлари // БухДУ илмий ахбороти, 2019. 4-сон, Б. 182-185
6. Onam bilmasin. Videoyozuv. / rej. Jahongir Ahmedov; Kinomaniya studiyasi. Film 2014-yilda ekranga uzatilgan.

FRAZEOLOGIK LUG'AT TAHLILI

*Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy
Universiteti Xorijiy filologiya fakulteti
5120102-lingvistika (nemis tili) mutaxassisligi
magistranti Bultakov Abdurasul Akbarovich
Telefon:+998999374794
Email:bultakov.abduurasu@mail.ru*

Annotatsiya: Maqolada farzeologik birliklarning tildagi o'rni, ularning lug'atlarda aks ettirilish usullari hamda nemis va o'zbek tilda yaratilgan uch tilli lug'at tahlili shuningdek muallifning fikr mulohazalari berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Frazeologiya, frazeografiya, ekvivalent munosabati, ibora, analog tarjima, lingvokultrologiya, leksikografiya.

Tilshunoslikda o'tgan asr tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak frazeologiya sohasi bir muncha rivojlanganiga guvoh bo'lamiz. Zero, frazeologik biriklar qanchalik ko'p bo'lsa shu til boy til hisoblanadi. Frazeologizmlar esa nutqni aniq, ravon va ko'rkan bo'lishiga sabab bo'ladi. Bunday til birliklarini lug'atlarga jamlash ishi lug'atshunoslarda ancha qiyinchilik tug'diradi.

"Frazeografiya" termini tilshunoslikda M.E.Umarxo'jev tomonidan o'tgan asrning 70-yillarida qo'llanilgan hamda unga birinchi bor olim 1971-yili Germaniyaning Laypsik shahrida chop etilgan maqolasida frazeografiya terminiga shunday ta'rif bergan: „frazeologik lug'atlar tuzishning nazariy hamda amaliy masalalari bilan shug'ullanuvchi fanga frazeografiya deyiladi.[1]

Yuqoridagi ta'rifdan kelib chiqqan xolda frazeografiya terminga quydagicha ta'rif berdik: Frazeografiya - lug'at tuzishni mustaqil fan sifatida nazariy va amaliy tomonidan asoslaydi, uning xranalogik bosqichlarini tahlil qiladi xamda frazeologik lug'atlar tuzishning nazariy jixatini yaratadi.

M.E.Umarxo'jayevning frazeologik lug'at tuzish tamoyillari hamda leksikografiya va frazeografiya an'analaridan kelib chiqqan holda ikki tilli frazeologik lug'at tuzish jarayonida quyidagi prinsiplardan foydalanish mumkin:

1. Nemis tilidagi frazeologik ibora o'zbek tiliga to'liq ekvivalent orqali tarjima qilinadi.
2. Qisman ekvivalent iboralar orqali tarjima qilish prinsipi. Bunda frazeologizmlar shaklida ba'zi o'zgarishlarga qaramasdan, asosiy ma'noga e'tibor beriladi.
3. Analoglar orqali tarjima qilish prinsipi. Yuqoridagi uslublardan foydalanish imkoniyati mushkul bo'lib qolgan vaqtida tillardagi o'xhash iboralarni jalg qilish orqali tarjima qilish mumkin.

Biz nemischa o'zbekcha tarjima lug'atlarga o'z e'tiborimizni qaratgan holda hamda bugungi kungacha mamlakatinizda nemis tili bo'yicha yartilgan yagona uch tilli frazeologik lug'at hisoblangan M.E.Umarxo'jayev, Q.Nazarovlarning 1994 - yilda chop etilgan „Nemischa-ruscha-o'zbekcha frazeologik lug'ati“ni tahlil manbai sifatida oldik. Lug'at tarkibidagi analoglar orqali tarjima qilish prinsipi orqali tarjima qilingan frazeologik birliklarni tahlil qildik. Analoglar yordamida tarjima qilingan frazeologik biriklar ba'zi xolatlarda aynan emas boshqa tilga mos xolatda tarjima qilingan. Masalan: : **auf gut Deutsch – aniq tushunarli 2) dangal, o'g'il bolachasiga mit jmdm deutsch reden – ochiqdan ochiq gapirmoq, Eulen nach Athen tragen – O'monga o'tin bilan borish.** Iboralarini o'zbek tiliga - yaxshi nemis, kim bilandir nemischa gaplashmoq yoki bo'lmasa boyo'g'lini Afinaga olib bormoq tarzda tarjima qilib bo'lmaydi chunki yuqoridagi kabi frazeologizmlarda biror bir xalqqa xos bo'lgan belgilar yoki joyning o'ziga xos nisbatlar mavjud. Yani birinchi va ikkinchi frazeologik birliklarda nemis xalqning aniq, cho'rtkesar va haqiqatni gapirishi muxim bo'lsa tahlilga olingan so'nggi frazeologizmda esa Afina mamlakatida boyo'g'li nixoyatda ko'pligini ko'rsatadi. Agar tarjimada mana shunday belgilarga e'tbor berilmasa asl tag mano tushunilmasdan qoladi.

Tahlil qilingan analoglar orqali tarjima qilish prinsipiga tayangan xolda bir qancha frazeologik birliklarni tarjimasi uchun quyidagi variantlarni berishga harakat qildik bazilarini esa maqbul deb topmadik. Masalan: **Mit Ach und Krach – zo'rg'a, bir amallab. Um den Bart gehen – tilyog'lamlilik qilmoq, goldene Berge versprechen – og'ziga siqqanicha, qop-qop vada bermoq, blaues Blut – oq suyak, blau machen – sababsiz ko'chaga chiqamslik, blinder Eifer schadet**

nur – *do'sti nodondan, dushmanni ziyarki afzal, Variantimiz:Aqilsiz dushmandan bir saqlan, Aqilsiz do'stdan ming saqlan, es ist ein Katzensprung - bir qadam viele Koche verderben den Brei - qo'ychivon ko'p bo'lsa qo'y xarom o'ladi, blinder Passagier – chiptasiz yo'lovchi, einen Bock schießen – ko'rmay bosdim tikkoni, tortaduman jabrini, auf den Busch klopfen(schlagen) – qo'yniga qo'l solib ko'rmoq, für ein Butterbrot – suv tekin, arzimas pulga, Öl ins Wasser gießen - yaraga tuz sepmoq, aufs Dach steigen – koyimoq, tazirini bermoq, tun, als ob man nicht bis drei zählen könnte – o'zini nodon qilib ko'rsatmoq.* Quyidagi tarjima variantlari ham maqsadga muvofiq: A desa B deydigan, yoki o'zini go'llikka solmoq, jmdn im dunklen lassen (ungewissheit oder unklar lassen) – kimnidir dovdratmoq, haqiqatni yashirmoq, yoki: yopig'liq qozon yopig'ligicha qolmoq yoki xalq tilda tuya ko'rdingmi yo'q deyiladi) der ernst des Lebens – achchiq haqiqat, bevafo dunyo, Variantimiz: Hayotning past-u balandi, etwas in die Esse schreiben müssen – qo'lni yuvib qo'litiqqa urmoq, qo'l siltamoq, umidini uzmoq, yoki: taqdirga tan bermoq, ein heißes Eisen - nozik ish, von A bis Z - boshdan oyoq, Schuster ohne Schuhe-bo'zchi belboqqa yolchimas, yoki: Temirchi boltagayolchimas, To'quvchi – xaltaga, das fünfte Rad am Wagen sein (überflüssig sein) – itning keyingi oyog'i, überflüssig so'zi ortiqcha bo'lish tarzda tarjima qilinadi shu sababli bu joyda juftga toq bo'lmoq yoki ovqatga pashsha bo'lmoq kabi variant berilsa bizningcha maqsadga muofiq bo'lar edi, Schule machen – o'xshatmasini topmoq, o'xshatmasdan uchratmas, yoki: ko'r ko'rni qorong'uda topadi, eine Zigarette bekommen – qattiq tanbex eshitmooq, tazirni yemoq. schachmatt sein – xoldan toymoq, jonida jon qolmadi, yoki: itdek charchamoq.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, ikki tilli frazeologik lug'at tuzganda ayrim xollarda frazeologizmlarni analoglarini ham berib borish maqsadga muvofiqlidir.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. M.Umarchodshajew. Bemerkungen zur phraseografischen Forschung. Sprachpflege, 1971, № 4. S85.
2. Умархўжаев М.И, Назаров К.Н, Немисча-русча-ўзбекча фразеологик луғат, Тошкент. Ўқитувчи. 1994.

ФРАЗЕОГРАФИЯ ТАРИХИ

Шуҳратхон Имаминова
ЎзМУ профессори
Телефон: +99890 135 05 12
E-mail:rumrreich@mail.ru

Аннотация: Мақолада тилдаги фразеография соҳасининг тарихи ва турли тилларда фразеологик луғатлар тузиш принциплари ҳамда бу соҳадаги олимларнинг олиб борган тадқиқотлари, немис ва ўзбек тилларидағи фразеологик луғат тузишнинг долзарбилиги тўғрисида фикрлар юритилган.

Калит сўзлар: Фразеография, фразеология, фразеологизм, фразеологик луғат, принцип, бир ва икки тилли фразеологик луғат.

Фразеология тилшуносликнинг асосий бўлимларидан бири бўлиб, у тилнинг луғат таркибидаги фраземалар ҳақида маълумот беради, яъни фразеология тилшуносликнинг фраземалар билан шуғулланувчи ва турғун иборалар ҳақидаги билим демакдир.

Сўз ҳам, фразеологик бирикма ҳам луғавий бирлик саналади. Тилнинг луғат бойлигини ташкил қиласди. Фразеологизмлар сўз бирикмаси ёки гаплар сингари нутқ жараёнида ҳосил бўлмайди, балки улар худди сўзлар каби тилда тайёр ҳолда бўлади. Демак, фразеологизмлар нутқ ҳодисаси эмас, балки тил ҳодисасидир.

Винфрид Улрих ва Рут Клаппенбахнинг фикрига кўра, немис фразеологиси соҳасида ва бу борада олиб борилган тадқиқотларнинг тасдиқлашича, фразеология лексикологиянинг бир қисми лексикография аспектида ҳам ўрганилади.

А.Реформатский фразеология тўғрисида шундай дейди: “Бирор адабий йўналишга ёки бирор муаллифга нисбатан қўлланиладиган сўзлар ва сўз бирикмалари фразеологик бирикмалар деб аталади (Реформатский. 2004, 116).

В.М.Мокиенконинг фикрига кўра эса «Фразеологик бирлик деганда турғун, қайта ишланган, экспрессив, яхлит маънога эга бўлган лексемалар бирикмаси тушунилади» (В.М.Мокиенко 1989,5).

Бундай бирикмаларнинг салмоғини аниқлаш учун албатта улар маълум луғат таркиби жойлаштирилади. Ана шундай луғатлар фразеологик луғатлар деб аталади.

Фразеологик луғатлар ҳар бир тилнинг ва унинг маданиятини энг муҳим ва бой жабҳаси ҳисобланади. Фразеологизмларда эса халқнинг буюк роли, тиллараро муносабатлар, уларнинг тарихи, маданияти акс этади.

Фразеография тилдаги турғун бирикмалар – фразеологизмлардан луғат тузиш принципларини, фразеологик луғат турларини ўрганиш билан шуғулланувчи тилшунослик соҳасидир.

Туркий тиллардаги, жумладан ўзбек тилидаги фразеологик ва паремиологик материални йиғиш, системалаштириш иши қадимдан бошланган. Ҳ.Бердиёров, Р.Расулов, Б.Йўлдошевларнинг ёзишича, қадимги туркча фразеологик луғат қаторига 1480 йилда ёзилган номаълум муаллиф томонидан тузилган “Оталар сўзи” китобини киритиш мумкин. Бу китоб 1936 йилда Анқарада Валет Избудак томонидан нашр этилган.

1978 йилда “Ўзбек халқ мақоллари” номи билан С.Худойберганов, М.Афзалов ва С.Иброҳимовлар томонидан мақоллар тўплами нашр этилди. Яна бир мақоллар тўплами “Фан” нашриётида академик Ш.Шоабдураҳмонов сўз боши ёзган фольклоршунос олимлар Б.Саримсоқов, И.Хаққулов, А.Мусақулов ва Р.Зарифовлар томонидан тематик принцип асосида тузилган мақоллар луғати чоп эттирилди.

XVII – асрда асосан Германияда немисча-итальянча луғатлар немис тилшунослари томонидан тузилди. 1648 йилда Аугсбургда Йоханн Гунтцел томонидан “Haubtschlüssel der Teutschen und Italiänischen Sprache” луғати чоп эттирилди. Луғатда сўз ва сўз бирикмаларидан ташқари фразеологизмлар ҳам берилган. 1700-1702 - йилларда Нюренбергда Матиас Крамер томонидан тузилган икки қисмдан иборат “Herrlich Grosses Teutsch-Italiänisches Dicitonarium oder Wort-und Red-Arten-Schatz der unvergleichlichen Hoch-teutschen Grund-und Haupt-Sprache“ асарда ҳам фразеология соҳасида изланишлар ҳақида сўз юритилади.

Шуни қайд этиш лозимки, бошқа бир қанча тилларда биринчи фразеологик луғатларнинг

пайдо бўлиш тарихи анча узоққа бориб тақалади. Масалан, рус, немис, татар, инглиз ва бошқа тилларнинг изоҳли, икки тилли фразеологик луғатларининг пайдо бўлиши 50-йилларда бошланган. Ҳаттоқи, баъзи тилларда бир, икки тилли фразеологик луғатлардан ташқари беш тилли фразеологик луғатлар ҳам тузилганлигини қайд этиш лозим. Масалан, татар тилида Н.Исанбет 1959 йилда уч томли мақол ва маталлар тўпламини ҳамда 1989 йилда эса икки томли фразеологик луғат тузилганлиги фикримизни ёрқин далилидир. Ҳозирга келиб эса бир ва икки тилли фразеологик луғатлар тузиш иши жадаллашди.

Инглиз фразеографиясига эътибор берсак, бу тилда бир, икки тилли фразеологик луғатларнинг пайдо бўлиши инглиз фразеографиясининг тез фурсатларда ривожланишига замин бўлмоқда. Аммо бу муаммо аниқ бир тил асосида ҳам қўлланиши мумкин.

Алоҳида шуни қайд этиш лозимки, рус тили фразеографияси соҳасида айниқса, назарий жиҳатларини чуқур ўрганиб чиқилганлигини алоҳида қайд этиш лозим. Булар таникли олимлардан М.А.Алексенко, Н.Ф.Алефиренко, А.М.Бушуй, Ю.А.Гвоздарев, В.П.Жуков, А.В.Жуков, В.И.Зимин, В.М.Мокиенко, А.И.Молотов, В.Н.Телия ва бошқаларнинг илмий тадқиқотларида ўз аксини топган. Бу олимлар томонидан ишлаб чиқилган фразеографиянинг назарий ва амалий жиҳатлари бошқа тилларнинг фразеографик муаммоларига асос бўлди (инглиз, немис, француз ва бошқатиллар). Айниқса, А.В.Куниннинг инглиз фразеографиясига қўшган бекиёс хизматларини алоҳида таъкидлаш керак.

Фразеография соҳасида инглиз олимлари Адам Маккей, Р.Л.Колинз, Рональд Макин ва бошқаларнинг илмий тадқиқотларида асосий назарий жиҳатларини кўриш мумкин.

Турли тилларда фразеографиянинг принциплари қуидаги таникли олимларнинг илмий тадқиқотларида назарий ва методологикасоси сифатидадки қилинган варивожлантирилган: Г.Х.Ахунзянов, А.В.Кунин, В.П.Жуков, В.М.Мокиенко, А.М.Мелерович, Е.Ф.Арсентьев, А.Маккей (фразеологик маъно тўғрисида), В.П.Телия, Л.К.Байрамова, И.И.Туранский, Дж.Ванин, М.Б.Арнольд (фразеологик маънонинг коннотатив ва аксиологик таркиби тўғрисида), Н.Исанбет, А.И.Молотов, Ю.Н.Караулов, Ю.Д.Апресян, В.М.Мокиенко, М.А.Алексенко, Н.Ф.Алефиренко, В.И.Зимин, М.И.Умархўжаев, Р.Макин, Р.Л.Коллинз (фразеологик луғат тузиш принциплари) ва бошқалар.

Фразеологик луғатлар типологияси, яъни уларни қиёсий ўрганиш ва тадқиқ қилиш қуидаги принциплар асосида амалга оширилиши мумкин:

1. Фразеографик материални ташкил қилиш методи асосида:

- А) изоҳли
- Б) идеографик луғатлар.

Бундай луғатларда фразеографик материаллар алфавит тартибида жойлаштирилади ва фразеологик бирликлар қуидаги принциплар асосида луғатдан жой олади:

- А) биринчи компонентга асосан
- Б) семантик жиҳатдан асосий компонентга кўра
- В) грамматик жиҳатдан асосий компонентга кўра.

2. Фразеологизмларни ташки парадигматик алоқаларининг типига кўра:

- А) фразеологик антонимлар луғати
- Б) фразеологик омонимлар луғати
- В) фразеологик синонимлар луғати.

3. Фразеологик луғатларни тузишда қўлланиладиган тилга кўра:

- А) бир тилли
- Б) икки тилли (таржима)
- В) қўп тилли.

4. Фразеологик луғатларнинг қўлланиш соҳасига кўра:

- А) мактаб ўқувчилари учун
- Б) филологик факультетларнинг талабалари ва умуман филологлар учун
- В) оммабоп

5. Фразеологик материални танлаб олиш принципига кўра луғатларнинг қуидаги турларига кўра:

- А) оддий фразеологик луғат
- Б) маҳсус фразеологик луғат (феълли фразеологизмлар, фразеологизм – эвфемизмлар луғати, мақол ва маталлар луғати, жуфт сўзлар луғати ва бошқалар)

6. Фразеологик луғатларда асосий эътибор қаратиладаиган фразеологик бирликларнинг

параметрига кўра:

- А) оддий изоҳли
- Б) этимологик ва культрологик луғатлар
- В) оккозионал вариантли луғатлар.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, фразеография соҳасида ики тилли фразеологик луғатлар яратиш иши бугунги кунда долзарб муаммолардан бири бўлиб турибди. Юқорида қайд этилганидек бир тилли, икки тилли ва кўп тилли фразеологик луғатлар тузишда албатта бундай луғатлардан кимлар фойдаланиши мумкинлигини хам эътиборга олиш керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Реформатский А.А. Введение в языкознание. Москва, 2004, 116.
2. Мокиенко М.В. Славянская фразеология. Москва, 1989, 5.
3. Степанова М.Д., Чернышёва И.И. Лексикология современного немецкого языка. М., 1962, 180.
4. Schippan Th. Lexikologie der deutsch Gegenwartssprache (Studienbuch). Tuebingen, 2002. 180.

LACKS AND PROBLEMS ENCOUNTERED IN A MILITARY ENGLISH COURSE

Samadova Svetlana Jontoshevna
Teacher of English
Chirchik Higher Tank
Command Engineering Military School
Telefon: +998917753997
SAMADOVA.S.J@bk.ru

Annotation: This article focuses on the lacks and problems encountered by teachers and learners of a military English course on communication and ways how to overcome them.

Key words: communication, competence, challenge, speaking skill, flexible, vocabulary, listening.

Аннотация: В данной статье речь идет о недостатках и проблемах, возникающих во время беседы на занятиях английского языка между преподавателем и военнослужащими, которые изучают английский язык, а также о путях их предотвращения.

Ключевые слова: коммуникация, компетентность, сложная задача, мастерство говорение, гибкий, вокабулярий, аудирование.

Annotatsiya: Ushbu maqolada harbiy til o`rganuvchilari va o`qituvchilarining so`zlashuvda duch keladigan muammo va kamchiliklari hamda ularni bartaraf qilish yo`llari haqida so`z boradi.

Kalit so`zlar: kommunikatsiya, kompitensiya, qiyin masala, gapirish mahorati, moslashuvchan, yangi so`zlar, tinglab tushunsh.

Nowadays the importance of English language in the Uzbekistan Armed Forces is a crucial, immediate and fundamental issue. Teaching English to military personnel is set as a major priority in the academic curricula of the Military schools. Speaking English is essential to the military personnel who participate in international organizations, in peacekeeping operations and partake in various trainings abroad. Therefore, it is quite necessary to provide communicative courses in military English according to the officers' needs. Only through such courses the military personnel will be able to accomplish their missions successfully and represent our country proudly.

The cadets in military schools have different English competence, starting from low levels to advanced one, so the teacher has to select and use appropriate communicative tasks according to the military students' language knowledge. Thus the teacher's job becomes quite a challenge. What is more, some teachers are not well-trained in teaching military English communication, so they are not familiar with the subject matter and do not master the content. The teachers of military speaking courses deal with many problems and difficulties and it is their responsibility to overcome these obstacles in order to reach their major goal that's to enhance students' speaking skills. Communicative competence remains one of the most prominent skills of our cadets nowadays. Therefore, communicative tasks are really effective and indispensable in improving speaking skills of military students. The military students of our time are very interested in using speaking tasks, which means they are highly motivated and willing to improve their speaking skills. But many of them feel themselves inferior, shy, angry or frustrated. They may be happy with their grammar and other skills but their speaking may be really bad. When trying to explain ideas in English, one should be flexible with vocabulary. Many cadets try to find the exact word and get stuck in the middle of their speech. This happens because when learning English they try to translate from their mother language into English. Their vocabulary in mother language is quite higher than the vocabulary in English. Because they have been learning the words of their mother language since they were born. But it is not the same situation with English. So what can we do about it?

If we can't find the exact words when we speak English to our friends, teacher or others, we shouldn't worry because we don't have to use the exact words. Instead, we should try to find a synonym, equivalent or similar words to that exact word we wish to use. They say originality is in simplicity. So being simple, using simple, easy-to-construct and easy-to-understand sentences helps to feel easy to speak and the companion feels easy to understand. When speaking English with friends, for a start, it is useful trying to discuss easy topics like food, weather, homework,

studies, friends, teachers, books and etc. Because difficult topics require quite advanced level of vocabulary, complex sentence structures. Cadets can discuss them later on when they become quite confident in speaking English. Also, many students and cadets think that if they speak English fast, then it means they know English very well. No, it is not so.

Regarding the difficulty discovered by teachers and students in using military English speaking tasks there are different views. Teachers prefer practicing such communicative activities but they often find it difficult to organize them properly. Preparing them is time consuming; managing teaching time and students in the class is quite a challenge; whereas for a part of the students these tasks are ineffective. However, all the teachers agree that the use of military speaking tasks in their courses improve English speaking among our military students.

Another way of improving communication skills is paying attention to listening. Dudley Evans & St. John [1] state that ‘good listening is vital in spoken interactions, particularly in business, and goes beyond understanding the words and the key points; it is a skill and an art’. Active listening can happen in all kinds of contexts and situations, individually, in pairs or in groups and it may require interaction or not. There are several micro-skills in order to develop as good as possible the listening skill in ESP. Richards [4] lists the following micro-skills: Ability to:

- Identify the purpose and scope of monologue,
- Identify the topic of lecture and follow topic development,
- Recognise the role of discourse markers,
- Recognise key lexical items related to subject/topic,
- Deduce meanings of words from context,
- Recognise function of intonation to signal information structure (for example pitch, volume, key).

First of all, cadets have to process the language used in listening, then to relate it with their background knowledge about the spoken topic. Integrating these two phases will help the military student understand what it is being said and it will enable him to answer back and participate in the communication. The military students say that they very often face difficulty in listening while they are taking part in speeches, presentations, official meeting, international conferences, phone conversations, radio communications or while they listen to military/civilian radio stations. So, most of them find difficult the formal use of English language and the conversations that are not face to face, but through other means of communications such as radio or phone. Being aware of all these facts, will help the teacher recognize his students’ potential in listening skill, their gaps and what they want to accomplish during the Military English course.

In conclusion, teaching speaking through communicative tasks or listening is not unknown to our teachers; it is not a teaching technique that they are unaware of. In addition, one of the most fundamental purposes of a military speaking course is to produce competent English communicators in the military field. Knowing all the weaknesses and difficulties help the teacher to focus, be committed and accomplish his teaching mission by providing a class of competent communicators.

Reference

1. Dudley – Evans, T & St John, M, Developments in English for Specific Purposes, A multi-disciplinary approach, Cambridge University Press, 2000, pg. 102-106.
2. Jalolov J.J. Makhkamova G.T., Ashurov Sh.S. English Language Teaching Methodology. –T.: Fan va texnologiya, 2015. –336 p.
3. www.iiste.org
4. Richards, J. C., Listening comprehension: approach, design, procedure, Cambridge University Press, 2000, pg. 102.

ОККАЗИОНАЛ СҮЗЛАР СТИЛИСТИКАСИ ҒАЙБУЛЛА САЛОМОВ ТАЛҚИНИДА

Умарова Саида,
Андижон давлат университети,
3-курс Phd докторанти
998937873082, email:gulimailru459@gmail.com

Мақолада профессор Ғайбуллоҳ ас-Саломнинг окказионал сўзлар стилистикасига бағишланган муҳим ёндошувларини кўриб чиқамиз. Ўзбек тили билан бир қаторда араб, рус ва шарқона сўзларнинг гўзал ва изчил тасвири асар моҳиятини тўла очиб беришга хизмат қиласиди. Хар бир окказионал сўз ўзининг фалсафий моҳияти ва янгича ёндошувлари билан китобхонда катта қизиқиш уйғотади.

Калит сўзлар: Ғайбулла ас-Салом, окказионал сўзлар, Григорий календари, арабча номлар, болалик кечинмалари, қавс, асад, Чехов домла

Профессор F.Саломов асарларида фойдаланган окказионал сўзлар стилистикаси билан яқиндан танишиб чиқамиз. Баҳор қуёши қалбларни музлатган қор парчаларини аста-секин эрита бошласа, унга янги ва мустаҳкам ишонч шабадаларини олиб келса не ажаб...худди F. Саломов таъбири билан айтгандек... “Минг тўқиз юз қирқ олтинчи йил, қавс (ноябр) ойи.” (Эй умри азиз, 9-б.) Ушбу гап таркибида кўлланилган қавс сўзи арабча термин бўлиб, F. Саломов кўллаган окказионал сўздир. Одатда биз кундалик ҳаётда шамсий ва қамарий ой номларини тез-тез кўллаб турамиз, йил ва ой номларини эса бутун дунё қабул қилган Григорий календари бўйича номлаймиз. F. Саломов асарларида одатда, йил ва ой номларини арабча терминлар билан кўллайдики, бу асар қимматини янада оширади, унинг жозибаси ва сирлилигини етарлича таъминлади, муаллифнинг кўп тилларни мукаммал билиши ва ундан ўрнида, оқилона фойдаланишини кўрсатади. Бу гапда ой номи (қавс, жаъдий, ҳамал, далв) каби арабча номлар билан кўлланмоқда. Биз бундай мучал йили ва ой номлари ҳақидаги маълумотларни Абу Райхон Беруний, Мирзо Улуғбек асарларида ҳам учратганимиз. “Мудхиш урушдан кейинги юпун йиллар бўлса-да, у кунларнинг гашти бир бошқача эди мен учун. У ҳидлар бошқа, у таъмлар ўзгача, у тушлар учқур, одамларнинг ўй-фикрларию, нигоҳлари дейсизми, равиш-рафткорлари ҳам нечукдир тароватли ва файзли эди-да.” (Эй умри азиз, 10-б.) F. Саломов болалик онларини тасвиirlар экан, покизаликка тўла нурафшон дамларини ажаб бир орзиқиш, олисларда қолиб кетган қадрдон соғинч ҳисси билан ёдга олади. Ўтмишнинг ҳиди бўладими? Таъмичи? Тушлар ҳам учқур бўлиши мумкинми? Нигоҳлар тароватли ва файзли бўлишини ҳеч эшитганимисиз? F. Саломов тасвиirlаган бу окказионаллик жуда оригинал ва самимийлик, ўзига хос гўзаллик касб этади. Муаллиф ҳис қилган туйғуларни ажаб бир мусика оҳангидек тасвиirlаябдики, беихтиёр ўша беғубор хотираларни ҳис қилаётгандек бўласиз. Инсон болалик онларини ёдга оларкан, илгари у тасаввур қилган дунё жуда-жуда кенг бўлганини ўйлаб ҳайратга тушади. Унга ҳамма нарса ёп-ёруғ, топ-тоза, гўё бутун дунё нурга тўладек кўринади. Илк бор ҳаёт нима эканини ўргатган устозлари, жажжи қўлларига биринчи бор китоб тутқизган азиз сиймолари, гўё китоб эмас, дунёни совға қилгандек туюлади, F. Саломовдек меҳрмуҳаббатга тўла қалбга, ёниб турган порлоқ чехрага. “Қирқ еттинчи йилнинг айни асад (иёл) ойлари.” (Эй умри азиз, 10-б.) Жумлада муаллиф кўллаган окказионал сўз- асад сўзидир, яъни ой номларининг арабча талқинидир. “ Тўққизинчи синфи тугатганимда (бу қирқ тўққизинчи йил саратони бўлади) (Эй умри азиз, 10-б.) F. Саломов болалик хотираларини тасвиirlар экан, унда тилга олинган йил ва ой номларини доимо арабча атамалар билан бойитади, Жумлада кўлланилган окказионал термин саратон сўзидир, у ўзбек тилидаги июнь ойига тўғри келади.

Адабиётлар:

1. Саломов F. Мен сув ичган дарёлар.– Т.: “Ёш гвардия” нашриёти. 1990.
2. Ғайбуллоҳ ас-Салом.“Эзгуликка чоғлан одамзод“. “Шарқ нашриёти” Тошкент,1961.
3. Ғайбуллоҳ ас-Салом.“Эй умри азиз“. “Шарқ нашриёти” Тошкент,1997.

LEARNING ENGLISH GRAMMAR THROUGH GAMES AND THE ADVANTAGE OF USING GAMES.

Haydarova M.A. School №35
+998906368522 mexmedmexmed@gmail.com

Annotation: This article discusses the study of the grammar of the English language with the help of games and the advantages of this method.

Key words: Reinforce, Pattern, Reward, Context, Situation, Entertainment

Effective , Advantage, To discuss, Motivate, Generate.

The collection of word games is a valuable resource for the teacher of young through adult learners of English as the second or foreign language .Focusing primarily on language development through the use of high frequency vocabulary and structures, they reinforce classroom lessons and provide additional spelling, conversation, listening and speaking practice “A person uses language in a particular situation to accomplish a certain useful purpose”. The purpose for which language is used as “talking about extremes”, “comparing things”, “talking about that could happen”, and so on.

The most instructive language learning games are those that emphasize specific structures. They do not only practice the basic pattern but also do so in a pleasant,easy way that allows the students to forget they are drilling grammar And concentrate on having fun. The following games are concerned with Yes\No Questions.Special questions, tag questions,comparative and superlative, adverbs, Modals, demonstratives, etc.

Most learners somehow accept that the sounds of a foreign language are going to be different from those of their mother tongue. What is more difficult to accept is that the grammar of the new language is also spectacularly different from the way the mother tongue works. At a subconscious and conscious level it is very hard to want to switch to ”to be”(I'm 23., I'm hungry”,and “I'm cold”.

Grammar is perhaps so serious and central in learning another language that all ways should be searched for which will focus student energy on the task of mastering and internalizing it. One way of focusing this energy is through the release offered by games.

Teenagers are delighted to be asked to do something that feels like an out- class activity and in which they control what is going on in the classroom- they become the subjects,while for a lot of the 15000 hours they spend in schools they are the objects of teaching. The point is that fun generates energy for achievementof the serious goal. Where exactly do such games fit into a teaching programme?

Grammar games can be used in three ways;

- diagnostically before presenting a given structure area to find out how much knowledge of the area is already disjointedly present in the group;

- after a grammar presentation to see how much the group have grasped;

- as revision of a grammar area.

One should not use grammar games as a Friday afternoon “reward” activity. Using them as a central part of the students learning process would be a better idea. “The game materials are organized to help students get through the maze of

English grammar so that they will know how to learn any word or sentences”.

Thus, each game is proposed for a given level ranging from beginner to advanced.This refers simply to the grammar content of that particular game. But, as it has been already mentioned above , a lot of activities can be adapted to different classes with different grammar components.

By changing the grammar content a teacher can, in many cases, use the game frame offered at a higher or lower level.

Generally, any frame can be filled with any structures you want to work on with your students.

A game should be planned into the day's lesson right along with exercises, dialogues and reading practice. It should not be an afterthought.

Games are lively way of maintaining students' interest in the language,they are fun but also part of the learning process, and students should be encouraged to take them seriously. They should also know how much time they have to play game. It's not useful to start a game five minutes before the end of the lessons.

Students are usually given “five-minute warning” before the time is over so they can work towards the end.

The older the students are, the more selective a teacher should be in choosing a game activity. Little kids love movements, while older ones get excited with puddles, crosswords, word wheels, and a poster competitions whatever.

Modern language teaching requires a lot of work to make a lesson interesting for modern students who are on familiar terms with computers. Internet and electronic entertainment of any kind. Sympathetic relations must exist not only Among students but between students and a teacher. It's of special importance for junior students because very often they consider their teachers to be the subject itself, I.e interesting and attractive or terrible and disgusting, necessary to know or unless and thus better to avoid.

All said above is fairly true to adult learners not only children , because of our common human nature to possess habits through experience.

We all learned to understand and speak our first language by hearing and using it in natural situations, with people who cared for and about us. This is the most effective and interesting way to learn a second language as well. The experts know advise language teachers to spend most of the classroom time an activities that foster natural acquisition, rather than on formal vocabulary and structure explanations and drills. They insist that "once you have become accustomed to the rewards and pleasures gained from teaching through activities , you will wonder how second – language teaching ever got to be anything else. Your own ideas for activities and their management will flow, and your students' learning rates will soar.

Many experienced textbook and methodological manual writers have argued that games are not just time-filling activities but have. W. R. Lee holds that

That most language games make leaners use the language instead of thinking

About learning the correct forms. He also says that games should be treated as central not peripheral to the foreign language teaching programmer. A similar opinion is expressed by Richard –Amato, who believes games to be fun warns against overlooking their pedagogical value, particularly in foreign language teaching.

Further support comes from who believes games to be a good way of practicing of language,for they provide a model of what learners will use the language for the real life in the future.

Games encourage , entertain, teach and promote fluency. If not for any of these reasons they should be used just because they help students see a beauty in a foreign language.

There are many factors to consider while discussing games, one of which is appropriate.

Trainers should be very careful about choosing games if they want to make them profitable for the learning process. If games are to bring desired results, they must

Correspond to either the students' level or age or to the material that is to be introduced or practiced.

For example , children benefit most from games which require moving around , imitating a model , competing between groups and the like. Furthermore, structural games that practice or reinforce certain grammatical aspect of language have to relate to relate to students' abilities and prior knowledge. Games become difficult when the task or the topic unsuitable or outside the topic.

Games are often used as short warm- up activities or when there is some time left at the end of the lesson. Yet, as Lee observes , a game " shouldn't be regarded as a marginal activity filling in odd moments when the teacher and class

Have nothing better to do". Games ought to be at the heart of the teaching foreign languages. Rixon suggested that games be used at all stages of the lesson provided that they are suitable and carefully chosen. At different stages of the lesson the teachers' aims connected with a game may differ.

Games also lend themselves well to revision exercises helping learners recall

Material in a pleasant, entertaining way. All authors referred to in this article degree that even if games resulted only in noise and entertained student, they are

They are still worth paying attention to and implementing in the classroom since they motivate learners, promote communicative competence, and generate fluency.

Used literature:

- 1."World English" ,third edition,publisher by Harcourt Brace, in U.S.A -1981, p-4
- 2.."Pronounce it perfectly in English" by Jean Yates, printed in U.S.A in 1918, p-5
- 3."Peculiar features of teaching methods" article by Kholikova Nozima, published in magazine "Pedagogik mahorat" , Bukhara-2012, p-37

BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA NUTQ O'STIRISH USULLARI.

*Andijon viloyati Marxamat tumani
Sobirova Azizaxon Bozorboyevna
32-umumta'lism maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi
(sobirova.a@inbox.uz) +998998074670*

Annotatsiya: Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq mакtabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir. Ona tili fani nutq o'stirishda muhim o'rн tutadi.

Kalit so'zlar: nutq, nutq o'stirish, bayon qilish, og'zaki va yozma nutq, mashqlar.

O'quvchilar nutqini o'stirish barcha o'quv fanlaridan o'tkaziladigan mashg'ulotlar bilan uzviy ravishda bog'lanadi. Ona tili darslarida o'quvchilar til yordamida tabiat va kishilar hayoti haqida bilim oladilar; ular kuzatishni, o'ylashni va ko'r ganlari, eshitganlari, o'qiganlari haqida to'g'ri bayon qilishni o'rganadilar. Ona tili darslari bolalar lug'atini boyitishga samarali yordam beradi, nutqni to'g'ri tuzishni o'rgatadi.

Ona tili darslarida yozma nutqni o'stirish uchun keng imkoniyatlar mavjud. Grammatikani o'rganish va o'qish darslarida o'quvchilar bajaradigan so'z birikmasi, gap tuzish, bayon, inshoga doir turli xil mashqlar nutqiy malakalarni egallashda ularga yordam beradi.

Grammatika va to'g'ri yozuv darslarida tilni maxsus o'rganish bilan bolalar alohida tovush, bo'g'in, so'z va gaplarni eshitishga va aytishga o'rganadilar. Ular narsa, harakat, belgi bildirgan ko'pgina so'zlarni, shuningdek, tovush, harf, bo'g'in, so'z, o'zak, qo'shimcha, so'z turkumi, ot, sifat, fe'l, son, olmosh, bog'lovchi, gap, gap bo'lagi, darak gap, so'roq gap, undov gap singari juda ko'p yangi atamalarni bilib oladilar.

O'quvchilar nutqini o'stirishda o'qituvchining nutq madaniyati katta ahamiyatga ega. O'qituvchi barcha darslarda, sinfdan va mакtabdan tashqari mashg'ulotlarda faqat orfoepik talaffuz va adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda ifodali, ta'sirli so'zlashi, shuningdek, har doim o'quvchi daftariga, barcha hujjalarga husnixat va imlo qoidalariga rioya qilgan holda yozishi zarur. Bu bilan u bolalarni ifodali so'zlashga, xatosiz, chirolyi yozishga o'rgatadi, tilga sezgirlikni uyg'otadi.

Maktab o'quvchilarining nutqini o'stirishga alohida ahamiyat berib kelinmoqda. Ona tili darslarida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirishda kichik-kichik parchalarni o'qish, ifodali o'qish, maznunini o'zlashtirish, hikoya qildirish va yozma ish turlari: diktant, bayon va inshodan foydalaniлади.

Maktablarda o'quvchilarining savodxonligini aniqlash uchun tekshiruv diktant, tekshiruv bayon va tekshiruv insho, og'zaki va yozma nutqini o'stirish, tafakkurini rivojlantirish uchun dars jarayonida o'tkaziladigan har xil mashqlar bilan birga, ta'limiy diktantlar, shuningdek, maxsus darslar – ta'limiy bayon va ta'limiy insho darslari ham o'tkazilib kelinmoqda.

Ona tili o'qitish metodikasini o'rganish jarayonida qo'yidagi vazifalar bajariladi:

- o'quv mashg'ulotlarida til va nutq hodisalarini o'zaro farqlash, qiyoslash, umumlashtirish asosida olib borib, o'quvchining mustaqil va ijodiy fikrashi uchun keng imkoniyat yaratib berish;
- o'quvchi faoliyatini so'zga ehtiyoj hosil qiladigan o'quv topshiriqlari orqali maqsadli boshqarib borish, so'z boyligini oshirishni, tafakkuro'r doirasini kengaytirish, nutqiy salohiyatni shakllantirish;

Yordamchi so'zlarni o'rgatish jarayonida nutq o'stirish.

Namuna:

1. Salima darsni puxta tayyorlagani uchun "5" baho oldi. 2. G'ayrat bilan mindi otning beliga. (F. J). 3. Seningdayin bahodir-la mag'rurdir, Turon, buning kabi alloma-la faxrlanar jahon. (T. Nizom). 4. Oyqiz bug'doyzor sari shahdam qadamlar bilan yurib ketdi. (A. Qodiriy).

Shundan so'ng mustaqil ish topshirildi. Buning uchun quyidagi terma gaplardan foydalanish tavsiya etiladi. 1. Man orqada edim, Toshpo'lat oldinda edi. Avval u kirdi, uning orqasidan men kirdim. 2. Bu gapning mazmunini u keyin tushundi. Men sendan keyin boraman. 3. Bolalardan bittasi nima bo'ldi-yu, xarsangga qoqilib yiqiladi. 4. Momaqaldoq bo'ldi-yu lekin yomg'ir yog'madi. 5. Mashq boshlanishiga uch daqiqa qoldi-ya! (R. F). 6. Faqat ikki bolagina indamay qoldi. 7. Axir menga kam so'z berildi.

O'quvchilar terma gaplarni ko'chiradilar, yordamchi so'zlarni topib tagiga chizadilar. Mustaqil

ish bajarilgach ikki o'quvchiga o'qitish orqali tekshiriladi.

Namuna:

1. Men orqada edim, Toshpo'lat oldinda edi. Avval ukirdi, uning orqasidan men kirdim. 2. Bu gapning mazmunini u keyin tushundi. Men sendan keyin boraman. Mustaqil ishdan so'ng ijodiy ish topshiriladi. O'qituvchi o'quvchilarga yordamchi so'zlarni qatnashtirib, 4ta gap yozishni topshiradi. O'quvchilar bu topshiriqni bajaradilar.

Namuna:

1. Marraga avval Salim, keyin Rahim yetib keldi.
2. Gulnonora bilan Ra'no tanlovga tayyorlanishdi.
3. Sinf yig'ilishida faqat Shuhrat qatnasha olmadi.

Nutq tafakkur jarayonini o'rganishning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Nutqdan o'quvchi fikriy rivojining asosiy o'lchovlaridan biri sifatida foydalilanadi. O'quvchining barcha o'quv predmetlaridan materialni o'zlashtirishi va umumiylar aqliy rivojlanish haqida fikr yuritganda, u yoki bu mavzuni o'quvchi o'z nutqida (yozgan inshosida, axborotida, qayta hikoyalashda, savollarga bergen javobida) qanday bayon eta olishiga qaraladi.

Shunday qilib, nutqni tafakkurdan ajratib bo'lmaydi, nutq tafakkur asosida rivojlanadi; fikr nutq yordamida pishib yetiladi, yuzaga chiqadi. Ikkinci tomondan, nutqning o'sishi fikrni shakllantirishga yordam beradi, takomillashtiradi.

Foydlangan adabiyotlar:

1. Qosimova K. Va b. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009.

BADIY ADABIYOT VA SÖZ SAN'ATI

*Qodirova Lobar Salomovna
Qarshi shahar 44-umumiy o'rta
ta'lim maktabi ona tili va adabiyot o'qituvchisi
+998919452513
filolog@44mak.uz*

Anotatsiya: Badiy asarlar o'quvchilarning aqlini oshirishga yordam beradi. Odamda yuksak ma'naviy fazilatlarni shakllantirishda ham badiy adabiyotning imkoniyati benihoya katta.

Kalit so'z: adabiyot, so'z, san'at, ma'naviyat, qissa, roman, doston, fikr, tuyg'u, hissiyot.

Badiy adabiyot san'atning murakkab va serqirra turi bo'lib, insonda yuksak ma'naviyatni shakllantirishning eng ta'sirchan vositasidir. Öquvchilar mакtab davridan boshlab adabiyotning turli janrlari bilan tanisha boshlaydi. Bola yoshiga qarab dastlab ertak keyin hikoya va boshqa asarlar bilan tanishishadi. Har bir asardagi salbiy qahramonlardan nafratlanadi, ijobiy qahramonlarga o'xshashga harakat qilishadi. Ana shunday qilib o'quvchida axloqiy fazilatlar shakllana boshlaydi. Badiy asarlarni to'g'ri talqin qilishda ustozlarning o'rni benihoya kattadir. Har bir o'quvchining psixologik dunyoqarashidan kelib chiqib badiy asarlar taklif qilishi kerak. Har bir asarni o'qib bo'lgach uni tahlil qilish bilan birga o'quvchininh nutqi, ma'naviyati, dunyoqarashi ham yuksalib boradi.

Badiy asarlar ham o'quvchini aqlini o'stirishga xizmat qiladi. Lekin ular aqlingizdan ham ko'ra ko'proq hissiyotingizga, tuyg'ularingizga ta'sir qiladi. Badiy asar yuragingizni bezovta qiladi. Sizni loqaydlikdan xalos etadi. Kitob varaqlari ichida yashayotgan qahramonlarning holatiga befarq bo'lmaydigan odam o'zining atrofidagi tirik kishilarning quvonch-u g'amlariga ham loqayd qarab tura olmaydi.

Ko'rkan adabiyotda aks ettirilgan hayot serqirra ekanidan tashqari, kishiga qattiq ta'sir ham qiladi. Asarda tasvirlangan obrazlarning ham, bu qahramonlar kechirgan tuyg'ularining ham o'quvchiga to'g'ridan to'g'ri daxli yo'qligini yaxshi biish kerak. Ma'naviyatli, barkamol avlodni tarbiyalashda adabiyot fanini hissasi katta. 7- sinf Adabiyot darsligida ham ana shunday tarbiyaviy ahamiyatga ega bir qancha asarlardan namunalar keltirilgan.

Badiy adabiyotning ilmdan tub farqi shundaki, u ma'naviy haqiqatlarni aks ettiradi, fan esa ilmiy haqiqatlarni ifoda etadi.

Ma'naviy haqiqatlar inson mavjudligining maqsadini aniqlab bersa, ilmiy haqiqatlar ana shu maqsadga erishishga xizmat qiladigan vositalarni topib beradi. Bu holat shuni ko'rsatadigi ma'naviyatsiz fan bo'lmaganidek ilmsiz ma'naviyat ham yo'qdir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Adabiyot 7-sinf darsligi,
2. Internet nashrlari,
3. Ğulomov A., Asqarova M., Hozirgi o'zbek adabiy tili, sintaksis.

IKKI TILNI BIR VAQTDA O'RGANISH MUMKINMI?

*Artiqova Xavojon Jumanazarovna
Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumani
48-sonli umumiy o'rta ta'lim mактабининг
она тили va adabiyot fани o'qituvchisi
Telefon: +99 894 239 04 82*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ikki tilni bir vaqtida o'rganishning foydali va zararli tomonlari haqida fikr-mulohazalar keltirilgan. Ikki tilni o'rganishdagi qiyinchiliklarni qanday bartaraf qilish xususida maslahatlar berilgan. Tillarni o'rganishda motivatsiya va vaqt masalalari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: segmentatsiya strategiyasi, statistik qonuniyatlar, inventarizatsiya, kognitiv, motivatsiya, instinktiv, dinamiklar, eksperimentlar

O'tgan asrda ikki tilli tushunchalar bir ekstremaldan boshqasiga o'tdi. Urushdan keyingi keyingi ko'p yillarda, bolalarning miyasi ikki tilni yengish uchun kurashadi deb o'ylagan (bu mifik tarraqqiyotiga xalaqit beradi, deyishadi mutaxassislar va ba'zilar hatto bu shizofreniyaga olib kelishi mumkin deb o'ylashgan). Ammo 60-yillardan boshlab tobora ko'proq olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar boshqa yo'nalishga olib bordi. Ikki tilni o'rganishning foydalari haqida ba'zi g'ayrioddiy da'volarni eshitish endi odatiy holdir. Tadqiqot natijalari juda hayratlanarli. Bir necha soatlik yangi tug'ilgan chaqaloqlar allaqachon tilning o'zgarishini sezishlari mumkin. To'rt oydan olti oygacha ular o'zbek va rus tillarini farqlay oladilar, faqat ma'ruzachining og'zidan ko'rgan narsalari bilan. Sakkiz oyga kelib, ular hatto tilga olinmagan ikki til o'rtasidagi lablarning artikulyar harakatlarini kuzatib, farqlashlari mumkin. Chaqaloqlar tovush oqimi orasida asosiy birliklarni bizning so'zlarimizni ajratib olish uchun "statistik qonuniyatlarini" chiqarib olishlari mumkin. Bu deyiladi jargon yengil, ammo yoqimli - "o'tish ehtimolligi" (bo'g'inlar odatda yonma-yon eshitiladi) yordamida "segmentatsiya strategiyasi". Ushbu natijalarning aksariyati chaqaloqlar hushyorligini va yangilikka qiziqishini uyg'otadigan elektron datchiklarni miyaga qo'yish natijasidir. Ammo yangi tug'ilgan chaqaloq fonemalarning (tovushlarning) tez to'planishi, shuningdek, idrok torayishini ham o'z ichiga oladi. Ular o'zlarining ovoz inventarizatsiyasini o'z tillarida chuqurlashtirishar ekan, ular buni boshqalarida qilish mahoratiga ega bo'lmoqdalar. Bu ikki tilli lug'atda bir tilda so'zlashvchilarga qaraganda sekinroq va kamroq ishonchli kirish imkoniyatiga ega degan ma'noni anglatadi. Ikkala tilli dinamiklar bor-yo'g'i millisekundlarda umumiy obyektlarni nomlashda sekinroq bo'lgan o'zgarish qiymati mavjud. Ammo u nima uchun ularning miyalari bir-biridan farq qilganini batafsil aytib berish mumkin. Ikki tilli bolalarda chalg'ish kam uchraydi. Ular boshqalarni nuqtai nazaridan jumboqlarni osonroq ko'rishlari mumkin (bu erda farq 30% atrofida). Ular ko'proq diqqatni nazorat qilishadi. Ongsiz ravishda miya so'zlarining yarmini mensimaslik, ular eksperimentlarda ham, demak, haqiqiy hayotda ham chalg'itadigan narsalarga kamroq e'tibor berishlarini anglatadi. Ikkala tilli kognitiv zaxira tufayli, ko'plab jihatlarda dementsiya o'z zamondoshlariga qaraganda to'rt yil oldin boshlanganligi haqida xabar berishgan. Ikki tilli bo'limganlar uchun biz hali ham til o'rganishning afzalliklari bor. «Chet tillarni bilmaydigan odam o'z ona tili haqida hech narsa bilmaydi» degan mashhur satr mavjud. Ammo afzalliklar nafaqat madaniy kenglik yoki chuqurlik, balki qarorlarni yaxshiroq qabul qilishdir. Biz chet tilida kamroq instinktiv va ma'suliyatsiz bo'lamic, unchalik foydasiz va sovuqqon bo'lishga qodirmiz. Bir vaqtning o'zida ikkita tilni o'rganish bu juda ham aqliy jihatdan qiyindir, shuning uchun ko'p til mutaxassislar undan qochishni maslahat berishadi. Qo'shimcha stress ko'pincha har ikkala tilni o'rganish maqsadini tushinishga olib keladi. Agar qo'shimcha tilning qo'shimcha stressi yetarlicha yuqori mukofotni taklif qilmasa, siz samarali o'quvchi bo'lmayisz. Shuning uchun motivatsiya muhim, ayniqsa bir vaqtning o'zida ikkita tilni o'rganishga harakat qilganda. Agar bir vaqtning o'zida ikkita tilni o'rganishda sizning yagona maqsadingiz ko'p tilli bo'lish bo'lsa, unda siz muvaffaqiyatsiz bo'lishingiz mumkin. Oldinga siljishni rag'batlantirish va qiyinchiliklarni arzigelik qilishga undaydigan kam. Boshqa tomondan, orzu bilan ishslash uchun xitoy va frantsuz tilini o'rganishga intilayotgan odamning tirishqoqlik ehtimoli ko'proq. Agar siz doimo ispan tilidagi ovozni yaxshi ko'rgan bo'lsangiz va tilga sho'ng'ib ketgan bo'lsangiz, unda motivatsiya muqarrar charchoqni yengish ehtimoli ko'proq. Agar siz hozir har qanday ikkita tilni bilishni istasangiz, deyarli har doim asoslarni o'rganib chiqasiz va o'rgatib ketasiz.

Vaqtni to'g'ri boshqarish ko'nikmalariga ega bo'ling. Har bir tilga yetarlicha vaqt ajratish vaqtini samarali boshqarish orqali engib o'tilishi mumkin bo'lgan haqiqiy to'siqdir. Ikkala tilni ham o'rganish uchun qo'shimcha vaqt kerak bo'lmaydi, balki siz bitta tilni o'rganganingizdan ko'ra ko'proq o'rganish egri chizig'ini ham hisobga olishingiz kerak bo'ladi. Har bir til uchun vaqtini rejalshtirish va siz nimani va qachon o'rganishni aniq rejalshtirish juda muhimdir. Aks holda, siz tezda o'zingizda haddan tashqari charchoq his qilishingiz mumkin.

Ikki tilga alohida "identifikasiya" bering. Chalkashlik omilini minimallashtirishning katta qismi asosan siz o'rganayotgan ikki tilni ongingizda aniq va ravshan identifikatsiyani berishga majbur qiladi.

Oxir-oqibat, buni qilishning eng yaxshi usuli bu- hayotiy vaziyatda siz ushbu tildan qanchalik ko'p foydalansangiz, shunchalik ko'proq uni o'ziga xos xususiyatga ega bo'lgan narsa sifatida hisoblaysiz. Siz o'rganayotgan tillarni amaliy qo'llash uchun ularni ajratib turishingizga yordam beradigan ajoyib narsalar yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Hojiev A. "Lingvistik terminlarning izohli lug'ati". Toshkent: O'qituvchi, 1985 y
2. Abdurasulov Y. "Turkiy tillarning qiyosiy-tarixiy grammatikasi". Toshkent: Fan, 2009 y
3. Rasulov R. "Umumiy tilshunoslik". Toshkent, 2006 y 70 b
4. O'rınboyev B, Yo'ldoshev B. "Tilshunoslikka kirish" kursidan metodik tavsiyalar. Samarqand, 1988, 56-57

ONA TILI DARSLARIDA TA'LIMIY O'YINLARNING AHAMIYATI

*Ballasova Mavjudaxon Buvajonovna,
Andijon viloyati, Marhamat tumani 31-sonli umumiy o'rta ta'lif maktabi
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi Tel: +998 90 626-47-02*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili darslarida ta'limi o'yinlarning roli haqida ilmiy fikrlar keltirilgan. Ilmiy fikrlar faktlarga asoslanib, dalillanadi.

Kalit so'zlar: Ta'lif, jarayyon, rivojlanish, samara, o'qituvchi, o'quvchi, bilim, malaka, ko'nikma, mashq, guruh, faoliyat, faollik, jamoa, jamoat.

Ta'lif jarayoni, uning rivojlanishi va samarali kechishi ko'p jihatdan o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ishonchi asosida qurilgan ochiq muloqotiga bog'liq. Dars jarayonidagi o'yinlar esa bu muhitni mustahkamlashda asosiy rol o'ynaydi. O'yinlar guruhlarda ishlab mashq qilishga odatlantiradi va uncha ko'p vaqt ni olmaydi. Jamoaviy ishlash davomida o'quvchilar faolligi oshadi va darsga nisbatan diqqat-e'tibori kuchayadi. O'yinlar vositasida o'quvchilarga yangi bilim berish, ko'nikma hosil qilish, kichik guruh a'zolarining ijodiy qobiliyatlarini rag'batlantiradi. O'yinlarni asosan darsning kirish yoki yakuniy qismida o'tkazish maqsadga muvofiq. O'yinlarni maqsadiga binoan 7 turga ajratish mumkin:[1]

«So'zdan-so'z top» o'yini. Bu o'yinda bir so'zdan bir necha so'zlar keltirib chiqarish talab qilinadi. Bu o'yin turi o'quvchilarni fikrlashga, izlanishga undaydi, ularda topqirlilik qobiliyatini yuzaga chiqaradi. Biz bu o'yinni aynan takrorlamoqchi emasmiz, balki uni ma'lum bir mavzuga bog'liq holda o'tkazish yo'llari xususida fikr yuritmoqchimiz. Berilgan so'z tarkibidagi harflarning turli kombinatsiyasidan foydalanib, bir necha so'zlar hosil qilish mumkin. Demak, bu o'yinni ma'lum bir mavzu bilan bog'liq holda o'tkazsa ham bo'ladi. «So'zdan-so'z» o'yinidan tilning barcha sathlarini o'qitishda foydalanish mumkin. Jumladan, leksikologiya bo'limida shakldosh, zid ma'noli so'zlar mavzularini o'rganishda bu o'yindan foydalanish mumkin. Buning uchun o'qituvchi shakldosh yoki zid ma'noli so'zlarni keltirib chiqarish mumkin bo'lgan so'zlarni tanlay bilishi va shunday keyin ularni o'quvchilar e'tiboriga havola qilishi lozim. Omonim (shakldosh) so'zlar mavzusi o'rganilgach, o'quvchilarga quyidagi so'zlarni berish va ulardan shakldosh so'zlarni keltirib chiqarish vazifasi topshiriladi. Bu o'yin o'quvchilarni sezgir, zukko va topqir bo'lishga odatlantiradi. O'yinda ishtiroy etish uchun o'quvchi mavzuni yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi lozim, aks holda, o'yindan chiqib qoladi. Ana shuni o'quvchi his qila borsa, unda ilmga qiziqish ham orta boradi.

Mazkur o'yindan tilning barcha sathlarini o'rganishda foydalanish mumkin. Jumladan, leksikologiya bo'limida ma'nodosh so'zlar mavzusi yuzasidan o'tkaziladigan mustahkamlash daqiqalarida shu o'yinni qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi. O'yin quyidagi tartibda o'tkaziladi. O'qituvchi bir necha ma'nodosh so'zlar guruhini tanlaydi. Masalan, *yuz, bet, aft, bashara, chehra; quyosh, kun, oftob; avval, ilgari, oldin, burun; ataylab, atay, jo'rttaga, maxsus*. Bu so'zlar alohida-alohida qog'ozlarga yoziladi va stol ustiga qo'yiladi. Bularidan bosh so'zlar ajratib olinadi va 4 ta o'quvchiga beriladi. Demak, to'rtta o'quvchi bosh so'z yozilgan qog'ozni ushlab to'rt joyga turadi. Qolgan so'zlar aralashtirilib qo'yiladi. Sinf o'quvchilari ham to'rt guruhga bo'linadi va har bir guruhga bitta bosh so'z biriktiriladi. Masalan, 1-guruh o'quvchilariga yuz so'zining, 2-guruhga avval so'zining, 3-guruhga quyosh so'zining, 4-guruhga ataylab so'zining ma'nodoshlarini topshir topshiriladi. 1-guruh o'quvchilari navbat bilan chiqib, aralash xoldagi so'zlar ichidan bst, aft, bashara, chehra so'zlarini topib yuz so'zi yozilgan qog'ozni ushlab to'rgan o'quvchi yonidan, ya'ni «Bosh so'z» yonidan o'rinn oladilar. Qolgan guruh a'zolari ham o'yinni shu tarzda davom ettiradilar, ya'ni o'z o'rnini topadilar. O'qituvchi guruhlarning topqirlilikni qanday bajarganliklarini tekshiradi, o'z o'rinnarini to'g'ri topgan guruhlarga to'liq ball, o'rinn topishda adashgan guruhlarga esa pastroq ball qo'yiladi. O'yinni biroz murakkablashtirish ham mumkin. Buning uchun ma'nodosh so'zlar ichiga ma'nodoshlik qatoriga mansub bo'limgan so'zlar ham aralashtirib yuborilsa, o'quvchilarning kerakli so'zni topib olishi qisman murakkablashadi. Bu ish o'quvchilar bilimiga, iqtidoriga qarab belgilanadi.[2]

Uyadosh so'zlar, shakldosh so'zlar, iboralar mavzusi bo'yicha ham bu o'yin shu tartibda o'tkaziladi. Morfologiya bo'limida fe'lning ma'noviy guruhlari, fe'l nisbatlari, tub va yasama fe'llar, sifatning ma'noviy guruhlari, olmoshning ma'noviy guruhlari mavzularini o'rganishda

shu o'yindan foydalanish yaxshi samara beradi.

Mustaqil, ishtirokida,sayozliklarda. Mustaqil so'zidan qil (qilmoq fe'li, sochning qili), til (tilmoq fe'li, tana a'zosi nomi), ishtirokida so'zidan tor (cholg'u asbobi, sifat turkumiga xos so'z), kir (kirmoq fe'li, sifat turkumiga xos so'z), ot (ism, hayvon nomi, otmoq fe'li), osh (taom nomi, oshmoq fe'li) shakldosh so'zlar keltirib chiqariladi.[3]

Zid ma'noli so'zlar mavzusida bu o'yindan qisman foydalanish mumkin. Mavzu yuzasidan mashqlar ishlanib, kerakli tushunchalar berilgandan so'ng o'quvchilarga qarag'ayzorlar, ko'z munchoq so'zlarini berib, antonim so'zlar keltirib chiqarish topshiriladi. Qarag'ayzorlar so'zidan oq-qora, ko'z, munchoq so'zidan och-ko'k so'zlarini hosil qilish mumkin.

Bu o'yindan morfologiya bo'limida ham keng foydalanish mumkin.Ot so'z turkumida berilgan so'zlardan atoqli otlar hosil qilish topshirig'i beriladi.“Bilimdonlarga” so'zidan quyidagicha otlar hosil qilish mumkin:

1.Atoqli otlar. Nodir, Rim, Ali, Dilbar, Lola, Nil, Narimon.

2.Turdosh otlar.

a) qavm-qarindoshlik otlari: aka, ona, bola;

b)mahsulot nomlari: don, limon, in, bino, bol;

v)mavhum otlar: darmon, ilm, imon.

Qolgan so'z turkumlarida ham o'yinni shu tarzda o'tkazish mumkin. Sintaksis bo'limiga xos bilimlarni mustahkamlashda ham o'yindan foydalanish imkoniyati bor. Faqat bu bo'limda «So'zdan-gap» tarzida o'tkaziladi. 5-sinfda «Sodda yig'iq gap», «Sodda yoyiq gap» mavzulari o'rganilganda, shu o'yindan foydalanish mumkin. Buning uchun o'quvchilarga bilimdonlarimiz ga so'zi beriladi va undan sodda gaplar keltirib chiqarish topshiriladi. O'quvchilar quyidagicha sodda yig'iq gap va sodda yoyiq gaplar tuzishumumkin: Nodir oldi. Ona bo'ldi. Ona Rimga bordi. Bolalar Lolani izladi va hokazo. Umuman olganda, “So'zdan-so'z” o'yini qiziqarli o'yinlardan bo'lib, undan qay darajada foydalanish o'qituvchining mahorati va o'quvchi tafakkuriga bog'liq. [4]

“Breyn ring” o'yini. Bu o'yin intellektual faoliyatni shakllantiruvchi o'yinlar sirasiga kirib, unda har birida 5–6 nafardan o'quvchi bo'lган 2 tadan 5 tagacha jamoalarqatnashishi mumkin. O'qituvchi har bir guruhg'a qisqa javobli savollar beradi. Agar ishtirokchilardan biri birinchi bo'lib to'g'ri javob bersa, qolgan barcha savollar faqat shu ishtirokchiga beriladi va har bir to'g'ri javob uchun olingan ball to'planib boradi. Agar to'plangan balni vaqtida o'z jamoasi hisobiga tushirib turmasa va o'yinni to'xtatmay, o'yin davomida noto'g'ri javob berib qo'ysa, o'sha ishtirokchi to'playotgan barcha ballar kuyib ketadi. Demak, o'sha o'quvchi o'zi istagan paytda o'yinni to'xtatishi va to'plagan balini jamoa hisobiga tushirishi kerak. Qolgan savollarga endi boshqa ishtirokchilar javob berishi lozim va ular ham o'z jamoalari hisobiga ball to'plash imkoniga ega bo'ladilar. Har bir to'g'ri javob uchun 1 ball beriladi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim berishda turli o'yinlardan foydalanish, mavzuning tushunarli bo'lishiga olib keladi. Bu esa o'quvchilarda darsga qiziqishni oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ishmuxamedov R.J. “Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yellari”. – T.: TDPU, 2007
2. Azizzxo'jaeva N., “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar” Toshkent. 2006
3. Ishmuxamedov R.J. “Ta'limda innovatsion texnologiyalar”. – T.: TDPU, 2008.
4. Xujaev N.X., Xodiev B.Yu., “Yangi pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma. – T.: «Fan», 2002.

TIL HAR BIR MILLAT MADANIYATINING O'ZAGIDIR.

*Ismailova Moxpathyo Dilshodbekovna Andijon viloyati Jalaquduq tumani
XTBga qarashli 1- umumta'lim maktabning rus tili fani o'qituvchisi
Telefon : +998972366585*

Annotatsiya: Ushbu maqolada til – millat qiyofasining bir bo‘lagi xalq taqdiri til taqdiri bilan bevosita bog‘liq. Til har bir millat madaniyatining o‘zagidir. Shu sababli ham tilning saqlanishi xalq taraqqiyoti va kelajagini belgilaydi. Til xalqni birlashtirishi, tarbiyalashi, o‘qitishi, urf-odat, ananalarini saqlashi haqida so‘z yuritilgan .

Kalit so‘zlar: Ona tili, millat, til, mamlakat, xalq, so‘zlashuv, dunyo.

Ona tili – millatning ruhidir. Til — davlat timsoli, mulki. Tilni asrash, rivojlantirish – millatning yuksalishi demak. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat tilining maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo‘yilgan. Shu tariqa o‘zbek tili mustaqil davlatimizning Bayrog‘i, Gerbi, Madhiyasi qatorida turadigan, qonun yo‘li bilan himoya qilinadigan muqaddas davlat ramziga aylandi.

Bundan 31 yil muqaddam 1989-yil 21- oktabrda o‘zbek tiliga davlat tili maqomi berilgan edi. Bu o‘z davrida tom ma’noda olamshumul voqeа bo‘lgan edi. Chunki, Beruniy, Ibn Sino, Al Xorazmiy, Al Farg‘oni, Alisher Navoiy, Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek, Bobur Mirzo singari buyuk siyomlarni yetishtirgan xalq tili yo‘qolish arafasiga kelib qolgan edi. Mustaqillikka ilk qadamlar tashlanayotgan davrdayoq birinchi prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan o‘zbek tiliga davlat maqomi berish masalasi kun tartibiga qo‘yilib, bu ish amalga oshirilgan edi. Bu mamlakatimiz, yurtoshlarimiz hayotidagi unutilmas, tarixiy voqeaga aylandi.

Til – millat qiyofasining bir bo‘lagi.

Bugungi kunda dunyoda 6809 taga yaqin til mavjud bo‘lib, ularning teng yarmi sakkizta davlat – Meksika, Indoneziya, Kamerun, Braziliya, Hindiston, Xitoy, AQSh va Rossiya xissasiga to‘g‘ri keladi.

Eng ko‘p tilli mamlakat sifatida Hindiston tan olinadi. Bu mamlakatda axoli 845 til va laxjada so‘zlashadi. Ikkinci o‘rinda esa 600ta til va shevada so‘zlashuvchi Papua — Yangi Gvineya turadi. Sayyoramizda eng ko‘p aholi so‘zlashadigan til sifatida xitoy, ingliz va ispan tillari tan olingan. Birinchi o‘nlikka hindi, bengal, arab, portugal, nemets, rus va yapon tillari ham kiritilgan. Jaxon tillarining atigi 4 foizi Yevropa qitasiga to‘g‘ri kelsa-da, eng ko‘p so‘zlashuvchi tillarning teng yarmi “ko‘hna qita”da ekani ma’lum bo‘ldi. 341 million kishi ingliz tilini ona tili sifatida tan oladi, biroq yana 350 million kishi bu tilni ikkinchi ona tili sifatida ko‘rishini ma’lum qilgan. Taxlilchilar xitoy va ingliz tillari foydalanish bo‘yicha o‘z mavqeini oshirib borayotganini aytishadi. Mavjud tillarining 90%ning har biridan 100.000 aholi foydalanadi. Mana shuning o‘ziyoq bu tillarning kelajagi qorong‘uligidan dalolat beradi. Bugungi kunda 357 tilda atigi 50 nafar kishi so‘zlashar ekan. 46 tildan esa atigi bir kishining foydalanishi aytildi. Ularning o‘limi bilan bu tillar ham yo‘qoladi. Olimlarning fikricha, til yashab qolishi uchun undan kamida bir millon kishi so‘zlashishi kerak ekan. Biroq bunday tillar dunyoda atigi 250 tadir. O‘zbek tili ham mana shu 250taning ichida ekani quvonarli, albatta.

YuNeSKO tomonidan nashr qilinadigan “Yo‘qolib ketish xavfi arafasida turgan jahon tillari atlasi”da Yevropadagi 50ta, Tinch okeani mintaqasida esa 200ta til yo‘qolib ketish arafasida ekani ta’kidlanadi. Afrikadagi 1400ta tildan 600tasi kelajakda, 250tasi esa yaqin orada butunlay yo‘qolishi xaqida bong urilmoqda. AQSh hududlariga yevrropaliklar qadam qo‘yanlarida bu mintaqada minglab tillar mavjud edi. Ayni damda shimoliy Amerika hindularning kamida 150ta tili saqlanib qolgan. Leyptsig universiteti xodimi Baltazar Bikelyaning so‘zlariga qaraganda, Kavkazda atigi 3-4 kishi so‘zlashuvchi tillar bor.

YuNeSKO xomiyligida Leyptsigda bo‘lib o‘tgan lingvistlarning xalqaro anjumanida kam sonli xalqlarning tillari yo‘qolib ketishiga globalizatsiya aytildi. Biroq ayrim taxlilchilar, tillarning yo‘qolishiga globalizatsiyadan tashqari ayrim xukumatlar olib borayotgan siyosat xam aytbdor ekanini eslatib o‘tishdi. Bu kabi vaziyat asosan Afrika mamlakatlarida uchramoqda.

Olimlar insoniyat tarixida 9000 mingdan ortiq til yo‘q bo‘lib ketganini aytishadi. Nafaqat bosib olingan xududlardagi xalqlarning tillari, balki fotihlarning tillari xam yo‘qolib ketgani tarixdan ma’lum. Bu borada qadimgi yunon, oromiy, lotin, sanskrit, vediy, assuriy, qadimgi fors

tillarini misol sifatida keltirish mumkin. YuNeSKO mutaxassislari o'lib va yo'qolib borayotgan tillarni qutqarib qolish mumkinligini aytishadi. Misol tariqasida o'tgan asrning 80 yillarda atigi 8 kishi so'zlashgan Yaponianing Xokkaydo orolidagi ayn tilini keltirish mumkin. Bugungi kunda tiklangan bu tilda bir necha ming kishi gaplashmoqda. Ikki ming yil davomida o'lik til xisoblanib keligan ivrit tili xam qayta iste'molga kiritildi. Bugungi kunda ivrit tilida 9 million kishi suxbatlashadi.

Qadimda xalqlar o'z turar joylaridan majburan ko'chirilganlari bois ular boshqa mintaqalarda so'zlashuvchi xalqlar bilan qorishib ketib, ularni tillarini o'zlashtirishga majbur bo'lgan. Lotin Amerikasidagi ayrim xalqlar esa alkogol va giyoqvand moddalar iste'moli tufayli yo'q bo'lib ketgan. Endilikda esa kichik bir xalq yoshlарining kelajagi porloq sifatida ko'rildigani ikkinchi xalq tilidan foydalanishga urinayotgani bois tillar yo'qolmoqda.

Qachonki bolalar o'z ona tillarida o'qishni to'htatar ekan, o'sha til yo'qolib ketish arafasiga kelib qoladi. Tillarni saqlab qolish bu o'sha xalqning madaniyati, urf-odati, rasm-rusumlarining saqlanib qolinishini anglatadi. Chunki, xalq taqdiri til taqdiri bilan bevosita bog'liq. Til har bir millat madaniyatining o'zagidir. Shu sababli ham tilning saqlanishi xalq taraqqiyoti va kelajagini belgilaydi. Til xalqni birlashtiradi, tarbiyalaydi, o'qtadi, urf-odat, ananalarini saqlaydi. Shunday ekan, ona tilimizning xalqaro miqyosdagi obro'-e'tiborini yuksaltirishda, uni milliy va umumbashariy tushunchalar asosida taraqqiy etgan tillar safiga qo'shishda har birimiz tilimizga chuqrur hurmat bilan yondashimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'. Abdurahmonov va boshqalar. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Oliy o'quv yurtlari talavalari uchun qo'llanma. Toshkent «O'qituvchi» 1981- yil.
2. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab... O'zbek tili va adabiyoti, 2012. -yil

SO'Z TURKUMLARINING TARAQQIYOTI

*Muhayoxon Madaminova Akbarjonovna,
Andijon viloyati, Asaka tumani 55-umumi o'rta ta'limgohi
Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada so'z turkumlarining tarixiy vaziyati va bugungi kundagi dolzarb va muammoli tomonlari keltirilgan bo'lib, ilmiy fikrlar ilmiy dalillar asosida isbotlanadi.

Kalit so'zlar: Tilshunoslik, so'z turkumlari, morfologiya, morfologik birlik, morfologik kriteriy, kategoriya, grammatika, vazifa.

Tarixiy tilshunoslikda so'z turkumlarini aniqlashning semantik kriteriy - berilgan so'zni keng m

Tarixiy tilshunoslikda so'z turkumlarini aniqlashning semantik kriteriy - berilgan so'zni keng ma'noli kategoriyaga belgilash; morfologik kriteriy - moddiy jihatdan ifodalangan morfologik kategoriyalarning mavjudligi; sintaktik kriteriy - so'zlashuv zanjirida berilgan so'zning vazifasi; moslashuv kriteriyasi - bir so'z turkumidagi so'zlarning boshqa so'z turkumlaridagi so'zlar bilan moslasha olishi; so'z yasovchi kriteriy - bir so'z turkumidagi so'zlarning ma'lum tur bo'yicha yangi so'z yasay olishi qobiliyatları xususida qimmatli fikrlar bildirilgan. Aleksandriyalik grammatishtalar tuzgan so'z turkumi tizimida ko'pgina kamchiliklar borligiga qaramasdan, masalan: undagi ot va fe'lning to'qnashadigan xususiyatlari, bu klassifikatsiya fan va matab doirasida mustahkam o'mashdi va hozir ham ba'zi o'zgarishlar bilan ishlatib kelinmoqda. Umuman ilmning rivojlanishiga aloqador bo'lgan tilshunoslik fikrining rivojlanishi, shuningdek, har xildagi tillarning chuqur o'rganilishi so'z turkumlarining avvalgi klassik tizimini qayta ko'rib chiqishga olib kelgan edi.

Leksema serqirra mohiyatli lisoniy birlik, uning tasnifida bu jihat asosiy diqqat markazida turishi lozim. Chunki leksemaning har bir qirrasi alohida bir tasnifga asos bo'ladi. Uning har biri o'z o'rnida ahamiyatli.[1]

So'z turkumi soni va tarkibini aniqlashda dunyo tilshunoslida bo'lgani kabi, o'zbek tilshunoslida ham, so'zlarning semantik, morfologik va sintaktik xususiyatini inobatga olish keng tarqalgan va tasnifning o'zbekona hamda milliy guruhlanishi amalga oshirilgan. O'zbek tili leksemalarining semantik morfologiksintaktik belgilar majmuidan iborat serqirra mohiyatini ifodalovchi tasniflar o'quv darsliklaridan o'rinn olgan.

Milliy istiqlol sharofati bilan o'zbek tilshunosligi fani mustaqil taraqqiyot yo'liga o'tdi. Milliy tilshunosligmizda mustaqil ilmiy yo'naliш — formalfunksional (shakl-vazifaviy) tahlil usuli shakllandi va oliy ta'lidan umumiyo'rta ta'limgacha filologiya yo'naliшlarida tadbiq etildi. [2] Bugungi kunda o'zbek tilshunoslida shahdam qadamlar bilan uch yo'naliш rivojlanmoqda:

- formal tahlil yo'naliш;
- formal - funksional tahlil yonalishi;
- semantik - sintaktik tahlil yonalishi.

Har uchala yo'naliш ham sistemaviy, ya'ni tilni sistemada deb tushunadi. Lekin har bir yo'naliш bu sistemanı o'zicha tushunadi va tayanch birliklari o'ziga xosdir. Har bir yo'naliш tilga, ya'ni til tizimiyligiga turli tomondan yondashadi va ma'lum bir qirrasini ochishga, tavsiflashga xizmat qiladi.[3] Alisher Navoiy ma'rifat deganda xuddi mana shuni—bir ma'noga, maqsadga turli yo'llar bilan yondashish mumkinligini tushunadilar va "Lisonut tayr"da yozadilar:

...Yuz tuman rahrav ko'rarsan beqaror

Har biri bir yo'lni aylab ixtiyor...

O'z borur yolida har kim muftaxir,

Yo'lni aylab o'z yo'liga munhasir.

Darhaqiqat, formal (an'anaviy) yo'naliш fanimizda eng rivojlangan va keng ommalashgan tahlil usuli bo'lib, u tilimizning barcha sath birliklarini o'rganish jarayonida ommaviy amaliyotdadir. Zakiy tilshunos professor A.G'ulomov maktabining tilshunosligini formal tilshunoslilik deb atashimiz maqsadga muvofiqdir. [4] Chunki Moskva tilshunoslilik maktabi namoyondalari N.Dmitriev, A.Borovkov va ularning shogirdi bo'lgan ustoz A. G'ulomov lisoniy va nutqiy hodisalarini keskin ajratmaganlar. Bu tahlil yo'naliishi tadqiq va tahlilning ilk bosqichida falsafiy

mohiyatga ega bo'lgan shakl (forma), ya'ni tadqiq manbaining tashqi, moddiy, formal tomoniga tayanib, undan shaklning mazmun va vazifasi tahliliga o'tganlar. Ustoz va izdoshlari lisoniy (UMIS tabiatli) va nutqiy (YAHVO tabiatli) hodisalarini bir-biridan ajratib, o'zaro bog'lanishda ko'rmaganlar, xolos. Chunki o'sha davrda taraqqiyot o'zbek tili hodisalarini Yevropa grammatik talqinlari asosida sistemalashtirishni talab qilar edi. Fanimiz ham shu vazifaga xizmat qildi. Tilimizning sistemaviy tabiatini tavsiylash va ochishda fanimizda yana bir ilmiy yo'naliш mavjud va bu yo'naliш N.Mahmudov, A.Nurmonov, A.Berdialiев, M.Boshmonov, A.Mamajonov kabi olimlar tomonidan rivojlantirilayotgan semantik-sintaktik tahlil yonalishidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ҳожиев А., Э.Бегматов. Ҳозирги ўзбек адабий тили ва уни ўрганишнинг актуал масалалари// ЎТА, 1982, 5-сон, 11-17-бетлар.
2. Степанов Ю.С. Основы общего языкоznания. –М., Просвещение, 1975, 21-стр
3. Фитрат. Ўзбек тили қоидалари тўғрисида бир тажриба. Самарқанд – Тошкент: Ўздавнашр. 1940. К.1. Сарф. 1930. К.2. Наҳв. 1930.
4. Шоабдураҳмонов Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Т.: Фан, 1980.

MATN VA LUG'AT USTIDA ISHLASH

*Mamatqulova Zulayho
Toshloq tumani 15- mактаб
она тили va adabiyot fani oqituvchisi
tel raqam:91-111-10-94
e-mail:zulayho@mail.ru*

Annotatsiya: maqlada darslik va u bilan ishlash, nazariy ma'lumotlar bilan birga mavzu ko'lami keng bo'lgan matnlar, murakkab bo'lgan asarlardan olingan parchalar va sintaktik tahlil uchun berilgan mumtoz adabiyotdan olingan gaplar ustida ishlash yuzasidan tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ona tili mashg'uloti, tilni o'qitish, matn va u bilan ishlash, darslik

Ma'lumki, yangi avlod darsliklari ko'p yillik an'analarga o'zgartirish kiritib, jahonning ta'limi rivojlangan davlatlar andazasiga mos ravishda va o'zbek ta'limi modelining yutuqlarini o'zida aks ettirishga yo'naltirilgan. Keyingi yillarda bosqichma-bosqich 2017-yili 6-7-10-sinf darsliklari, 2018-yili 11-sinf darsliklari, 2019-yili 8-9-sinf darsliklari yangi nashrdan chiqdi. Darsliklarda oldindi nashrdagi yutuqlar saqlab qolinishi bilan birga, ularga yangicha yondashuv bilan qaraldi. Har bir sinflarda nazariy ma'lumotlar uchun ajratilgan soatlar qisqartirilib, o'mniga o'quvchi dunyoqarashi, tahliliy fikrashi, so'z boyligiga ega bo'lishi nazarda tutilgan "Matnlar ustida ishlash" turkum mavzular kiritilgan. So'zlarining imlo va izohli lug'atlari berib borilgan. Buni 8-sinf ona tili darsligi misolida ko'radigan bo'lsak, 102 soat yillik dars soatidan 17 soat "Matn va lug'atlar ustida ishlash", "Mumtoz matn va lug'atlar ustida ishlash", undan tashqari 9 soat dars "Ijodiy matn. Insho va uning turlari" turkum mavzulari uchun ajratilgan. Buni raqamlar bilan ifodalasak, yillik soatning 25 foizi matnlar ustida ishlash uchun berilgan. Yangi darslik, yangicha qarashlar, yangi yondashuvlar ham o'qituvchi, ham o'quvchi uchun murakkablik tug'dirgan tabiiy. Hattoki shu darslik tahlili uchun ijtimoiy tarmoqlarda alohida telegram guruhlari ochilgani, unda ona tili va adabiyot fani o'qituvchilar birlashib, maslahatlashib har bir mavzu ustida ishlab borishgani darslikning barcha uchun murakkablik tug'dirganidan dalolat beradi. Darslik nazariy ma'lumotlar bilan birga mavzu ko'lami keng bo'lgan matnlar, anchayin tahlili murakkab bo'lgan asarlardan olingan parchalar va sintaktik tahlil uchun berilgan mumtoz adabiyotdan olingan gaplar bilan ham o'qituvchini, ham o'quvchini o'yantirdi. 1.Topshiriq sifatida berilgan so'zlar izohini o'rganish uchun o'quvchi tugul o'qituvchilar ham "O'zbek tilining izohli lug'ati" to'liq ta'minlanmagan. Izoh sifatida: "O'zbek tilining izohli lug'ati" ning yangi nashri taqdimoti iyul oyida bo'lib o'tdi, lekin u kirill yozuvida. Lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek yozuvidagi nashri taqdimoti sentabr oyiga mo'ljallanibdi. Asosiy lug'atga talabgor auditoriya keyingi avlod vakillari ekanligini inobatga olsak, nega avval lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek yozuvida nashr etilmagani hayratlanarli .

2."Mumtoz asarlar lug'ati", "Navoiy asarlarini lugati"ni topish qiyin, chunki bu lug'atlar ancha yillar avval nashr qilingan. Qog'oz varianti hamma o'qituvchilar uchun ham bor emas. Dars vaqtida o'quvchi uyali aloqa vositalardan ta'lim muassasalarida ishlatalishga qo'yilgan cheklov tufayli elektron variantidan foydalanan imkoniyati mavjud emas.

3.O'qituvchi salohiyatining yetarli emasligi, chunki barcha OTMlarda ham "Mumtoz adabiyot" fanlari birdek o'qitilmaydi. Ayniqsa, aruz nazariyasi barcha ona tili va adabiyot fani o'qituvchilarining og'riqli nuqtasi hisoblanadi.Darslikda berilgan ruknga bo'lib o'qish topshirig'ini bajarish uchun, avvalo, rukn nima, hijo nima kabi so'roqlarga javob bera olishi kerak.

4.Ba'zi lug'at uchun darslikda berilgan so'zlar va izohi o'rtasida nomuvofiqlik mavjud. Masalan, " Mengizlari gul-gul, mijjalari xor, Qabqlari keng-keng, og'izlari tor" (85- bet, 117- topshiriq) baytida aslida "yuz" ma'nosini bildituvchi "Mengiz" so'zining izohi sifatida "yuzdag'i xol" jumlesi berilgan. "Xol" so'zi "meng" so'zining muqobili hisoblanadi. Agar o'quvchi shu izoh bo'yicha tahlil qilsa, shoir nazarda tutgan badiiy go'zallikdan ancha uzoqlashgan bo'lmaymizmi?! Xuddi shunday xatolikka 101-betdagi 151-mashqda jadval asosida berilgan lug'atni misol keltirishimiz mumkin. Unda "meva" so'zi berilgan, lekin jadvalda uning muqobili bo'lgan "samar" so'zi yo'q. 5.O'qituvchilar uchun "O'qituvchi kitobi" qo'llanmalarining mavjud emasligi. Mening fikrimcha, o'quv dastur yaratilgach, darslik bilan bir paytda "O'qituvchi kitobi" qo'llanmasini ham yaratish, uni ham sinovdan o'tkazish zarur. Yuqoridagi sabablarni keltirishdan

maqsad darslikni qoralash emas, balki bunday darsliklar yaratishdan avval bu darslikka ilova tarzida lug‘atlar, metodik qo‘llanmalar, darsning samarali metodologiyasini yaratish zarur ekanligini ta’kidlamoqchiman. Xo‘p, darsda matnlar, lug‘atlar ustida ishlandi. Yuqoridagi hech muammo mavjud emas va darsdan ko‘zlangan maqsadga erishildi deylik, lekin bu topshiriqlar, matnlar o‘quvchi hayotida qanchalik ahamiyatga ega? Yetarli salohiyat va mahoratga ega bo‘lImagen o‘qituvchi “Matn ustida ishlash” turkum mavzularini qanday o‘qityapti? O‘quvchi matnni o‘rganayotganda unga muhim deb qarayaptimi? Shu matnlar orqali olgan bilimi, hech yo‘q, OTMga kirishida asqatyaptimi? To‘g‘ri, o‘tgan yillarda 10-11-sinfdagи lug‘ati berilgan so‘zlar testga qamrab olindi, lekin matnlar-chi? Ular asli nima uchun darslikka kiritilgan edi? O‘quvchi uchun eng zerikarli dars-matn ustida ishlangan dars. Chunki unda uqish kerak bo‘lgan grammatika nisbatan kam, matnlar asarlardan olingan parcha bo‘lgani uchun undan olingan tushuncha ham yetarli bo‘lmaydi. 8-sinf ona tili darsligida berilgan matnlar esa mumtoz adabiyot matnlaridan parcha ekanligi yanada qiyinchilik tug‘dirdi. Kitobxonlik darajasi avvalgi avlodlarga nisbatan maqtarli bo‘lImagen bugungi o‘quvchiga zamonaviy badiiy adabiyotlarni o‘qitish katta ish bo‘lib turgan bir paytda mumtoz matn mag‘zini chaqish uchun 1 soat kamlik qiladi. Sinf o‘quvchilari salohiyatining turlicha ekanligini inobatga olsak, eng zerikarli, eng samarasiz darslar matn bilan ishlash soatlariga to‘g‘ri keladi. Chunki yuqorida sanab o‘tgan muammolarni inobatga olsak, o‘quvchi matnni mustaqil tahlil qilay desa, lug‘at kitobi yo‘q, mag‘zini chaqay desa, tasavvufiy matn. Bunday matnlar alohida bilim va tayyorgarlik talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ne’matov va b. O‘zbek tili struktural sintaksisi. -T.: Universitet, 2000
2. Mengliev B. O‘zbek tilining struktur sintaksisi. –Qarshi, 2003
3. G’ulomov A, Asqarova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Sintaksis. -T.: 1989
4. Qurbonova M. Hozirgi zamon o‘zbek tili. -T.: 2002

XITOY TILIDA [A 跟 B ...一样] KONSTRUKSIYASINI QO'LLASHDAGI MUAMMOLAR TAHLILI

*Maxamadtoirova Adiba Botir qizi
Toshkent davlat sharqshunoslik
universiteti mustaqil izlanuvchisi
tel.: (+99893) 570-57-69
maxamadtoirov@mail.ru*

Annotatsiya. Xitoy tilida [A 跟gēn B....一样yí yàng] konstruktsi narsa, hodisa va holatlarning o'zaro bir xilligini ifodalovchi qiyosiy konstruksiyalar qatoriga kirib, ushbu konstruksiya A va B ya'ni ikkita o'xhash bo'lgan predmet yoki holatni taqqoslash uchun qo'llaniladi. Bunda natijaning teng darajada ekanligi ifodalanadi. Ushbu tezisda [A跟gēn B ...一样yí yàng] konstruksiyasi asosida qiyoslash mazmunidagi gaplarni ifodلالашдаги muammolar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Qiyoq, taqqos, o'xshatish, inkor, qiyosiy daraja, daraja tengligi.

"Adabiyotshunoslik terminlari lug'ati"da quyidagicha keltririladi: "To'liq o'xshatishda to'rt element 1) o'xshagan narsa, 2) o'xshatilgan narsa, 3) o'xhash sifat, 4) o'xshatish qo'shimchasi mavjud bo'ladi" [1, 263]. Demak, old ko'makchi 跟gēn o'xshatish mazmunidagi, darajaning tengligini ifodalovchi konstruksiyalar qatoriga kiradi. Ushbu konstruksiyasida, A xodisa yoki holatlarni ifodalasa, A va B taqqoslanuvchi ikki xil narsa, 一样yí yàng solishtirish natijasi bo'lib, kesimning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Kesimning asosiy komponenti bo'lgan 跟gēn B esa, hol vazifasida keladi [2, 342]. Ba'zida 一样yí yàng dan so'ng sifat, his-hayajon ifodalovchi fe'llar yoki fe'lli so'z birikmalarini uchratishimiz mumkin. Ushbu konstruksiya ikkita odam yoki ishning xusussiyatni, ahvolini, miqdorini yoki darajasini o'xshatishda qo'llanilib, bunday gaplar quyidagi ko'rinishga ega:

[A+跟gēn+ B+一样/相同/不一样/不同+fe'l/sifat]. Masalan:

1. 我跟他一样高。Wǒ gēn tā yíyàng gāo.

Men u bilan bir xil balandman.

2. 这本书跟那本书不一样。Zhè běn shū gēn nà běn shū bù yíyàng.

Bu kitob u kitob bilan bir xil emas.

Quyida 跟gēn old komakchisidan foydalanilganda e'tibor berish kerak. bo'lgan xususiyatlarni ko'rib chiqamiz:

Birinchidan, xitoy tilida [比bǐ ...一样yí yàng] yoki [比bǐ ...不一样bù yíyàng] kabi modellar mavjud emas [4, 92]. Faqtgina [跟gēn /和hé/同tóng...一样yí yàng] yoki [跟gēn /和hé/同tóng...不一样bù yíyàng] konstruksiyalari mavjud. Masalan:

×我们国家的习惯比中国的不一样。

Wǒ men Guójia de xíguàn bǐ Zhōngguó de bù yíyàng.

√我们国家的习惯跟中国的不一样。

Wǒ men Guójia de xí guàn gēn Zhōngguó de bù yíyàng.

Bizning davlatimizning urf-odatlari Xitoyniki bilan bir xil emas.

Ikkinchidan, qiyos跟gēn orqali ifodalansa, 的de yordamchi so'zining qo'llanishiga albatta e'tibor berish kerak. Masalan:

×我买的书跟玛丽一样。Wǒ mǎi de shū gēn Mǎlì yíyàng.

√我买的书跟玛丽的一样。Wǒ mǎi de shū gēn Mǎlì de yíyàng.

Men sotib olgan kitob Maliniki bilan bir xil.

Yuqoridagi gapda书shū predmet, 玛丽Mǎlì bo'lsa shaxsni ifodalovchi so'zlardir, bularni ikkovini bir biriga taqqoslab bo'lmaydi. Shuning uchun 玛丽Mǎlì so'zidan keyin aloqani boglovchi yuklama 的de qo'llanishi kerak, shunda, 玛丽的Mǎlì de, ma'nosi 玛丽的书Mǎlì de shū, ya'ni "Malining kitobi"ga ega bo'ladi [3, 143]. Boshqa bir misol:

×我的词典跟他一样好用。Wǒ de cí diǎn gēn tā yíyàng hǎo yòng.

√我的词典跟他的一样好用。Wǒ de cí diǎn gēn tā de yí yàng hǎo yòng.

Mening lug'atim unikidan qulay.

Bu gapda ham yuqoridagidek 的de tushib qolishi ma'no o'zgarishiga va uni qo'llashdagi kamchiliklarni keltirib chiqaradi.

Uchinchidan, hech qachon 比bǐ va 一样yí yàng dan birga foydalanish mumkin emas. Masalan:

Bu ruchka bilan anavi ruchka bir xil.

√这支钢笔跟那支(钢笔)一样。Zhè zhī gāngbì gēn nà zhī (gāngbì) yíyang.

✗这支钢笔比那支一样。Zhè zhī gāngbì bǐ nà zhī yíyang [5, 189].

To‘rtinchidan, Xitoy tilida [有...一样] konstruksiyasi mavjud emas va bu grammatik jihatdan noto‘g‘ri hisoblanadi. Agarda gapda bunday xatolikka yo‘l qo‘yilsa gapning grammatik va stilistik jihatdan noto‘g‘ri tuzilishiga olib keladi. Tinglovchi va so‘zlovchi o‘rtasida tushunmovchilik keltirib chiqaradi.

Xulosa. Ushbu tezis tahlili natijalari quyidagi xulosalarni keltirib chiqardi:

- Hech qachon [比va 一样] bitta konstruksiyani tashkil etmaydilar. Xitoy tilida [A比B.....一样] yoki [比.....不一样] kabi modellar mavjud emas. Faqatgina [跟/和/同.....一样] yoki [跟/和/同...不一样] konstruksiyalari mavjud.

- Xitoy tilida [有...一样] konstruksiyasi ham mavjud emas. Taqqoslash 有 fe’li orqali amalga oshirilsa, 有 fe’lidan keyin, odatda 这么, 这样, 那么 yoki 那样 qo‘llanadi, lekin, 一样 ishlatilmaydi.

- [A跟B一样] konstruksiyasi orqali taqqos olib borilganda, 的de yordamchi so‘zining tushib qolishi ma’no o‘zgarishiga va uni qo‘llashdagi kamchiliklarni keltirib chiqarish mumkin.

Foydalilanigan adabiyotlar ro‘yxati

[1]. Ҳомидий Ҳ., Абдуллаева Ш., Иброҳимова С. Адабиётшунослик терминлари лугати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1997. – 216 б.

[2]. Liu Yuehua. (2001). 实用现代汉语语法 (Practical Modern Chinese Grammar). – Beijing: Commercial Press. – p. 940.

[3]. Li Dejin, Cheng Meizhen. (2008). 外国人实用汉语语 (Practical Chinese for Foreigners). – Beijing: Beijing Language and Culture University Press. – p. 652.

[4]. Dai Xuemei, Zhang Ruoying. (1999) 实用汉语语法三百点 (300 Practical Chinese Grammar). – Beijing: New World Publishing. – p. 240.

[5]. Yang Jie, Du Xin. (2012). 新HSK模拟题集. (3). – Beijing: Central Compilation and Translation Press. – pp. 414.

SINONIMLARNING ENG MUHIM VA O'ZIGA XOS BELGISI

Narziyeva Matluba Islomovna
Buxoro tuman 5-umumi o'rta ta'l'm maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Tel.: +998906361573

Annotatsiya: Maqlada sinonimlarning o'ziga xos jihatlari, ma'no xususiyatlari haqida aytib o'tilgan. Ma'no kategoriya va ma'no ottenkalari xususida fikrlar keltirilgan. So'z boyligi ortishida sinonimlarning o'rni

Kalit so'zlar: kategoriyalar, ottenkalar, tovush kompleksi, protsess, emotsiyonal, ekspressiv, stilsitik

Tilshunos olimlar ma'no xususiyatlarini ko'zda tutib, sinonimlarga turlicha ta'rif beradilar. Ta'rifning xilma-xilligi aslida sinonimik gruppadagi so'zlarning ma'nolariga qarashning bir xil emasligidan kelib chiqqan. Sinonimlarning har xil aytlishi va har xil yozilishi borasida e'tirozlar yo'q. Ma'lum sinonimik to'daga kirgan har bir so'z o'ziga xos ma'no, xususiyat va ma'no ottenkalariga ega bo'lganidan keyin uning shakli-tovush sostavi, talaffuzi va yozilishi har xil bo'lishi tabiiy. Demak, sinonimlar ma'nosini, mazmuniy qiymatini to'g'ri anglatish va shunga muvofiq ravishda to'g'ri ta'rif berish g'oyat muhimdir.

Sinonimlarning eng muhim va o'ziga xos belgisi unda ma'no asosiy va yetakchi rol o'ynashidir. Shuning uchun ham sinonimlar so'zlarning ma'no kategoriyalardan biri hisoblanadi. Olimlar ta'rifida sinonimlar ma'nosiga alohida e'tibor berilishiga sabab ham ana shunda.

Ba'zi olimlar ma'lum sinonimik gruppalardagi so'zlarning ma'nolari borasida bog'lanishga xususan umumiy ma'noga ortiqcha baho berib, ma'nolari bir xil so'zlar sinonimlar desalar, boshqalari sinonimlarning logik qiymatini ko'zda tutib, bir xil yoki bir-biriga yaqin tushunchalarni ifodalovchi so'zlar sinonimlar deydilar. Bu ta'riflarga e'tiroz bildiruvchilar sinonimlarning o'zlariga xos ottenkalarini asos qilib olib va bu ottenkani tushunchaga bog'lab, boshqacharoq ta'rif berish g'oyalarini ilgari suradilar: tushunchaning ottenkalarini ifodalovchi, ma'nolari yaqin so'zlar sinonimlardir; bir tushunchani ifodalandigan va bir-biridan yo ma'no ottenkalarini, yo stilsitik rangi bilan, yoki har ikkala xususiyati bilan farqlanadigan so'zlar sinonimlardir. Ta'riflar sonini yana ko'paytirish mumkin.

Sinonimlarning mohiyatini to'g'ri tushunish uchun ikki narsani bir-biridan farqlash zarur: 1) tushuncha va so'z, ularning o'zaro munosabati, 2) so'z va uning ma'nolari, har bir so'zning o'ziga xos ma'no ottenkalari.

Tushuncha predmet, belgi, voqeа, hodisa, harakat, protsess va shu kabilar Haqida kishilarning tasavvuri bo'lib, so'z shularning ma'lum tovush kompleksi vositasida tilda reallashuvi demakdir. Tushuncha so'zga, so'z esa tushunchaga to'la ravishda mos kela bermaydi. So'z tushunchaning aynan o'zi bo'lganda edi, tushuncha hamma joyda va dunyodagi hamma tilda faqat bir xil tovush kompleksi bilangina ifodalangan bo'lar edi. Aksincha, har tilda tushunchaning ifodasi boshqa boshqadir.

Bundan tashqari, so'z tushunchaning hamma tomonini qamrab ololmaydi, balki uning mohiyati va muhim tomonini, asosiy xususiyatlarinigina aks ettiradi. Tushunchaning boshqa tomoni va boshqa xususiyatlari boshqa so'zlar bilan ifodalanadi. Shu sababli tilda ma'nodosh so'zlar vujudga keladi.

Ob'ektiv borliq kishi miyasida bir xilda aks etadi va yaxlit tushuncha hosil qiladi. Tushuncha logik kategoriya bo'lib, qismlarga va ottenkalarga ajratilmaydi. Yaxlit tushunchani har tomonlama ifodalab berish uchun bir qancha so'z yoki so'zning turli ma'no ottenkalari bo'lishi mumkin. Shu tomondan qaraganda, birdan ortiq so'zning o'zaro sinonim bo'lishi uchun aynan bir tushunchani ifodalashi kerak, degan talabning o'zi to'la va tugal bo'lib chiqmaydi. Chunki, tushunchaning to'la ifodalanishi faqat sinonimlargagina yoki ma'lum sinonimik gruppating o'zigagina bog'liq emas; bir gruppada sinonimlar qancha ko'p va qancha ortiq bo'lmasin, tushunchaning to'la ifodalanmay qolgan tomoni bo'lishi turgan gap.

Sinonimlarni ta'riflaganda, bir ta'rif doirasiga uning barcha xususiyatlarini: ma'nosи va shakli, ma'no ottenkalari, emotsiyonal, ekspressiv, stilsitik va boshqa hamma belgilarni tizishtirib, qorishtirib yuborish ham bo'lmaydi va bularning hammasini bir ta'rif doirasida joylashtirish

mumkin ham emas. Chunki sinonimlarning sanab o'tilgan belgilaridan boshqa belgilari ham bo'lishi mumkin.

Shu sababli sinonimlar ta'rifida ularning ma'nolarini umumlashtiruvchi asosni (mazmunini) va sinonimlarning aytilishi yoki yozilishini (shaklini) hisobga olishning o'zi kifoya. Qolgan masalalar, ya'ni sinonimik gruppaga kirgan so'zlarning ma'no ottenkalari, emotsional, ekspressiv va stilsitik hamda, boshqa xususiyatlari faktik materiallar analizi izohida ketma-ket ochila beradi va o'ni bilan o'ziga mos ravishda ko'rsatib o'tiladi.

Tilning so'z boyligi ortishi, rivojlanishi bilan sinonimlar doirasi kengaya boradi. Sinonimlarning taraqqiyoti, tilda yangidan-yangi sinonimlarning paydo bo'lishi so'z boyligining rivojiga bog'liq.

Tilda sinonimlar turli yo'llar bilan vujudga keladi. Ularni uch xil yo'nalishda ko'rsatish mumkin:

1. Voqeа, hodisa, predmet va uning belgilarini aniqroq ko'rsatish niyatida bir tilning o'z ichki imkoniyati asosida turlicha ma'no ottenkalariga ega bo'lgan so'zlarning yaratilishi natijasida yuzaga keladigan sinonimlar;

2. Adabiy tildagi ayrim so'zlarga qo'shimcha ravishda mahalliy dialekt va shevalardan so'z olish natijasida hosil bo'ladigan sinonimlar;

3. Turli xalqlar tilidan so'z olinishi natijasida yuzaga chiqadigan sinonimlar.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Алиев У.Б. Синтаксис балкарского языка. М., 1973.

2. Валимова В. Функциональные типы предложений в современном русском языке.

Изд-во Ростовского университета, 1967.

3. Baskakov N.A., Sodiqov A.S., Abduazizov A.A. Umumiyl tilshunoslik. -T., 1979.

4. Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish.-Toshkent: O'qituvchi, 1992.

ONA TILI MASHG'ULOTLARIDA INNOVATSION USULVA TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

*Olimova Kamola Komil qizi
Buxoro viloyati Vobkent tuman
3-umumi o'rta ta'lif maktab
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotsiya: maqolada ona tili mashg'ulotlarida innovatsion usul va texnologiyalardan foydalananib dars o'tish, uning afzalliklari va o'quvchi yoshlarimiz uchun foydali masalalar haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, pedagogik texnologiya, an'anaviy ta'lif, ta'lif jarayoni

Jamiyatning har tomonlamar ravnaq topishi, taraqqiy etishi ta'lifning rivojlanishiga va mazmunan takomillashib borishiga bog'liq. Ta'lifning globallashuvi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilayotgani ta'lif muassasalarida ta'lif sifatining oshishiga sabab bo'lmoxda.

Ilg'or pedagogik texnologiya yoki innovatsiya tushunchasi garchand yangi so'z sifatida qo'llanilayotgan bo'lsa-da, aslida uning ildizlari uzoq o'tmishta borib taqaladi. O'rta asrning buyuk mutafakkirlari: Umar Xayyom, Abu Nasr Farobi, Abu Ali ibn Sino kabi olimlar "izlanishga asoslangan" o'qitish g'oyasini ilgari surganlar.

Innovatsiya so'zi inglizcha so'z bo'lib – "innovatsiyon" yangilik kiritish degan ma'noni bildiradi. Innovatsiyalar – bu nazariy asoslangan, maqsadga yo'naltirilgan hamda amaliy mo'ljallangan yangilik sanaladi. Har qanday innovatsiya, kiritilgan yangilik ta'lif oluvchilardan yuqari darajadagi emotsiyanallik hamda intelektuallikni talab qiladi. Innovatsion amaliyot ta'lif oluvchidan nafaqat o'qituvchi bilan faol suhbatga kirishishni, balki dunyoni anglashda faol va tashabbuskor bo'lishni taqazo qiladi.

Zero an'anaviy ta'lifda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, rivojlantiruvchi ta'lif me'zonlariga muvofiq bilimlarni o'quvchilarning o'zlari mustaqil qidirib topishi, o'rganishi, tahlil qila olishi, xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga yo'naltirishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi.

Innovatsion usullarning samaradorligi avvalo, unga puxta tayyorgarlik ko'rish bilan bog'liq. Pedagog uchun mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rish asosiy vazifa hisoblanadi. Innovatsion usullarni qo'llashda kamchiliklar yuzaga kelishi pedagogning mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rmaganligi natijasidir. Mashg'ulotni innovatsion usullar orqali tashkil etish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- mavzu va uning hajmini aniqlash;
- mavzuga oid mashg'ulot shaklini aniqlash;
- mavzuning manbalari, adabiyotlar bilan tanishib chiqish;
- o'quvchilar uchun tushunish qiyinroq bo'ladigan tushunchalarni izohlash metodini ishlab chiqish;
- mashg'ulot rejasini tuzish;
- mashg'ulotni o'tkazish metodi va texnologiyasini tanlash;
- mashg'ulot jihozini tayyorlash;
- mavzuni yoritish usulini aniqlash;
- mashg'ulotning oldingi va keying mavzular bilan bog'liqligini ishlab chiqish;
- o'quvchilarni baholash metidlarini ishlab chiqish;
- o'quvchilarga beriladigan test materiallarini tayyorlash;
- mashg'ulotda qo'llaniladigan multimedia vositalarini tayyorlab qo'yish;
- mashg'ulotga mos qiziqrarli, muammoli topshiriqlarni tayyorlash;
- uy vazifasini belgilab qo'yish;

Odatda dars jarayonida tanlanayotgan har qanday usul xoh u an'anaviy usul xoh u innovatsion usul bo'lsin ta'lif oluvchilarning yoshi, ehtiyoji, qabul qilish darajasiga asoslangan holda muayyan maqsadga erishishga qaratilgan faoliyatni tashkil etishning tartibga solingan, tizimlashtirilgan yo'llari yig'indisi tushuniladi. Bu esa o'quvchilar tomonidan mavzuni to'liq o'zlashtirish imkonini beradi.

Bugungi tezkor rivojlanayotgan zamonda ham ilm-fan, ham texnika shiddat bilan o'sib bormoqda. Har bir fanni yangi innovatsion pedagogik texnologiyalardan faydalananib o'quvchilarga

yetkazib berish bugungi kundagi ta'limning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Abdug'aniyevich Karimovning 2012-yil 13- dekabrdagi PQ-1875 sonli qarori qabul qilingandan so'ng mamlakatimizda chet tillarni o'qitishga , o'rganishga e'tibor yanada kuchaydi. Ta'lim jarayoniga zamonaviy innovatsion texnologiyalarni olib kirish orqali ta'lim sifati va samaradorligi oshiriladi. Bugungi kunda innovatsion metodlarning bir necha usullari mavjud. Dars jarayonida, mavzuni yoritishda turli usullardan foydalanilsa darsning samaradorligi yuqori bo'ladi va o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarining ortishi ham ta'minlanadi.

Masalan, "Kichik guruhlarda ishslash" metodi o'quvchilarning guruhlarda ishslashlari, boshqalar bilan kommunikativ aloqa qilishlari uchun yordam beradi.

Har bir guruh o'z taqdimotini namoyish qiladi va uni asoslab beradi. Bu kabi usullar o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirishga, o'z fikrini mustaqil bayon etishga undaydi.

"Davra suhbati" metodi . Aylana stol atrofida berilgan muammo yoki savollar yuzasidan ta'lim oluvchilar tomonidan o'z fikr –mulozhazalarini bildirish orqali olib boriladigan o'qitish usulidir.

"Rolli o'yinlar" metodi. Bu usul:

-O'quv jarayonida ta'lim oluvchilarda motivatsiya (qiziqish)ni shakllantirishga yordam beradi.

-Nazariy bilimlarni amaliyatga qo'llay olishni o'rgatadi.

-Ta'lim oluvchilarda berilgan vaziyatni tahlil qilish qobiliyatini rivojlanishiga yordam beradi.

-Ta'lim oluvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi.

-Ta'lim oluvchilar o'z fikrlarini to'g'rilingini isbotlashga harakat qilishga imkoniyat yaratadi.

"Har kim har kimga o'rgatadi" metodi o'quvchilarni o'rgatuvchiga aylanishi, ma'lum bilimlarni o'zlashtirgach, o'rtoqlari bilan baham ko'rish imkonini beruvchi usuldir.

Afzalliklari:

-O'z fikrini lo'nda bayon etishi

-Tinglash va eslab qolish darajasini rivojlantirishi.

-Fanga yoki mavzuga bo'lgan qiziqishni uyg'otish.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion ta'limning maqsadlari quyidagilardan iborat:

-Ta'lim oluvchilarning yuqori darajadagi ma'naviy hamda intelektual-shaxsiy rivojlanishini ta'minlash

-Ta'lim oluvchilarning ilmiy tafakkur ko'nigmalarini egallahsga shart-sharoit yaratadi

-Ijtimoiy-iqtisodiy hamda kasbiy sohalarga yangiliklarini kiritish metodologiyasini o'rgatishdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Askarova M.A. Hozirgi zamon o'bek tilida qo'shma gaplar Toshkent 1960
2. K.Bahromov ,Safarov. Noan'anaviy darslar va ta'limning interfaol usullari. Buxoro 2004
3. Ne'matov H . Ijodiy matn ustida ishslash Toshkent 1994

INGLIZ TILINI O'QITISHDA MEDIATA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH

*Otanazarova Sevara Boxodirovna
Farg'onashahar13-maktab
ingliz fani o'qituvchisi
tel: 99-919-21-48
e-mail: otanazarovna@mail.ru*

Annotatsiya: maqlada multimedia vositalaridan foydalanish, til madaniyati va hayot tarzi haqidagi tasavvurlarni o'quvchilarda shakllantirish, axborot kommunikatsion texnologiyalarning til o'rgatishdagi ahamiyati yuzasidan fikrlar bayon etilgan

Kalit so'zlar: ingliz tili, til o'rgatish, multimediya vositalari, dars samaradorligi

Multimedia vositalaridan o'qitish jarayonida foydalanish o'qitishning sifati va samarasini oshirib o'rgatishning eng qulay usullaridan biri hisoblanadi. Multimedia vositalari bilan olib borilgan saboq o'quvchining darsga bo'lgan qiziqishini va bilim olish saviyasini oshiradi. Ta'lim jarayonida multimedia vositalari yordamida darslarning samaradorligini oshirish mumkin. Hozirgi amaliyat shuni ko'rsatmoqdaki, multimedia vositalari yordamida tinglovchilarni o'qitish ikki barobar samarali bo'lmoqda. Ma'lumki, eshitgan materialning to'rtadan bir qismi xotirada qoladigan bo'lsa, tinglovchilarga berilayotgan materiallarni video orqali amalga oshirsak, axborotni xotirada saqlanib qolishi va tasavvur qilish imkoniyati 35-70 foizgacha oshadi. Multimedia vositalari ingliz tilini o'qitishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda ingliz tili ta'limi jarayonida multimedia vositalarini qo'llash bo'yicha keng qamrovli ishlar olib borilmoqda hamda uning huquqiy va me'yoriy asoslari yaratilgan Bugungi kunda ingliz tili darslarida multimedia vositalarini qo'llash darslarni noan'anaviy usulda tashkil etish takomillashib bormoqda. Endilikda multimedia vositalari, ya'ni audio, video va animatsion tasvirlar yordamida o'quvchilarni ingliz tilini tezroq va samaraliroq o'rghanishga ruhlantirish mumkin. Bundan tashqari u sinfxonalarda ingliz tili muhitini yaratib, o'quvchilarni jonli muloqotga kirishishga undaydi. Multimedia vositalaridan foydalanish o'rghanilayotgan tilning madaniyati va hayot tarzi haqidagi tasavvurlarni o'quvchilar ongida darsliklardan ko'ra ko'proq uyg'ota oladi va ba'tafsil ma'lumot bilan ta'minlay oladi. Bunda o'quvchilar nafaqat o'zlarining tinglab tushunish qobiliyatlari ustida ishlash imkoniyatiga ega bo'ladilar balki ular ingliz madaniyati haqidagi bilimlarini oshirishadi. Madaniyat va urf odamlar haqida yetarlicha bilimga ega bo'lgach, o'quvchilarda ushbu o'rgangan materiallaridan foydalanishga ishtyoq paydo bo'ladi va natijada o'quvchilar dars mobaynida yanada faolroq qatnashishga va olgan bilimlarini o'rtoqlashishga harakat qiladilar. O'z navbatida bu jarayon o'quvchilarning til qobiliyatlarini mukamallashuviga turtki bo'ladi. Multimedia vositalaridan foydalanish ingliz tili darslaridagi vaqt taqsimot samarasini ko'targan holdan dars mohiyatini tubdan o'zgartiradi. Hozirga qadar ko'p sonli o'quvchilar sinflari bilan ishlash qiyin hisoblanib, bu holatda ko'pchilik o'quvchilar darsda qatnasha olmasdilar chunki ularga til amaliyotini bajarishga vaqt yetmasdi. Endilikda yuqorida kabi muammolar multimedia, video va ovoz labaratoriyalardan samarali foydalanish orqali bartaraf etilmoqda. Ingliz tilini o'qitishda multimedia texnologiyalari o'quvchilarni dars vaqtida faol qatnashishlariga sabab bo'ladi shuningdek u o'quvchilar va talaba o'qituvchi o'rtasidagi ma'lumot almashinishini yuzaga kelishi uchun zamin yaratadi. Darsning o'quvchilarga qanchalik foya keltirayotgan yoki keltirmayotganligi bu faqatgina dars paytida qo'llanilayotgan zamонави多媒体 vositalarigagina bog'liq emas. Shubhasiz darsning salmog'i ushbu multimedia yoki innovatsion texnologiyalardan qay dajada foydalanilyotganligida chunki agar to'g'ri foydalanilmasa eng zamонави va eng yuqori darajadagi texnologiya ham o'qitishning mazmunini yaxshilab bera olmaydi. Xulosa qilib aytsak, multimedia vositalaridan shu yo'sinda foydalanish mavzuni o'quvchilar uchun nafaqat tushunarli bo'lishinigina ta'minlab qolmay balki, ularning fanga bo'lgan qiziqishlarini ham yangi bosqichga ko'tarib, o'z o'rniда o'qituvchi shaxsini ham multimediedan foydalanish metodikasini o'shiradi. Ingliz tilini o'qitishni multimedia vositalari yordamida muntazam ravishda davom etdirish mumkin. Ya'ni ingliz tili o'qituvchilari mazkur vositalardan sinfdan tashqarida ham foydalanib o'z o'quvchilari bilan doimiy aloqada bo'la oladilar. Bu ingliz tilini o'qitishda doimiy multimediali til muhitini yaratadi. Kuzatishlarimizdan shuni aniqladikki, ba'zan o'quvchilar o'z ustozlari bilan ingliz tilini o'rganishdagi u yoki bu muammosi yuzasidan multimedia vositalari, xususan, internet orqali

bog‘lana oladilar va darsdan tashqarida ham til o‘rganish jarayonini davom ettirishlari mumkin bo‘ladi. Shuningdek o‘quvchilarda uyga berilgan vazifalarni ham internet orqali topshirishlari va kerakli tavsiyalarni olish imkoniyatlari ham mavjud. Kuzatishlar davomida ingliz tili nutq kompetensiyalarini o‘qitishda multimedia vositalaridan foydalanishning afzalliklari bir qancha ekanligiga ishonch hosil qildik. Lekin yana shuni ham aytish kerakki, multimedia vositalari orqali til kompetensiyalarini o‘qitish davomida ba’zi kamchiliklar borligiga ham guvoh bo‘ldik. Multimedia vositalaridan ingliz tilini o‘qitishda qo‘srimcha vosita o‘rnida foydalanish o‘rniga, ba’zi o‘qituvchilarimiz darsning boshidan oxirigacha foydalanayotganliklari ularning darsdagi dominantligini kamaytirib qo‘ymoqda. Agar o‘qituvchilar dars davomida butunlay texnologiyaga bog‘lanib qolsalar ular “texnika yordamchisi” ga aylanib qoladilar va o‘zlarining o‘quvchilar oldidagi til o‘rgatish maqsadlari va ro‘llarini yo‘qotib qo‘yadilar. Bundan tashqari multimedia vositalaridan ko‘p foydalanish darsda ayrim an’anaviy metodlardan foydalanish afzalliklarini unutishga olib kelishi mumkin. Shuning uchun ham o‘qituvchilar multimedia vositalaridan yordamchi vosita sifatida foydalanishlari kerak, uni asosiy vositaga aylantirish mumkin emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To‘raqulov X.A. Zamonaviy kompyuter tarmoqlari bo‘yicha multimediali elektron o‘quv qo‘llanma yaratish texnologiyasi. – T.: Uzluksiz ta’lim, 2011
2. Yoqubov I. Amaliy ingliz tili metodikasi. – T.: Perfect Print, 2011

YOSHLAR MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHDA TARBIYANING AHAMIYATI

*Qalandarova Inobat Ochilovna,
Samarkand viloyati, Paxtachi tumani 47-umumta'lim maktabi
Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi Tel: +998 93 310-69-01*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar ma'naviyatini shakllantirishning tarbiyaviy ahamiyatini ochib berishga harakat qilindi

Kalit so'zlar: Yoshlar, milliy tarbiya, millatimiz, urf-odat, Vatan

Milliy tarbiya murakkab faoliyat yo'nalishi hisoblanadi.Bugungi kun hayotimizga kirib kelayotgan millatimiz uchun yot bo'lgan unsurlardan himoyalanish milliy tarbiyani takomillashtirishni taqozo etadi.

Milliy tarbiya tizimi eng avvalo oiladan boshlanadi,mahalla va ta'lim tizimida davom ettiriladi. Milliy tarbiya xalqimizni millatimizga yot bo'lgan zararli ta'sirlardan himoya qilish,uni yoshlarimiz qalbi,ongi dunyoqarashining ajralmas qismiga aylantirishda asosiy vazifa bo'lib xizmat qiladi. Bugun chet mamlakatlar hayotidagi biz uchun yot bo'lgan ko'pgina urf odat,an'ana,qadriyat turmushimiz va hayotimizning barcha sohalariga kirib kelmoqda.Bu esa milliy ma'naviyatimizga "Ommaviy madaniyat" sifatida salbiy darajada ta'sir etmasdan qolmayapti.Bu esa internet,uyali telefonlar orqali amalga oshirilmoqda.Ijtimoiy hayotda sodir bo'layotgan bunday salbiy ta'sirlarga nisbatan barchamiz xushyor bo'lismiz,yoshlarimizni "G'arb madaniyati"ga taqlid qilmasliklarini to'g'ri tushuntirmog'miz kerak.[1]

Jamiyatda yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalash masalasi asosiy va dolzarb masaladir. Milliy tarbiyani rivojlantirishda milliy ongni rivojlantirish,yoshlarimizda milliy o'zlikni anglash,ularda g'urur iftixor va millatimizga xos bo'lgan go'zal tuyg'ularni shakillantirish, milliy meros, urf -odat, an'ana va qadriyatlarimizni yoshlar qalbiga singdirish, dunyoviy ilmlarni chuqur egallashga intilishlarini rag'batlantirish,yoshlarni milliy an'analarimizga,qadri yatlarimizga nisbatan sadoqat ruhida tarbiyalash bugungi kunda ota -onalarning,mahalla,quni-qushni,qolaversa butun jamoatchilikning asosiy vazifasidir. Globallashuv jarayonlarining ta'siri keskin kuchayib borayotgan hozirgi davirdayoshlarimizning axloqiy tafakkurini rivojlantirish, ma'naviy va milliy tarbiyaning turli shakillari,uslublari,bositalari va imkoniyatlaridan samarali foydalanish zarur.Vatan oldidagi mas'ulligini tushunib yetib,uning manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yadigan, ona Vatanimizga sadoqat bilan xizmat qiladigan insonlargina -eng oliv ne'mat-ma'naviy boylik ekanligini doimo his qilib yashaydilar.

Yoshlar ma'naviyati va uni shakllantirishning tarbiyaviy ahamiyati

Mustaqillik yillarida amalga oshirilayotgan ma'naviyat sohasidagi islohatlardan ko'zlangan asosiy maqsadlardan biri o'sib kelayotgan yosh avlodni jismonan sog'lom, axloqan yituk,ruhan tetik va barkamol qilib voyaga yitkazishdan iborat.Kundalik hayotimizga shiddat bilan kirib kelayotgan,millatimiz uchun yot bo'lgan salbiy holatlardan himoyalanish milliy tarbiyani takomillashtirishni taqozo etadi.Milliy tarbiya inson shaxsini shakillantirishda,milliy madaniy meros va qadriyatlardan foydalanishda o'ziga xos yunalish beradi. Milliy ongi rivojlangan,o'zligini anglagan,dunyoqarashi shakillangan inson millatini ulug'laydi,uning manfaatlarini himoya qiladi. Eng oliv ne'mat ma'naviy boylik ekanligini doimo his qilib yashaydi.

Bugun o'zga mamlakatlar hayotidagi biz uchun yot bo'lgan ko'pgina urf-odat,an'ana,qadriyatlar turmushimiz va hayotimizga kirib kelmoqda.Ular o'zining qamrovi,ta'sir kuchi,ommaviy tus olishi bilan endi taraqqiyotyo'lidan borayotgan mamlakatlarning ma'naviyatiga <<ommaviy madaniyat>> ta'sirida tajovuz qilmoqda.Bu esa ommaviy axborot vositalari -televideniy,radio,internet yoki uyali telefonlar vositasida amalga oshirilmoqda.Ijtimoiy hayotda sodir bo'layotgan bunday salbiy voqiya -hodisalarining oldini olishimiz,xushyor turishimiz shart.

<<Bunday uzoqnki ko'zlaydigan,aniq maqsadlarga ega bo'lgan xuruj va g'arazli intilishlar,xorijiy markazlar tomonidan katta kuch va mablag'sarflanayotgan harakatlar va bu kabi xavf -xatarlar bizga qanday zararli oqibatlar olib kelishidan ogoh bo'lismiz darkor>>,deydi muhtaram yurtbosimiz.[2]

Milliy tarbiyani rivojlantirishda qo'yidagi yunalishlardan foydalanishimiz zarur. Birinchidan,milliy ongni rivojlantirish,yoshlarimizda milliy o'zlikni anglash,ularda iftixor,g'urur va millatimizga xos bo'lgan go'zal tuyg'ularni shakllantirish;

Ikkinchidan,milliy meros,urf –odat,an’ana va qadriyatlarimiz yosh avlodni ma’naviy va axloqiy yuksaltirishning zaruriy ehtiyojiga aylanishiga erishish,dunyoviy ilmlarni chuqur egallahsga qaratilgan intilishlarni rag’batlantirish;

Uchinchidan,yoshlarning milliy axloqiy qadriyatlarini qadirlash xislatlarini mustahkamlash, e’zozlash,himoya qilish,sadoqat tuyg’ularini qalbiga singdirish zarur.

Bunday tarbiya usuli oiladan boshlanadi,mahalla,ta’lim tizimida davom ettiriladi.Insonni,uning ma’naviy olamini kashf etadigan qudratli vosita –bu so’z sanatidir,baddiy adabiyotdir.

Adabiyotimizni insonshunoslik deb,shoir va yozuvchilarni esa inson ruhining muhandislari deb ataganlari,uztoz murabbiylarni esa mehribon ota- ona maqomiga tenglashtirilganligi bejis emas,albatta.Insonni yaratganning buyuk mo’jizasi,ulug’ va betakror zot,tabiat gultoji,aql-idrok, tafakkur egasi,deymiz.Shunday ekan,globallashuv jarayonlarining ta’siri keskin kuchayib borayotgan bir davirda yoshlarimizning axloqiy tafakkurini rivojlantirishga,ma’naviy va milliy tarbiyaning turli shakillari va uslublari,imkoniyatlaridan oqilona foydalanib,yoshlarimizga to’g’ri yol ko’rsatishga,mustaqilligimiz poydevorini yanada mustahkamlashga qo’limizdan kelganicha yordam bermog’imiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimov I.A. Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas’ulmiz. 9-jild. “Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar” risolasidagi so‘z boshi. –T.:O‘zbekiston, 2001.
2. Karimov I. A. Yuksak ma’naviyat-yengilmas kuch. –T.: Ma’naviyat, 2008.

ЭРГАШ ЖУМАНБУЛБУЛ ДОСТОНЛАРИ МАТНИДА ҚЎЛЛАНГАН АНТРОПОНИМЛАР

*Қўшаева Нилуфар Эркиновна
Бухоро шаҳар 35- мактаб
она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси
Телефон: +998 (93) 653 67 76
nilufarqushayeva@gmail.com*

Аннотация: Мақолада Эргаш Жуманбулбул достонлари матнида қўлланган антропонимларнинг ўзига хосликлари ҳақида фикр юритилади. Антропонимларнинг этимологияси масалалари баён қилинади.

Калит сузлар: киши номлари, лақаблар, тўқима исмлар, мифологик номлар, номинатив вазифа

Тил луғат тизимишинг энг чекка қуршовидан ўрин олган антропонимлар халқ достонлари луғат таркибининг ажралмас бир қисмини ташкил қилади. Антропонимларга хос хусусиятлар, уларнинг ўрганилиш тарихи, достонлар матнидаги услугубий ролини тадқиқ қилиш ҳам ниҳоятда долзарб хисобланади. Атоқли отлар бадиий асарда образ яратувчи, унинг таъсирчанлигини кучайтирувчи шаклий, мазмуний ва услугубий зарурий компонент сифатида қаралмоғи лозим.

Бадиий асар таркибидаги киши номларини ўрганишда шакл ва мазмун бирлигидан келиб чиқиб, уларнинг адресатга қандай ахборот бериши ва қандай эстетик таъсир кўрсатишига эътибор қаратилмоғи лозим. Шу нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак, халқ достонлари луғат бойлиги тизимишдаги ўзига хос алоҳида ўрин олган антропонимларни ўрганиш эътиборга моликдир. Халқ оғзаки ижоди намуналарида учрайдиган киши исмлари, асосан, умумистеъмол сўзлар негизида ҳосил бўлиб, кўпинча конкрет маъноли отлар хисобланади. Халқ достонларида уни куйлаган бахшилар ном танлашда муаллиф, персонаж, китобхон семантик учбурчак мотивациясига амал қиласидар. Бу ҳол улар асарларининг ҳаётий бўлишини таъминлайди. Халқ достонларидаги антропонимлар ўз қўлланишига кўра, энг аввало, икки вазифани бажаради: 1)номинатив; 2)услубий-экспрессив. қилганлар. Фольклордаги антропонимлар ҳозирги киши исмларидан семантик-услубий жиҳатдан анча фарқ қилиб, улар ўтмиш жамиятнинг қундалиқ моддий ва маънавий, иқтисодий ва сиёсий турмуши, идеал ва интилишларига жуда яқин алоқадордир. Бу ҳолни достонлар антропонимиясида миллий тилга хос бўлган қадимий лексик, фонетик ва морфологик элементлар кўпроқ сақланганида кўриш мумкин. Достонларда киши номлари, турли лақаблар билан бирга символик характердаги тўқима исмлар, мифологик номлар ва турли хил ономуносонимлар ҳам кўп учрайди. Буларнинг деярли ҳаммаси “сўзловчи” номлар хисобланиб, уларга маълум бир услугубий маънолар юқлатилгандир. Шунинг учун ҳам, биз ўзбек халқ оғзаки ижоди намуналарида, жумладан, Эргаш Жуманбулбул достонларидаги антропонимларни лексик-семантик ва услугубий таҳлил қилишни мақсад қилиб қўйдик.

Эргаш Жуманбулбул достонларининг деярли барчасида антропонимлар номинатив вазифадан ташқари муҳим услугубий восита сифатида қўлланганини кўрамиз. Шоир достонлари структурасидаги антропонимлар тасвирланаётган воқеа мазмунига боғлиқ ҳолда уни бадиий акс эттириш учун хизмат қилган: Гўрўғли, Холдор, Чалабой, Гуркибой, Қайсар, Кўса ва бошқалар. Бахши достонларидаги исмлар ўз қўлланиш хусусиятига кўра икки хилдир: 1) турли персонажларнинг номлари; 2) тарихий шахсларнинг номлари. Лингвостилистик жиҳатдан эса улар реал ва тўқима исмлардан иборат. Буларнинг барчаси достонлар матнида муайян бадиий услугубий маъно ташийди, образнинг маълум бир хусусиятини ифодалаш, очишга хизмат қиласиди. Эргаш Жуманбулбул достонларидаги персонаж номлари ранг-баранг бўлиб, асар мазмунига мосдир. Уларда ўзбек халқининг тили ва тарихи, урф-одатлари ўз аксини топган. Бундай исмлар халқимизнинг қаҳрамонлик, жасурлик, кўркмаслик, тўғрисўзлик каби олижаноб хислатларини ўзида акс эттиргандир. Бу ўринда Эргаш Жуманбулбулнинг айрим персонажларга ном танлаши ва ушбу номларнинг ономуносологик хусусиятлари ҳақида тўхталиб ўтамиш. Исм, ном ҳақида фикр юритиш мақсад қилиб қўйилгани учун таҳлил давомида, энг аввало, достонларнинг деярли барчаси шахс номла-

ри билан аталиши диққатимизни жалб қиласи. Дарҳақиқат, халқ оғзаки ижодиёти намуналари бўлган эртак, достонлар кўпинча асарда ҳаракат қилаётган бош қаҳрамон номи билан аталади. Бунинг асосий сабаби асар воқеаларида, асосан, бир шахснинг қаҳрамонлиги ва фаолияти билан боғлиқ бўлган ҳодисалар тасвирланади. Шунинг учун ҳам Эргаш Жуманбулбул репертуаридаги барча достонлар шу достонларнинг бош қаҳрамонлари номи билан аталгандир. Бу услугуб достон ғоясининг персонаж номига сингдирилиши, унинг бутун бир яхлит образ сифатида онгимизда гавдаланишига ёрдам беради. Бахши ўз достонларига ном сифатида танлаган атоқли отларнинг деярли қўпчилиги ўзбек тилида кенг кўлланиладиган фаол сўзлардир. Холдорхон – ясама сўз бўлиб, хол+(-дор)+хон тузилишига эга: Равшан – тожикча очиқ, ойдин, ёруғ семаларини ўзида акс эттирган. Достон номи сифатида келган Кунтуғмиш ва Даљи исмлари бугунги ўзбек нутқида фаол ишлатилмайди. Тўқлибой исми бевосита чорвачилик билан боғлиқдир. Тўқли – урғочи қўзи бўлиб, онасиға эргашиб юрадиган қўзиларга нисбатан айтилади. Бу исмга қўшилиб келадиган “бой” элементи киши исмининг таркибий қисми эканлигини кўрсатади. “Тўқли+бой” шаклида ясалган қўшма исмдир:

Эргаш Жуманбулбул ўғли достонларидаги деярли барча образларнинг исмлари тасвирланаётган воқеа моҳиятини чуқурроқ очишга, таъриф ва тавсифни янада конкретлаштиришга ёрдам беради. Шоир ўз қаҳрамонларига исм танлашга алоҳида эътибор берган ва масъулият билан қараган.

Тарихий манбаларда, турли хил достонларда Юсуф исми чиройлилик, гўзаллик, яхши хулқ намунаси сифатида қайд қилинади. Юсуф исми худди шу маънода тасвир мазмунига мос ҳолда тилга олинади:

Жамолингга кўзим тутсам,
Зулайходай қонлар ютсам,
Юсуфдайн ўзим сотсам,
Топарманми, болам, сени?
Яъкубдай бағри қон бўлсам,
Қуйинг билан қурбон бўлсам,
Юсуфдайн зиндан бўлсам,
Топарманми, болам, сени?

Лақаблар доимо сўзлайди. Сўзламайдиган лақаблар йўқ. Шоир лақаблардаги бундай хусусиятдан ҳам моҳирлик билан фойдаланган. Масалан, “Равшан” достонида диққатни жалб этган типлардан бири Айноқ, Жайноқ, Эрсак, Терсак номлари билан берилган “кал” лақабли персонажлардир. Булар ижобий типлар. “Кал” лақаби бошида сочи йўқ, яъни физиологик кўринишида камчилиги бор шахсларга нисбатан ишлатилади. Бундай шахсларни ҳатто ўз номи билан атамай кал деб чақирап эдилар: Келинг, каллар, кечинг жондан, Умидинг бўлса майдондан, Сиз бир ёндан, мен бир ёндан, От қўй ғанимнинг устига. Баъзи ўринда “кал” лақабли шахслар шум, ҳажвчи сифатида талқин этилади. Комик қаҳрамон “кал” образи золим ва босқинчи шоҳ, айёр, муғомбир қози, бой, мулла ва бошқаларга қарши қўйилади. Чунки синфий жамиятда “кал” лақаби икки хил мазмунни билдирган. Биринчидан, эксплуататор синф вакиллари томонидан айтилган “кал” сўзи эгасига нисбатан камситиш, таҳқирилаш маъносида айтилган бўлса, меҳнаткаш синф вакиллари томонидан айтилган “кал” сўзи шу лақаб эгасининг ҳар қандай курашда ғолиб, ғалабага эришишини истаб айтилгандир:

Шундай килиб, Эргаш Жуманбулбул достонларида қўлланган қатор лақаблар асар қаҳрамонларини ўёки бу томондан тавсифлаш, уларга хос хусусиятларни ифодалаш учун мухим услубий восита бўлиб хизмат қилган. Айни замонда лақаблар семантикасида ифодаланган қўшимча маъно бўёғи китобхонда эстетик завқ уйғотади.

Фойдаланилган адабиётлар:

- Худойназаров И. Антропонимларнинг тил луғатимизда ўрни. Номзодлик диссертацияси. Т.:1998.
- Қиличев Э. Бадиий тасвирнинг лексик воситалари. Т.:Фан,1982
- Ишаев А. Халқ достонлари тилига оид этюдлар. Ўзбек халқ оғзаки ижоди бўйича тадқиқотлар. Т.:1978

MATN TIPLARI VA PARSELLYATSIYA HODISASI

*Shamsiyeva Zulfiya Baxronovna,
Navoiy viloyati, Navoiy shahar
Alisher Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyotiga
qarashli IDUM ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
Tel: +99891 331 45 47*

Annotatsiya: Ushbu maqolada matn tiplari va parsellyatsiya hodisasi haqida ilmiy qarashlar bayon etilgan. Ilmiy faktlar asosida ilmiy fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Muloqot, matn, tip, foyda, til, tilshunoslik, fikr, nasihat, hayot, harakat, tur, vosita.

Muloqot paytida, gapi rayotganda yoki yozayotganda har doim yangidan matn yaratmaymiz. Ehtiyojimizga ko'ra turli matn tiplaridan foydalanamiz. Ba'zan boshimizdan o'tgan yoki o'zimiz guvoh bo'lган voqealarni kimgadir aytib beramiz. Tinglovchiga notanish bo'lган biror kishi yoki joyni batafsil tasvirlab berishga harakat qilamiz. Ba'zan fikrimizni turli dalillar yordamida isbotlashga, izohlashga ehtiyoj sezamiz. Yoxud kimgadir pand-nasihat qilamiz. Uni turli hayotiy voqealar vositasida tarbiyalash yoki aytilganlardan xulosa chiqarishini istaymiz. Muloqot maqsadimiz ba'zan qandaydir informatsiyani tinglovchiga yetkazishga qaratilgan bo'ladi. Shu bilan birga biror ishni qanday bajarish kerakligi haqida tavsiyalar beramiz yoki biror ishni qilmaslik haqida buyruq beramiz. Maqsadimizga erishish uchun turli ko'sratma, ta'qiq va xitob jumlalaridan foydalanamiz. Insonlar o'rtasidagi muloqot maqsadi va mazmuni shular bilangina chegaralanib qolmaydi. Inson hissiyotlarini, tuyg'ularini, hayajonlarini, azob va yg'ularini ifodlash, shu orqali tinglovchi yoki kitobxonni ta'sirlantirishni istaydi. Ana shunday hollarda ba'zan mubolag'a ba'zan o'xshatish – qiyoslash kabi tasviriy vositalardan foydalanamiz.[1]

Ma'lumki, matn - axborot almashish birligi va u asosan shu vazifani bajarish uchun xizmat qiladi. Shunday ekan, uning mazmuni ham muloqot va axborot almashinuv kabi vazifalarning uyg'unligini taqozo etadi.

Odatda, matn kommunikativ-axborot tuzilishining ikki bosqichli hodisasi sifatida qaraladi. Bulardan birinchisi, matnning tema-rema qurilishi bo'lsa, ikkinchisi uning mazmuniy (mavzuviy) markazi yoki asosidir. Matn mazmunining dinamik (harakatdagi) va statik (turg'un holatdagi) qobiqlarini tashkil qiladi deb hisoblanib kelinayotgan bu ikki xususiyatni alohida, ayri holda o'rganish odat tusiga kirib qolgan.

Shundan kelib chiqib matnni, xususan, badiiy matnni quyidagi tiplarga bo'lib chiqish mumkin: 1.**Hikoya mazmunli matn** 2.**Tasviriyl matn** 3.**Izoh mazmunli matn** 4.**Didaktik matn** 5.**Xabar mazmunli matn** 6.**Buyruq mazmunli matn** 7.**Hissiy ifoda mazmunli matn.**[2]

Parsellyatsiya kommunikativ, ekspressiv sintaksisda, xususan, badiiy matnda benihoya muhim ahamiyatga ega bo'lган sintaktik-kommunikativ hodisa bo'lib, uning mohiyati yaxlit butunlik bo'lган gapni mantiqiy ta'kid va ekspressiyani kuchaytirish maqsadida ikki (yoki undan ortiq) kommunikativ birlikka ajratib gapdan tashqariga chiqarishdan iborat. Bu hodisa sodda, qo'shma gaplarda, murakkab sintaktik butunliklarda namoyon bo'ladi. "Parsellyatsiya" terminining lingvistik adabiyotlarda qo'llanila boshlaganiga ham yarim asrdan oshdi. Mazkur hodisaning sintaktik tabiatni, shakliy-mazmuniy ko'rinishi va xossalari rus tilshunoslari tomonidan bir qator fundamental tadqiqot, maqola, o'quv hamda metodik qo'llanmalarda turli darajada tadqiq etilgan, yoritilgan.[3] "Parsellyatsiya" termini lingvistik lug'atlarda shunday izohlanadi: "Parsellyatsiya gapning shunday bo'linishiki, unda ifodaning mazmuni bitta emas, balki ikki va undan ortiq intonatsionma'noviy nutqiy birliklarda anglashiladi. Bunday birliklar biri ikkinchisidan so'ng ketma-ket keladi". Shunga ko'ra, ularni asos va partsellyat sifatida ikki qismga ajratib tekshirish maqsadga muvofiqdir.

Parsellyatsiya hodisasini turli tillar materiallari asosida tadqiq etgan tilshunoslar bu hodisaniнg til universaliyasiga oid ekanini ta'kidlar ekan, matn, uning bo'laklanish va tashkillanish usullarini o'rganishning kuchayib borishi bilan parsellyatsiya muammosi sintaksis tadqiqidagi eng dolzarb masalalardan biriga aylanganligiga e'tiborni qaratadilar.[4] Ular ayni paytda "parsellyatsiya" termini fransuzcha "bo'laklamoq, qismlarga ajratmoq, maydalamoq" ma'nosidagi **parceller** so'zidan olinganligi va matnni bo'laklash usulini ifodalash uchun qo'llanishiga urg'u berib, parsellyatsiyaning ekspressiv sintaksisga oid ekanligini ta'kidlaydilar. Bu o'rinda shuni ham qayd

etish joizki, lug'atlarda "parsellyatsiya" so'zining fransuz tilida "dehqon o'z xo'jaligini yuritishi uchun erni kichik qismlarga (partsellalarga) bo'lish" tarzidagi ma'nosi mavjudligi aytildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hakimova M., *O'zbek tilida vaqt ma'noli lug'aviy birliklar va ularning matn shakllantirish imkoniyatlari*. –Farg'ona, 2004.
2. O'rınboyev B., Qo'ng'urov R., Lapasov J., *Badiiy tekstning lingvistik tahlili*.-Toshkent: «O'qituvchi», 1990. –219 b.
3. Yo'ldoshev M., *Badiiy matn lingvopoetikasi*.-Toshkent: Fan, 2008.- 160 b.
4. Abdupattoyev M.T., *O'zbek matnida supersintaktik butunliklar*. –Toshkent, 1998.

O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA PRETSEDETNT BIRLIKLER

*Teshaboyeva Nigora Djalaldinovna,
Andijon viloyati, Asaka tumani 55-umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi Tel: +998 93 785-19-79*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilshunosligidagi birlik – pretsedent nomlar tadqiq etiladi. Ma'lumotlar ilmiy qarashlar bilan to'ldiriladi.

Kalit so'zlar: Pretsedent nomlar, o'zbek, lingvomadaniyat, lingvodidaktika, vazifa, faol, diaxroniya, sinxroniya.

Pretsedent nomlarni tadqiq etish o'zbek lingvomadaniyatiga xos jihatlarni yoritib berishda ham muhim o'rinni tutadi. Fikrimizcha, quyidagilarni aniqlash bu boradagi muhim vazifalardan hisoblanadi:

1. Pretsedent nomlarning qaysi lingvomadaniyatga mansubligi, uning sinxron holati masalasi. Ma'lumki, pretsedent nomlar milliy va universal turlarga bo'linadi. Hozirgi vaqtida Ayyub, Afrosiyob, Alpomish, Bog'i Eram, Boychibor, jomi Jam, Iskandar, Ka'ba, Kumush, Otabek, Layli, Majnun, Farhod, Shirin, Tohir, Zuhra, Odam Ato, Momo Havo, Masih, To'maris, Shiroq, Amir Temur, Hotam, Humo, Usmon, Cho'lpon kabi o'zbek va Sharq lingvomadaniyatiga; Gamlet, Gerakl, Ikar, Kolumb, Otello, Yago, Buratino kabi G'arb lingvomadaniyatiga oid nomlar faol qo'llanmoqda. Xususan, Mustaqillik davrida ma'naviy qadriyatlarimizni tiklash yo'lidagi sa'y-harakatlar natijasi o'laroq o'zbek tilida To'maris, Shiroq, Muqanna, Amir Temur, Jaloliddin (Jaloliddin Manguberdi), Boychibor, Humo, Cho'lpon, Usmon (Usmon Nosir) kabi pretcedent nomlarning qo'llanish darajasi ortdi. Bu, avvalo, o'zbek xalqining milliy o'zligini, istiqlolning ijtimoiy ahamiyatini anglab etish kabi ijtimoiy-psixologik omillar bilan izohlanadi. Hozirgi globallashuv davrida ommaviy axborot vositalari orqali sport, san'at, siyosat, madaniyatga oid bir qancha nomlar o'zbeklar orasida ham mashhur bo'ldiki, ularning nolisoniy omillari, xususan, o'zbek lingvomadaniyatida tutgan o'rni alohida yondashuvni taqozo etadi. [1]

2. Pretcedent nomlarning allyuziv nom vazifasida qo'llanishi. Pretcedent nomlarning funksional turlaridan biri bo'lgan allyuziv nomlarga nomlarga badiiyatida uslubiy figura sifatida qaralsa, lingvokulturologiyada ular ikki madaniy – semiotik maydonni o'zaro tutashtiruvchi vosita sifatida e'tirof etiladi. Bunda quyidagi ikki jihat e'tiborga olimmog'i lozim: a) allyuziv nomlarning adabiy faktga ishora qilishi va b) ularning turli ijtimoiy-tarixiy faktga ishora qilishi. Fikrimizni dalillash maqsadida quyidagini keltiramiz:

*Nizomiy bolidan halvo pishurmish,
Navoiy zabit etib turkiy jahonni.*

(A.Oripov. "Ozarbayjon")

matnda *Nizomiy*, *Navoiy* nomlari vositasida Navoiyning turkiy tilda "Xamsa" yaratish tarixiy faktiga ishora qilingan.

Pretcedent matn nazariyasi yuzaga kelgach, tilshunoslikda vertikal matn pretcedentlik xususiyatiga ega bo'lishi lozimligi haqidagi fikrlar ilgari surildi. Darhaqiqat, allyuziv nom ostida yashiringan matn pretcedent, ya'ni xalqning lisoniy xotirasida saqlanuvchi, mashhur matndan iborat bo'lmas ekan, asarda qo'llangan allyuziya kutilgan natijani bera olmaydi. Bunda allyuziv faktning mashhurligi muhim ahamiyatga ega. Masalan:

*O'tgan kuning – o'tgan kundir;
O'z boshingga etgan kun.
Qodiriyni bergen zamin,
Qodiriyni sotgan kun.*

(M.Yusuf. "Vatanim")

Ushbu matnda *o'tgan kuning* birikmasi orqali ham qatag'on davriga, ham "O'tkan kunlar" romaniga, *Qodiriyl* pretcedent nomi orqali esa uning fojiali o'limi haqidagi faktga ishora qilingan. Qodiriyl va uning romani haqidagi ma'lumotlarning mashhurligi she'riy matn mazmunining tushunilishida katta rol o'ynaydi.

3. Pretcedent nomlarning etalon vazifasida kelishi. Pretcedent nomlar ma'lum sifatlarning namunaviy yig'indisiga ishora qilish xususiyatiga ega bo'lganligi sababli muayyan lingvomadaniyatda biror tushunchaning ramzi sifatida qo'llanadi. Aytish joizki, turli matnlarda

Hotam, Luqmoni Hakim, Rustam, Majnun, Layli, Ka'ba, Bog'i Eram, jomi Jam kabi an'anaviy ramziy nomlarni qo'llash bilan birga Kumush, Jaloliddin, Kolumb, Otello, To'maris, Barchin kabi nomlarni ham muayyan tushunchaning ramzi sifatida qabul qilish o'zbek lingvomadaniyatiga xos xususiyatlardan biriga aylandi. Jumladan, bugungi kunda – *Kumush* iboli, andishali o'zbek ayoli, *Jaloliddin* – jasur vatanparvar, *Kolumb* – kashfiyotchi, *Otello* – o'ta rashkchi, *To'maris* va *Barchin* nomlari esa mard, oriyati baland ayol ramzi sifatida qo'llanmoqda. Bunday qo'llanish mazkur pretsedent nomlarning o'zbek lingvomadaniyatidan etalon sifatida o'rinn olishiga yo'l ochadi. [2]

Pretsedent birliklar orasida pretsedent matnlar muhim o'rinni egallaydi. Y.N.Karaulov pretsedent matnlarga shunday ta'rif beradi: "Birdan ortiq shaxsga tegishli bo'lgan, ularning bilish va hissiy munosabatlarida u yoki bu shaxs uchun ahamiyatli bo'lgan, ya'ni mazkur shaxs bilan aloqador odamlarga juda yaxshi tanish bo'lgan va, nihoyat, til egalari diskursida qayta-qayta murojaat qilinadigan matnlar" pretsedent matnlardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Юлдашев М.М. Бадиий матннинг лингвопоетик тадқиқи: Филол. фан. д-ри ... дис. – Тошкент: ЎзР ФА ТАИ, 2009. – Б. 49-70.
2. Ўзбек тилшунослигининг долзарб муаммолари. ЎУМ, ЎзМУ 2011. Ўзбек филологијаси факултети кутубхонаси.

MORFOLOGIYANING ICHKI TUZILISHI MA'NO VA SHAKL TUSHUNCHASI

*Tursunova Lobar Abduxalimovna
Toshkent viloyati Yangiyo'l tumani
18-sonli umumi o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Tel.: +998917882008*

Annotatsiya: Maqlada morfologiya til tuzilishining asosiy elementi yoki so'zlarning shakli va ma'nosi o'rtasidagi muntazam qonuniyatlardan kelib chiqadimi yoki yo'qmi? Morfologiyaning ichki tuzilishi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: paradigma, posterior burchak, oksipitotemporal korteks, orfografik, semantik, "kvass-muntazam", fonologiya, modulyatsiya

Morfologiya bu so'zlarning ichki tuzilishi bilan bog'liq tilning jihatni bo'lib, tillar ular morfologik tuzilishiga ishonadigan darajada o'zgaradi. Shunday qilib, morfologiya til tuzilishining asosiy elementi yoki so'zlarning shakli va ma'nosi o'rtasidagi muntazam qonuniyatlardan kelib chiqadimi yoki yo'qmi aniq emas. Bu yerda biz vizual niqobli boshlang'ich paradigma va funktional MRI yordamida neyron tizimlari darajasida morfologik tuzilishning dalillarini keltiramiz. Shakl va ma'no munosabatlari umumi shakl (masalan: silindr - makkajo'xori) umumi ma'nolar (masalan, fikr - tushuncha) va umumi morfemalar bilan bog'liq bo'lgan shakli ma'nosi bilan bir-biriga zid bo'lgan morfemalardir. Bir-biriga bog'liq bo'lмаган juftliklar morfologik jihatdan bog'liq bo'lgan narsalar posterior burchak girusidagi oksidlanish darajasiga bog'liq signalni ikki tomonlama, chap oksipitotemporal korteksda va chap o'rta temporal girusda kamaytirdi. Orqa burchak girus yilda bir asab primer ta'siri ehtimol, tushgan ehtiyyot talablarini aks ettiruvchi o'rning lingvistik nizomiga muvofiq, har uch primer sharoitlari uchun kuzatildi. Bundan farqli o'laroq, chap oksipitotemporal korteksda va chap o'rta temporal girusda pasayish mos ravishda orfografik va semantik bir-biriga mos keladigan asosiy ta'sirlarga to'g'ri keldi. Morfologik tuzilishga sezgir bo'lgan neyron mintaqalari deyarli to'liq orfografik va semantik bog'liqlik sezgir hududlar bilan birlashtirilganligi sababli, bizning natijalar shuni ko'rsatadiki, morfologiya shakl va ma'noring yaqinlashishi natijasida yuzaga keladi.

So'z murakkab belgilari ular nafaqat bir yoki bir nechta ma'noga ega (semantika), balki ular bir nechta shakllarga ega, shu jumladan bog'liq tovush namunasi (fonologiya) va savodli odamlarda vizual shakl (orfografiya). Ayrim tarkibiy qismlarga ajratilishi mumkin bo'lgan so'zlar morfemalar deb ataladi va ichki tuzilishni ham o'z ichiga oladi. Masalan, fath qiluvchi asos (fath) va affiksdan iborat bo'lib, zabit etuvchi asos (zabit) ikkalasi ham boshqa shaklga ega so'zlar ammo ma'nosi bir xil. Morfologik ma'lumotlarni o'zlashtirish, ifodalash va ulardan foydalanish tilni o'rganishda asosiy masalalardan hisoblanadi.

Morfologik tuzilish boshqa til turlaridan farq qiladi. Masalan, boshlang'ich paradigmalar shuni ko'rsatadiki, umumi morfemalar xatti-harakatlarning javobini osonlashtiradi. Keyingi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki vizual niqobli paradigmalarida tub sonlar va maqsadlar o'rtasida na semantik, na rasmiy (masalan, orfografik yoki fonologik) o'xshashliklar odatda effektlarni hosil qilish uchun yetarli emas. Ushbu tajribalarda, kichkinagina ma'lumot taqdim qilinadi va oldingi qisqa ma'lumot tufayli ongli ravishda qabul qilinmaydi. Bosh holat to'g'risida ongli ravishda xabardorlik yo'qligiga qaramay, asosiy va maqsad morfemani ularshganda (masalan, qoraygan - qorong'i), maqsadga javob berish kechikishi qisqaroq bo'ladi. An'anaviy nazariyalar qayerda qiyinchiliklarga duch kelsa, morfema nima ekanligini aniqlaydi. Klassik nazariyalar aniq qaysi so'zlarni ajratish mumkinligi va qaysi biri mumkin emasligi bilan farq qiladi, ammo barchalari morfologik tuzilish til bilishning o'ziga xos turini anglatadi, deb taxmin qilishadi. Bundan farqli o'laroq, ya-qinda paydo bo'lgan fikr matabida aytishicha, morfologiya tilning asosiy mulki emas, lekin so'zlarning shakli va ma'nosi o'rtasidagi muntazam qonuniyatlardan kelib chiqadi. Yuqorida aytib o'tilganidek, so'zning sirt shakli va uning ma'nosi o'rtasidagi bog'liqlik qisman izchil bo'lib, ko'plab istisnolarni kettirib chiqaradi. Neyronal o'rganishning hisoblash modellari qanday qilib bu "kvass-muntazam" munosabatlarni miya osongina qo'lga kiritishi mumkinligini namoyish etadi. Shunday qilib, bolalar til o'rganayotganda ushbu shakl-ma'naviy munosabatlarni morfologiyanı tashkil etuvchi sifat jihatidan turlicha bo'lgan lingvistik bilimlarga ega bo'lmasdan turib,

ushbu shakl-ma'naviy munosabatlarni tan olishga va ishlatishga o'rganishlari haqida faraz qilish mumkin. An'anaviy nazariyalardan farqli o'laroq, morfema nimani anglatishini aniqlashning hojati yo'q, chunki barcha so'zlar morfologik munosabatlarni yuzaga keltiradigan mexanizmlar orqali ishlanadi. Bunga qo'shimcha ravishda, nazariyaning ushbu turi "morfologik" boshlang'ich ta'siri uchun printsipial izohni taklif qiladi, unda xulq-atvor ta'sirining kattaligi rasmiy va semantik bog'liqlik kuchi bilan modulyatsiyalangan. Bu yerda biz vizual niqobli boshlang'ich paradigma va funktsional MRI yordamida nerv tizimlari darajasida morfologik tuzilishning dalillarini qidirdik. Birgalikda shakl, umumiylar ma'nolar va umumiylar bilan bog'liq bo'lgan oksidlanish darajasiga bog'liq signaling pasayishini aniqlash uchun shakl va ma'no aloqalari muntazam ravishda boshqarildi. Agar morfologiya lingvistik ma'lumotning alohida shakli bo'lsa, unda uning so'zlarni aniqlashga qo'shgan hissasi va shakli va ma'nosining ta'siridan tashqari guvohliklarini ko'rshimiz mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Murrell, GA va Morton, J. (1974) J. Exp. Psixol. 102 , 963 -968. CrossRefGoogle Scholar
2. Aronoff, M. (1976) Generativ grammatikada so'zlarni shakllantirish (MIT Press, Kembrij, MA).
3. Abduhamid Nurmonov. "O'zbek tilshunosligi tarixi". Toshkent, "O'zbekiston", 2002, 34-bet
4. Баскаков Н.А. Введение в изучение тюркских языков. "Высшая школа". Москва – 1969, 350-354

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING IMLOVIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH USULLARI

*Yarashova Nilufar
Navoiy viloyati, Qiziltepa tumani
41-umumi o'rta ta'lif maktabi
Ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ona tilini muvaffaqiyatli o'qitishning muhim sharti ta'lifni o'quvchilarning hayotiy tajribasi bilan, ularning bevosita ko'rganlari, kitoblardan o'qib bilganlari bilan bog'lash hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Imloviy malaka, fonetika, to'g'ri yozuv, sintaktika.

O'zbekiston Republikasi davlat mustaqilligiga erishgandan keyin iqtisodiy hamda ijtimoiy rivojlanishning o'ziga xos yo'liga ega bo'ldi. Mustaqillik omili ta'lif sohasini ham tubdan yangilash zaruratinini vujudga keltiradi. O'zbekiston Republikasining Ta'lif to'g'risidagi qonuni hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturi talablari asosida ta'lifning maqsadi, vazifalari, mazmuni, shakli, vositalari hamda prinsiplari tanlanishi 1-darajali ehtiyojga aylandi.

Ta'lif to'g'risidagi qonunning Davlat talim standarti to'g'risidagi 7- moddasida belgilab berilganidek, Davlat talim standartlari umumiy o'rta, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lif mazmuniga hamda sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydi. Davlat talim standartlarini bajarish O'zbekiston Republikasining barcha ta'lif muassasalari uchun majburiydir.

O'qituvchi imloviy malakaning psixologik tabiatidan kelib chiqib, kichik yoshdagি o'quvchilarda imloga oid malakani shakllantirish ustida ishslash metodikasini belgilaydi.

Imloviy malaka maxsus nutq malakasidir. To'g'ri yozuv - maxsus nutq faoliyati yozuv ham murakkab harakat bo'lib, uning asosida nutq yotadi. Imloviy malaka nutq faoliyatining komponenti sifatida gapni sintaktik jihatdan to'g'ri tuzish, so'zni uslubiy aniq qo'llashni ham o'z ichiga oladi.

Imloviy malaka murakkab malaka bo'lib, uzoq davom etadigan mashqlar jarayonida yaratiladi va so'zni fonetik tomondan tahlil qilish, uning morfemik tarkibini aniqlash ko'nikmasi kabilarga asoslanadi. Psixologiya malakani avtomatik harakat, ya'ni mashqlar natijasida asta-sekin avtomatlashgan ongli harakat deb belgilaydi. Avtomatlashish o'r ganilgan imlo qoidasining oson yoki qiyinligiga bog'liq. Imloviy malaka o'z tabiat bilan avtomatik hisoblanmaydi. Malaka asosiga qo'yilgan ko'nikma mustahkamlanadi, takomillashadi, yaxshilanadi (harakat tezlashadi, aniq va to'g'ri bo'la boshlaydi, ishonarli va tejamli bajariladi); shuning bilan birga, faoliyatning tuzilmasi qayta quriladi: mayda birlik bilan ishslash kengroq, butun, qo'shilgan birliklar bilan ishslashga o'tadi (masalan, so'zni harflab ko'chirish, bo'g'inlab ko'chirish bilan, keyin so'zni yaxlit ko'chirish bilan, so'ngra u gapni ko'chirish bilan almashadi). Bir imlo malakasi avtomatlashadi, imloga oid boshqa hodisa o'r ganiladi va asta-sekin so'zni to'g'ri yozish malakasi hosil bo'ladi.

Umuman olganda, yozuv murakkab harakat sifatida ongli jarayonligicha qoladi. To'g'ri yozuv malakasining shakllanishi uchun o'quvchidan fikrlash faoliyati talab etiladi. Biror to'g'ri yozuv hodisasini o'zlashtirish uchun o'quv va yodda saqlashgina emas, balki analiz va sintez ham tatbiq etiladi. Bunda grammatik va imloviy hodisalarining o'xhash va farqli tomonlarini aniqlash uchiin taqqoslash usulidan foydalanish hamda so'z va so'z shakllarini ma'lum grammatik yoki grafik guruhlarga ajratish, muayyan tizimga solish, tushuntirish va isbotlash mashqlaridan foydalanish muhim o'r in tutadi.

O'quvchilarda to'g'ri yozuv malakasini shakllantirish grammatik nazariyani va imlo qoidasini o'zlasbtirishga asoslanadi. Imlo qoidalari bir so'znigina ernes, balki umumiylig mavjud bo'lgan butun so'zlar guruhining yozilishini tartibga soladi. Bu xususiyati bilan u qoida xat yozuvchini har bir so'zni yodda saqlash, xotirlashdan qutqaradi va qoidaga amal qilib, belgilangan me'yorga muvofig butun so'zlar guruhini yozish imkonini yaratadi. Imlo qoidasi grammatik umumiylig asosida biriashgan so'zlarning yozilishini bir xillashtiradi. Bu yozma ravishdagi aloqani yengillashtiradi va imlo qoidalaring ijtimoiy ahamiyatini ta'kidlaydi.

Imlo qoidalaring grammatik, fonetik, so'z yasalishiga oid materiallarni ma'lum darajada bilmasdan turib o'zlashtirish mumkin emas. Grammatik nazariya imlo qoidalari uchun poydevor hisoblanadi. Shuning uchun boshlang'ich sinflarda imlo qoidasi shu qoidaga asos bo'ladigan

grammatik nazariyaga bog'liq holda o'rganiladi. Masalan, shakl yasovchi qo'shimchalarining yozilishi haqidagi qoidalar „Ot”, „Sifat”, „Son”, „Kishilik olmoshlari”, „Fe'l” mavzulari ichiga kiritilgan. Materialning bunday joylashtirilishi grammatika bilan orfografiyanı bir-biriga bog'liq holda o'rganishni ta'minlaydi.

Imlo qoidalari ustida ishslash — murakkab jarayon, qoidaning mohiyatini ochish, o'quvchilarining qoida ifodasini o'rganib olishlari, qoidani yozuv tajribasiga tatbiq etilishining asosiy komponentlari hisoblanadi.

Qoidani bilib olish o'quvchilarda u haqdagi aniq tasavvurning mavjudligiga bog'liq. Qoida asosida hosil bo'lgan aniq tasavvur so'zlarda ifodalanadi. Shuning uchun o'quvchilardan qoidani quruq yodlab berish talab etilmasligi, balki so'zni to'g'ri yozishdagi xususiyatlar aniq material misolida qayta tushuntirilishi lozim.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Roziqov O. va b. Ona tili didaktikasi.-T.: Yangi asr avlod, 2005.
2. Qosimova K. Va b. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik (A. Madvaliyev tahriri ostida). – Toshkent: O'zb. mil. ens., 2006-2008.

YOZUV VA UNING TARIXI

*Zulfiya Yarboyeva Allayorovna,
Xorazm viloyati, Yangiariq tumani 24-umumiy o'rta ta'lim maktabi
ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi Tel: +998 97 453 99 60*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yozuv va yozuvning tarixi, etimologiyasi haqida fikr yuritiladi. Ilmiy tadqiqi etishga harakat qilinadi. Ma'lumotlar ilmiy asoslarga asoslanib keltirlib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Yozuv, til, tilshunoslik, adabiyot, badiiy adabiyot, inson, tadqiqot, hind, millat, etimologiya.

Yozuv - muayyan bir tilda qabul etilgan va kishilar o'rtasidagi muloqatga xizmat qiladigan yozma belgilar yoki tasvirlar tizimidir. Ma'lumki, insoniyat dahosi erishgan eng buyuk va muhim yutuqlardan biri yozuvning kashi etilishidir. Yozuv kishilik jamiyatni madaniy taraqqiyotining tom ma'nodagi ibtidosi, bashariyatning uzoq va murakkab tadrijiy takomili jarayonidagi omillarning eng asosiyalaridan biridir.

Ma'lumotlarga ko'ra, yozuv tildan ancha keyin paydo bo'lган, ya'ni tovush tili taxminan 400-500 ming yillar ilgari yuzaga kelgan bo'lsa, yozuvning paydo bo'lганiga 4-5 ming yillar bo'lган. Og'zaki nutqning zamon va makon nuqtayi nazaridan cheklanganligi va uni bartaraf etish zaruriyati yozuvning paydo bo'lishiga olib keldi.[1]

Aytish lozimki, yozuv og'zaki tilga nisbatan ikkilamchi, qo'shimcha aloqa vositasini bo'lsada, mazkur ehtiyojlarini qondiruvchi vosita siiatida unga qaraganda juda ko'p afzalliklarga ega. Xususan, tilning eng muhim, asosiy vazifasi kommunikatsiya - kishilar o'rtasidagi aloqani ta'minlashdir.

Kishilar o'rtasidagi bevosa - «yuzma-yuz» aloqagina og'zaki til vositasida ta'minlanishi mumkin, lekin bu aloqa bavosita bo'lsa-chi, kishilar turli masofalarda bo'lsalar-chi? Demak, tilning kommunikativ vazifasi yozuvsiz amalga oshishi mumkin emas. Har qanday tilning asosiy vazifalaridan bin bo'lган estetik va gnoseologik (dunyon bilish) vazifalarini ham yozuv sifatini qilib qo'shib, yozuvning qo'shishini ham bevosita yozuv orqali bajariladi. Kishilik jamiyatni yaratgan bilim va tajribalar, kashfiyotlar, so'z san'ati durdonalari kabi qimmatli axborotlarning barcha-barchasi avlodlardan avlodlarga yozuv orqali yetib boradi. Boy va ulkan o'tmish madaniyatimiz, tariximiz haqidagi bugungi tasavvurlarimizning mavjudligi, tirikligi faqat yozuv tufaylidir.[2]

Til kishilik jamiyatini bilan qanchalik bog'liq bo'lsa, yozuv ham shunchalik bog'liqdir. Yozuv kishilik jamiyatining zaruriy ehtiyoji asosida paydo bo'lib, rivojlangan. Bugungi shaklini olgunga qadar uzoq va murakkab tadrijiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. Inson aqli yozuvday mukammal aloqa vositasini kashi qilgunga qadar uzoq izlangan. Eng qadimgi davrlarda dunyo xalqlarining deyarli barchasida keng tarqalgan «eslatuvchi» belgilar ana shu izlanishlarning ilk ko'rinishlari edi. Masalan, muayyan miqdomi ifodalash uchun tuxli toshlar, chig'anoqlardan foydalanilgan. Tayoqtar, daraxtlarga har xil iplar bog'lash, tugunlar tugib qo'yish kabi vositalar bilan ma'lum bir axborotlarni yoddha saqlash yoki muayyan masofaga yuborishga harakat qilingan. Yoki biron xabarni uzoq masofaga yuborish uchun gulxan, tutun. Baraban ovozi kabilardan foydalanilgan. Yoki hali sivilizatsiyaga erishmagan xalqlarning nazarida yozuv (xat, kitob) gapira olish imkoniyatiga ega bo'lган tirik mavjudot, u murakkab sirlarni ochib berishi, kelajakni oldindan aytib berishi mumkin sanalgan. Mashhur amerika grammatologi (yozuv tarixini o'rGANUVCHI olim) I.E.Gelb o'zining «Yozuvni o'rganish tajribasi (Grammatologiya asoslari)» nomli kitobida shunday rivoyatni keltiradi: Bir missioner bir hinduning qo'liga to'rta non va shu nonlarning miqdori ko'rsatilgan xatni berib, ularni bosbqa bir missionerga olib borishni buyuradi. Hindu yo'lda nondan bittasini yeb qo'yadi va, tabiiyki, xat tufayli uning bu aybi fosh bo'ladi. Ma'lum vaqtadan keyin o'sha hindu yana xuddi shunday topshiriq bilan yuboriladi. Endi hindu yo'ida nonning bittasini yer ekan, ehtiyyotkorlik yuzasidan - uning nonni yayayotganligini xat yana «ko'rib qolmasligi» uchun xatni bir toshning ostiga bekitib qo'yadi, chunki hindu bilardiki, oldindi safar uning bitta nonni yeb qo'yanligini missionerga xat «aytib bergen edi».[3]

Yozuv, yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, kishilik jamiyatining ob'ektiv zaruriy ehtiyoji asosida paydo bo'idi, ana shu ehtiyoj negizida rivojiandi va takomillashib bordi. Bugun biz biladigan yozuvlar shaklini olgunga qadar uzoq va murakkab tadrijiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan.

FOYDALANILGAN ADBIYOTLAR

1. Azizov O., Tilshunoslikka kirish. –T.: O'qituvchi, 1996.
2. Irisqulov M., Tilshunoslikka kirish. –T.: O'qituvchi, 1992
3. Mahmudov N. Til va yozuv. –T.: O'zbekiston, 1987

МОДИФИКАЦИИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ КАК ДИСКУССИОННАЯ ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКИ

*Амриддинова Назира Шамсиддиновна
Самаркандинский государственный
институт иностранных языков*

Аннотация: В статье рассматривается проблема трансформаций фразеологического значения в ракурсе различных подходов, имеющие дискуссионный характер. Даны устоявшиеся и инновационные взгляды современных лингвистов по вопросам механизма окказиональных изменений значения фразеологических единиц, с конкретизацией преимуществ использования тех или иных приёмов преобразования фразеосемантики.

Ключевые слова: фразеология, фразеологическая единица, фразеологическое значение, трансформации значения фразеологизмов, приёмы преобразования семантики фразеологизмов.

Значение, как лингвистическая категория, привлекало и до сих пор интересует языковедов, поражая массой своих ракурсов. Скажем, существует буквальное и переносное, конкретное и абстрактное, мотивированное и немотивированное, свободное и связанное, узкое и широкое, фразеологически связанное и синтаксически обусловленное, современное и устаревшее значение. Выделяется значение номинативное, экспрессивно-стилистическое, экспрессивно-эмоциональное, нерасчленённое, обобщённое, прагматическое, конвенциональное, деривационное, грамматическое, лексическое и др.

В нашем исследовании мы опираемся на определение значения, данное О. С. Ахмановой в Словаре лингвистических терминов: значение – это «отображение предмета действительности (явления, отношения, качества, процесса) в сознании, становящееся фактом языка вследствие установления постоянной и неразрывной его связи с определённым звучанием, в котором оно реализуется; это отображение действительности входит в структуру слова (морфемы и т.п.) в качестве его внутренней стороны (содержания), по отношению к которой звучание данной языковой единицы выступает как материальная оболочка, необходимая не только для выражения значения и сообщения его другим, но и для самого его возникновения, формирования, существования и развития» [1: 160-161].

Из всех видов значения наша работа сосредотачивается на фразеологическом значении и связанных с ним особенностях. Причём мы акцентируем внимание на принципах актуализации фразеосемантики.

Под фразеологическим значением вслед за О. С. Ахмановой мы понимаем «значение, приобретаемое словами только в составе данной фразеологической единицы» [1: 164].

Е. В. Оботнина и Е. В. Иванова, исследуя вопросы фразеологической семантики и её полиструктурную сущность, справедливо замечают: “Фразеологическое значение (ФЗ) признается особой семантической категорией, что связано с характером образования, развития и функционирования фразеологических единиц (ФЕ). Оно целостно, производно и неразложимо, поскольку значения компонентов не отражают или отражают лишь частично значение единицы в целом” [2017: 71].

Вопросы, поднимаемые в лингвистике в области изучения фразеологической семантики, рассматривались ранее и продолжают анализироваться сейчас. В данной области были получены существенные результаты.

Выдающийся швейцарский лингвист Шарль Балли впервые ввёл термин фразеология [1961:167], при этом особо обратил внимание на фразеологические единства, которые, по его мнению, утратили самостоятельное значение. Большой вклад в изучение фразеологического значения внесли Е. Д. Поливанов [1968: 376 с.], В. В. Виноградов [1977: 312], А. В. Кунин [1972; 1974; 2005].

Многие современные лингвисты сосредотачивают своё внимание на контекстологическом анализе ФЕ и их окказиональных модификациях. Так, И. М. Басенко, рассматривая контекстуальные изменения ФЕ, сосредотачивает своё внимание на их лингвопрагматических характеристиках [2011: 23].

При рассмотрении вопроса семантической устойчивости Л. М. Миргалимова и Е. Ф.

Арсентьева вскрывают отдельные нарушения в этой области, отмечая, что «любая трансформация предусматривает целенаправленную модификацию фразеологической единицы в стилистических целях, поскольку нововведения привносят полное или частичное изменение значения или освежают значение старых фразеологических единиц» [2017: 46-51].

Современные инновационные процессы ведут к рассмотрению модификаций ФЕ в нетрадиционных видах текстов, скажем в блогах. Так, Л.М Миргалимова и Е. Ф. Арсентьева использовали для анализа правительственные блоги России и США. Ими рассмотрены окказиональные варианты ФЕ, способы модификации и проблемы перевода, возникающие при этом, раскрыты виды изменения семантической устойчивости. В своих исследованиях они опираются на следующее понимание устойчивости, данное Н. Г. Брагиной, которая считает, что «устойчивость - это мотивированная категория языка, а разные типы дискурса - мифологический, литературный, философский, политический и т.д. - составляют ее мотивационный фон... Фразеологизмы же формируют при этом поле коллективной культурно-языковой памяти» [1999: 78].

Л. М Миргалимова и Е. Ф. Арсентьева сосредотачивают свой анализ на изменениях устойчивости в семантике ФЕ, базирующиеся на буквализации и переосмыслении значения фразеологизма и составляющих их слов. Они подчёркивают, что «переосмысление значения осуществляется при одновременном сохранении метафоричности высказывания. Буквализация значения осуществляется за счет высвобождения прямого значения фразеологической единицы. Переосмысление (изменение) значения имеет место при употреблении фразеологической единицы в нехарактерном для него контексте». В своём исследовании языковеды приводят удачные примеры, подтверждающие вышеизложенное. Ср.: Zeros & Ones (a group of budding computer scientists), т.е. «Нули и Единицы» (группа многообещающих компьютерных ученых), где происходит переосмысление значения на основе метонимического переноса. В буквальном употреблении это система кодирования, применяемая компьютерщиками, состоящая из нулей и единиц. Во фразеологизме это термин, обозначающий учёных-программистов.

Однако, несмотря на то, что ФЕ это относительно устойчивые образования, здесь, как мы знаем, происходят различного рода трансформации. При этом могут наблюдаться нарушения такого рода, связанные с понятием устойчивости:

- 1) нарушение устойчивости структуры ФЕ;
- 2) контекста, в котором ФЕ употреблена;
- 3) морфологической стороны ФЕ;
- 4) семантики ФЕ;
- 5) нарушения комплексного характера, включающие различные комбинации изменения устойчивости фразеологизма.

Исследование окказиональных образований ФЕ – это проблема, которая неразрывно связана с актуализацией значения фразеологизмов. Так, если Н. Е. Булаева и М. М. Даудырова [2018: 482–489] считают, что в субстантивных ФЕ изменению подвержена сама структура языковой единицы, но окказиональные изменения со стороны одновременно и семантики, и структуры проявляются в ФЕ глагольного и адвербиального типа. Подобного рода преобразования способствуют изменению значения ФЕ, либо усиливая его, либо уточняя, либо полностью изменяя его. При этом зачастую с точки зрения функционально-стилистического ракурса они усиливают эмоциональную и экспрессивную направленность, как самого контекста, так и отдельной ФЕ. В ходе анализа ими выявлены 3 типа окказиональных изменений: а) модификации в содержании фразеологизма с сохранением структуры, б) незначительные преобразования в значении фразеологизма и нарушение в структурном плане, в) полное изменение в структурно-семантическом отношении.

В первом случае мы имеем дело с явлением буквализации семантики составляющих фразеологизм компонентов. В таком случае наблюдается нарушение в стилистическом ракурсе. А в результате фразеологизм употребляется в несвойственном ему значении. Во втором типе используются различного вида замены: эллипсис, инверсия, вклинивание. В третьем используются аллюзия, фразеологическая контаминация, усложнённое вклинивание.

Однако И. Ю. Третьякова предлагает иную классификацию модификаций фразеологизмов в области семантики и структуры. Она рассматривает следующие виды преоб-

разований: окказиональные варианты узуальных ФЕ и окказиональные ФЕ. Первые не расходятся с инвариантом ФЕ, вторые же имеют значительные различия с инвариантом, как в области семантики, так и в структуре или же только в одной из них [2010: 202-206; 2011: 50].

Сопоставительное исследование фразеосемантики до сих пор актуально в настоящее время. Языковеды стремятся найти, с одной стороны, общее во фразеосемантике языка вообще, а, с другой стороны, то индивидуальное, которое присуще конкретному языку. Эта тенденция связана с определением ступеней развития мышления разных наций, их культур, традиций, миропонимания, отражения концептуальной картины мира.

Плодотворно работающая в данной области латышский лингвист А. Начисчионе [2001] считает основными следующие виды модификаций фразеосемантики в контексте: игру слов в ФЕ, аллюзию, расширенную метафору, разорванное использование фразеологизма.

Наиболее распространённым способом образования ФЕ является расширенная метафора, которая содержит в себе раскрытие образной основы фразеологизма через целую цепочку, составляющих образ ассоциаций. Причём расширенная метафора строится как в пределах абзаца, сложного синтаксического целого, главы, нескольких глав или всего текста в целом.

Также востребованным является приём аллюзии, используемый во фразеологии. Аллюзия (от фр. *allusion* – намек, восходящее к лат. *alludere* - подшучивать, намекать) базируется на принципе скрытой, но известной для коммуникантов информации, проявляющейся в намёке. Это может быть известный факт из истории или афоризм. Скажем, фразеологизм *the slaughter (massacre) of the innocents* (ср. рус. избиение младенцев, т.е. строгие меры в отношении кого-то) представляет аллюзию и взят из Библии [этим. библ. Matthew II, 16]. Этимология данной ФЕ ас жестокой массовой расправой по приказу царя Ирода над беззащитными младенцами мужского пола с целью избавления от Иисуса [<https://slovar-vocab.com/>]. Аллюзия во фразеологии – это когезивное средство, так как фразеологизм в целом или даже один из его компонентов способен вызвать соответствующие ассоциации, как эксплицитные носители образа, положенного в основу ФЕ. Аллюзия представляет собой более сложный приём в механизме трансформаций фразеологизма, и использование данного приёма предполагает необходимость определённых языковых знаний и языковое чутьё.

В своей монографии А. Начисчионе привлекает фразеологическое насыщение контекста и повтор, считая их неосновными приёмами трансформации [2001: 283]. В ранних исследованиях она анализирует особенности использования приёмов разрыва и вклинивания, разграничивая их как отдельные приёмы контекстуальной реализации ФЕ [A. Naciscione 1982: 86-91].

Трансформации в значении ФЕ создают почву для более объективного способа передачи вложенной в контекст информации и реализуют имманентные основы языковой системы, отличаясь непредсказуемостью, с одной стороны, и точностью вложенной мысли, с другой. Этот приём также является фразеологической игрой слов. Многие лингвисты не считают его речевым новаторством.

Продуктивен в своём использовании и приём разрыва фразеологизма, при котором целостность ФЕ нарушается, разрываясь лексемой, свободным словосочетанием, устойчивым словесным комплексом. Налицо парадоксальный приём, когда начальная конструкция при разрыве ФЕ либо способствует быстрейшему объективному восприятию коммуникантами информации (в силу уменьшенного объёма фразеологизма), либо, наоборот, ухудшает понимание фразеосемантики.

Однако данный приём в корне отличается от другого механизма, используемого при трансформациях значения ФЕ в контексте. Это так называемый приём вклинивания, когда в структуру фразеологизма вводят лексемы, переменные сочетания слов либо устойчивые словесные комплексы, которые вливаются в основной состав ФЕ. Такой приём помогает точнее передать семантику фразеологизма.

Проблема модификационных изменений ФЕ неоднозначно рассматривается в лингвистической науке. Так, А. С. Начисчионе считает их нормой, российский лингвист В.И. Зуева относит их к стилистическим средствам разрушения устойчивых словосочетаний, рассматривая их в произведениях английских и американских писателей, Л. И. Ильинская

и З. А. Камбарова определяют их как разложения фразеологических единиц, т. е. как стилистический прием, С. Г. Тер-Минасова и А. А. Изотова относят их к деформациям ФЕ [Т. Н. Федуленкова, Р. А. Воронин 2012: 126-130].

Итак, как мы видим, выделенные типы трансформационных приёмов можно классифицировать следующим образом:

1). Трансформации, влекущие за собой изменение значения фразеологизма, без структурных изменений: каламбур и нарушение дистрибуции со стороны стиля;

2). Модификации структуры, сопровождаемые изменениями семантики ФЕ: вклинивание, эллипсис, замена компонента (компонентов); разрыв, адъюнкция;

3) Усложнённая модификация: фразеологическое насыщение контекста, повтор, аллюзия, расширенная метафора.

Проблема семантической деривации изучается не только в синхронном плане, но и в диахроническом аспекте. С изменением ценностей жизни, благодаря многим экстралингвистическим факторам, изменениям концептуальной картины мира лингвисты осуществляют свои исследования фразеологической семантики через призму деградации, т.е. изменения семантики ФЕ с усилением отрицательного в эмоциональной оценке, или, наоборот, с нарастанием положительной эмоциональной оценки, т.е. процесса элевации.

Скажем, поэтапное развитие полисемантичности ФЕ, шире - исследование становления фразеологической системы, разумеется, рельефно наблюдается в процессе диахронического подхода. Тем самым, наглядно и достоверно вырисовывается картина взаимосвязи языка и культуры, отражаются общественные и национальные ценности, вскрывается процесс становления нации, ментальность и мировоззрение народа.

В то же время, синхронический подход способствует возможности детально исследовать механизм окказиональных образований в семантике ФЕ, сосредоточить своё внимание на перспективных направлениях изучения фразеологического значения.

Современные исследования в области семантической деривации направлены на поиск не только механизмов изменения значения, но и на вскрытие причин, повлекших за собой изменение значения ФЕ. Исследование фразесемантики в деривационном ракурсе помогает видеть процессы специализации (когда утрачивается широкое общее значение ФЕ и заменяется специальным суженным), расширения (т.е. увеличение объёма значения ФЕ), однако зачастую экспрессивно-оценочная характеристика сохраняется.

Представляет определенный научный интерес степень, с которой адресат воздействует на семантику и структуру ФЕ, преобразуя их. Тем самым, выделяются окказиональные варианты фразеологизма (не приводящие к расхождению с инвариантами ФЕ) и окказиональные ФЕ (отличающиеся от инварианта ФЕ либо в семантическом ракурсе, либо в структурном, а иногда в обоих ракурсах).

Речевое употребление фразеологизмов выявляет особенности взаимосвязи языкового и речевого начал, применение сложившегося узуса во фразеологической системе к различного рода контекстов, способов и механизмов трансформаций ФЕ в общем и фразесемантике в частности.

Литература:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – Изд. 2-ое. – М.: Сов. энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Балли Шарль. Французская стилистика. – М.: ИИЛ, 1961. – 394 с.
3. Басенко И. М. Концептуальные преобразования фразеологических единиц: лингвопрагматические характеристики: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Краснодар, 2011. – 23 с.
4. Брагина Н. Г. Фрагмент лингвокультурологического лексикона // Фразеология в контексте культуры. - М.: Языки русской культуры, 1999. - 336 с.
5. Булаева Н. Е., Давыдова М. М. Окказиональные преобразования фразеологических единиц // Российский гуманитарный журнал.- СПб: Социально-гуманитарное знание, 2018. – Том 7. – № 6 – С. 482–489.
6. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Избранные труды. Лексикология и лексикография. — М.: Наука, 1977. — 312 с.
7. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка. – М.: МО, 1972. – 288 с.

8. Кунин А. В. Двойная актуализация как понятие фразеологической стилистики // Иностранные языки в школе. – М., 1974. - № 6. – С. 5-12.
9. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Издательский центр "Феникс", 2005. – 471 с.
10. Миргалимова Л. М., Арсентьева Е. Ф. Нарушение семантической устойчивости как один из способов трансформации фразеологических единиц. – Вестник Волжского ун-та им. В.Н. Татищева, № 2, том. 1. – Тольятти, 2017. – С.46-51.
11. Начисчионе А. С. О разграничении вклинивания и разрыва как самостоятельных стилистических приемов при окказиональном использовании фразеологических единиц в речи // Контекстуальная семантика: Сб. Латвийского гос. ун-та им. П. Стучки. – Рига, 1982. – С. 86-91.
12. Оботнина Е. В., Иванова Е. В. Фразеологическая семантика как полиструктура // Вестник Томского гос пед ун-та ТГПУ. – Выпуск 6.(183) – Томск, 2017. – С.71-76.
13. Поливанов Е. Д. Статьи по общему языкознанию. – М.: Глав. Редакция восточной литературы, 1968. – 376 с.
14. Третьякова И. Ю. Фразеологическая образность и особенности ее окказионального преобразования // Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. – Кострома, 2010. - Т. 16. - №3. – С. 202-206.
15. Третьякова И. Ю. Окказиональная фразеология (структурно-семантический и коммуникативно-прагматический аспекты): автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Ярославль, 2011. – 50 с.
16. Федулenkova T. N., Voronin P. A. Окказиональное преобразование фразеологических единиц как лингвистическое явление (о вкладе А. С. Начисчионе в разработку проблемы) // Вестник Северо-Восточного федерального университета имени М. К. Аммосова. – Якутск, 2012. – Том 9. – № 3. – С. 126-130.
17. Naciscione A. Phraseological Units in Discourse: towards Applied Stylistics. – Riga: Latvian Academy of Culture, 2001. – 283 p.

РЕЛИГИОЗНЫЕ ОТИВЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Ч. АЙТМАТОВА

Аскарова Гулнора Усманалиевна
Наманганской области Норинского района
Учительница русского языка и литературы № 24 школы
Телефон: (94)-404-77-72

Аннотация: В данной статье рассматриваются религиозные мотивы в некоторых произведениях писателя, начиная с древнейших религий до мировых, показывается религиозная терпимость автора.

Ключевые слова: Религиозные истории, молитва, христианство.

На высшей стадии развития разных религий появились каноны, в которых изложено содержание о генезисе мира. В религиозных историях, как известно, заключается сознание древних народов о генезисе мира, об этико-нравственных правилах и духовных традициях народов. В основе этих историй встречаются религиозные сюжеты, образы, молитвы богам.

В художественной литературе, как и в художественном сознании, актуальна тема религии и веры. Писатели обращались к «поискам Бога» в художественном слове, через слово хотели привлечь внимание общества на насущные проблемы человечества и духовный кризис общества.

Вот что говорил Чингиз Айтматов о религии: «Величие религии можно увидеть в призме всеобщего развития человечества. Сколько стран в этом мире разрушилось, превратилось в золу, сколько цивилизаций полностью исчезли с лица земли. В мире менялись эпохи, времена, но религия не была стерта из человеческого сердца, из человеческой души. В этом великая ценность религии» ...».

Айтматов уважает каждую из религий и поддерживает свободу вероисповедания. В религиозных сюжетах, которых часто встречаем в творчестве Айтматова, невозможно определить религиозное склонение писателя. Известно многим, несмотря на то что родители Чингиза Айтматова были мусульманами, писатель как-то говорил, что не верит в конкретного Аллаха или Иисуса Христа, так как вырос под влиянием русской культуры и атеизма в советское время. Наряду с библейскими мотивами в его произведениях встречаются и элементы шаманизма и язычества, остатки которого до сих пор обнаруживаются в киргизской культуре.

Для Айтматова религия - вера в разум и его связь с Вселенной.

В его произведениях, как «Белый пароход», «Пегий пес, бегущий краем моря», «Плаха», «Тавро Кассандры» и других, герои стали часто обращаться к Богу, будь он языческий, христианский, читать молитвы-обращения к ним.

В своих произведениях, используя религиозные образы и сюжеты, автор затрагивает душу читателя, не оставляя равнодушным к происходящему, так как тема религии и веры как крайний мир метафизики все остро волновала зреющего Чингиза Айтматова, трепетно и искренне верившего в бога в глубине души.

Впервые в своём творчестве Чингиз Айтматов обратился к образу Тенгри в «Плаче перелётной птицы», опубликованном в 1972 году в «Литературной газете». Тенгри – это синее небо, невидимое верховное божество, которому поклонялись тюркско-монгольские и тибетские кочевые народы.

В «Белом пароходе», «Плахе», «Пегом псе, бегущего краем моря» и других произведениях культа Тенгри, отражаются элементы народных представлений о языческих богах – Рогатой матери-оленихе, Рыбе-женщине, синей волчице, верблюдице, синем Небе и др.

В «Белом пароходе» мальчик искренне обращается к тотемическому животному-перво-предку с молитвой как божеству, чтобы Рогатая мать-олениха на своих рогах принесла тетке Бекей ребеночка, чтобы отец забрал его на свой белый пароход. Убийство дедушкой олениху - божественного покровителя мальчик не может простить, вместе с Рогатой матерью-оленихой он теряет самое святое - веру.

Обратим внимание на евангельские мотивы, которые использует писатель в романе «Плаха». Тема Христа возникает в связи с линией Авдия Каллистратова, который не стал молить своих мучителей о пощаде и лишился жизни... Как Христос когда-то...

Не зря писатель дает своему герою «библейское» имя, человека избранного судьбой за его преданность вечным, истинным идеалам.

Поступки Авдия близки к христианскому учению о любви, об охотном и усердном стремлении к деланию добра.

В поисках истины Авдий Каллистратов, «изучив историю христианства и наблюдая над современностью», встал на путь ереси — открытой ревизии священного писания, выдвинув сомнительную идею о Боге-современнике, за что его исключили из семинарии.

«Сами понимаете, если история сможет выдвинуть новую центральную фигуру на всемирном горизонте верований — фигуру Бога-современника с новыми божественными идеями, соответствующими нынешним потребностям мира, тогда еще можно надеяться, что вероучение будет чего-то стоить». «И я буду искать новую, современную форму Бога, даже если мне никогда не удастся ее найти...» - говорит он.

Актуальность произведений Ч. Айтматова очевидна и в наши годы двадцать первого столетия, в этот период нашего бытия на постсоветском пространстве.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Ч.Айтматов. Плаха. Электронная библиотека TheLib.Ru.
2. Канапъянов Б. «Я ощущаю жизнь как трагедию...» Уроки Ч. Айтматова.

СМИ И РУССКИЙ ЯЗЫК

*Нарханова Мухтарам Умхановна
учительница школа № 226 город Тошкента*

Аннотация: Написано, что развитие русского языка тесно связано с развитием Интернета в России и странах СНГ. Важно ли контролировать деятельность СМИ, которые напрямую влияют на человека, формируя его культуру? Очень ли важно заботиться о «чистоте» всего русского языка, как этого слова, как языковой единицы?

Ключевые слова: Интернет, СМИ, интернет-блоги, специализированные блоги, социальные сети, защитой, веб-паутины, трансформации

На сегодняшний день интернет прочно вошел в жизнь современного общества, стал его неотъемлемой частью, подчинил своим законам и условиям и заставил себя признать во всем мире. Мы используем его не только в поисках интересующей нас информации, но также применяем и как коммуникативное средство общения. Именно одной из важнейших функций Интернета является общение, осуществляющее благодаря различным социальным сетям. Русский язык дает возможность общаться и обмениваться информацией в интернете, получать новости, слушать музыку, читать тексты произведений русских и зарубежных писателей. Развитие русского языка тесно связано с развитием интернета в России и в странах СНГ. Прослеживая историю развития интернета, мы прослеживаем развитие русского языка в нем. Это связано с тем, что русский язык - один из ведущих языков мира, язык мировой культуры. Русский язык в пространстве интернета постоянно претерпевает изменения, он пополняется новыми словами, терминами, выражениями и даже условными знаками, маркирующими новые понятия. Большое влияние на русский язык в интернете оказывают такие факторы как интернет-блоги, специализированные блоги, социальные сети. Зачастую лексика носит иронический и даже саркастический характер, порой выходя за пределы интернета и активно используясь в виде молодежного сленга. Таким образом, мы наблюдаем обновление лексики, вследствие вхождения в обращение разговорного языка отдельных терминов и понятий интернет-языка. Задумывается ли человек о состоянии русского языка сегодня? Стоит ли уделять должное внимание культуре своей речи? Важно ли контролировать деятельность СМИ, которые напрямую воздействуют на человека, формируя его культуру? Действительно ли слово, как единица языка, имеет очень большое значение, чтобы заботиться о «чистоте» всего русского языка? В настоящее время, живя в информационном обществе, и не представляя существования без него, начинаешь испытывать страх за подрастающее поколение. Ведь становление правильной языковой культуры у учащихся зависит от среды, в которой он развивается и обучается. Уже сегодня важно задуматься о проблеме экологии собственной речи, экологии русского языка. В этом велика роль образовательных учреждений, именно учитель поможет сберечь слово и позаботиться о его «чистоте». С чего же начинать? Второй вариант более приемлем потому, как программа изучения русского языка не включает рассмотрение конкретного раздела. И материал следует тщательно отбирать, включая достаточно реалистичные примеры из жизни самих учащихся, подкрепляя их грамматическими правилами и «защитой» в отношении «великого, могучего, правдивого и свободного русского языка». Пожалуй, решение проблемы экологии русского языка стоит начинать с того, чтобы научить учащихся разграничивать название всемирной веб-паутины, которое, как и все имена собственные, пишется с прописной буквы (Интернет), и собственно понятие, обозначающее сетевые электронные технологии. В таком случае, являясь составной частью сложного нарицательного существительного, оно пишется со строчной буквой и не склоняется по падежам. В данном случае практика употребления не противоречит норме, поэтому и вхождение слова «интернет» в лексико-грамматическую систему русского языка не приводит к каким-либо осложнениям. Язык, обслуживающий коммуникацию в Интернете, подвергается трансформации в самых различных аспектах: на уровне лексики, правил построения высказываний и связного текста, жанрово-стилистических норм, соотношения устной и письменной речи. Какую опасность таит в себе Интернет с точки зрения учителя-филолога? Опасность размывания орографических, грамматических и лексико-стилистических норм, разрушения границ жанра. Да, сегодня существует версия, что язык

– интернет – это своеобразная смесь письменного литературного и устного разговорного языка. С этой точки зрения он представляет для филологов особый интерес. Очень хотелось бы, чтобы неграмотность была непрестижной, нестильной и немодной. Молодежный же язык подразумевает использование жаргонных слов, бранных оборотов речи как своего рода междометий или просто способов связи предложений, не выражавших отрицательных эмоций. Тем не менее, грубая агрессивность подобной формы речи, даже лишённая оскорбительной направленности, малопривлекательна и вряд ли может служить свидетельством грамотности, вкуса и красноречия. Скорее это проявление «языковой болезни» – бездумности и отрицания норм, примитивизма. Неудивительно, что она излечима. Всё зависит от отношения человека к языку.

Итак, русский язык вступил в новую и очень важную сферу функционирования - Интернет. Задача учителя-филолога - выявить все полезное и вредное для языка, чтобы развивать первое и корректировать второе в целях обогащения, прогресса и процветания действительно великого и действительно могучего русского литературного языка.

Список литературы

1. Бергельсон М.Б. Языковые аспекты виртуальной коммуникации. 2001.
2. Л. А.Введенская, Л. Г.Павлова, Е. Ю.Кашаева. Русский язык и культура речи. Учебное пособие для вузов. Ростов н/Д. 2002
3. В. Г.Ветвицкий, В. Ф.Иванова, А. И.Моисеев. Современное русское письмо. Факультативный курс. Пособие для учащихся. М. 1974.

YUQORI SINFLARNING ONA TILI DARSLARIDA MUSTAQIL ISHLARNING O'RNI

*Qoraqalpog'iston Respublikasi Beruniy tumani
XTBga qarashli 59- maktabning Ona tili va adabiyot
fani o'qituvchisi Abdullayeva Aygul Sadullayevna
Tel: 91-386-24-92*

Annotatsiya: biz ushbu maqolamizda yuqori sinflarda mustaqil ishlarni tashkil qilishimizda nimalarga e'tibor qaratishimiz zarur va uni qanday amalga oshirishimiz kerakligi haqida batafsil yoritib o'tdik.

Kalit so'zlar: o'quvchi, o'qituvchi, pedagogika, didaktika

Maktabda fan asoslarini o'rganish ko'p jihatdan, ona tili ta'limiga bog'liq. O'quvchilar tilga oid bilimlarni, asosan, dars jarayonida o'rganadilar. Ularga tildan beriladigan bilimlarni mustaqil ishlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Didaktikada mustaqil ishlar muommasi juda uzoq tarixga ega. O'quvchilarda mustaqillikni shakllantirish pedagogik tizimning asosiy muammalaridan biri. – degan edi K.D.Ushenskiy „Ta'rbiyachi o'z shogirdlarining mustaqil ishlashiga ko'proq imkoniyat yaratib bermog‘, o'quvchini tayyor xulosalar bilan qurollantirishga ko'ra, uning o'ziga xulosalar izlashni o'rgatmog‘i kerak”, -deb ta'kidlagan edi. Grammatik qonun-qoidani o'qituvchi rahbarligida o'quvchining o'zi kuzatishi va xulosalashiga erishish muhimdir.

Ta'limda faollik va mustaqillik muammasi bir-birini to'ldiradigan, o'zaro uzviy bog'langan pedagogik kategoriylar hisoblanadi. Har qanday faoliyat asosida mustaqil aqliy faoliyat yotadi. Mustaqil ishlarsiz hech qanday faoliyat bo'lmaydi. Ammo bu faollik va mustaqillik bir xil tushuncha ekan, degan fikrga olib kelmasligi kerak. Faollik mustaqillik tushunchasiga nisbatan gapirganda, o'qituvchi tushintirishi mavzuni diqqat bilan tinglashi, turli xil vositalar: ko'rgazma quroq, mustaqil ish yordamida o'quvchilarning faolligini oshirish, ijtimoiy va ma'naviy hayotda faollik bilan ishtirok etish, moddiy ne'matlarni ishlab chiqarishda ijodkorlik, tashabbuskorlik ko'rsatish kabilar tushiniladi. Darslarda o'tkaziladigan mustaqil ishlar o'quvchilarning faolligini oshirishning asosiy vositalaridan biri sanaladi. Kitob ustida mustaqil ishlay olish malakalari, dastavval, boshlang'ich sinflarda hosil qilinadi, bu malakalar yuqori sinflarda yanada takomillashtiriladi. Darslarda tashkil etiladigan mustaqil ishlar o'quvchilarda kitob ustida ishlash malakasini shakllantirishning yetakchi omilidir.

Didaktika va umumiy ta'lim predmetlaridan biri sanalgan ona tili o'quvchilarida mustaqillikni taraqqiy ettirish uchun juda boy imkoniyatlarga ega. Ona tili materiallari ustida tashkil qilinadigan topshiriqlar o'quvchilarni til hodisalarini kuzatish, tahlil va qayta qo'shish, induktiv va deduktiv xulosalar chiqarish kabi malakalarni o'stridi. O'quvchilarning mustaqil ishlari ona tili darslarining barcha bosqichlarida o'tkaziladigan, o'qituvchining bevosita ishtirokisiz, ammo uning ko'rsatmalari va rahbarligida bajariladigan, o'quvchilarning ongli ravishda faoliyat ko'rsatishini taminlaydigan Grammatik vazifalardir. Ilg'or o'qituvchilar darslarni ijodiy uyishtirishda o'quvchilarning mustaqil ishlariiga tayanadilar. Kuzatishlar shuni tasdiqlaydiki, aksariyat o'qituvchilar mustaqil ishlarining o'ziga xos xususiyatlariga yetarli ahamiyat bermay, uni nafasni rostlab olish uchungina o'tkazadilar. Ba'zi mакtablarda ona tilidan o'tkaziladigan mustaqil ishlar o'quvchilarning bilimi, hayotiy tajribasi, yakka xususiyatlariga to'g'ri kelmaydi. Darslarda o'tkaziladigan mustaqil ishlar dars tipiga, dars jarayonining turli bosqichlariga o'quv materialining mazmuniga bog'liq bo'ladi. Ona tilidan o'rganiladigan har bir mavzu, har bir orfogramma xarakteriga muvofiq mustaqil ishlar uyishtiriladi, ona tili darslarida o'tkaziladigan mustaqil ishlarga quydag'i talablar qo'yildi.

1. Mustaqil ishlar pedagogik va psixologik tomondan asoslangan, o'quvchilarning yosh va xususiy xususiyatlariga, bilmiga mos bo'lishi o'quvchilarga tilni o'zlashtirishga qiziqtirishi lozim.

2. O'qituvchi tomonidan berilgan topshiriq bolalarning o'quv materialini faol idrok etishini ta'minlashi zarur.

3. Mustaqil ish hayotiy bo'lishi, o'rganilgan nazriy bilimlarni amaliy tatbiq etishning vositasi bo'lmoq‘i kerak.

Ta'lim ilgarilab ketgani sari mustaqil ishlarining hajmi, murakkabligi oshira boriladi.

O'quvchilarning ish tezligi, mustaqillik darajasi o'sadi. Masalan, 5-9- sinflarda,, so'z tarkibi" mavzusi o'tiladi. O'quvchilar 6-sinfda asos, asosdosh so'z,so'z yasavchi qo'shimchalar, shakl yasavchi qo'shimchalar to'g'risida dastlabki ma'lumotni oladilar. Bunda asosan o'quvchilarning so'z tarkibi haqida bilimlari yanada mustahkamlanadi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, bugungi kun talab darajasiga mos va xos keladigan holda yuqori sinflarda mustaqil ishlarni tashkillashtirish lozim hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar:

- 1.Qosimova K,Matchonov va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi Toshkent, 2009.
2. G'ulomov A. Ona tili ta'limi mazmuni. Toshkent,2001

DAVLAT(O'ZBEK) TILI DARSLARIDA TA'LIMIY DIKTANTLARDAN FOYDALANISH

Abdullayeva Nilufarxon Shuxratovna
Qo'qon shahar 41-maktab
o'zbek tili fani o'qituvchisi
tel: 998903607600
e-mail: nili41@mail.ru

Annotatsiya: maqolada nazariy bilimlarni mustahkamlash xarakteridagi ta'limi diktantlarning ahamiyati va o'tkazilish usullari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'limi diktant, rasm diktanti, topishmoq diktant, fonetika, so'z yasalishi, grammatika, orfografiya, savodxonlik.

O'zbek tili darslarida nazariy bilimlarni mustahkamlash xarakteridagi ta'limi diktantlarni o'tkazishdan maqsad o'quvchilarga berilayotgan fonetik, so'z yasalishiga oid, grammatik va orfografik tushunchalarni shakllantirishdir. Bunday diktantlar oldiga quyidagi vazifalar qo'yildi:

1. O'rganilgan mavzularni mustahkamlsh.
2. Olingan bilim darajasini aniqlash.
3. Nazariy bilimni amalda tatbiq etishni ta'minlash.
4. O'quvchilarning mantiqiy fikrlash darajasini o'stirish.
5. Sinfda o'quvchilar faolligini oshirish.
6. Muayyan darajada imloviy malakalarini shakllantirish.

Nazariy bilimlarni mustahkamlash xarakteridagi ta'limi diktantlar o'tkazilgunga qadar o'qituvchi darslikdagi va qo'shimcha mashqlar - fonetik, grammatik, orfografik tahlil, ko'chirib yozuv, ta'limi o'yinlarni o'tkazib, o'quvchilarda muayyan darajada ko'nikmalarni hosil qilib ulgurishi lozim. SHuni esdan chiqarmaslik lozimki, bu diktantlar mustaqil gapli va matnli diktant shaklida o'tkaziladi.

Ta'limi diktantning rasm diktant turi o'quvchilarda ko'rgan narsalarining nomini to'g'ri yozish malakalarini shakllantiradi. Rasm diktanti, asosan, 2-sinfagi imloviy mavzularni mustahkamlash uchun o'tkaziladi. O'quvchi rasm nomini yozishda qiynalishi mumkin. SHuning uchun diktant uchun rasm tanlash yoki narsalar rasmini chizishda quyidagilarga diqqat qilish lozim:

- rasm aniq narsani ifodalashi;
- ko'rsatiladigan rasmda faqat bir narsaning tasviri bo'lishi;
- rasm hajm jihatidan butun sinfga ko'rinishi;
- rasm rangli bo'lishi kerak.

O'zbek tili darslarida Rasm diktantni uch variantda o'tkazish mumkin. Jumladan:

1-variant. Rasmlar doskaga terib qo'yildi, o'quvchilar ularda tasvirlangan narsa nomini shoshmay yozadilar.

2-variant. Rasmni o'qituvchi birma-bir ko'rsatib turadi va o'quvchilar tezlik bilan yozishadi.

3-variant. Parda orqasiga berkitilgan rasmlar muayyan muddatga ochilib, keyin berkitiladi va o'quvchilar yodida qolgan rasmlarni yozadilar.

Ta'limi diktantning topishmoqli diktant turi muayyan darajada imloviy ko'nikmani hosil qilish uchun o'tkazilsada, asosan, o'yin xarakterida bo'lgani uchun darsning qiziqarli bo'lishini ta'minlaydi, o'quvchilarning faolligini oshiradi. Muayyan imloviy mavzular o'tkazilgach, o'qituvchi 5, 6 ta topishmoqni tayyorlab, ushbu diktantni o'tkazadi. Bunda asosan, topishmoqning javobi imlosi qiyinroq so'z orqali ifodalanishiga ahamiyat beriladi. Topishmoqli diktantni o'tkazish tartibi quyidagicha: diktant nomi aytildi, yozish qoidasi ta'kidlanadi. Topishmoqlar navbat bilan har biri 2-3 marta takrorlab aytildi, o'quvchilar javoblarini o'zları mustaqil ravishda topganlaricha yozib boradilar. O'qituvchi javoblarni tekshirib, to'g'ri variantlarni tasdiqlaydi, noto'g'ri yozganlar xatolarini to'g'rileydilar. Masalan, 2-sinfda **a** va **o** unli harflarining yozilishi bo'yicha quyidagi topishmoqlar asosida diktant o'tkazilishi mumkin:

- Bittasin yerga sochdim,
Bir hovuch terib oldim. (bug'doy)
O'zi bukir,
Tishi o'tkir. (o'roq)

Testli diktant ham nazariy bilimni, ayniqsa, grammatick tushunchani mustahkamlashda yaxshi yordam beradi. Chunki bu diktantni yozishda o'quvchi ham gap, so'zlarni to'g'ri yozishga harakat qiladi, ham test savoliga to'g'ri javobini qisqa vaqt davomida tezlik bilan topishga harakat qiladi. Testli diktant o'tkazish tartibi quyidagicha: diktant nomi aytilib, yozilish qoidalari uqtiriladi (test savollari va javoblarini yozib, to'g'ri javoblarning tagiga chizish). Diktant-test savollari va javoblari avval o'qib beriladi, so'ng muayyan sur'atda aytib turib yozdiriladi, o'quvchilar esa yozish davomida to'g'ri javoblarni belgilab boradilar. Diktant qayta takror o'qiladi, o'quvchilar xatolarini to'g'rilib oladilar. Test javoblari aytiladi va o'quvchilar javoblarni belgilashda qilgan xatolarini to'g'rileydilar.

Xulosa qilib aytganda dars mashg'ulotlarida ta'limiylar turlaridan foydalanish o'quvchilar yozma nutqini o'stirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qurbonova M. Hozirgi zamon o'zbek tili. - Toshkent, 2002.
2. Yunusov Q.A. Ona tili darslarida ta'limiylar o'yinlar. - Andijon, 2005
3. Supiyeva B.A. Til ta'limida zamonaviy pedagogik texnologiyalaridan foydalanish yo'l-yo'riqlari. - Toshkent, 2016.

MAKTABDA ONA TILI DARSLARIDA QO'SHMA GAPLAR MAVZUSINI O'RGATISHDAGI DOLZARB MASALALAR

*Abdurashipova Surayyo Xo'sinboyevna
Xorazm viloyati Qo'shko'pir tuman 37-maktab
Ona tili va adabiyot o'qituvchisi.*

Maktabda ona tili fanini o'qitishning ijtimoiy ahamiyati shundaki, bu fanni chuqur o'zlashtirgan o'quvchining nutqi rivojlanib, milliy madaniyati yuksaladi. Qalbida vatanparvarlik hissi jo'sh uradi. Bu yo'lda esa o'quvchilarga faqat ilm o'rgatish emas, balki ularning til malakasini oshirish ham dolzarb vazifadir.

Ma'lumki, yangilangan ona tili ta'limining mazmuni o'quvchilarda ijodiylik, mustaqil fikrlash, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri bayon qilish malakalarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan. Modomiki shunday ekan, ona tili ta'limi jarayonida ishga solanadigan o'quv topshiriqlarining asosiy qismini ijodiyamaliy topshiriqlar tashkil etmog'i lozim. Ona tili ta'limi oldida turgan yana bir muammo boshlang'ich sinflarda beriladigan bilimlarning tayan sinflarda beriladigan bilimlarga nomuvofiqligidadir. CHunki, bugungi kunda 5-9-sinflar ona tili ta'limining mazumuni tamoman yangilangan. Jumladan, 1) olmoshlarning nafaqat ot, sifat, son balki, fe'l, ravish, taqlidiy so'z, undov gap va hatto matnni almashtira olish, ularga ishora etish xususiyati hisobga olingan. SHuning uchun olmoshlarni o'rganish,, fe'l, ravish, taqlidiy so'zlardan keyinga ko'chirilgan. 2) bir so'z turkumidan ikkinchi so'z turkumiga o'tish talqini o'zbek amaliy grammatikasidagi eng qo'pol hodisa ekanligi qayd qilinadi, ya'ni ravish doirasi so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalarini qabul qila olmaydigan so'zlar bilan cheklandi. 3) egalik, kelishik qo'shimchalarini faqat otlar va otlarni almashtirishga xizmat qiladigan olmoshlar bilan birikadi, degan g'ayriilmiy talqinka barham berildi. 4) Qo'shma gap tarkibida «Sodda gap» deb talqin etilgan «Men borganda, ...», «U kelgandan keyin, ...» kabilar hech qachon sodda gap bo'lib kelaolmasligi sababli, kengaytirilgan birikmalar sifatida talqin etiladi. 5) qo'shma gap ta'limida gapning semantik tasnifidan voz kechildi. Qo'shma gaplarning qurilishiga ko'ra yangicha tasnifi berildi.

Til ta'limidagi bu o'zgarishlarni avvalo maktab ona tili o'qituvchilari puxta va asosli ravishda o'rganib olishlari o'z yechimini kutayotgan masalalardan biri hisoblanadi. SHu boisdan maqolamda men til ta'limidagi o'zgarishlar ya'ni maktabda qo'shma gaplarning yangicha talqinda o'qitilishiga oid muammolar xususida o'z fikr mulohazalarimni bildirishga harakat qilmoqchiman.

Maktabda qo'shma gap sintaksisini o'qitish ham juda katta ijtimoiyiqtisodiy va ta'limiy ahamiyatga molik masala sanaladi. Uning ijtimoiyiqtisodiy tomoni shundaki, tilning mazkur bo'limini o'rganishda o'quvchilarning umumiylaraqqiyotiga ta'sir ko'rsatib, o'z fikrini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantiradi hamda takomillashtirib boradi. Zero, nutqiy malakalarni takomillashtirmay turib, jamiyatning to'laqoni a'zosi bo'lism sira mumkin emas. Qo'shma gap sintaksisini o'rganishga ta'limiy jihatdan yondashadigan bo'lsak, bu materiallarni o'rganish o'quvchiga qiyinchilik tug'dirayotgan edi. Ular haddan tashkari maydalashtirilgan holada o'rgatilar edi va natijada o'quvchilar qo'shma gaplarning ma'lum bir turini o'rgangunga qadar olin o'rgangan turini xotradian chiqarib yuborishar edi. Bu, o'z navbatida, ona tili ta'limini o'ta qiyinlashtirib, uning o'zalshtirilishiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. qo'shma gapning shakllanishida eng muhim omil qo'shma gap tarkibida birlashuvchi sodda gaplarning o'zaro ma'noviy aloqalari emas, balki ularni birlashtiruvchi vositadir. SHuning uchun olima qo'shma gaplarning umumiylari qolipini WPm, V WPm, ya'ni bir sodda gap ikkinchi sodda gap bilan mantiqiy (semantik -formal) bog'lanib yaxlitlik hosil qiladi. Tinish belgilarining ishlatalishi esa gaplarni mantiqiy grammatik bog'lanishini taminlovchi mantiqiy qo'shish (V) vositasi bilan belgilanadi.

Demak, o'quvchilarga ham qo'shma gap ta'limida shu mantiqiy grammatik bog'lanishni ta'minlovchi vositalarni o'rgatishga alohida e'tibor bermoq lozim. Bunday vositalar esa o'zbek tilida rang-barang bo'lib, o'z navbatida katta paradigmatik qatorni tashkil qiladi. Tinish belgilarining qo'llanilishi xususiyatiga ko'ra mantiqiy grammatik bog'lanishni ta'minlovchi vositalarni 1)ohang, 2)yuklama, 3) teng bog'lovchilar, 4)ergashtiruvchi bog'lovchilar, 5)nisbiy so'zlar kabi 5 guruhga ajratish mumkin. O'rta maktabda qo'shma gap talqinini o'rganishni shu yo'nalishda o'zgartirishni hozirgi o'zbek tilshunosligi yutuqlari talab etadi. Bu talabni esa

ta'limning davomiyligi va uzlusizligi taqozo etadi. Zeroki, o'quvchilar 6-7-sinflarda yuqorida sanab o'tilgan 5ta vositalarning har birini ona tili kursining morfologiya bo'limida alohida- alohida lisoniy vosiltalar sifatida o'rghanadilar. Qo'shma gaplar talqinida oldingi sinflarda o'rganilganlarga alohida e'tibor beradi. Qo'shma gap tarkibida birlashuvchi sodda gaplar orasidagi ma'noviy aloqalarni. Jumladan, ergash gapning payt yoki shart ergash gap ekanligi, ega yoki to'ldiruvchi gap ekanligini o'quvchilarga o'rgatishga zarurat bormi? Bunga zarurat bo'lmasa kerak. CHunki qo'shma gap tarkibidagi ma'noviy munosabatlar grammatik qurilish bilan emas. balki, nutq sharoiti bilan belgilanadi. CHunonchi,

“O'qituvchi keldi, dars boshlandi”;

“O'qituvchi keldi va dars boshlandi”;

“O'qituvchi keldi-yu dars boshlandi”;

“O'qituvchi keldi hamki: dars boshlandi”;

«O'qituvchi kelib, dars boshlandi»;

«o'qituvchi kelib, dars boshlandi» kabi gaplarning barchasida komponentlar payt yoki shart ergash gap sifatida bog'lanishi mumkin. Lekin har bir turdag'i bog'lovchi o'ziga hos xususiy ma'noga egaki, u payt yoki shart munosabatlari bilan mutloqo aloqodor emas. CHunonchi, «O'qituvchi keldi, dars boshlandi» neytral, birin - ketinlik, «o'qituvchi keldi va dars boshlandi» da esa bu birin- ketinlik «va» bog'lovchisi vositasida ta'kidlangan. «O'qituvchi keldi-yu, dars boshlandi», «o'qituvchi kelib, dars boshlandi», «O'qituvchi kelib dars boshlandi» shakllarida birinketinlik, uzilmaganlik kabi ma'nolar bo'rttiriladi. Bu bo'rttirish bog'lovchi vositalar orqali amalga oshiriladi. Bundan tashqari, tinish belgilarining qo'llanilishi qanday vositalar bilan ishlatalishiga bog'liq. SHuning uchun ham aytal olamizki, o'rta maktabda qo'shma gapni bog'lovchi vositalar orqali o'rgansak ham, tinish belgilarining qo'llanilishi hamda turli xil bog'lash vositalarining o'ziga xos ma'noviy va vazifaviy xususiyatlari o'quvchilar ongiga yetkazilgan bo'ladi.

«СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В ШКОЛЕ»

Алиева Зарина Ревшановна
учитель русского языка 9-ой общеобразовательной школы
города Бабкента Бухарской области

*Образовательная технология – это конструирование
учебного процесса с гарантированным достижением целей.
M. Кларин*

Аннотация: В данной статье раскрывается тема современных педагогических технологий, которые мы часто используем на уроках русского языка в школе, даны объяснения некоторым технологиям

Ключевые слова: анализ, навыки, технологии, информация, самоанализ

Как утверждение, в структуре последовательного обучения выделяют следующие виды учебной деятельности:

- Анализ уровня запоминания учебного материала распределение учеников в секции с приближенным уровнем имеющихся знаний и навыков.
- Навыки и организация учебного процесса для учеников. Самой главной задачей учителя является заинтересовать учеников занятиями познавательной деятельности и поддерживать их во всех начинаниях .
- Действие средств учебной деятельности. Этот этап и есть запоминание и повторение учебного материала . Научить ученика самоанализу.

Отличительные черты современных технологий от традиционных способов учебной деятельности и как они соотносятся с ними? В основном преподаватели, зная практические проблемы преподавания русского языка, шли в пути внедрения современных методик и форм обучения в традиционную структуру урока. Однако в последнее время педагоги начали проводить нетрадиционные уроки :обучаемой среды (музей, класс, путешествие), презентации-слайды, информационные источники (онлайн-переводчики, словари), электронные библиотеки,(коллекции аудио-, фото-, видеороликов). По значимым и инструментально сущностным свойствам (например, целевой ориентации, характеру взаимодействия преподавателя и обучаемого, организации обучения) выделяются следующие классы педагогических технологий.

Предметно-ориентированные технологии обучения

Предметно-ориентированные технологии – это технологии, они обеспечивают высокий уровень предметных знаний, они являются составной частью так называемой «знаньевой» педагогики, альтернативой которой является личностно-ориентированная педагогика. Это развивает индивидуальный рост ученика . А содержание образования, как мы знаем, на теоретическом этапе состоит из знаний, способов деятельности, опыта творческой деятельности и опыта эмоциональных отношений. Учитель всегда осознает , какую роль выполняет тот или иной элемент знания, насколько он необходим в теме. При этом учитываются специфика предмета и возрастные особенности учащихся.

Технология дифференцированного обучения

Нынешнее коммуникационное общество предъявляет к школьникам высокие требования в отношении усвоения учебного материала, изучаемого по разным программам различных учебных дисциплин, в связи с чем резко возрастают перегрузки школьников и снижается мотивация учения. Принципиальной психофизической характеристикой школьников 10–15 лет является их направленность на осознание себя как личности. Именно для этого возраста обязательное изучение всех предметов на одинаково высоком уровне становится очень сложным .Этот уровень часто является недостижимым для большинства учащихся и полностью убивает мотивацию, кроме того, препятствует осознанию учеником себя как личности, как субъекта учебного процесса.

Использованная литература:

- 1.О.И. Горбич. Современные педагогические технологии обучения русскому языку в школе.
2. Парфенова Е.Л. Дифференцированное обучение как средство воспитания интереса к урокам русского языка. «Русский язык в школе», 2005, № 3.

ONA TILI VA ADABIYOT FANINI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUV .

Asqarova Shoiraxon

Andijon viloyati Bo'ston tuman 26-maktab

2-toifali ona tili va adabiyot o'qituvchisi.tel:+998937872555

Annotatsiya: ushbu maqolada ona tili va adabiyot ta'lmini innovatsiyon texnologiyalar asosida tashkillashtirish haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion ta'lum, pedagogik texnologiya, suhbat metodi, noan'anaviy dars.

Hozirgi kunda talim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lган qiziqish, etibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lshining sabablaridan biri, shu vaqtgacha ananaviy talimda o'quvchini faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funktsiyasini bajaradi. Talim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratiga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lislarni taminlaydi.

Ona tili darslari o'quvchilarda nutq faoliyatining asosiy turlarini o'stirish bilan bir qatorda, ularda axloqiy va estetik tassavvurlarni shakllantirish, nafosat hissini tarbiyalash, mantiqiy tafakkur yuritishga o'rgatish, bilim manbai bo'lgan kitobni sevish kabi muhim masalalarni ham hal etishini nazarda tutadi.

Ona tili darslarida o'quvchilarga beriladigan bilimlar keyingi yillarda asosan nazariy asosga qurilayotganligi amaliy malakalarning sayozlashuviga olib kelmoqda. Darsda asosan o'rganilayotgan qoidani yod oldirish va unga darslikdan misol keltirish va mashq ishlash bilan cheklanilmoqda. Dars davomida faqat darslik bilan ishlanmoqda. Shu sababli o'quvchilar darslikdan tashqari talablarni bajara olmayaptilar, hayotning o'zi misol va qoida ekanligini anglab yetmayaptilar. Shunday ekan, amaliy bilimni shakllantirish assoslarni ishlab chiqishga diqqat qaratish lozim. Buning uchun darsda faqat mashqlar bilan cheklanmay, o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish, lug'at ustida ishlashga o'rgatish, ularda to'g'ri talaffuz normalarini shakllantirish hamda fikrlash, tafakkur qilish qobiliyatini rivojlan Tirishga qaratilgan topshiriqlar berish kerak. Hozir o'quvchilarni har bir darsda faol ishtirot etishga undovchi noan'anaviy dars metodlaridan foydalanilyapti. Bu dars metodlari hozirda turli joylarda o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatyapti. Ona tili darslarida eng ko'p qo'llanadigan metod o'qituvchining bayoni metodi hisoblanadi. Bayon yordamida murakkabroq, ayniqsa, o'quvchilarga oldindan ma'lum bo'lman mavzular izohlanadi. Shuningdek, grammatik ta'rif mohiyatini tushuntirish, o'quvchilarga qo'shimcha ma'lumot berish, ularning savollariga javob berishda bayon metodidan foydalaniladi. Ona tilidan o'rganiladigan material o'quvchilarga qisman oldingi sinfda tanish bo'lsa yoki yangi mavzu biror tomoni bilan oldin o'tilgan materialga bog'lansa, darsda suhbat metodidan foydalaniladi. Suhbat o'quvchilar faolligini oshiradi. Ular o'qituvchi rahbarligida berilgan dalillarni kuzatadilar, o'zaro qiyoslaydilar va muhokama qiladilar, so'ng umumlashgan xulosa chiqaradilar. Suhbat o'quvchilarning nutq madaniyatini o'stirishda muhim omillardan biridir.

Ilg'or pedagogik texnologiyaning juda ko'p usullari mavjud bo'lib, ular seminar darslar, konferentsiya darslari «Aqliy hujum», «Kichik guruhlarda ishlash», «BBB» (Bilar edim, bilishni hoxlayman, bilim oldim), «Mantiqiy tafakkur» va boshqalardir. Bu sullardan o'quvchining yoshi, psixologik xususiyati, bilim darajasiga qarab foydalanish mumkin.

Ona tili o'qitishda noan'anaviy dars usuli yuqori samara bermoqda. Bu usul o'z ichiga bir qancha metodlarni oladi. Masalan: ma'ruza, suhbat, test, og'zaki bayon, mustaqil yoki amaliy ish, lug'at bilan ishlash, diktant, uy ishi, bellashuv, musobaqa, sayohat krossvordlarni tuzish va yechish, savol-javob va boshqalar. O'qituvchi bir soatlik dars davomida mana shu metodlarning bir nechtasidan samarali foydalana olsa, u ilg'or pedagogik texnologiya asosida noan'anaviy dars o'tgan bo'ladi.

Ona tili darslarining tuzilishi mavzusi, maqsad, metod, jihoz, darsning borishi qismlaridan iborat bo'ladi. O'qituvchi dars o'tish jarayonida darsning mavzusi, maqsadi, metodi, jihizi qismi

shundayligicha qoldiradi, ammo darsning borishi qismiga mustaqil o'zgartirishlar kiritса bo'ladi. Ya'ni ish:

Mustaqil ish.

Og'zaki bayon.

Bellashuv.

Lug'at diktant.

Test.

Kitob bilan ishlash.

Yangi mavzu.

Dars yakuni va uygа vazifa jumлalari bilan almashtirsa bo'ladi.

Bunday darslarda o'quvchi o'zini erkin tutadi, mustaqil fikrlaydi, og'zaki va yozma nutqi o'sadi, yangi mavzuni o'zlashtirishi oson bo'ladi, dars qiziqarli bo'lganligi uchun o'tilgan mavzu uzoq vaqt xotirasida saqlanib qoladi.

Xulosa qilib, shuni aytishimiz mumkinki, yoshlarda ijodiy tafakkur, ijodiy izlanish, ularni milliy qadryatlarimizga, udum-an'analarimiz ruhidha tarbiyalashda, har tomonlama yetuk, so'zga chechan va mustaqil fikrlaydigan komil inson bo'llib yetishuvida ona tili fanining tutgan o'rni va ahamiyati hamda imkoniyatlari benihoyat kattadir. Shunday ekan tilimizning sofligini saqlashimiz uchun albatta har bir o'qituvchi o'z ustida tinmay izlanib intilib faniga yangiliklar kiritib borsa, o'quvchilar qalbidan chuqr joy topa bilsa, biz albatta tilimizning go'zalligini va sofligini saqlagan bo'lар edik.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xalq ta'lim jurnali 2005, 3-son,
2. A. G'ulomo'v Ona tili o'qitish metodikasi

“ADABIYOTGA ETIBOR MA’NAVIYATGA, KELAJAKGA ETIBOR”

*Qoraqalpog’iston Respublikasi
Amudaryo tumani XTBga qarashli
№11-sonli umumta’lim mакtabning
Ona tili va adabiyot fani o’qituvchisi
Avezboyev Uchqun Nurillayevich
+998 97 358-80-03*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yosh avlodni kitob mutoalasidek dolzarb masala va g’oya ilgari surilgan.

Kalit so’zlar: Kitobxonlik, kompyuter texnologiyalari, internet, adabiyot, ertak va xikoya.

*“Kitob qalbimiz, ongu shurimiz qalqonidir”
Po’lat Bobojonov*

21-asrga kelib kompyuter texnologiyalari butun jaxonni zabit etdi. Xayotimizga kirib kelgan bu olam shumul yangilik tufayli yangi asrimiz “Kompyuter asri” deb atala boshladi. Bu yangilik malum darajada “Kitobxonlik” deb atalmish udumlarimizga o’z soyasini soldi. Yoshlarning internet dunyosiga kirib, kitob o’qishdan tabora uzoqlashib borayotganidan tashvishga tushgan yurtdoshlarimiz matbuot va ommoviy axborot vositalari orqali chiqishlar qilib, farzandlarimizni glaballashuv davri chalkashliklaridan xalos qilib, ularni yana kitob dunyosiga qaytarishga xarakat qilmoqdamiz.

Kitob bizga bilmaganlarimizni o’rgatadi, saboq beradi, shu bilan birga bizga sodiq do’st bo’ladi. Kitob o’qish manaviyatni boyitadi, insonnlar kitobni sevib, ko’p asrlardan buyon mutola qilib kelishadi, lekin atrofimizga nazar solsak, xozirgi kunda kitobga etibor kamayib borayotgandek. Biz buni chuqur o’ylab qaraydigan bo’lsak, dunyoni qamrab olgan internet, kompyuter asri bunga asosiy sabab bo’lmoqda. To’g’ri, rivojlanish kompyuter, internetdan keng foydalanish, dunyo bilan axborot almashish tufayli yuzaga keladi. Bu albatta og’rimizni engil qiladi, yaxshi, tez va samarali natijalar beradi.

Kitob bilan yaqin bo’lgan, kitob mutolaa qiladigan inson har qanday vaziyatda aql bilan ish ko’radi, to’g’ri yo’lni tanlaydi va insonlarga ham to’g’ri maslahat bera oladi. Buyuk donishmandlar kitoblar qarshisida jamiki narsalar nursiz bo’lib qoladi deganlarida qanchalik haq edilar. Kitob ko’tarib yurgan inson hech qachon yolg’iz emas.

Har qanday jabhada kitob insonga tog’ri yo’l ko’rsata oladi. Masalan, oddiygina pazandachilik uchun maxsus kitoblar, pishiriqlar uchun maxsus kitoblarni ko’z oldimizga keltiraylik, voyaga yetgan qizlarimizga qanchalik yordam beradi. Aytaylik, turmushning kundalik tashvishlaridan charchab, bir oz hordiq chiqarmoqchisiz, oldingizda mahorat bilan yozilgan bir badiiy asar turibdi. Xo’sh, mazza qilib o’qib hordiq olarmidingiz. Yoki, farzandingizning televizor oldidan bir muddat chekinib, qiziqarli ertak kitoblarni mutolaa qilib, undan boy ma’naviy ozuqa olishini ko’z oldingizga keltiring. Qanday huzurbaxsh manzara.

Shunday ekan kitob o’qishdan, mutolaa qilishdan to’xtamasligimiz lozim. Axir odamlar o’qishdan to’xtashlari bilan, fikrashdan to’xtaydilar deganida O’zbekiston Respublikasi birinchi prizidenti I.A.Karimov albatta haq edilar. Buyuk sohibqiron bobomiz Amir Temur „Kitob barcha bonyodkorlik, yaratuvchanlik va aql idrokning ilmu donishning asosidir, hayot o’rgatuvchi murabbiyyidir, deganlarida ham qanchalik haq edilar.

Mutaxasislar takidlashicha, mutola jarayonida insonning bosh miyasi faol ishlar ekan. O’qish davomida kitopbda tasvirlanayotgan voqeа-xodisalar, asar qaxramonlarini xayolan tasavur qila boshlaymiz. Demak biz kitob o’qish orqali nafaqat quvonch va zavq, manaviy ozuqa olamiz, balki miyamizni mashq qildirib, uning faoliyat darajasini shakillantiramiz. Badiy asarga baxshlangan fikir muloxazalar esa o’quvchi fikr doirasini yanada kengaytiradi.

“Kitob boylik. Sotib olingani emas, o’qilgani”, degan edi yozuvchilardan biri. Chindanam, inson olamni tanish, xayot mansini anglash, yashashdan murod neligini tushunish ilinjida kitob o’qiydi. Xech bir zavq mutolaa zavqiga teng emas. O’zbekiston Respublikasi prezidentining “Kitob maxsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish xamda targ’ibot qilish bo’yicha komissiya tuzish to’g’risida”gi farmoyishi,

shubxasiz, barchamizni quvontirdi. Xaliq millatga, yigitlar barkamol o'g'longa, munisa opasingillar marifatli onaga aylanishi uchun xam kitob, adabiyot, mutolla zarur. Lekin bunda kitobni chop etish, do'kon peshtaxtasiga keltirish bilan ish bitmaydi, uni targ'ib etish, mutolaa madaniyatini oshuruvchi tadbirlar, turli-tuman loyixalar kerakki, eng olis qishloqdag'i xonodon axli ham paytaxtda shulalangan marifat ziyyosidan baxra olsin. Shular qatoridan Axborot Resurs markazida tez-tez madaniy-marifiy tadbirlar, jumladan, olimlar, pedogoglar siyosatshunoslar ishtirokida ilmiy konferensiyalar, ceminar trenninglari uyuştirayotganimiz xam ana shu ezgu maqsadlarga qaratilgan. "Adabiyot kunlari", "Kitob bayrami", "Farzandimga kitob sovg'a qilaman", "Mutolaga qiziqishni oshirish va innavatsiyalar", "O'smir kitobxon va zamonaviy dunyo", "Men, otam-onam, bobom va buvim-kitobxon oila", "Yozuvchilar-bolalarga", singari tadbirlarda esa yangi kitoblar muhokama qilinib, Adabiyotlar ko'rgazmasi tashkil etilmoqda. Bunday uchrashuvlarga asar mualiflarining taklif etilishi o'quvchilarda kitobxonlikga bo'lgan qiziqish yanada rivojlanishiga sabab bo'layabti shunday ekan kitob bizga insoniyatni, dunyo xalqlarining uruf odatlarini, madaniyatini, yashash tarzini o'rgatadi, Qolaversa xar bir millatga xos analalarni boshqa xalqlarga tanishtirishda xam muxim vosita xisoblanadi. Kitobxonlikning yana bir foydali xususiyati kuniga 30-35 daqiqa mutola qilgan kishi altsgeymir (xotiraning susayishi) kassaligiga chalinmas ekan. Binobarin kitob mutolasi o'quvchi shaxs sifatida kamol toptirish, pedagogik faoliyatini muntazam takomillashtirib borish qobiliyatini rivojlantirish vazifasini xam bajaradi. Shunday ekan yurtimiz kelajagi va poydevori bo'lgan farzandlarimiz qo'liga imkon qadar ko'proq kitob tutqazaylik. Darxaqiqat, oilaviy muxit va kitob bolaning kelgusidagi istiqbolini belgilab beruvchi katta kuchdir. Esimda: uyimiz to'rida ko'p bo'lmasa xam kitob javonida turli xil adabiyotlar, ertak va xikoya yozilgan kitoblar turardi. Men ularni o'qishga ishtiyoqmand edim, raxmatli dadam menga va ukamga xar oqshom ertak va xikoyalar, g'azallar o'qib berardi, xikoya o'qiyotganida dadamning yuzidan mexir ufirib turardi. Insonga kitobning tasirini bolalar o'z otasida, onasida ko'rmasa qayerda ko'radi. Kitobga muxabbatni o'z otamizdan onamizda o'rganganmiz.

Uyda kitob bo'lsin, farzandlarimiz o'qisin. Beruniy yozadi: Dengizda bir kema adashib uzoq orolga borib qolibdi. Orolda yashavchi bir oila kemalardagi odamlarni mexmon qilibdi, noz nematlar qo'yibdi. Ularining zaxirasini to'ldirishga ko'maklashibdi. Shunda kemadagilar ketar chog'ida oila boshlig'i muruvvat qilayin deb, oltin tanga beribdi. Oltin tangani qo'liga ushlagan mezbon uni tishlab ko'ribdi, xidlab ko'rib qaytarib beribdi va kema darg'asiga shunday debdi: "Senga amaliy foydasi tegmaydigan narsani, senga foydasi tekkan narsalar evaziga berishing yaxshi emas". Xulosa shuki , inson uchun, eng muhim, manaviyatli bo'lishdir. Manaviyatni esa, Imom Buxoriydan, Termiziylardan, Navoyi kabi ulug'lardan o'rganishimiz kerak .

Avvalari yoshlar xaqiqiy ilim oladigan, qunt bilan o'qiydigan, hamma qulaylikka ega kutubxona bo'lishini niyat qilardik. Kutubxonada, hatto, mashxur filimlar ko'rildigan zal bo'lishni orzu qilardik. Ham dam olishsa, xam o'qishsa. Mana bugun Amudaryo tumani Qipchoq O'FY dagi shunday kutubxona mavjud 11-sonli maktab yonida tashkil qilingan Axborot resurs markazi 2006 yildan beri faoliyat yuritib kelyapti, xozirgi kunda bu kutubxonada 16404 kitob bo'lib 30187 ta kitobxon foydalanadi. Biz bundan juda baxtiyormiz. Ming bor shukur, mamlakatimiz tinch va osoyishta . Barchasi mana shu tinchlikning sharofatidan.

Yurtimiz doim tinch va osoyishta bo'lsin. Kitobsevarlik, kitobxonlik yoshlarimizning fazilatiga aylansin.

O'ZBEK NOMSHUNOSLIGINING DOLZARB MUAMMOLARI XUSUSIDA

*Zebiniso Baxtiyorova, UrDU Lingvistika
(o'zbek tili) yo'nalishi magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada nomshunoslik, ya'ni onomastika sohasi rivoji, o'zbek onomastikasining taraqqiyoti hamda dolzarb masalalari xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: nom, nomshunoslik, onomastika, ism, familiya, o'zbek tili.

Nom va nomshunoslik (onomastika) odamlar ongiga milliylik, milliy manfaat, qadriyat, ma'naviyat va ma'rifatni singdiradigan ijtimoiylikka xos bo'lgan xarakterli xususiyatlarga ega. Mustaqillik bizga hayotimizdagi boshqa dolzarb masalalar singari nomlarga ham mustaqillik mafkurasi nuqtayi nazaridan e'tibor qaratishga imkoniyat yaratmoqda.

Bu sohada hozirgacha ilmiy tadqiqot ishlari maqola, dissertatsiya, lug'at, monografiya, ilmiy va ommabop qo'llanmalar sifatida amalga oshirilgan. Nomshunoslikka oid tadqiqotlarni bir butun holda umumlashtirish va ularning umumlashma xulosalari asosida umumiy nomshunoslik masalalari, shuningdek, o'zbek nomshunosligining bahsli bo'lgan nazariy va amaliy masalalari haqida fikr yuritishga imkon yaratish va ularni tadqiq etish lozim.

Har qanday nom (ism)da kishilarning, shu jumladan, xalq, qabila, urug' va elatlarning biror narsani ikkinchi bir narsadan farqlashga qaratilgan fikrlari mavjud bo'ladi. Mana shuning natijasida ijtimoiy ehtiyoj tufayli atoqli otlarning turlari paydo bo'ladi. Nom qo'yish qonuniyatlari (ya'ni nom qo'yish odobi) bo'lgani kabi obyektlari (xoh u jonli yoki jonsiz bo'lsin) ism qo'yish va nom bilan atash odoblari (qonuniyati) ham bor. O'zbek xalqi ham boshqa xalqlar kabi bolalariga va mavjud barcha narsalariga nom (ism) qo'yish, nom bilan atash yuzasidan tarixiy, milliy va etnografik an'analarga ega. Ularni bugungi yoshlarimizning ongiga singdirish va zamonaviy talab, ehtiyojlar assosida ta'lim tizimimizning mazmun-mundarijasida o'z ifodasini toptirish dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Nom - bu kishining atab qo'yilgan ismi, yashash joyi, urug'i, avlod-ajdodi, ular bilan bog'liq jarayon va holatlarning atab qo'yilgan maxsus atamasidir.

O'zbek tilshunosligi sohasida nomshunoslik alohida bir sohasi bo'lish bilan birga hozirgi zamon ilm-fanining talablaridan kelib chiqqan holda uni rivojlantirishga ehtiyoj sezilmoxda. Zero, barcha xalqlarda nomga, nomlanishga munosabat e'tiborda bo'lgani uchun amalda qo'llanilayotgan nomlarni to'g'ri, aniq va xatosiz yozish bu sohadagi ham savodxonlikni, ham madaniylikni, ham ma'rifiylikni ifodalalovchi me'yoriy holatlardan biri sanaladi.

Kishilik jamiyatida nomsiz bir narsani ikkinchi bir narsadan farqlab bo'lmaydi. Odatta, hamma narsaning o'z nomi bo'lgani uchun shu nomi bilan aytlishi shart. Xuddi shu ma'noda nomlar odamlar uchun yo'l ko'rsatuvchi- kompas vazifasini o'taydi. Nom bilan kishilarni bir-biridan farqlab chaqirish, murojaat qilish uchun ularning ismi, familiyasi, laqabi, taxallusi va nisbatlarini, qabila-urug' hamda xalq nomlarini, joylarni, gidronimlarni osmon jismlarini, o'simliklarni, hayvonot dunyosi hamda muchal nomlarini va boshqa narsa - hodisalardan ajratib, topib olish uchun esa ularning qanday so'zlar bilan qay tarzda aytlishi va atalganligini bilish mumkin.

O'zbek tili davlat tili maqomini egallagach, shuningdek, "Geografik obyektlarning nomlari to'g'risida" Qonuni qabul qilingach, turli toponimik obyektlarga va umuman, nomlanishi kerak bo'lgan obyektlarga nom qo'yish, nomlarni almashtirish tamoyillari, yangi nomlarni rasmiylashtirish qoidalari, ularni toplash, jamlab, kartotekasini tuzish va ilmiy talilga tortish kabi muammolarga e'tibor berish o'zbek tilshunosligida, shuningdek, geografiya va tarix fanlarida ham hal qilinishi lozim bo'lgan dolzarb masalalardan biri sanaladigan bo'lib qolgan. Mavjud obyektlarni nomlash va nomlarni tahvil qilishga qaratilgan ilmiy-nazariy hamda ilmiy-amaliy xarakterdagi ishlarni bugungi mustaqillik davri talablariga mos ravishda tadqiq, talqin qila bilish hamda asosli, ishonarli dalillar bilan tushuntirish ishlarni olib borib, zarur o'rinnlarda, albatta, ommaviy, ilmiy hamda ilmiy-ommaviy shakldagi tushuntirish ishlarni keng miqyosda, katta doiralarda, ya'ni maktab va oliy o'quv yurti auditoriyalarida, korxona hamda tashkilotlar, turli xil kompaniya, jamoat joylarida amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Albatta, xalqimiz qadimdan madaniy-ma'rifiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy faoliyatlarida jonli hamda jonsiz narsalarni nomlashga va umuman, narsa, hodisalarni, shuningdek, kishilarni nomlashga harakat qilishgan. Bu haqidagi ma'lumotlar bugungacha saqlanib qolgan mavjud

ilmiy va tarixiy manbalardan ayon. Kishilar o‘zaro muloqotga kirishish uchun, albatta, odamlarni ham, narsa-hodisalarni ham va, umuman, butun bir borliqni ma’lum bir me’yordagi nomlar bilan atab, bir-biridan farqlashga harakat qilishgan. Natijada, nomlarda xalqimizning milliylik, milliy an’ana va milliy qadriyatlari o‘z izini qoldira olgan. Mana shu nomlar milliy o‘zlikni anglashga, xalqimizning ruhiy, ma’naviy sarchashmalari bo‘lgan milliy udum, urf-odat, an’ana va qadriyatlarimizga qayta-qayta e’tibor berishga hissa qo’shadigan vositalardan biri sanaladi. O‘z nomini e’zozlay olgan inson o‘zgalarning nomlarini ham to‘g‘ri va aniq aytish, xatosiz yozish bilan ardoqlashga imkon topadi.

Qadimiy tarixga ega bo‘lgan xalqimiz va yurtimizning nomlari nihoyatda rang-barang bo‘lib, yuzaga kelishi va ma’no xususiyati bilan ajralib turadi. Shuningdek, mustaqillik tufayli mamlakatimizdagi ba’zi bir joy nomlarining o‘zgartirilayotganligi, ularning tarixiy nomlari tiklanayotganligi, ba’zi joylarga berilgan nomlar eskirib qolganligi sababli ham tuzatilmogda. Bu esa “O‘zbek nomshunosligi” sohasining hal qilinishi lozim bo‘lgan bir qancha dolzarb muammolari mavjudligini tasdiqlaydi.

Kishilar, umuman dunyodagi insonlar turli tillarda so‘zlashishib, narsa, jarayon kabilarga ham nom berish, atash, nomlab chaqirish uchun turlicha tarzda, o‘zgacha shakldagi va turfa ma’nolardagi nomlarni qo’llashgan, qo’llashmoqda.

Nomi yo‘q obyektlarni nomlash, turkiy tillardagi, xususan, o‘zbek tilidagi nomlash qonunlarini o‘rganish asosida ularga alohida e’tibor berish va qo’llanayotgan ba’zi bir nomlarni imkoniyat doirasida izohli hamda etimologik tahlillar vositasida talqin etish masalasiga xalqimiz juda qadim zamonalardan e’tibor qaratib kelingan. Bunga islom dinigacha bo‘lgan davr, xususan, O‘rxun-Enasoy toshbitklari; islom dini davri, aniqrog‘i, Mahmud Qoshg‘ariyning “Devonu lug‘atit turk “asari hamda undan keyingi davrda to XX asrning 80-yillarigacha, shu jumladan, mustaqillikka erishganimizdan to bugungacha yaratilgan turli lug‘atlardagi, shuningdek, badiiy va tarixiy asarlardagi nomlar majmuining jamlanishi, ilmiy tadqiqot obyektlari sifatida e’tirof etilib, ilmiy- nazariy, amaliy asoslarda talqin etilishi misol bo‘ladi.

Nomlarni nomlanish jarayoni va nomlanish muammolarni tadqiq etishni davr talablaridan kelib chiqqan holda muvaffaqiyatli amalga oshira olinsa, turli fanlar doirasidagi nom, nomlanish jarayoni hamda terminologiya masalalariga munosabat ham ravshanlashadi. Tillarning vaqt o‘tishi bilan fonetik, leksik, semantik va grammatic jihatlaridan o‘zgarishi yoki unutilishi nomlar, nomlanish jarayonining ham o‘zgarib borishini ko‘rsatadi. Nomlar, shu jumladan, kishi nomi (antroponim), etnonim, gidronim, fitonim, kosmonim, teonim, zoonim, joy nomlari va ularga xos xususiyatlar majmui qadim tarixga ega bo‘lgan qabila, urug‘ga xos bo‘lgan kichik bo‘limlar, elat, millat hamda xalqlarning o‘ziga xos noyob yodgorliklaridan biridir.

Shunday ekan, nomlarni, xususan, o‘zbek nomshunosligi masalalarini to‘laqonli tadqiq qilish hozirgi kundagi muhim va hal qilinishi dolzarb masalalardan hisoblanmog‘i lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Бегматов Э., Улуқов Н. Ўзбек ономастикаси терминларининг изоҳли лугати. Наманган, 2006. 103-бет
2. Бегматов Э. Антропонимика. Тошкент: Фан, 2012.
3. Бахтиёр Карим. Исм-шарифингиз // Шарқ ўлдузи. 2004 йил. 3-4 бетлар
4. Комилов Н. Исми шариф // Соҳиб Камол. 505 исм маъноси. Қарши, Насаф, 2004.
5. Наимов С. Топонимик аниқлагичлар ҳақида/Ўзбек тили ва адабиёти, 1983, № 4.
6. Подольская Н.В., Суперанская А.В. Терминология ономастики // Вопросы языкоznания, 1969

MORPHOLOGICAL STRUCTURE OF ENGLISH WORDS

*Bobokulova Gulshan Bobokulovna
English teacher of school 3,
Zarafshan city, Navai region
tel : 90-717-19-41*

Annotation: The article provides information about **morphology** (study of words, how they are formed, and their relationship to other words in the same language) and difference between morpheme and word. The reader will be aware of types of morphemes and word families.

Key words: morphology, structure, word family, morpheme, word, root, affix, suffix.

Morphology is the study of the structure and form of words in language or a language, including inflection, derivation, and the formation of compounds. At the basic level, words are made of "morphemes." These are the smallest units of meaning: roots and affixes (prefixes and suffixes). Native speakers recognize the morphemes as grammatically significant or meaningful. For example, "schoolyard" is made of "school" + "yard", "makes" is made of "make" + a grammatical suffix "-s", and "unhappiness" is made of "happy" with a prefix "un-" and a suffix "-ness".

Inflection occurs when a word has different forms but essentially the same meaning, and there is only a grammatical difference between them: for example, "make" and "makes". The "-s" is an inflectional morpheme.

In contrast, derivation makes a word with a clearly different meaning: such as "unhappy" or "happiness", both from "happy". The "un-" and "-ness" are derivational morphemes. Normally a dictionary would list derived words, but there is no need to list "makes" in a dictionary as well as "make."

Many of the words in English are derived from Latin and Greek morphemes. In many cases words taken from Latin or Greek retain the inflectional characteristics and gender from their original languages. Thus, the masculine singular form of "alumni" is "alumnus," while the feminine singular form is "alumna." This example also shows that despite the retention of these Latinate forms, particularly in "learned" language, they are often discarded in casual speech, and "alumni" has come to be a singular noun as well as a plural one.

As a part of the grammatical theory morphology faces two segmental units of the language: the **morpheme** and the **word**.

Morpheme is known as the smallest meaningful unit of the language into which a word may be divided. E.g. in the word **writ-ER-s** the root morpheme **write** expresses the lexical meaning of the word, lexical morpheme **-ER** shows the doer of the action denoted by the root morpheme, and the grammatical suffix **-s** indicates the number of the doers, i.e. more than one person is meant. Similar opinion can be said regarding the following units of the language, such as **finished, courage-ous-ly, un-prepar-ed-ness; тугал-лан-ма-ган-лик-дан-дир, бе-даъв-лар-дан**.

The morphemes can be divided into root (free) morphemes and affixal (bound) morphemes (affixes). A form is said to be free if it may stand alone without changing its meaning; if not it is a bound form, as it always bound to something else. E.g: In the words **sportive, elegant** morphemes **sport, elegant** may occur alone as utterances, but the forms **-ive, -ant, eleg-** cannot be used alone without the root morphemes.

Structurally morphemes fall under three types: a) free morphemes, b)bound morphemes, c) semi-bound morphemes. A free morpheme is the stem of the word, a great many free morphemes are root morphemes. (e.g.: **London-er, spots-manship**). A bound morpheme occurs as a constituent part of the word. Affixes are naturally, bound morphemes for they are always make a part of the word.(e.g.: - ness, -ship, -dom, dis-, pre-, un-; -чи, паз, -дон, бе-, сер-, но-) some root morphemes also belong to the class of bound morphemes, which always occur in morphemic sequences, i.e. in combinations with roots or affixes (e.g.: **theor-** in **theory, theoretical**; **-cieve**, in **percieve, concieve**; **назарий, хусусий, хусусият**).

Semi-bound morphemes are morphemes that can function in a morphemic sequence both as an affix and as a free morpheme. (e.g.: half an hour, well-known, sleep well, half killed; ярим

соат, чала-жон)

Another approach to grouping lexemes is creating word families. Words are grouped into the families according to their morphology. A word family “consists of a base word and all its derived and inflected forms”. The following group of words belongs to the same word family: legal, illegal, legalize, and legalese.

The concept of a word family is important for “a systematic approach to vocabulary teaching” (p.253), for deciding the vocabulary load of texts, and for the compilation of dictionaries. This approach provides lexicographers a more secure basis for the treatment of affixes and derived words in the dictionaries.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARDA ADABIYOT DARSALARIDA ABDULLA QODIRIYNING "ULOQDA" HIKOYASINI O'RGANISH

*Ikromova Dilraboxon Shavkatovna
Andijon viloyati shahrixon tuman
1-maktab ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.
(dilraboikromova2020@mail.ru)*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning "Uloqda" hikoyasini o'rganish, o'quvchining milliy qadriyat va an'analarimizga, kitobga bo'lgan qiziqishi, ona tabiatga, jonivorlarga mehr tuyg'usi orta borishi bayon etilgan.

Kalit so'zlar: uloq, yugan, qora qashqamg'a, sarkor, ko'pkari,.

Abdulla Qodiriyning badiiy tiliga teng keladigan go'zal til yo'q! Badiiy tilni ko'pchilik adabiy til bilan chalkashtiradi. Badiiy til harbir ijodkoming individual uslubi, o'ziga xos tilidir. "O'zbek tili kambag'al emas, balki o'zbek tilini kambag'al deguvchilarning o'zi kambag'al. Ular o'z nodonliklarini o'zbek tiliga to'nkamasinlar", deb yozgan edi kuyinchak adib. Bu o'zbek xalqining o'z buyuk farzandi xotirasiga hurmati bo'lidi. Adib ijodini o'rganish, uning asarlarini qayta-qayta o'qish orqali yangi ochilmagan qirralami kashf etamiz. Bugungi kunda adabiyot ta'limining bosh maqsadi har bir ijodkorning o'ziga xos badiiy olami tomon o'quvchini yetaklash, so'z sehrini tuydirish, go'zallik alomatlarini his qila oladigan, uni qadrlaydigan insonni voyaga yetkazishdan iborat. Abdulla Qodiriyning "Uloqda" hikoyasi yangi o'zbek adabiyotidagi birinchi hikoyadir. Hikoya 1915-yilda yozilib, 1916-yilda Toshkentda alohida kitobcha shaklida nashr etildi. V-sinf "Adabiyot darslik-majmua"dan o'rinni o'rgan Abdulla Qodiri hayoti va ijodi, "Uloqda" hikoyasini o'rganish uchun-1 soat, "Uloqda" hikoyasi matni ustida ishslash -1 soat, jami: 2 soat ajratilgan. Bunda hikoya haqida nazariy tushuncha ham shu 2 soat ichiga kiritilgan."Uloqda" hikoyasini o'rganishdan oldin guruhlarga quyidagi topshiriqlar tarqatilib, bahsga chorlanadi:

1. topshiriq: Nega hikoya "Uloqda" deb atalgan?
2. topshiriq: Bu o'yin haqida nimalar bilasiz?
3. topshiriq: Siz ham bu o'yinni tomosha qilganmisiz?
4. topshiriq: Yana qanday milliy o'yinlarimiz bor ?

O'quvchi savollarga javob izlash orqali "Uloq" o'yini, uning o'tkazilish tartibi haqida ma'lumot yig'adi. Ayniqsa, bu o'yinni yoqtiradigan o'quvchilar tezda bunga kirishib ketadi. "Uloq", ya'ni "Ko'pkari"- o'zbek xalqiga xos milliy o'yinlardan biri "Ko'pkari" o'yini noyabrdan boshlab mart oylarigacha bo'lgan vaqtida o'tkaziladi. "Ko'pkari" o'yini uchun qir, adirlar, shudgor qilingan yerlar tanlanadi. Bu o'yinda uloqni o'rtadan olib chiqqan va marraga keltirgan chavandozlar sovringa ega bo'lishadi. Harbir chavandoz yigitning orzusi davralarda o'zi va otining nomini baralla yangrashi. Hikoyada chavandoz yigitlar Murod va Salimlarning nomi faxr bilan tilga olingan. Hikoya Turg'un ismli sizlarga tengqur yigitchaning tilidan aytib beriladi. Otasidan uloq tomoshosiga ruhsat olgan Turg'un astoydil tayyorgarlik ko'ra boshlaydi. Qashqa toy-chog'ini yuvib-tarab, o'zi ham hayit bayramlarda kiyinadigandek yasanib, tomoshaga otlanadi. Ana shunday jiddiy tayyorgarligi uchun bola kattalardan ham tengqur do'stalaridan ham "Turg'un chavandoz" degan maqtov eshitgisi keladi, hurmati oshishini istaydi. U do'stalarini kim o'zarga ot choptirib yengadi. Ularning otlarig'a-o'zimnikiga, kiyimlariga-kiyimimga qarab, o'zimni allaqancha yuqorida ko'raman. Haydar soqov tutila-tutila: "Kelinglar, bir choptiraylik" -dedi. Nurxon ko'nmasa ham yuganidan tortub olub ketdi. Chidab turib bo'lmas ekan: ularning ketidan qora qashqamg'a bir-ikki achchig' qamchi berub yuborishim bormi jonvor o'n odumida ulami yo'lida qoldurib ketdi. Bulaming barchasi Turg'unning uloq tomoshasiga astoydil tayyorlanganligi natijasi edi. Yozuvchi ushbu holatlar tasviri orqali Turg'undagi o'zi qiziqqan ishiga mas'uliyat va jonkuyarligrini ibrat qilib ko'rsatadi. Uloq boshlanib, unga hakamlik qiluvchi Orif sarkor fotiha bergach, bir soatlar o'tib," ota bolani aka ukani tanimaydigan chang-to'zon" baqiriq-qiyqiriq avjiga minganda, "bosh yorilib, ko'z chiqqan bilan, otdan yiqilib, qo'l singan bilan" birovning ishi yo'q paytda birdan uloqchilar tinchib qoladi. Uloqchilardan biri -Esonboyni besh- oti bosib, ezib tashlagani ma'lum bo'ladi. Chalajon holda davradan olib chiqilgan chavandozning ko'p o'tmayjonи uzilib, erta tongda janozasi o'qiladi. Hikoya davomida o'quvchi qiziqarli va dahshatli voqeа guvohi bo'ladi. Turgunboy Esonboyning yaxshi sifatlarini ko'z oldiga keltira-

di va uni tuzalib ketishini istaydi. To'g'ri, harbir narsaning yaxshi va yomon tomoni bo'ladi. Otlaming chopishi, g'oliblikka intilish, eng chopqir ot egasi bo'lish, maqtovga sazovor bo'lish ko'pchilikka yoqadi. Turg'uboyda shu fazilatlarning guvohi bo'ldik. Dars davomida "Ko'pkari" o'yinidan vedio lavhalar tomosha qilish orqali o'quvchi bu o'yinning naqadar qiziqarli ekanligini guvohi bo'ladi.

Asarni mustahkamlash uchun quyidagi savollar berish tavsiya etiladi.

1. "Uloqda" hikoyasida asosiy hikoyachi kim?
2. Hikoyadagi qahramonlarga tavsif bering.
3. Hikoyachi nima uchun "Turg'un chavandoz" nomini olishga qiziqadi?
4. "Uloqda" hikoyasidan yozuvchi ko'zlagan maqsad nima?

Darsning xulosa qismida o'zbek xalq dostonlaridagi G'irko'k, Jiyronqush, Boychibor, G'irot kabi bebaho otlar, ularning fazilatlari haqida ma'lumotlar berilsa, shuningdek o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olib, Turob To'laning "Do'nан" hikoyasi , Ernest Seton Tompsonning "Yovvoyi yo'rg'a", Tog'ay Murodning "Ot kishnagan oqshom" , Odil Yoqubovning "Adolat manzili" asarlarini o'qish tavsiya etilsa, o'quvchining milliy qadriyat va an'analarimizga, kitobga bo'lgan qiziqishi, ona tabiatga, jonivorlarga mehr tuyg'usi orta boradi.

O'quvchiga vazifa qilib, qadimiy milliy o'yinlarimiz haqida ma'lumot yig'ish topshirilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Foydalaniman adabiyotlar ro'yxati:

1. Musurmonova O. A Adabiyot darslarini tashkil etishda samarali shakllari. - T. O'qituvchi, 1993 y
2. Adabiyot: Umumiyo o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik.Iqism. S.Alimedov, 'R.Qo'chqorov, Sh.Rizayev.-T.: "Sharq", 2015 y.

TIL HÁM STIL. STILISTIKA HAQQINDA TÚSINIK

Dawletyarova Nasiba Kengesbaevna

Qaraqalpaqstan Respublikası

Qaraózek rayoni 33-sanlı mekteptiň

Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı páni oqtıwshısı

Tel: +998993894182

Aytniyazova Gózzal Sarsenbaevna

Qaraózek rayoni 33-sanlı mekteptiň

Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı páni oqtıwshısı

Tel: +998906525419

Annotaciya: Maqalada til hám stil, stilistika haqqında sóz etiledi. Biz til arqalı bir- birimiz benen pikir alisamız, qanday da bir qubılış, waqıya haqqında xabarlaymız, sóylesemiz.

Gilt sózler: stil, til, stilistika, fonetika, leksika, orfoefiya, informaciya, konstrukciya.

Til arqalı bizler bir- birimiz benen pikir alısamız, qanday da bir qubılış, waqıya haqqında xabarlaymız, sóylesemiz. Oy- pikirimizdi bayanlaw ushın tildiń sózlik quramınan, sózlerdiń mánili bólegenin, olardıń aytayın degen oy-pikirdiń maqsetine, mazmununa qarap gáp ishinde baylanısıl usıllarınan paydalananamız. Geypara jaǵdaylarda aytayın degen oy-pikirimiz, tińlawshıga yamasa oqıwshıga anıq hám tolıq jete almay qaladı. Nátiyjede, pikir alısıw, onıń iske asıwı, awızsha yamasa jazba túrde bir nárse haqqında xabarlaw, oy-pikirdiń maqseti hám mazmunına baylanıslı táśirleniw jaqsı bolmay shıǵadı. Sebebi, awızeki yamasa jazba túrde til arqalı qatnas jaǵdayında sózlerdi hám sóz mánilerin durıs yamasa nadurıs tańlawda, sózlerdiń grammaticalıq ózgeriwlerin, baylanısların ádebiy tildiń talaplarına sáykes jetkilikli yamasa jetkiliksiz dárejede paydalaniwda.

Til arqalı qatnastiń túrlерine, belgili jaǵdayda, sóylewdiń maqsetine hám mazmunına xızmet jaǵınan til qurallarınıń beyimlese qollanılıwı stil dep ataladı. Til-obyektiv ómir súretuǵın hám sol tilde sóylewshiler ushın birdey ortaq qatnas qurallarınıń strukturalıq birligi. Al, sóylew bolsa usı tildiń tiykargı funkciyasınıń ámeliy jaqtan iske asıwı bolıp esaplanadı. Sebebi, til tek sóylew ushın kerek. Sol ushın, tildi jaman yamasa jaqsı dewge bolmaydı, tek sóylew jaqsı yaki jaman bolıwı mümkin.

«**Stil**» sózi grek tilinen alıngan bolıp, grekshe «stylos»-taxtaǵa jazıw ushın súyır etip shıǵarılgan tayaqshani ańlatqan. Stil-ádebiy tildiń ólshemleri tiykarında sheber táśirlı sóylep hám jaza biliw usıllarınıń jiyindisi degen ugımdı bildiredi. Stil sózi házirgi waqıtta júdá keń mániste qollanıladı. Sebebi, turmis talap etken hámme nárseniń óz stili bar. Ásirese, stil kórkem sóz sheberlerine, jazıwshılarǵa, jeke adamlarǵa, oratorlarǵa t.b. qatnaslı boladı. Misalı jazıwshınıń yamasa sóylewshınıń óz oyın túsinikli , ótkir etip beriw ushın ádebiy tildiń materiallarıń durıs qollanılıwı, hárbir qollanǵan sóziniń yamasa sóz dizbekleriniń túsinikliliği arqalı onıń sheberligi , stillik ózgesheligi belgili boladı.

Ádebiy tildiń stillik rawajlanıwınıń eń áhmiyetlileriniń biri-kórkem ádebiyat stili. Ádebiy til ólshemlerin durıs, orınlı, sheber paydalana biletuǵın adamdı stolist dep ataydı. Stolist tildiń barlıq normaların durıs qollanıw arqalı sóylew hám jazıw mádeniyati jaǵınan jetilisken boladı. Stildiń túrleri kóp.

Stil sózine tómendegishe anıqlama berse boladı: Stil tildiń jámiyettegi xızmetiniń belgili bir tárepı menen baylanıslı ózine tán sózleri, turaqlı sóz dizbekleri, grammaticalıq konstrukciyaları menen sóylewdiń áne usınday basqa túrlerinen óziniń ishki belgileri menen ayraqshalanıp turatuǵın kishi sisteması. Hárbir stil kishi sistema bolıp, basqa stillerden ózine tán sózlik quramı, turaqlasqan birlikleri, morfologiyalıq hám sintaksislik dúzilisi jaǵınan ajiralıp turadı. Til stilleri tómendegi túrlerge bólinedi: 1) sóylesiw stili (tildiń baylanıstıstırıw xızmeti); 2) ilimiý stili; 3) rasmıý is qágazları stili (tildiń xabar, informaciya beriw xızmeti); 4) publicistikaliq stili; 5) kórkem ádebiyat stili (tildiń táśir etiw, úgit-násıyat xızmeti).

«**Stalistika**» termini grektiń jazıw quralı degen sóziniń alıngan. Stalistika til biliminiń bir tarawi bolıp, ol oy-pikirdi anıq hám dál beriw ushın qollanıladı. Stalistika sózi házirgi waqıtta ilimde ádebiy til stalistikası hám kórkem ádebiyat stalistikası bolıp eki túrli mánide qollanıladı. Olardıń birinshisi-ádebiy tildiń jazba hám awızeki ólshemleriniń stalistikaliq sistemaların

úyretedi. Ekinshisinde-kórkem ádebiy shıǵarmalardıń, jazıwshılardıń hám ádebiy aǵımlardıń stillik ózgeshelikleri úyreniledi.

Ádebiy tildiń hár túrli stilleriniń jiyındısın úyretetuǵın ilim til stilistikası delinedi. Stilistikanıń ádebiy til ólshemlerin sheber, orinlı paydalana biliwge úyretetuǵın túrine ámeliy stilistika delinedi. Stilistika milliy ádebiy tildiń qáliplesken fonetika, leksika hám grammaticalıq nızamlıqlarına tiykarlanadı, onıń orfografiya hám orfoepiyalıq ólshemlerin saqlaydı. Demek, stilistika awizeki sóylew hám jazba ádebiy tilde oydiń tolıq, túsinkli hám ótkir bolıwı ushın tildiń leksikalıq, fonetikalıq hám grammaticalıq ólshemlerin durıs paydalana biliw, sheber qollanıw ádislerin úyretedi.

Paydalanylǵan ádebiyatlar:

1. Qaraqalpaq tili. Sh. Abdinazimov, Z. Ismaylova, B. Qutlimuratov. «Bilim» baspası. Nókis-2018
2. Qaraqalpaq tili. Sh. Abdinazimov, Z. Ismaylova, E. Berdimuratov. «Bilim» baspası. Nókis-2018
3. Qaraqalpaq ádebiyatı. K. Mambetov, K. Palimbetov. « Bilim» baspası Nókis-2017.

YOSHLARNI TARBIYALASHDA OILA, MAKTAB, MAHALLA HAMKORLIGI

*Surxondaryo viloyati
Qumqo'rg'on tumani
XTBga qarashli 50- mактабнинг
Rus tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Djumayev Shomurod Xujaqulovich
Tel: 93-794-24-00*

Annotatsiya: biz ushbu maqolamizda yoshlarning tarbiyasida faqat o'qituvchi emas, balki eng ko'p va e'tibor qaratishi lozim bu ota-onalari va mahallaning ham o'rni juda katta ekanligi haqida bat afsil yoritib o'tdik.

Kalit so'zlar: oila, mahalla, maktab, sinf rahbar, ota-onalar

Yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashda oila, o'quv maskanlari, mahalla va jamoatchilikning mustahkam aloqasini taminlash zarur. Bu siz tarbiya sohasidagi ijobjiy natijalarni qo'lga kiritib bo'lmaydi.

Oilaviy va ijtimoiy tarbiyani takomillashtirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturida: „Ta'lim olishda, shuningdek bolalar va yoshlarni ma'naviy- axloqiy-intelektual va jismoniy jihatdan tarbiyalashda oila, ota- onalar, mahallalar , xayriya va xalqaro fondlarining ro'lini kuchaytirish yuzasidan chora tadbirlar ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirish” zarurligi va yana jamiyat taraqqiyotidagi munosib xissa qo'shishga qodir shaxslarni shakllantirish maqsadida ta'lim muassasalari, ota-onalar, oila, mahalla faollari jamoat tashkilotlari bilan o'zaro puxta hamkorlik qilish lozimligi alohida aytib o'tilgan.

Bunda mahalla alohida o'rinn tutadi. Oila esa mahallaning tarkibiy qismi hisoblanadi. Shu sababli mahallaning oilaga ta'sirini ta'minlash ijtimoiy ahamiyatga ega.

Farzand tarbiyasiga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi uchinchi omil –o'quv maskanlari bo'lib, ular tufayli bolalarimiz o'qimishli, xayot uchun zarur bilim asoslarini egallagan, komil inson bo'lib shakllanadilar. Umumiyo'rtta ta'lim muassasalari oilaga pedagogik malakali ta'sir ko'rsatishda keng imkoniyatga ega. Xususan, darsdan so'ng o'quvchi bo'sh vaqtini ma'zmunli, foydali o'tkazishi uchun sinfdan tashqari to'garak ishlab etilib, ular faoliyati o'quvchi yoshlarning turli darajadagi qonunbuzarliklarga moyilliklarning oldini olishga qaratiladi. Yoki mahallada hashar va obodonchilik ishlarini tashkil qilish va o'tkazish, Navro'z bayramlari yoki ommaviy tadbirlarga o'smirlarni jalb qilish oila tarbiyasini yaxshilashga amaliy yordam beradi. Natijada, ota-onalarning xotirjam mehnat qilishiga qulay sharoit yaratiladi.

Takidlash joyizki, so'ngi yillarda barkamol o'quvchi yoshlarni tarbiyalashda maktab- oila-jamoatchilikning o'zaro hamkorlikdagi ta'siriga muhtojlik tobora ortmoqda.

Tarbiyaning maqsadga muvofiq tashkil etilishiga umumiy javobgarlik bevosita umumiy o'rta ta'lim zimmasiga yuklatiladi. Mazkur jarayonda pedagoglar, xususan sinf rahbarlaridan oila bilan ta'lim maskanlari o'rtasidagi munosabatlarni yanada rivojlantirish va mustahkamlash talab etiladi. Chunki ayrim o'quvchi yoshlarning yot mafkuraviy ta'sirlarga berilishining asosiy sababi ularning ta'lim tarbiyasiga maktab, oila va mahallaning o'zaro hamkorlikda yondashmaganidir. Yoshlarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatuvchi muhim maskanlardan biri oilada bo'lib, farzand kamolotining negizini taminlashda uning ahamiyati barchamizga ma'lum. Lekin ayrim hollarda bolani o'z oilasining no o'rinn ta'siridan himoyalashga ham to'g'ri kelib qolishi mumkin. Shu sababli mahalla faollari ishlab chiqqan tarbiya dasturida yoshlarni oilaning salbiy ta'siridan himoya qilishga qaratilgan ish rejalarini mavjud bo'lishi kerak. Masalan, oilada ichkilikbozlik, nashavantlik kabi xunuk ishlarga berilgan kattalarning salbiy ta'siri bolaning ma'naviy majruh bo'lib qolishiga sabab bo'lishi mumkin. Mazkur holatlarning bartaraf etilishi pedagogic texnologiyalarni ishlab chiqishni oilaviy va ijtimoiy xayot taraqqiyoti talab etmoqda.

Kuzatishlar va o'tkazilgan suhbatlar shuni ko'rsatadiki, ayrim ota-onalar bolalar tarbiyasi va ularning kelajakdagi xayoti haqida zamon talabi darajasida ijtimoiy ma'sulyatini xis qilmaydilar. O'zlarining ishi bilan bandliklari bilan va boshqa sabablarni ro'kach qilib, farzand tarbiyasiga befarq qaraydilar. Ular ota-onaning eng asosiy vazifasi oilani moddiy jihatdan ta'minlash deb bilishadi. Natijada farzandlarini aqliy va ma'naviy kamol toptirish, oila xayotini har tomonlama kuchli ta'sir ko'rsatishni tushunmaydilar yoki buni amalga oshirishda o'z vazifalarini to'g'ri

belgilab olmaydilar. Oqibatda, oilada ko'plab muammolar yuzaga keladi.

Bunday hollarda mahalladagi na'munaviy oilalar tajribasi va sinf rahbarlarning amaliy pedagogik maslaxatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, o'qituvchilar ota-onalarning faol yordamisiz bolalarning barkamolligini ta'minlay olmaydi. Shuningdek, ota-onalar bolalarning uya berilgan vazifalarini tekshirib, nazoratga olishlari va bunga yaqindan yondashishlari nihoyatda zarurdir. Chunki, uya berilgan topshiriqlar bolalarning mustaqil vazifalari bo'lib, bu ularning fikrlash darajasini rivojlantirishga, faolligini ta'minlashga, o'z ustida ishlashga davat etadigan jarayondir. Bu borada ota-onalar uy vazifalarini bolalarning ishtirokisiz o'zlarib bermasdan, balki unda tarbiyaviy tomondan rahbarlik qilishlari va mustaqil fikrlashlari uchun yo'llanmalar berishlari lozim.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, bolalarimizni komil inson qilib tarbiyalashimiz uchun ota-onalarning o'rni beqiyosdir shunday ekan, har bir ota-onha farzandiga e'tiborni va nazoratni kuchaytirmog'i lozim hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. M.Holmatov Oilaviy munosabatlar madaniyat va sog'lom turmush tarbiyasi.-T: 2000-216-bet
2. O. Saparov, M.Mahmudov Oila ma'naviyati.T:Ma'naviyat,1999-160-bet

BOG'LANISHLI MATN TUZISHDA SINONIMLAR VA KONTEKSTUAL SINONIMLARNING O'RNI

*Buxoro Viloyati Romitan tuman
XTBga qarashli 37- mактабнинг
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Djumayeva Lutfiya Shomurodovna
Tel: 94-461-11-09*

Annotatsiya: biz ushbu maqolamizda o'quvchilar bog'lanishli matn tuzayotganda asosan nimalarga e'tibor qaratish lozim, va matnni chiroyli yozilishi uchun asosan qanday so'zlardan unumli foydalanish kerakligi haqida batafsil yoritib o'tdik.

Kalit so'zlar: o'quvchi, sinonim so'zlar, kirish va kiritmalar

Barchamizga ma'lumki, ona tili inson tafakkurining shakli va bevosita voqealanishi hisobga olinsa, yangi davr talab qiluvchi ijodiy tafakkur sohibi bo'lgan tadbirkot va ishbilarmon shaxsni yetishtirib chiqarishda, uning ijodiy tafakkurini shakllantirishda ona tilidan umumiyl uzlusiz ta'lim oldida begaram ma'sul vazifa turganligini alohida qayd etish zarur. Chinki „ har bir dars materiali o'quvchining tafakkurini, nutqini hamda uning sovodxonligini oshirish bilan bir qatorda o'zining mazmuniga ko'ra, umuminsoniy tuyg'ularni ham tarbiyalashga xizmat qilmog'i lozim. Bog'lanishli matn tuzishda sinonimlar va kontekstual sinonimlar ikki gap sinonimso'zlar (ayol, juvon) vositasida o'zora bog'langan: Ayol ishva bilan kulib, oshxona tomon qayrilib ketayotganida Ilhomjon uning bejirim oyoqlariga o'g'rinch razm soldi. Juvon bu qarashni elkalari, butun vujudi bilan sezdi.

O'zbek tilshunosligiga doir adabiyotlarda ta'kidlanishicha sinonimlarning bir xil ma'noga ega bo'lishidan tashqari, ularning har biri o'ziga xos farqli xususiyatlarga ham ega. So'zlavchi o'z fikrini maqsadga muvofiq ifodalash uchun sinonimlarning ana shu xususiyatlaridan foydalanadi va sinonimik qatordagi so'zlardan keragini saylab ishlatadi. Ularni qo'llash, birinchidan, o'zaro bog'lashda uslubiy g'alizlikni bartaraf etishga yordam bersa, ikkinchidan, o'quvchining so'z zaxirasini boyligidan dalolat beradi, gaplarni o'zaro bog'lash imkoniyatini kengaytiradi. O'quvchilar nutqida eng ko'p uchraydigan kamchiliklardan biri har gapda aynan bir so'zning takror ishlatilishidir. Boshqa so'z bilan almashtirish so'ralganda, ular, asosan, olmoshlardangina foydalanadi. Sinonimlardan unumli foydalanishga o'rgatish ana shu kamchlikka barham beradi.

Bunday ko'nikmani shakllantirish uchun, birinchidan, sinonimlarni leksik-semantik ya'ni ma'no birligi sifatida o'rgatish va uni takomillashtirish zarur. Bu fikr, ayniqsa, bog'lanishli nutqda avvalgi fikrni keyingisiga bog'lab bayon qilishda katta ro'l o'ynaydigan konsektual sinonimlarga taalluqlidir. Masalsin, birinchi gapda Abdulla Qahhor ishlatilsa, keyingi gapda uni „yozuvchi“ so'zi bilan almashtirib qo'llash, boshqa gapda „muallif“ so'zini ishlatish, yana bir joyda „adib“, „san'atkori“ so'zlariga murojaat etish mumkin. A.Qahhorning so'z san'atkori ekanligi nazarda tutiladi. Bu o'rinda san'atkori so'zi kontekstual sinonim vazifasini bajaradi. Og'zaki va nutqda fe'l shakllarini to'g'ri ishlatish, ularni bir xil zamon va bir xil nisbatda qo'llash matn tuzilishi nuqtayi nazardan muhim ahamiyatga ega. Biror hodisa va voqeani hikoya qilishda fe'llarni ma'lum bir shaklda ishlatish zarur. Aks holda, matnning ma'nosiga ham, tuzilishiga ham putur yetadi.

Shuni aytib o'tish lozimki, ba'zan matn tuzilishi va undagi voqealar tafsiloti fe'llarni turli zamon va nisbat shakllarida aralash qo'llanishini taqoza etishi mumkin. Masalan, matnning boshlanma qismidagi gapning kesmi o'tgan zamon fe'l shaklida ishlatilsa, asosiy qismidagi gaplarning kesmi, hozirgi yoki kelasi zamon fe'l bilan ifodalanishi mumkin. Matnning tuzilishiga qarab fe'lning ma'lum bir shakli tanlanadi. Kirish so'z va kiritma birliklardan ham gapni gapga bog'lavchi, ba'zan esa matnning qismlarini o'zaro bog'lavchi vosita sifatida keng foydalinadi. Birinchidan, ikkinchidan, kabi kirish so'zlardan ham unumli va samarali foydalanishni albatta o'quvchiga o'rgatish lozim hisoblanadi. Bundan tashqari, matnning asosiy qismida menimcha, fikrimcha, axir, nazarimda, kabi so'zlar ketma-ket bog'lanish yo'li bilan tuzilgan matnda ko'proq ishlatiladi. Umuman, xullas, xulosa shuki, kabi so'zlar esa fikrni yakunlab, uni xulosa qismi bilan bog'lashga xizmat qiladi. Asosan o'quvchilarimizning nutq boyligini shakllantirishda, bog'lanishli matn tuzish jarayonlarida ko'proq sinonim so'zlardan, iboralardan hamda kirish so'zlardan unumli foydalanish o'rgatilsa, o'quvchi o'zidagi takrorlardan qutilib, so'z zahirasi shakllanishiga olib

keladi.

Xulosa qilib shuni aytishimiz lozimki, o'quvchining ongiga til materiallarini sodda tushinarli va qiziqarli qilib yetkazish lozim. Har bir o'quvchining ona tili faniga qiziqishini shakllantirish va rivojlantirib borish esa ona tili va adabiyot fan o'qituvchilarini zimmasidadir. Shunday ekan har bir darsni innovatsion yangiliklar asosida tashkil qilinmog'i lozim hisoblanadi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nurmonov A. Sobirova N., „Hozirgi o'zbek adabiy tili”
2. A.G'ulomov, M. Qodirov „Ona tilini o'qitish metodikasi”
3. Pedagogika-Tashkent: O'qituvchi, 1996.121-b
- 4.Roziqov O. O'zbek tilidan dars tiplari-T: O'qituvchi,1976.

ADABIY TILNING OG'ZAKI VA YOZMA SHAKLLARI

*Djurayeva Dilafro'z Taniqulovna
Qarshi shahar 44-maktabning
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Tel: 973176590
Elektron manzil: dilafruz@filolog.uz*

Annotatsiya: Adabiy til ifodalanishiga ko'ra og'zaki va yozma shakllarga ega. Kishilar o'rtaсидаги muloqat uchun ularning har ikkalasi ham muhim.

Kalit so'z: og'zaki, yozma nutq, adabiy til, milliy til, xalq shevalari, so'zlashuv, muloqat, nutq va boshqalar

O'zbek tili qadim tarixga va o'zining betakror yozma an'analariga ega bo'lgan nufuzli tillardan biridir. Adabiy til – muayyan umumxalq tilining qayta ishlangan va me'yorlashtirilgan, mazkur tilda so'zlashuvchi xalqning madaniy ehtiyojlariga xizmat qiluvchi shakli. "Qayta ishlangan" tushunchasi nisbiy (tarixan turli davrlar-da, turli xalqlarda Adabiy til o'zgarib turgan). Hatto ayrim bir xalqqa ham Adabiy til turli davrda turlicha bo'lgan (mas, qadimgi turkiy adabiy til, hozirgi o'zbek adabiy tili). Ba'zi davrlarda bir xalq uchun boshqa bir xalq tili Adabiy til vazifasini o'tagan. Mac, fors va turkiylar uchun mumtoz arab tili, yaponlar uchun mumtoz xitoy tili; ba'zi Yevropa xalqlari uchun lotin tili va boshqa Adabiy til bo'lgan. Adabiy til ning ikki – og'zaki ham yozma ko'rinishi mavjud. Har qanday Adabiy til xalq og'zaki nutqi asosida shakllanib, shu xalq tiliga xos shevalarni umumlashti-radi va barcha sheva vakillari uchun tushunarli shakl oladi. Rivojlangan Adabiy til siz boy madaniyatga ega xalq bo'lishi mumkin emas. Shu ma'noda Adabiy til jamiyatning dolzarb muammolaridan hisoblanadi. Adabiy til deganda ba'zan uni turli ko'rinishlari bilan qorishtirib yuboradilar. Xususan, yozma Adabiy til va og'zaki Adabiy til hamda badiiy adabiyot tili bilan Adabiy til ni ayni bir deb bo'lmaydi. Adabiy til o'z mezonlarini egallagan shu tilda so'zlashuvchilar barchasi uchun bir-dekabr U ham yozma, ham og'zaki shakllarda amalda qo'llanadi. Badiiy asar (yozuvchi) tili ham Adabiy til me'yorlariga bo'ysunsada, 181ko'plab xususiylik hamda umum e'tirof etmagan jihatlarni o'zida mujassamlashtiradi. Turli xalqlarda hamma davrlarda ham Adabiy til bilan badiiy asar tili bir taxlitda bo'lmagan. Adabiy til bilan milliy til o'rtaSIDA ham farq bor. Milliy til shu tilning egasi bo'lgan xalq millat bo'lib shakllanganda yuzaga keladi. Milliy til Adabiy til vazifasini o'taydi, lekin har qanday Adabiy til darhol milliy tilga aylana olmaydi. Adabiy til bilan shevalar o'rtaSIDAGI munosa-bat alohida muammoni tashkil etadi (qarang Shevalar). Shevalar tarixan qanchalik barqaror bo'lsa, Adabiy til uchun shevalarning vakillarini lingvistik nuqtai nazar-dan umumlashtirish shunchalik murakka-blashadi. Hozirgi kunda ko'pgina mamlakatlar (mas, Italiya, Indoneziya va boshqalar)da shevalar Adabiy til bilan teng suratda qo'llanmoqda. Adabiy til tushunchasi odatda til uslublari tushunchasi bilan bog'lanadi. Ammo bu bog'lanish bir tomonlama. Chunki til uslubiyatlarining o'zi Adabiy til ko'rinishlari hisoblanadi. Ular tarixan shakllangan, muayyan belgilar majmuidan iborat bo'ladi. Mazkur belgilarning bir qismi boshqa uslublarda takrorlanishi mum-kin. Lekin, bu takroriy belgilarning ma'lum shaklda birikishi va vazifasining o'ziga xosligi bir uslubning ikkinchi uslubdan farqini belgilaydi. O'zbek tiliga Davlat tili maqomining berilishi (1989) o'zbek Adabiy til rivojini ta'minlovchi muhim voqeа bo'ldi.

Adabiyotlar:

1. Agarkova N.G., Agarkov Yu.A. Savodxonlik va o'qish darsligi: ABC. Akademik kitob / darslik.

G`AFUR G`ULOM IJODIDA HAYOT SABOQLARI.

*Buxoro viloyati G`ijduvon tumani
17-maktabning ona tili va adabiyot fani
o`qituvchisi Fuzaylova Nozигul Nutfulloyevna*

Anottatsiya: Ushbu maqola G`afur G`ulomning nasriy asarlari haqida. Unda ijodkorning „Chorbozorchi”, „Jo`rabo`za”, „Puch umidlar”, „Farzandi Solih” asarlari tahlili keltirilgan.

Kalit so`zlar: chorbozor, jo`rabo`za, solih, o`laksaxo`r, Bo`ta

O`zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri G`afur G`ulom ijodiy faoliyati davomida bir qancha ta`lim- tarbiyaviy asarlar, hayotiy voqealar aks etgan hikoyalari orqali hayotga bo`lgan qarashlarini yorqin misollar orqali aks ettira olgan. Fikrimizning misoli sifatida yozuvchining ba`zi hikoyalarda aks etgan turli obrazlarga to`xtalib o`tamiz.

„Yodgor”, „Afandi o`lmaydigan bo`ldi”, „Hasan Kayfiy”, „Eng rasvo namozi asr”, „Mening o`g`rigina bolam” kabi nasriy asarlar muallifi G`afur G`ulom o`zining xoh lirik taronalarida xohi epic obrazlarida xohi hikoyalarining turli hodisalarida- yu yoki ocherk va feletonlarining o`tkir iboralarida bo`lsin hamisha xalqning intilishlarini aks ettirdi va bu ulug` niyatlar unga qayta-qayta qudrat va ilxom baxsh etib, uni ijodning ezgu minbariga yuksaltirdi.

G`afur G`ulom 30-yillardan boshlab juda keng imkoniyatlarga ega bo`lgan nasr sohasida qalam surib, bir qancha nafis hikoyalari yozadi. Shu tariqa „Hiylaiy shar`iy”, „Haji qabul bo`ldi”, „Chorbozorchi”, „Kim aybdor”, „Yigit”, „Shoshilinch telegramma”, „Soyalar”, „Jo`rabo`za”, „Farzandi solih”, „Guvohlikka o`tgan ho`kiz”, „Mening o`g`rigina bolam” kabi hikoyalari uning turli ranglar va motivla r yaratishga qodir ekanini ko`rsatadi.

Yozuvchi,,Chorbozorchi” hikoyasida Ahmad-sedob orqali bir kasb yoki hunarni egallamay sarson bo`lib yurgan kishilarni tanqid ostiga oladi. Yoki asosiy mavzusi kasb tanlashga qaratilgan yana bir hikoyasi „Farzandi Solih”dir. Ushbu hikoyasida yozuvchi Ostonaqlor orqali bir kasbni yok i hunarni egallamay turib oson pul topishni xohlaydiganlar bir kun kelib baribir qaysidir kasbni egallahslari kerakligini tushinib yetadilar.

Yozuvchining „Jo`rabo`za” hikoyasidagi Ahmadqulni oladigan bo`lsak, G`afur G`ulom ushbu Ahmadqul obrazi orqali yigit kishining bir so`zli bo`lishi kerakli, har doim ham o`z so`zida turishi kerakligini tasvirladi. Ahmadqul Jo`rabo`zaga bormasa ham bo`lardi, ammo uning nomidan do`sti va`da bergenini eshitib, o`zi ulfatlaridek bo`za icholmasa ham baribir bu o`yinga qo`shiladi. Hikoyaning oxirida qahramonimiz ayanchli o`lim topadi, ammo u yigitlik g`ururini saqlab qoldi. Ukalari unga bormang deb shuncha uqtirsa ham baribir u o`z so`zida qoldi va shu o`yinda qatnashib biyning aytganlarini bajardi. Endi uning ikki ukasi kimdan panoh izlaydi, kimni akam deb chaqiradi, kimdan yordam so`raydi. Endi ular dalada qovun ekayotganda kim ularga bosh bo`ladi. Hikoyaning bosh qahramoni –dehqon Ahmadqul mana shunday ulfatchilik, yigitchilik deb hayotdan bevaqt ko`z yumi. Uning jasadi ham qandaydir o`laksaxo`r hayvonlarga talash bo`ldi. Agar Bo`ta uning nomidan va`da bermaganida, Ahmadqul shu jo`rabo`zaga bormasdi va uning hayoti bu qadar fojeali yakun topmasdi. Bu hikoya orqali yozuvchi har doim gapirganda o`ylab, mulohaza qilib gapiresh kerakligini uqtiradi.

Yozuvchi,, Puch umidlar” hikoyasida barcha hikoyalardan farq qiladigan, aynan yoshlar o`rtasida dolzarb muammoga aylangan sevgi-muhabbat haqida yozadi. Hikoyaning bosh qahramonlari Zulfiya va Po`latjon ikki yil davomida bir-birlariga xat yozishib turar edilar. Po`latjon Zulfiyaning qo`ynini puch yong`oqlarga to`ldirib tashlaydi. Bu ikki yosh havasni sevgi deb tushunadi va turmush quradi. Ularning turmushi o`z-o`zidan buzila boshlaydi. Orada bir o`g`ilchalik bo`ladilar, ikki yildan so`ng ular ajrashadilar. Zulfiya ham Po`latjonni uchratmaganda, kelajagi boshqacha bo`lardi, balki o`qishni tamomlab, o`zi xohlagan kasbning egasi bo`lardi.

Balki, Po`latjon uni tashlab ketmay, bergan va`dalarini bajarganda edi, Solih ham yetim qolmasdan, hammalari butun oila bo`lib yashardilar. Bu hikoya orqali yozuvchi har bir inson oila qurayotganda, o`ziga munosib juftlik tanlay olishi kerakligini, avvalo, o`tkinchi hislarga aldanmaslikni, unga umid qilmaslikni, aks holda bularning barchasi puch umidlarga aylanib qolishini, shu orzu-umidlar puchga aylanmasligi uchun aldanib qolmaslik kerakligini talqin qiladi.

Yozuvchining urush illatlari hali ham odamlarga zarar yetkazayotgan vaqtarda ularning ahvolini

yoritib chiqqan, „Mening o`g`rigina bolam” hikoyasini olamizmi, bularning barchasida tanlangan qahramonlar o`ziga xosligi, o`zining xarakter-xususiyati bilan o`sha davrning kishilarini yaqqol ko`rsatib bera olgan. G`afur G`ulom ijodini she`r yozish bilan boshlagan bo`lsa-da, keyinchalik nasrda ham ijod qilib, ulkan yutuqlarga erishdi deb ayta olamiz.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. G`afur G`ulom „Yodgor” 1996-yil „Sharq” nashriyoti
2. G`afur G`ulom „Puch umidlar” 1996-yil „Sharq” nashriyoti

CHE TILI DARSLARIDA QIZIQARLI O'YINLARNING SAMARASI.

*Hamidova Laylo Buxoro viloyat G'ijduvon tumani
15-maktab nemis tili fani o'qituvchisi
Tel:+998914451955*

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tili fanlarini o'tishda qiziqarli o'yinlardan foydalanish haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: die Berufen, raten, malen, löschen, der Feuerwehrmann, die Friseuerin, der Koch, der Geschäft, die Geschenke, die Luftballons .

Hozirgi kunda barcha sohalarda bo'lgani kabi chet tillarni o'qish va o'rgatishda ham ilg'or va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish keng joriy qilinmoqda. Shunga ko'ra ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida yangi va kompleks usullarni izchil tadbiq etish zarurati tug'ilmoqda. Bu zarurat ayniqsa raqamli axborotlar davrida juda ham muhim o'rinni egallaydi.

Shu o'rinda chet tilini o'rgatishda davr talabidan kelib chiqib o'tilayotgan masofaviy darslarda turli xil qiziqarli o'yinlardan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo'lardi. Bunday o'yinlar o'quvchini o'rganayotgan tiliga yanada ko'proq qiziqishiga, fikrashiga, nutqiga va dunyoqarashiga ijobjiy yordam beradi. Men nemis tili o'qituvchisi sifatida darslarimda quyidagi o'yinlardan foydalanaman: "Berufen"(Kasblar) mavzusini o'tishda "Ratet mal, wer das ist?" ("Maslahatlashib ko'ring, kim bu?") o'yini juda ham yaxshi foyda beradi. Bu o'yinda o'quvchilar guruhlarga ham bo'linishi mumkin. O'qituvchi tomonidan kasblarga tegishli quyidagi gaplar aytildi: "Er malt Bilder. (U rasmlar chizadi.), Sie schneidet Haare. (U(ayol) sochlarni kesadi.), Er löscht Brende. (U gulxan(olov)larni o'chiradi.), Er bereitet Speisen vor. (U ovqatlar tayyorlaydi.) v.h.k. O'quvchilar esa aytilgan gaplardan tezda xulosa chiqarib kasblarni topishlari kerak bo'ladi: Er ist Maler (U rassom), Sie ist Friseurin. (U sartarosh), Er ist Feuerwehrmann. (U o't o'chiruvchi), Er ist Koch. (U oshpaz).

"Geschenke" (Sovg'alar), "Im Geschäft" (Do'konda) mavzularini o'tishda esa „Ich heisse K und mag gern K“ (Mening ismim K va men Kni yaxshi ko'raman) o'yini so'z boyligini ko'paytirishda, eslab qolish qobiliyatini kuchaytirishda va nutq ravonligini oshirishda katta yordam beradi. O'yin quyidagicha o'ynaladi: Har bir ishtirokchi o'z ismini aytib , ismining bosh harfi bilan boshlanadigan biror narsani yoqtirishini aytadi. Bir o'quvchi o'yinni boshlab beradi: Ich heisse Tohir und mag gerne Tomaten . Ikkinch o'quvchi esa birinchi o'quvchi gapini takrorlab, so'ngra o'zini tanishtiradi: Das ist Tohir , der mag Tomaten, ich heisse Lola und mag gerne Luftballons. Uchinchi o'quvchi davom ettiradi : Das ist Tohir, der mag Tomaten, das ist Lola, die mag Luftballons, ich heisse Guli und mag gerne Geranien. O'yin shu tarzda davom etadi. Birorta so'zni tashlab ketgan o'quvchi o'yindan chiqaveradi va oxirida qolgan ishtirokchi g'olib hisoblanadi.

Yuqorida ko'rganingizdek til o'rganishda qiziqarli o'yinlar juda katta foyda beradi. Bunda o'quvchilar dars jarayonida zerikmaydilar, o'zları bilmagan holda bir-nechta yangi so'z va iboralarni o'rganadilar, shu bilan birgalikda o'rganganlarini hayotda tadbiq qila oladilar. Davr talabi ham shundan iborat. O'z fikriga ega, bilimli va intelektual yoshlarni tarbiyalash hozirgi zamon o'qituvchilarining vazifasidir. O'qituvchi o'z fanini o'rgatishda „bir qolipdag'i, zerikarli“ darslardan voz kechib turli xil interfaol usullardan foydalansa maqsadga muvofiq bo'lardi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Autorin: Doris Dittmann © Cornelsen Verlag GmbH & Co. OHG, Berlin 2006, www.cornelsen-teachweb.de

2. Hueber Verlag 2010, Autorin: Anissa Nasser

USING TASK-BASED METHOD IN TEACHING ENGLISH IN SPECIALISED SCHOOLS

*Ismoilova Nargiza Raximovna
Andijon region ANDIJAN city
school -13 teacher englishnargizaismoilova94@gmail.com*

Annotation. The article is dedicated to the analysis of the application of the task-based method, with the aim of defining to what extent pupils use the material learned previously, in real situations. On the grounds of analysis of theoretical sources and pedagogical practices, I offer a direction for searching the most efficient approaches and ways of solving the question of developing the problematic active basis for teaching the professional English language.

Keywords: task-based method, innovative methods, language and communicative skills, to perform the task, useful language box, planning, report, analysis, practice.

The main aim of this article is to analyze the most effective directions and means of implementation of the task-based method in teaching English language in practice and its theoretical grounds. While teaching English I should take into account that a lot of pupils are more inductive than deductive personalities, it means that they learn better from examples than from logical development starting with basic principles. In this case, the use of task-based lesson can be a very effective classroom technique. In task-based learning, the lesson is mainly focused on the task itself (grammar reference and lexical area are not so important). The aim of the lesson is not to "learn the structure" but to "perform the task". It's important to note that if pupils want to fulfill the task successfully they have to use the right language and exchange their ideas with each other. The language, however, becomes an instrument of communication, which helps to complete the task correctly. To reach the objective pupils can use any words they know. Sometimes there is no "correct answer" for a task outcome. Pupils make their own decision how to complete it and use appropriate language. Having analyzed the scientific research on the task-based problem, the following fact can be admitted that the stated problem was searched by the scientists at different times. This method allows teachers and pupils to concentrate on how language is used to achieve understanding between persons, and how language can be used to accomplish certain tasks. The main function of the task-based method is to teach pupils to solve complex unstructured problems that cannot be solved in a logical way. The method promotes the development of independent thinking among pupils, the ability to listen and take into account the alternative point of view, to give reasoning for their own, formulates interest and positive motivation towards learning. With the help of this method, pupils have the opportunity to develop and improve analytical and evaluative skills, learn to work in a team, find the most rational solution to the problem posed and master the ability to use the material in practice. Analytical and communicative abilities are developed. Pupils are left one-on-one with real situation. Training using the task-based method teaches the search and use of knowledge in a dynamic situation, developing the flexibility of the mind, dialectical thinking. The highest stage of the professional development of specialists is the stage of improvisation and professional creativity. Professional competence is also characterized by a range of professional opportunities, perfect possession of tools, techniques and technologies of professional activity. It manifests itself in the creative character of the activity, in an active search for innovative approaches and innovative technologies, personal initiative and professional communication skills. During the solution of the situation, pupils acquire professional skills, analytical and practical skills, creative and communicative skills, and gain experience in future activities. The method promotes the formation of professional competence, a single set of knowledge, skills and professional positions. The task-based method includes elements of research training, developmental learning, and project activities.

There is the following order of such lessons:

1.Pre-task: The topic of the lesson is introduced by the teacher who gives the pupils clear instructions on what they will have to do at the task stage and might help the pupils to refresh some language in their minds that may be useful for the task. The pupils have the opportunity to think about the theme of the lesson and to express their

ideas and opinions to each other and to the teacher. A variety stimulating activities may be used such as answering quiz questions, reflecting on different options and completing charts. The class may work individually or in simultaneous pairs, take notes and spend time preparing for the task. It is important to get the pupils to use the key expressions in the useful language box that they have. The teacher goes round, monitors and assists where necessary.

2.Task: In this stage, the pupils complete the task either in pairs or small groups. It depends on the type of the activity. The instructor is generally reduced to the role of observer.

3.Planning: Then the pupils practice what they are going to say in pairs or in groups in order to engage all the participants. A short oral or written report related to the issues can be presented to tell the whole class. The teacher gives each pair or group several minutes to discuss how to answer a question related to the task, and then ask a randomly selected person to present the group's answer and reasoning. During this time the teacher monitors the language being used, notes down the points than need correction, gives a piece of advice. 4.Report: Pupils then report back to the class orally or read the written report. The teacher chooses the order of when pupils will present their reports and may give the pupils some quick feedback on the content. At this stage the teacher may also play a recording of others doing the same task for the pupils to compare. 5.Analysis: The teacher then highlights relevant parts from the text of the recording for the pupils to analyze. They may ask pupils to notice interesting features within this text. The teacher can also highlight the language that the pupils used during the report phase for analysis.

Literature:

1. Brown D. Teaching by Principles: Interactive Approach to Language Pedagogy. Longman, 2001

QARAQALPAQ TILINDEGI KÓMEKSHI SÓZ SHAQABÍ DÁNEKERLERDI INTERAKTIV USÍLDA OQÍTÍW

*Keňesbaeva Muqaddas Maqsetovna
Qaraqalpaqstan Respublikası, Shumbay rayoni
29-sanlı mekteptiň qaraqalpaq tili hám
ádebiyatı pánı oqıtılıshısı*

Annotaciya: Bul teziste qaraqalpaq tilindegi kómekshi sózshaqabınınbiribolgandánekerlerdi interaktiv usılda oqıtılıwdıňunamlıtareplerin, sonday-aq, oqıwshılarǵakórsetetuǵıntásırınúyrenips hıqtıq.

Gilt sózler: Kómekshisóz, dáneker, háreketliyin, interaktiv usıl, pedagogikalıqsheberlik .

Pedagogikalıq texnologiya degende pedagogtiň oqıwshılarǵa tásir qılıwın shólkemlestiriw boyınsha kásiplik áhmiyetke iye eplilik sistemasın anıqlap beredi, pedagogikalıq iskerliktiň texnologyalılığıń aňlaw usılların usınıs etedi.

7-klasta kómekshi sózlerdi oqıtılıw dawirinde tómendegi usıldan paydalansaqboladı. Bul usıl arqalı oqıwshıldıň taza temaniótıwge qanshelli tayar ekenligin bilip alıwımızǵa boladı. Hám sabaq dawirinde oqıwshıldıň shaqqanlıq dárejesin, óz pikirin jetkizip beriw qábiletin, eslep qalıw qábiletiniń rawajlandırıwǵa kómeklesedi. Sonday-aq, oqıwshıldıň sabaq processinde bir-biriniń pikirin húrmetlewge hám átiraptágırlarga húrmet penen qarawǵa úyretedi. Muǵallım tayarlap kelgen tekste ilajı barınsha temaǵa tiyisli maǵlıwmatlardıň barlıǵı jazılıwı shárt. Sebebi, oqıwshıldıň aytatuǵın pikirin aldın ala biliwge bolmaydı. Solay eken, túsinbewshilikler kelip shıqpawı ushin muǵallım hár tárepleme sabaqqa tayar halında keliwi talap etiledi.

Jetik pedagogtiň jetiskenliginiń sırı tek ǵana onıń jaqsı pedtexnologiyayı qollanıp sabaq ótiwde emes, ol pedagog tárbiyashi sıpatındaǵı sheberliginde, balalar kewline jol taba alıwında, sebebi muǵallım balanıń mekteptegi ata-anası. Basqa oqıw predmetlerinde bilim beriw aldińǵı orında bolsa, ádebiyatta oqıwshınıń kewil qori, sezimleri menen, kóz aldınaoltırıwı kúsheytedi, artıp baradı. Bala ushin ádebiy protsess, onıń ilimiý-teoriyalıq tiykarların yaǵníy qandaydur sánelerdi yadtan biliw áhmiyetli emes, bul nárse ómırı dawamında da kerek bolmawı da mümkin, óğan sonday nárse beriwi kerek, sol nárseniń búgin, házır, jasaw mümkin bolmawın hám sol bilgenine hámme waqitta, uzaq jillardan keyinde qayta-qayta müräjat etip, qıyalıy baylanıp jársın. Sabaqta sonday mashqalalı jaǵdaylardı júzege keltiriw oqıtılıshınıń sheberligine baylanıslı.

Dáneker sózler ózleri atqaratuǵın xizmeti, hám forması jaǵınan tirkewish sózlerge jaqın boladı. Biraq, tirkewishlerden ózgesheligi: Tirkewishler ózi baylanıslı sózi menen bir dizbek bolıp qollanılıp, sol sózge qosımsa máni beredi. Al, dánekerler eń keminde eki sózge yamasa eki gápke baylanıslı qollanıladı, olardıń ózara qarım-qatnasın aňlatpaydı.

Dánekerler qurılısı jaǵınan mánisli sózler siyaqlı dara turinde de, qospa túrinde de qollanıla beredi.

Dáneker sózlerdiń qurılısı da hártúrli bolıp ushırasa beredi. Bazı bir dánekerlerdiń heshqanday bólşeklewge bolmaytúǵın bolsa, al geybir dánekerlerdiń qurılısı tap mánili sózler siyaqlı morfemalarǵa ajıratiwǵa boladı. Biraq, dáneker sózlerdiń qurılısındaǵı morfemalar leksikalıq mánisi bar sózlerdiń qurılısındaǵı morfemalarday bolmaydı, olar óziniń grammaticalıq mánisin joǵaltıp eskertip, birigip ketken.

Solay etip, dánekerler dep sóz benen sózdi, gáp penen gáptı teń mánide baylanıstırıp, olardıń ózara qarım qatnasların anıqlap jüretuǵın sap kómekshi sózlerdiń bir túrine aytamız.

Biz dánekerlerdi tómendegidey formada oqıtılıwdı úyrenip shıqtıq. "Nilufar gúli" sızılmazı mashqalanı sheshiw quralı bolıp xizmet etedi. Oqıwshıldıň qızıǵıwshılıǵıń oyatatuǵın bul metod oqıw orınlarında sheberlik penen qollanıladı. Aqıldıń, oy-pikirdiń rawajlanıwına úlken tásırın tiygizedi. Ózinde nilufar gúliniń kórinisin sáwlelendiredi. Onıń tiykarın toǵız tórt múyeshler qurayıdı. Oqıwshılda pikirlew, talıqlaw hám erkin sóylew siyaqlı kónlikpelerdi rawajlandırıdı hám aktivlestiredi. Bunda eń aldı menen toparlardı sızılmazı sızıw qaǵıydaları menen tanısıp shıǵadı. Bólek-bólek kishi toparlarda sızılmazı dúzip alındı: tórt múyesh orayında aldın tiykarǵı mashqalanı yamasa ideya yaki wazıypalardı kirgiziwi de mümkin. Onıń sheshiw ideyaların sheshimlerin oraydaǵı tórt múyeshtińatraplarındaǵı tórt múyeshlerge jayǵastırıladı. Orayda jaylasqan tórt múyesh átirapında ornalasqan segiz tórt múyeshlerge jazılǵan ideyaları,

átirapında jaylasqan segiz tórt mýyeshtiń orayına jazıp shıǵadı. Soń onıńatıraplarına da segiz tórt mýyeshlik salıp ishine sheshimlerin jazip shıǵadı.

Sızılmaniń sızıw qaǵıydası menen tanısıw nátiyjesinde sonı túsinemiz bul usılda hár bir kishkene mashqalanińda úlken mashqalaǵa aylanıwı mümkin ekenligin kúzetemız. Ámeliy teoriyalıq tárepten hámme ideyalardıuqsham etip kóz aldımızǵa keltiremiz. Bul da aqıl ushin paydalı shınıǵıw bolıp esaplanadı.

Sizge úlken qaǵaz beti kerek boladı. Hárdayım ózińizdiń mashqalalarınızdi bir bet qaǵazda kóriw paydalı esaplanadı. Qarama-qarsı jaǵdayda bizge bir betten basqasına sekirip júriwińizge hám bunda bir zárúriy narseni umitiwińizǵa alıp keledi.

Misali: orayında "dáneker" sózin alsaq, al átirapına dáneker sózler, olar tarqalıp taǵı basqa tórt mýyeshlikti payda etedi hám olardiń da átiraplarına sheshiwshi sózler jazılıp shıǵıladı. "Dáneker" sóziniń ornına basqa sózlerdi misali: tirkewish yamasa janapay dep alıp qoysaqta boladı. Ol da tap usı koriniste gúl japiroqlarıóz aldına gúl bolıp ashıladı.

Juwmaqlap aytqanda, til bilimindegı hár bir temanı oqıwshılarǵa úyretkenimizde olارǵa túrli oyın texnologiyaları, jańa metodlardan paydalanıp ótetüǵın bolsaq bul oqıwshılardıń temanı jaqsı ózlestiriwi ushin qolay boladı. Solay eken bunday texnologiyalardan paydalaniw oqıtıwshınıń sheberligin kórsetedı.

Paydalanylǵan ádebiyatlar

1. Күтлымуратов Б. Қарақалпақ тилин оқытыў методикасы. Нәкис, 1992.
2. Пирниязова А. Қарақалпақ тилин жаңа педагогикалық технология тийкарында оқытыў. Нәкис, 2008.

HOMONYMY AND POLYSEMY

Kurbanova Dilobar Zaynidinovna
English teacher of school 3,
Zarafshan city, Navai region
tel : 91-336-73-74

Annotation: This article provides information about the difference of homonymy and polysemy. Learners of foreign languages face up some difficulties when try to translate a text into their mother tongue. This information enables them to differentiate homonymous and polysemous words.

Key words: polysemy, homonymy, refer, spelling, pronunciation, homophones, homographs .

1. What is polysemy

Polysemy and Homonymy are two similar concepts in linguistics. Both of them refer to words having multiple meanings. Polysemy refers to the coexistence of many possible meanings for a word or phrase. Homonymy refers to the existence of two or more words having the same spelling or pronunciation but different meanings and origins.

This is the main difference between polysemy and homonymy

1. What is Polysemy

Polysemy refers to words or phrases with different, but related meanings. A word becomes polysemous if it can be used to express different meanings. The difference between these meanings can be obvious or subtle. It is sometimes difficult to determine whether a word is polysemous or not because the relations between words can be vague and unclear. But, examining the origins of the words can help to decide whether a word is polysemic or homonymous.

The following sentences contain some examples of polysemy.

He drank a glass of milk.

He forgot to milk the cow.

The enraged actor sued the newspaper.

He read the newspaper.

His cottage is near a small wood.

The statue was made out of a block of wood.

He fixed his hair.

They fixed a date for the wedding.

Although the meanings of the underlined word pairs only have a subtle difference. The origins of the words are related. Such words are generally listed in dictionaries under one entry; numbers may be used to denote the subtle differences.

2. What is Homonymy

Homonymy refers to two unrelated words that look or sound the same. Two or more words become homonyms if they either sound the same (homophones), have the same spelling (homographs), or if they both homophones and homographs, but do not have related meanings. Given below are some examples of homonyms:

Stalk

- The main stem of a herbaceous plant
- Pursue or approach stealthily

Sow

- adult female pig
- to plant seeds in a ground

The above two examples are both written and read alike; they have the same spellings and sounds. Some words do not have the same spellings, but they share the same pronunciation. For example, Read vs Reed, Right vs Write, Pray vs Prey.

3. Difference between polysemy and homonymy

Polysemous words can be understood if you know the meaning of one word.

The meaning of homonymous words cannot be guessed since the words have unrelated meanings.

Polysemy	versus	Homonymy
Polysemy is coexistence of many possible meanings for a word or phrase	Homonymy refers to the existence of unrelated words that look or sound the same	
Has different but related meanings	Has completely different meanings	
Has related word origins	Has different origins	
Polysemous words are listed under one entry in the dictionaries	Homonyms are listed separately in the dictionaries	
Polysemous words can be understood if you know the meaning of one word	Meaning of homonyms cannot be guessed since the words have unrelated meanings	

ADABIYOT FANINI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL METODLARNING O'RNI

*Madumarova Dilrabo Solijonovna
Farg'ona viloyati Buvayda tumani
47- umumiy o'rta ta'lif maktabining
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Telefon:+998(94)4933985*

Annotatsiya: ushbu maqolada ta'lif tizimidagi islohotlar ,adabiyot darslarini tashkil etishda interfaol metodlardan foydalanib, o'quvchilar faolligini oshirish, erkin fikrlash haqida fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: "Sehrli sandiqcha", interfaol, tafakkur, qiziqish, "T" chizmasi, "Orkestr usuli"

Noananaviy darslarni tashkil etishda interfaol metodlar muhim bo'g'in hisoblanadi. Ular o'qituvchi va o'quvchining o'zaro faol munosabatlarida tashkil etiladigan mashg'ulot turidir. Bunda o'qituvchi va o'quvchi o'zaro hamkorlikda ishlaydi. Fikrlar to'qnashuvi yuzaga keladi. Bolaning erkin fikrlash jarayoni yangi pog'onaga ko'tariladi.

Har bir darsni o'ziga xos usul asosida o'tish, o'quvchining qiziqishini oshirish, uning qalbida, ilmga muhabbat uyg'otish o'qituvchining mahoratiga bog'liq. O'quvchilarni faolligini oshirishga xizmat qiluvchi vositalardan biri bu, darslarda interfaol metodlarni qo'llash.

Hozirda darslarda interfaol metodlardan foydalanish talab etilayotgan ekan, o'quvchilarni boshlang'ich sinfdan o'z fikrini to'liq ifodalashga, zimmasidagi mas'uliyatni his etishga o'rgatilsa, yuqori sinflarda bu jarayonni davom ettirish oson kechadi. Interfaol metodlardan foydalanish orqali dars saviyasi yaxshilanadi, o'zlashtirishda qiyonalayotgan bolalar faollashadi, dunyoqarashi va tafkkuri boyib boradi.

Interfaol metodlarni qo'llashda yangilikka intilish kerak. Bunda ko'rgazmali vositalarning sifatliligi talab etiladi. Shu bois, bunday vositalar uchun uncha kata bo'limgan quti – "Sehrli sandiqcha" tashkil etish maqsadga muvofiq. Har bir dars uchun tayyorlanadigan o'quv ko'rgazma vositalari ana shu sandiqchada saqlansa, ulardan ko'p marta foydalanish mumkin.

O'yinlar vositasida o'quvchilarga yangi bilimlar berish, ko'nikma hosil qilish, kichik guruuhlar a'zolarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Adabiyot darslariga qo'yiladigan muhim talablardan biri – o'quvchilarning badiiy matn jozibasini idrok qilish, tahlil malakalarini rivojlantirishdan iborat. O'quvchilarda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarni bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimni birgalikda izlash, o'quv materialini o'zlashtirishda yakdillikka erishishlarida interfaol usullarning o'rni beqiyos.

Quyida ayrim interfaol usullar haqida to'xtalib o'tamiz.

Adabiyot darslarida mavzudagi asar qahramoning tasviri yoki tavsifini ochib berishda ushbu "T" chizmasi metodidan foydalanish maqsadga muvofiq. "Mikrafon oldida" usuli o'quvchilarning estetik didini tarbiyalaydi."Mikrafon oldida"gi o'quvchi konvertlardan birini olib, undagi she'riy yoki nasriy asardan olingan parchani ifodali o'qiydi, qolgan o'quvchilar qay darajada ifodali o'qiganligini baholashadi.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchi har bir darsni interfaol metodlardan foydalanib, har bir darsni o'ziga xos ijod mahsuli sifatida o'quvchilarga taqdim etmog'ilozim. Har bir ona tili va adabiyot darslari o'quvchiga bilim berish bilan birga, uni kamol tipishiga, ona tilimizga bo'lgancheksiz mehr-muhabbatini tarbiyalashga qaratilishi zarur. Zero, ona tiliga bo'lgan bo'lgan muhabbat mana shu xalqqa, Vatanga bo'lgan muhabbatdir.

Foydalilanigan adabiyotlar

1."O'qitishda interfaol metodlarni qo'llash"

2.M.Hoshimova, R.Tojiboyev, B.Abdurahmonova "Umumta'lif maktablarida o'zbek adabiyotini innovatsion metodda o'rganish"

O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA OMOLEKSEMALAR

*Mamadoliyeva Gulnoz Quvvatovna
Samarqand viloyati, Oqdaryo tumani
8-maktab ona tili va adabiyoti o'qituvchisi
Nu'monova Dilafruz Mohirjon qizi
NamDU
+998 995941539*

Annotatsiya. Ushbu maqolada leksikologiya birligi hisoblanmish omoleksemalar haqida fikr yuritiladi. Maqolada omoleksemalarning badiiy matndagi o'rni, emotsional-ekspressivligi ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar. Til, turkiy tillar, tilshunoslik, leksika, omoleksema, ifoda, talaffuz, grafik, badiiy matn, so'z, o'yin, ma'no, izoh.

Barchamizga ma'lumki, o'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub eng boy til hisoblanadi. Bu tilda ifodalab bo'lmaydigan so'zning o'zi yo'qdir. O'zbek tilshunosligi leksikasida omoleksemalar o'ziga xos ahamiyatga ega hisoblanadi. Ifoda jihatini teng leksemalar omoleksemalar deyiladi (yunoncha homos - 'bir xil'). Omoleksemalarni belgilashda talaffuz jihatidan bo'ladigan bir xillik ham, harfiy (grafik) ifoda jihatidan bo'ladigan bir xillik ham hisobga olinadi.[1.46] Omoleksemalarga misollar:

Oy – sayyora nomi;

Oy – yilning o'n ikkidan bir qismi.

Chop – yugurmoq;

Chop – yer sathini qirmoq.

Tuy – kukun holatoga keltir;

Tuy – his et.

Qovoq – inson a'zosi;

Qovoq – o'simlik nomi.

Omoleksemalar badiiy matnda ham o'ziga xos o'rinni egallaydi. Turli so'z o'yinlarini hosil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, Ergash Alining "Subhidam – sirli dam" kitobida quyidagicha ko'rinishga egadir:[2.154]

Pokning dili nechun mudom chaqadir?

Nopok – chayon – pokni hadeb chaqadir.

O'smasin deb, chiqmasin deb yo'limdan,

Boz ustiga boshliqlarga chaqadir.

Ushbu matnda qo'llangan omoleksemalar bu chaqa leksemasidir. Uning ma'nolari quyidagicha izohlanadi:

Chaqa – yara;

Chaqa – zarar keltirmoq, chaqib olmoq;

Chaqa – ortidan ish qilib aytmoq.

Parvarish tufayli yashnagay bog'lar,

Meva mehnat ila bol, shira bog'lar.

To'kilgan mevani tersa ham mo'min,

Haqli bo'lmaguncha nafsi nafsi bog'lar.

Ushbu matnda qo'llangan omoleksemalar bu bog'lar leksemasidir. Uning ma'nolari quyidagicha izohlanadi:

Bog'lar – bu yerda ko'plik ma'nosi bor. Bog' otining ko'pligi;

Bog'lar – bog'lamoq harakati;

Bog'lar – bu yerda figural ma'noning ko'rinishi.

Qo'li-qo'lga tegmas, u shundayin band,

Bir qo'lida sop-u bir qo'lida band.

To'kadi Robbiga timmay ko'z-yoshin,

Ne qilsa ham asirmiz, ne qilsak ham band.

Ushbu matnda qo'llangan omoleksemalar bu band leksemasidir. Uning ma'nolari quyidagicha izohlanadi:

Band – bu yerda sifat leksema;
Band – narsa-buyum ot leksemasi;
Band – bandi, asir ma’nosi.
Qalbida alamdir, qo‘lida qozon,
Soddadil insonning mehrini qozon.
Tushmaydi tilidan har kuni azon,
Biz ular oldida bir qaro qozon.
Ushbu matnda qo‘llangan omoleksemalar bu qozon leksemasidir. Uning ma’nolari quyidagicha izohlanadi:

Qozon – ot leksema, narsa-buyum oti;
Qozon – qozonmoq harakati;
Qozon – figural ma’noning ko‘rinishi.

Tahlillardan anglashiladiki, omoleksemalar badiiy matnda, tilda o‘ziga xos ahamiyatga ega hisoblanadi. Omoleksemalar tilning boyligini ko‘rsatib beruvchi eng muhim birliklardir.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Rahmatullayev Sh., Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: Universitet – 2006. –B., 46.
2. Ergash Ali., Subhidam – sirli dam. Namangan – 2018. –B., 154.

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA TABAQALASHTIRILGAN [DIFFERENTIAL] YONDASHUV

*Milijanova Matlyuba Muminovna,
Namangan viloyati Chust tumani 2-umumta'lim maktab
1-toifali ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ona tili va adabiyot fanlarida tabaqalashtirilgan [differential] yondashuvning ta'lism sifatini oshirishi va yangi metodlardan foydalanim darslarni tashkil qilish. Ona tili va adabiyot darslarini boshqa fanlar bilan bog'lab o'tish va o'quvchilarning bilim darajasini oshirib borishdan iborat.

Kalit so'zları: ona tili va adabiyot, tabaqalashtirilgan yondashuv, darslik, rassomlar, matematiklar, guruh, dars, donishmand ustoz, ixtisoslashgan maktablar.

Davlatimiz rahbari tomonidan ma'naviy hayotimizni yanada rivojlantirish va boyitib borish uchun ona tili va adabiyot fanlarini zamon talablari asosida, davlat va jamiyat hayotidagi ta'siri va mavqeyini yanada oshrish bo'yicha muhim vazifalar belgilab berildi. O'quv jarayonini zamonaviy innovatsion yondashuv asosida tashkil qilish ta'lism sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. 2019-yil 29-aprel kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti «O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimining 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiysi to'g'risida»gi Farmonini e'lon qildi. Farmonda keltirilishicha, 2019-2021-yillar davomida

Respublikaning har bir hududida bosqichma-bosqich STEAM [fan, texnologiya, injenering, san'at va matematika] yo'nalishlariga ixtisoslashgan «Prezident maktablari» ni tashkil etiladi. Bunday maktablarga, «Prezident maktabi», «Al-Xorazmiy maktabi», «Temurbeklar maktabi», «Mirzo Ulug'bek maktabi», «Is'hoqxo'ja Ibrat maktabi», «Muhammad Yusuf maktabi», «Erkin Vohidov maktabi», «Abdulla Oripov maktabi», «Zulfiyaxonim maktabi» va shunga o'xshagan 12 ta maktab tashkil qilinishi ko'zda tutilgan. Ushbu maktablarda o'quvchilar o'z qiziqqan yo'nalishlariga qarab tahsil olishlari mumkin bo'ladi.

Ta'lim jarayonida tabaqalashtirilgan [differential] yondashuvdan ko'zlangan maqsad, o'quvchilar o'z ustida ko'proq ishlashlari, o'qib-izlanishlari va yuqorida tilga olingan ixtisoslashtirilgan maktablarga kirishga intilishlari ko'zda tutilgan. Bunday tabaqalashtirilgan yondashuv o'quvchilarni fanlarga bo'lgan qiziqishlarini oshirib boradi. Bir fan bilan boshqa fanlarni o'zaro bog'lab o'rganishga intiladilar. Bundan ko'zlangan maqsad, o'quvchilarni iqtidorlariga qarab tabaqalashtirilgan maktablarda qiziqishiga qarab o'qishiga imkoniyatlar yaratilmoqda.

Biz ona tili va adabiyot darslarini o'tish jarayonida o'quvchilarining qiziqishlari va iqtidorlariga qarab, tabaqalashtirib olib borsak, ularga qiziqarliroq va mazmunliroq bo'ladi.

Buning uchun biz dars davomida o'quvchilarni bir necha guruhlarga bo'lib, darsni tashkil qilishimiz lozim. Sinfdag'i o'quvchilarni xarakteri va qiziqishlaridan kelib chiqib guruhlarga bo'linadi.

Masalan:

1. Rassomlar guruhi
2. Musiqachilar guruhi
3. Matematiklar guruhi
4. Geograflar guruhi
5. Tarixchilar guruhi va shunga o'xshagan boshqa guruhlarga bo'lib darslar o'tilsa, qiziqarli va samarali bo'ladi. 8-sinf adabiyot darsligidan Muhammad Yusufning ijodi va «Vatanim» she'rini xuddi shunday guruhlarga bo'lb o'tish yaxshi natija beradi.

«Vatanim» she'ri

Kim Qashqarni qildi makon,
Kim Enasoy tomonda,
Jaloliddin – Kurdistonda ,
Boburing – Hindistonda ,
Bu qandayin yuz qaroliq deb ,
Yotarlar zimistonda .
Targab ketgan to'qson olti

Urug‘imsan , Vatanim.

Dars jarayonida o‘quchilarni qiziqishlariga qarab guruhlarga bo‘linadi:

Rassomlar guruhi Muhammad Yusuf va Vatanni rasmini chizishadi.

Ikkinci guruh ushbu she’rni musiqaga soladi va xirgoyi qilib beradi.

Uchinchi guruh shoirning hayoti va ijodini, qancha umr kechirganligini hisoblab chiqishadi .

To‘rtinchi guruh esa shoir tug‘ilgan joy she’rdagi joy nomlarini geografik joylashuvini aniqlashadi.

Beshinchi guruh tarixchilar esa Qashqar, Enasoy, Kurdiston, Hindiston joy nomlarini qadimgi va hozirgi nomlarini aytishi kerak bo‘ladi. Yoki, 8-sinf ona tili darsligidan Mumtoz matn va lug‘atlar bilan ishslash mavzusidagi

168-topshiriqdagi «Donishmand ustoz» matnini o‘qib, ushbu matn bo‘yicha olgan bilim va ko‘nikma, malakalarini boshqa fanlar bilan bog‘lab borishlari lozim bo‘ladi. Ushbu matn yuzasidan bir-birlari bilan fikr almashinib boradilar. Matndan misol keltiriladi. «Ibn Sino shogirdlikka kelgan yigitlarga qarab, tog‘-u toshlarni kezing, cho‘l-u biyobonlarni oralang – da, har biringiz ming donadan o‘t giyoh terib keling deydi». Shu matn yuzasidan o‘quvchilarni yana guruhlarga bo‘lib darslar olib boriladi. Bunda o‘quvchilarni tabaqaqalashtirib darslar tashkil qilinadi.

Birinchi guruh geograflar matndagi tog‘, cho‘l-u biyobonlarning tuzilishi, sharoiti, obhavosi haqida ma’lumot berib boradi.

Ikkinci guruh rassomlar Ibn Sino, shogird yigitlarni va tog‘ hamda cho‘l-u biyobonni rasmini chizishi kerak bo‘ladi.

Uchinchi guruh matematiklar guruhi matnda keltirilgan giyohlarning sonini va matnda uchraydigan sonlarning hisobini olishi lozim.

To‘rtinchi guruh biologlar guruhi o‘t va giyohlarning tarkibini va qanday sharoitda o‘sishini o‘rganadi.

Matnni o‘qib, o‘quvchilarni mustaqil fikrlash va o‘z fikrini to‘liq bayon qila olish qobiliyati shakllantiriladi. Asosan, sakkizinchisinf darsligi PISA tadqiqotlari asosida tuzilganligi uchun bunday tabaqaqalashtirilgan darslarni amalga oshirish juda qulay.

Tabaqaqalashtirilgan [differensial] yondashuv iqtidorli va izlanuvchan o‘quvchilarning rivojlanib, shakllanib chiqishiga turtki bo‘ladi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Boshqa sinf o‘quvchilariga ham bunday usullardan foydalanib darslarni tashkil qilish maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Dars davomida boshqa uslub va metodlardan foydalanish ham yaxshi samara beradi. Adabiyot darslarida «Mozaika» metodidan foydalanib o‘quvchilarning bilimini sinab ko‘rish mumkin bo‘ladi. Bunda Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybekning «Namatak» she’rini mozaika metodidan foydalanib o‘quvchilar bilimini sinash samarali foya beradi. Buning uchun bizga na’mata rasmi tushirilgan qog‘oz va uning rasmi yo‘q tomoniga Namatak she’rini yozamiz va qog‘ozni bo‘laklarga bo‘lamiz. O‘quvchilar she’r bo‘lakarini to‘g‘ri yig‘sa, namatak rasmi hosil bo‘ladi. Bundan tashqari «Kvadrat test» metodi, «Shaxmat» usullaridan foydalanib dars o‘tilsa ham maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning 2019-yil 29-apreldagi farmoni.
2. 8-sinf adabiyot darsligi Muhammad Yusufning «Vatanim” she’ri.
3. Zununov A. va boshqalar. Adabiyot o‘qitish metodikasi. -T:. «O‘qituvchi”, 1992.
4. e- adabiyot. Uz
5. www. Zionet. uz.

COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING

Nabiyeva Dilorom
II category teacher of secondary school # 8, Kasansay district,
Namangan region , dilorom.nabiyeva7428@mail.ru, +998939255620

Annotate: This article is about CLT for ESL leaners. The term “Communicative Language Teaching” (CLT) means different things to different teachers. Language learning is learning communicate using the target language. Leaners must have constant interaction with and exposure to the target language.

Key words: Method, approach, grammar, vocabulary, communicative interaction, teacher, leaners, activities, macroskills, level, motivation, category, rule, develop.

The “communicative approach to the teaching of foreign languages” — also known as Communicative Language Teaching (CLT) or the “communicative approach” — emphasizes learning a language through genuine communication.

Learning a new language is easier and more enjoyable when it is truly meaningful. Communicative language teaching (CLT) is an approach to the teaching of second and foreign languages that emphasizes interaction as both the means and the ultimate goal of learning a language. It is also referred to as “communicative approach to the teaching of foreign languages” or simply the “communicative approach”.

An effective knowledge of a language is more than merely knowing vocabulary and rules of grammar and pronunciation. Learners need to be able to use the language appropriately in any social context. Theorists agree that meaningful communication supports language learning and that classroom activities must focus on the learner’s authentic needs to communicate information and ideas.

Grammar, pronunciation, and vocabulary are, of course, necessary parts of effective communication. With the communicative method, two primary approaches may be taken:

1-Some teachers prefer to teach a rule, then follow it with practice.

2-Most, though, feel grammar will be naturally discovered through meaningful communicative interaction.

The term «Communicative Language Teaching» (CLT) means different things to different teachers. To some teachers, it simply means a greater emphasis on the use of the target language in the classroom, and in particular, a greater emphasis on orality. To other teachers, communication entails the exchange of unknown information between interlocutors. And finally, some teachers understand communication in the most global, anthropological terms, that is, as a cultural-bond system for making meaning.

CLT is the most effective way to teach second and foreign languages. However, audio-lingual methodology is still prevalent in many text books and teaching materials.

Using the Method: The most common educational model applied in the context of the Communicative Method is the Functional-Notional approach, which emphasizes the organisation of the syllabus.

This breaks down the use of language into 5 functional categories that can be more easily analyzed: personal (feelings, etc.), interpersonal (social and working relationships), directive (influencing others), referential (reporting about things, events, people or language itself), and imaginative (creativity and artistic expression).

These 5 broad functions are then delivered by the teacher in the classroom using the ‘3 Ps’ teaching model, which stand for Presentation, Practice and Production.

The role of the teacher

The role of the teacher is to be facilitator of his students’ learning. He suggests that language teachers need to assist learners by providing them with frameworks, patterns and rules to develop their communicative language skills.

During grammar instruction, teachers should provide meaningful input through context and provide an opportunity to put grammar to use, and relate grammar instruction to real life situations. This is best achieved if grammar instruction is treated in the same way as the teaching of the four skills which involves smooth and organized transitions of pre-, while and post grammar stages.

Reference:

1. <https://www.myenglishpages.com> , <https://www.en.m.wikipedia.org> .

ORATORY SKILLS

*Narziyeva Kholida Abdurahmonovna
English teacher of school 3,
Zarafshan city, Navai region
tel : 93-310-61-91
narziyevaxolida@gmail.com*

Annotation: One of the skills that an educator should have is an oratory skill. In this article the oratorical speech and style of the speech will be discussed. Names of the greatest orators is also included.

Key words: communication skill, oratorical speech, cliché, publicistic style, quote, idiom, communicator.

Public speaking and communication skills are crucial for teachers, trainers and education staff. Public speaking is the process of performing a presentation or a speech to a live audience in a structured, deliberate manner in order to inform, influence, or entertain them.

The oratorical style of language is the oral subdivision of the publicistic style. It has already been pointed out that persuasion is the most obvious purpose of oratory.

«Oratorical speech», writes A. Potebnya, «seeks not only to secure the understanding and digesting of the idea, but also serves * simultaneously as a spring setting off a mood (which is the aim) that may lead to action.»

Direct contact with the listeners permits a combination of the syntactical, lexical and phonetic peculiarities of both the written and spoken varieties of language. In its leading features, however, oratorical style belongs to the written variety of language, though it is modified by the oral form of the utterance and the use of gestures. Certain typical features of the spoken variety of speech present in this style are: direct address to the audience (ladies and gentlemen, honourable member(s), the use of the 2nd person pronoun you, etc.), sometimes contractions (/’/, won’t, haven’t, isn’t and, others) and the use of colloquial words.

This style is evident in speeches on political and social problems of the day, in orations and addresses on solemn occasions, as public weddings, funerals and jubilees, in sermons and debates and also in the speeches' of counsel and judges in courts of law.

Political speeches fall into two categories: parliamentary debates, and speeches at rallies, congresses, meetings and election campaigns.

Sermons deal mostly with religious subjects, ethics and morality; sometimes nowadays they take up social and political problems as well.

Orations on solemn public occasions are typical specimens of this style and not a few of their word sequences and phrases are ready-made phrases or clichés.

The sphere of application of oratory is confined to an appeal to an audience and therefore crucial issues in such spheres as science, art, literature, or business relations are not touched upon except perhaps by allusion

Great orators of the world:

Winston Churchill - the British Prime Minister during the World War 2.

In 1953, Churchill was awarded the Nobel Prize in Literature, in part for his speeches, which he wrote himself.

John F. Kennedy - Few speeches are as oft quoted as John F. Kennedy's inaugural address, which he spent months writing. Kennedy's ability to speak as if he was having an authentic conversation with an audience, as opposed to lecturing to them, is one quality that made him such a compelling communicator.

Socrates - Standing accused of crimes including corrupting the youth of Athens, Socrates had a choice: defer and apologize to his accusers for his alleged crimes, or reformulate their scattered accusations into proper legal form (thereby embarrassing his accusers) and deliver an exhaustive defense of the pursuit of truth, apologizing for nothing. He chose the latter and was sentenced to death.

Adolf Hitler - Hitler was well aware that mastering the art of public speaking was crucial to his political career. He wrote all of his speeches himself, sometimes editing them more than

five times. He practiced his facial expressions and gestures, and he was adept at interweaving metaphor and abstract ideas into his speeches about political policy.

James Baldwin - Until his death in 1987, James Baldwin pushed the conversation about race in America forward with his carefully intense social criticism. He traveled extensively throughout his life, saying that "Once you find yourself in another civilization, you're forced to examine your own."

ОНА ТИЛИ ФАНИНИНГ МЕТОДОЛОГИК ВА ИЛМИЙ АСОСЛАРИ

*Qahhorova Muqaddamxon
Andijon tumanı XTBga qarashlı
28-иттихой о’рта та’лим мактаби
она-тили ва адабиёти фани о’қитувчisi*

Аннотация: Мақолада она тили фанини ташкил қилишдаги бир қатор масала ва камчиликлар борасида сўз юритилади.

Калит сўзлар: педагогик технологиялар, методологик асос, Миллий дастур, принцип.

Она тили ўқитиши методикасининг методологик асоси борлиқни билиш назариясидир. Она тили ўқитиши методикасининг бош вазифаси ўқувчиларнинг ўзбек тили луғат бойлигини тўлиқ ўзлаштириб олишларини таъминлашdir. Маълумки, жамиятда тил кишилар ўргасидаги алоқанинг зарурий воситасидир. Тилсиз жамиятнинг яшashi мумкин эмас; тилнинг алоқа воситаси сифатидаги роли узлуксиз ортиб боради. Тил борлиқни оқилона, мантиқий билиш воситасидир. Тил бирликлари ва формалари ёрдамидагина билиш жараённида умумлаштириш, тушунчани муҳокама ва хулоса билан боғлаш амалга оширилади. Тил ва нутқ тафаккур билан узвий боғланади. Фикр нутқда шакланади ва реаллашади. Тилни эгаллаш ва нутқ ўстириш билан ўқувчининг фикрлаш қобилияти ҳам ўсади. Мактабнинг вазифаси тилни кишилар орасидаги муносабатнинг ривожланган нозик куролига айлантириш ҳисобланади. Методик фан сифатида она тили ўқитиши методикаси бошлағич таълим стандарти белгилаб берган вазифаларини амалга оширади, яъни тафаккур қилиш фаолиятларини кенгайтиришга, эркин фикрлай олиши, ўз фикрини оғзаки ва ёзма равишда равон баён қила олиши, жамият аъзолари билан эркин мулоқотда бўла олиш кўникма ва малакаларини ривожлантириш метод ва усулларини ишлаб чиқади. Билиш назариясига кўра аналитик-синтетик ишлар ёрдамида тил устида кузатишдан умумий хулоса чиқаришга, назарий таъриф ва қоидага, шулар асосида яна оғзаки ва ёзма тарзидаги нутқий алоқага, тўғри ёзув ва тўғри талаффузга ўтилади. Ўқувчилар жонли нутқий алоқага тўғри талаффуз ва тўғри ёзувни элементар назарий маълумотлар асосида амалий эгаллаш орқали киришадилар. Улар тил материалларини кузатиш, тахлил қилиш орқали элементар назарий қоидалар чиқарадилар. ўрганган, ўзлаштирилган назарий қоидаларни амалиётта онгли равишида тадбиқ этадилар. Мактабда она тили ўқитиши методикасининг бундай йўналиши ҳақиқатни билиш қонуниятларига ҳам, ҳозирги замон дидактикаси вазифаларига ҳам мос келади. Таълим соҳаси давлат сиёсатининг асосий тамойиллари белгилаб берилди. Мазкур таълим тамойиллари, яъни; - таълим ва тарбиянинг инсонпарвар , демократик характерда эканлиги; - таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги; -умумий ўрта, шунингдек, ўрта маҳсус қасб-хунар таълимининг мажбурийлиги; - таълим тизимининг дунёвий характерда эканлиги; - давлат таълим стандартлари доирасида таълим олишнинг ҳамма учун очиқлиги; - таълим дастурларини танлашга ягона ва табақалаштирилган ёндашув; - билимли бўлишни ва истеъодни рағбатлантириш; - таълим тизимида давлат ва жамоат бошқарувини уйғулаштириш; кабилар бошланғич таълимда она тили ўқитиши методикасининг вазифаларини белгилаб, аниқлаштириб берилади. Бошланғич таълим, умумий ўрта таълим олиш учун зарур бўлган саводхонлик, билим ва кўникма асосларини шакллантириб беради. Ўз вазифаларини белгилаб олишда таълим соҳасидаги давлат хужжатларига таянади. Кейинги йилларда мустақиллик шарофати билан таълимни тубдан ислоҳ қилиш давлат сиёсатининг асосий йўналишига айланди. «Таълим тўғрисида»ги қонун ва шу асосида яратилган «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» бунинг ёркин далилидир. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»да таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, ривожланган демократик давлатлар даражасида, юксак маънавий ва ахлоқий талабларга жавоб берувчи юқори малакали кадрлар тайёрлаш миллий тизимни яратишидир. «Кадрлар тайёрлаш соҳасидаги давлат сиёсати инсонни интеллектуал ва миллий ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш билан узвий боғлиқ бўлган узлуксиз таълим тизими орқали ҳар тамонлама баркамол шахс - фуқорони шакллантиришни назарда тутади». Она тили ўқитиши методикаси таълим жараёнини ташкил этиш шаклларини ва усулларини юқоридаги мақсадларни амалга оширишга йўналтирилади. Умумий ўрта таълимнинг бир босқичи бўлган бошланғич таълим

1 - 4 синфларни ўз ичига олади. Таълимнинг бу босқичида таълимнинг янгича тизимини ва мазмунини шакллантириш учун ҳам қуидагилар зарур: - ўқувчиларнинг қобилияtlари ва имкониятларига мувофиқ равишда таълимга табақалаштирилган ёндашувни жорий этиш: -таълим беришнинг илғор педагогик технологияларини, замонавий ўқув-услубий мажмууларни яратиш ва ўқув - тарбия жараёнини дидактик жиҳатдан таъминлаш.

Миллий дастурда таълим тизимининг яхлит ахборот маконини вужудга келтириш бўйича қуидаги кўрсатмалар бошланғич синфларда она тили ўқитиши методикаси олдида-ги турган долзарб вазифадир: "Замонавий ахборот технологиялари, компьютерлаштириш ва компьютер тармоқлари негизида таълим жараёнини ахборот билан таъминлаш ривож-ланиб боради. Таълим жараённида оммавий ахборот воситаларининг мавқеи ошиб боради, телевединие ва радионинг таълим дастурлари интеллектуаллашуви таъминланади. Фан ва таълимнинг нашриёт базаси ривожлантирилади, ўқув-услубий, илмий, қомусий адабиёт-лар ва маълумотномалар билан таъминлашнинг барқарор тизими шакллантирилади".

Она тили ўқитиши методикаси билиш назариясидан ташқари психология ва педагогика маълумотларига ҳам таянади. Методиканинг масалаларини ҳал этишда педагогик илмлар ҳам ёрдам беради. Шунинг учун ҳам психология ва педагогика фанлари ҳам методиканинг методологик асоси ҳисобланади. Педагогик психология кишига таълим ва тарбия беришнинг психологик қонуниятларини ўрганишни ўз предмети деб билади.

Адабиётлар:

1. Абдуллаева X.А., Бикбоева Н.У. ва бошқалар. Бошланғич таълим концепцияси. – Т.: «Бошланғич таълим», 1998.
2. Fafforova T. Бошланғич таълимда замонавий педагогик технологиялар. - Т.: «Та-факкур», 2011.

MAKTABLARDA QORAQALPOQ TILINI O'QITISH METODIKASI

*Qosnazarova Aygul Baxitbaevna
Nukus qalasi 19-sanli maktabining
qaraqalpoq tili va adabiyoti fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ta'lim qoraqalpoq tilida olib boriladigan maktablarda o'zbek tilining o'qitilishi muhim ta'limi ahamiyatga ega. Bu ikki qardosh tilni qiyosiy o'rganish orqali o'quvchi o'z ona tilini ham, o'zbek tilini ham puxta va asosli o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, qaraqalpoq tili, ta'lim, dars, o'quvchi, metodika, pedagogik.

DTSda ta'lim qoraqalpoq tilida olib boriladigan maktablarning 5-sinflarida «O'zbek tili» o'quv fanidan tuzilgan dasturda o'quvchilarga qoraqalpoq va o'zbek tillari orasidagi fonetik va leksik farqlar haqida ma'lumot berish, o'zbekcha matnlarni tez, ravon, ifodali, to'g'ri va tushunib o'qish, qoraqalpoqcha matnni o'zbek tiliga, o'zbekcha matnni qoraqalpoq tiliga o'gira olish va matn mazmunini tushunish, so'z zahirasiga ega bo'lish, o'zbekcha gap qurish malakalarini egallash, fikrni og'zaki va yozma shaklda bayon qilish singarilar nazarda tutilgan. Bu o'zbek tili ta'lumi mazmuni va metodlarini ilg'or, zamonaviy pedagogik texnologiya asosida tashkil etishni taqozo etadi.

Ta'lim qoraqalpoq tilida olib boriladigan maktablarda o'zbek tilini o'qitish jarayonini kuzatish bizni shunday xulosaga olib keldiki, o'qituvchilar darsni ilg'or, zamonaviy pedagogik texnologiya asosida tashkil etishda, «O'zbek tili» o'quv fanidan nutq o'stirishga xizmat qiladigan o'quv topshiriqlarini tuzishda, o'quvchilarning so'z zaxirasini oshirishda, gap qurishda, fikrni og'zaki va yozma ravishda bayon qilishda jiddiy qiyinchiliklarga duch kelishmoqda. Buning asosiy sababi o'zbek tili o'qitish metodikasida mazkur muammoning ilmiy nuqtai nazardan o'rganilmaganligi hamda bu yo'nalishda ilmiy-metodik adabiyotlarning kamligidir. Takomillashtirilgan DTS, yangi dastur va ular taqozosida tuzilib, maktab amaliyotiga joriy qilingan darsliklar O'zbekiston Respublikasi XTV tomonidan

«Ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan umumta'lim maktablari uchun darslik» atamasida tasdiqlangan13. Shu asosda O'zbekiston Respublikasi XTV Respublika Ta'lim markazi tomonidan «O'zbek tili» o'quv fanidan majburiy standart nazorat ishlarini o'tkazish yuzasidan tavsiyalar» mavzusida tasdiqlangan tavsiyadan ham «Ta'lim boshqa tillarda» degan atamaga urg'u berilgan14, turkiyzabon sinflar, rusiyabon sinflar tushunchalari ajratib ko'rsatilmagan. Vaholanki, ular ikkinchi tilni asosiy fanlarning biri sifatida o'qitish uchun didaktik tamoyil taqozosida nihoyatda zarurdir. Zero, turkiyzabon maktablarning 7-sinf o'quvchilarining turkiy tillarning biri bo'lgan o'zbek tilidan dastur talab qilgan nutqiy ko'nikmalari sirasida ta'kidlangan birinchi didaktik talab: «Tinglab tushunish va gapishtirish» malakasi rusiyabon sind o'quvchilarinikidan ancha yuqori darajada ekanligi hech kimga sir emas. SHuningdek, yil davomida o'zlashtirilishi lozim bo'lgan so'zlarning miqdoriy ko'rsatkichi (450-500 so'z) ham ta'lim jarayoni didaktik usuli - ona tiliga qiyosan sharhlana borish tufayli u so'zlarning ma'nosini uqib olishi yengil ko'chadi. Masalan, dono, nodon, muhlat, muloyimlik, puxta, yov, lashkar (6-sinf darsligi. 14,21,27-b. rus tiliga tarjima qilingan so'zlardan). Modomiki, bunday leksik materiallarning lug'aviy ma'nosи, ba'zi fonetik farqlaridan qat'iy nazar, turkiyzabonlar: qoraqalpoq, qozoq, turkmanlar uchun tushunarlidir. Ayni ma'noda Qoraqalpog'iston hududi umumta'lim maktablarning o'zbek tilini o'qitishda qonuniy ravishda quyidagi asosiy masalalarga e'tibor berish lozim.

Bu masalalarning nazariy-metodologik asosi turkologik manbalardagi tafsifu tasniflar bilan izohlandi. Zero, mashhur sharqshunos akademik A.N.Samoylovich tasnifida o'zbek tili turkiy tillarning o'g'uz (janubiy-g'arbiy), chig'atoy (janubiy-sharqiy) qipchoq guruuhlariga kiritilgan. Mazkur holat turkiy tillar taraqqiyotining qonuniy hodisasi edi. Zero, o'zbek tili O'rta Osiyo va Qozog'istondagi o'g'uz, chig'atoy va qipchoq guruuhlariga kiruvchi turkman, qoraqalpoq, qozoq, qirg'iz, uyg'ur tillari bilan yaqin va o'xshashdir. Qonuniyki, ayni haqiqat turkiy tillar oilasiga kiruvchi qoraqalpoq, qozoq, turkman kabi tillarning leksik, fonetik va grammatic qurilishida ham o'xshashlik paydo qilgan, albatta. Buni fonetik jihatdan quyidagi faktlar isbotlaydi:

1. O'zbek tilida ko'plab so'zlar barcha turkiy tillarda, jumladan, qoraqalpoq, qozoq, turkman tillaridagidek uch fonema (tovush)lidir: bil, dil, kel, ket, qo'l, ko'z, bosh, bo'sh, tosh, ota, ona va shu kabilalar. Qiyoslang: Qoraqalpoq: Bil, til, kel, ket, qol, kuz, bas, bos, tas; qozoq: Kel, qol,

kӨz, bas, bos, tas, bil, til; turkman:dil, dil, gel, git, gӨz, bash, bosh, dash kabilar.

2. ost, ust, ort ko'makchilari va tort, to'rt kabi so'zlar mustasno qilinsa, daraxt, baxt, go'sht so'zlaridagi kabi so'z oxirida undoshlar qator kelmaydi.

3. Turkiy tillar leksikasi uchun asos bo'lgan so'zlarning aksariyati o'zbek, qoraqalpoq, turkman tillarida ham ko'p ma'nolidir: bosh, tosh, tish, bel va h.

4. O'zbek, qoraqalpoq, turkman tillarida qo'shimchalar asosan undosh tovush bilan boboshlanadi.

Sanalgan o'xhashlik va yaqinliklarni ko'rsatuvchi quyidagicha jadvallardan iborat tarqatma materiallar dars jarayonida o'rini foydalanila borilsa, shubhasiz, ta'lim jarayoni sub'ektlari o'rgatilayotgan leksik materiallarni topshiriqlarni ona tilisiga qiyosan qiziqish bilan bajaradilar, o'sha topshiriqlarda ta'kidlangan o'zbek tiliga xos fonetik, leksik hodisalarni ongli o'zlashtiradilar. Ayni maqsadda bu o'rinda ta'lim jarayoni boshqaruvchisi o'z sinfi o'quvchilari tilini nazarda tutgan holda, o'zbek-qoraqalpoq, o'zbek-qozoq va niyoyat, o'zbek-turkman tillari muqoyasasida quyidagicha jadvallardan turli didaktik maqsadlarda foydalansa, ta'lim samarasi yuksak bo'ladi. Demak, akademik A.N.Smaylovich va boshqa tilshunos, shevashunos olimlar haqqoniy ta'kidlaganlaridek, o'zbek tilida turkiy tillarning o'g'uz gruppasiga ham, qipchoq gruppasiga ham mushtarak bunday lisoniy xususiyatlarni ta'lim jarayoni taqozo qilgan holatlarda o'quv topshiriqlari kiritib, ona tiliga qiyoslash orqali til o'rganuvchilarga amaliy uqtira borish samarali usuliy-didaktik omil sanaladi. Masalan, shaxsni mashg'uloti, kasbi-koriga ko'ra nomlash mavzusi talabini bajarish topshirig'ini bajarishda «Ona tilingizda qarindoshlikni ifodalovchi so'zлarni ro'yxit qiling, ulardan ba'zilarini qatnashtirib, 3-4 ta gap tuzing», degan topshiriq berish ot mavzusi uchun xarakterlidir. Turkiy tillarning biri bo'lmish o'zbek tili qoraqalpoq, qozoq tillaridan quyidagicha o'ziga xosliklari-farqli tomonlariga ham ega. Bularni o'sha sinflarda dars beruvchi o'qituvchilar, albatta, nazarda tutmoqlari zarur, o'quvchilarga bu holatni amaliy uqtirishlari shart. Masalan, o'zbek tilida O' unsining qozoq, qoraqalpoq va turkman tillari Θ fonemasi (o'ra- Øre) bilan ifodalishiga doir og'zaki yozma topshiriqlar. O'zbek tilining o'ziga xoslik jihatlari quyidagilarda yaqqol namoyon bo'ladi.

1. Fonetik jihatdan unlilarning miqdor-sifatiga ko'ra farq qiladi. Masalan, o'zbek tilida unlilar 6, turkman tilida 10, qoraqalpok tilida 10 ta va h.k. Eslatma: Qoraqalpoq tilida harfning o'ng tomoni yuqori baravarligida qo'yilgan yuqoridan pastka vergul (,) tarzidagi belgi bosmada unlilarning yumshoqligini ifodalash uchun ishlataladi, yozma shriftda ayni funktsiyada o'sha belgi qo'yiladigan harflar ustiga yotiq yoy shaklidagi chiziq chiziladi. Turkman tilida shu vazifada bosmada harf ustiga ikki nuqta qo'yiladi, faqat birgina tovush (e: erdək kabi) da o unlisi o'rtasiga to'g'ri chiziq chiziladi.

O'zbek tilshunosligida o'zbek tilida 6 ta unli mavjud deb izohlanishi unlilar ohangdoshligi qonuni-singarmonzim qonuni bilan aloqador xulosa bo'lishi tabiiydir. Zero, «Eski o'zbek tilida unlilar uyg'unligi bo'lgan, lekin u qattiq va yumshoqlikka qarab farqlangan: kelduk. Hozirgi o'zbek adabiy tili esa singarmonzimning zaifligi jihatidan birorta turkiy tilga mos kelmaydi». Demak, turkiyzabon sinflarda o'zbek tilini o'qitishda ayni holat ta'lim sub'ektlari aqliy faoliyati uchun qulay didaktik omil hisoblanadi. SHuning uchun ta'lim jarayonini boshqaruvchi-bilim beruvchi, malaka va ko'nikma hosil qiluvchi ana shu didaktik imkoniyatlardan nutqiy mavzu, nutq namunalari, berilishi lozim bo'lgan eng zarur grammatik bilimlar me'yorida foydalana borsa, o'ylaymizki, ikkinchi tilni-turkiy tillarning biri bo'lgan o'zbek tilini o'rgatish kutilgan natija berishi tabiiy. Zero, aqliy faoliyat ko'rsatuvchi sub'ekt dastlab u hodisani o'z ona tiliga qiyoslab hukm chiqaradi. Ayni maqsadda o'qituvchi yangi dasturning material hajmi va talablarini ilmiy-nazariy, usuliy-didaktik jihatdan a'lo darajada o'zlashtirgan bo'lishi lozim. Aksincha, bosh maqsadga erishmoqda ancha qiyinchiliklar kelib chiqadi. Har bir nutqiy mavzu uchun aniq didaktik talablar belgilangan, aniqrog'i, nutqiy mavzuning konkret mazmuni, talabi, qaysi grammatik mavzuga taalluqli ekanligi qayd qilingan. Bu holat ta'lim jarayonini boshqaruvchilar faoliyati uchun anchagina qulayliklar yaratgan. U o'qituvchi uchun darsga materiallar saralashda usuliy-didaktik va nazariy jihatdan alohida tavsiyanoma vazifasini bajaradi. Masalan, shaxsni harakat va holat belgisiga ko'ra nomlash uchun o'qigan bola, turgan qiz, yozadigan kishi, ishlayotgan xodim, raqsga tushayotgan qizcha, kelmagan o'quvchi kabi o'nlab so'zlarning sharhi misolida sifatdoshning o'tgan zamon, hozirgi zamon, hozirgi-kelasi zamon shakllarining -gan-yotgan,-(digan) qo'shimchalari bilan yasalishi o'qituvchi-o'quvchi muloqoti asosida aniqlanadi. Nihoyat, sifatdoshning zamonlari, sifatdosh yasovchi qo'shimchalarining yasalishi to'g'risida

umumlashma-xulosa chiqariladi.

Foydalaniman adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qoraqalpog‘iston Respublikasining Konstitutsiyasi. Nukus, «Qoraqalpog‘iston», 1996 y.
2. Umumta’lim maktablari dasturi. Ta’lim o‘zbek tilida olib borilmaydigan maktablar 2-11 sinflari uchun. Toshkent «O‘quvchi», 1996. Tuzuvchilar: R.Tolipova, A.Rafiev va b.
3. Umumiyl o‘rta ta’lim o‘quv dasturi. Ta’lim qoraqalpoq tilida olib boriladigan maktablarning 2-9-sinflari uchun. Tuzuvchilar: A.G‘ulomov, M.Bo‘ronov, A.Madaminov va b. «Ustoz» 2001 yil, 38-44-sonlar

МЕКТЕПЛЕРДЕ QARAQALPAQ XALIQ DASTANLARIN OQITIWDAĞI MASHQALALAR HÂM ONDAĞI SHESHİMLER

*Sagidullaeva Rayxan Baxitbaevna
Ózbekstan Xalıq bilimlendiriw ağası
Qaraqalpaqstan Respublikası
Qaraózek rayonlıq 1-sanlı ulıwma orta
bilim beri w mektebinin qaraqalpaq
tili hám ádebiyati páni oqitiwshısı
Telefon: +998977882981
rayxan-1984 @inbox.uz*

Annotaciya: Maqalada tiykarınan mekteplerde qaraqalpaq xalıq dástanların oqitiwdağı mashqalalardıń sheshimi haqqında sóz etiledi.

Gilt sózler: pedagog, ádepnama, folklor, janr, dastan; syujet, obraz, kompaziciya, metodika.

Húrmetli Prezidentimiz díqqat-itibarin qaratıp turǵan jas áwladtı hár tárepleme jetik, ruwxıy dúnjası ozıq, mádeniyatlı qılıp tárbiyalaw mäselesi iyelep turǵan eń bir zárúrlı waqıtta bız pedagoglardıń aldına júdá úlken waziyalardı júklep turǵanlıǵı málim.

Búgingi kún jasların hár tárepleme jetik, kámil insan qılıp tárbiyalawday sawaplı hám eń mashaqtı kásip iyeleri, álbette biz pedagoglar sol tiykarda biz ádebiyatshı oqitiwshılar ushin bul waziyipa júdá ayriqsha itibar talap etedi. Sebebi, adebiyat páni "ádepli bolıw", "ádepnama", "ádeplilik jiymdısı" degen mánilerdi aňlatadı.

Sonlıqtan bolsa kerek, biz ádebiyat páni oqitiwshıları hár bir sabaǵımızda, hár bir kórkem shıǵarmanı ótip, onıń qaharmanları haqqında talqlıw alıp baratırǵanımızda da, sol qaharmanlardıń is-háreketlerinen kelip shıqqan Unamlı hám unamsızlıq tiplerin salıstırmalı türde búgingi kún jaslarınıń tálım-tárbiyası menen baylanıstırıp aytıp ótpey kete almaymız. Oqıwshılar baslangısh klasslardan baslap-aq ásirler dawamında atadan- balaǵa, awladtan awladqa ótip, awız eki aytılıp búgingi kúnimizge miyras bolıp kelgen folklorıń xalıq qosıqları, jumbaq, jańıltıpash, naqıl-maqal, terme, tolǵaw, ertek siyaqli t.b janrları menen tanıssıa, 6-7-klasslardan baslap, ustaz-shákirtlilik joli menen xalıq jıraw baqsılarıńı repertuarında shıńlanıp, búgingi kúni ruwxıy dúnjamızdıń altın gózıynesine aylanǵan "Edige", "Qırıq qız", "Alpamıs", "Máspatsha" siyaqli t.b xalıq dástanları menen tanısıw mümkinshilige iye boladı. Qaraqalpaq xalqı ázelden-aq bay awız eki ádebiyatına hám folklorıń barlıq janrlarına iye. Solardıń ishinde dastanlar waqıyasınıń hám syujetiniń keńligi, kompoziciyasınıń qospalılıǵı, obrazlarınıń jasalıwı menen folklorıń basqa janrlarınan ajiralıp turadı. Dástanlar usınday quramalılıqqa iye bolǵanlıqtan, 5-klassta dáslep, folklorıń mayda janrları úyreniledi de, 6-klassta "Alpamıs" hám "Sharyar" dástanların (úzindi) úyreniwge al, 7-klassta "Edige" hám "Qırıq qız" dástanları, 8-klassta "Bozuğlan" hám "Máspatsha" dástanları berilgen. Ásirese qaraqalpaq dástanlarınıń hám onıń variantlarınıń oǵada kóp ekenin, al olardı atqaratuǵın jıraw baqsılderdi sanı da 100 den asatuǵının aýta kelip, tek qaraqalpaq xalqına tán bolǵan "Qırıq qız", "Máspatsha", "Sharyar" siyaqli dástanlardıń birden bir nusqaları haqqında aytıp ótiwdi orınlı dep esaplayman.

Sabaqta oqıwshıllarıń erkin oy pikirin rawajlandırıw óz betınshe oylaw qábiletin jetilistiriw maqsetinde muǵallim oqıwshıllarıga tómendegi sorawlardı taslawǵa boladı.

1. Dástanlarda bas qaharmanlar ózleri bay, patshalardıń balaları bolıwına qaramastan, ápiwayı miynetkesh puxara xalıqtıń wakillerin xan, patsha etip qoyıwınıń sebebi nede? Mısalı, Alpamıstiń Áshim káldı, Qoblanniń Polattı xan kóteriwi?

2. Qaharmanlıq dástanlarda qızlar ózlerine talaban bolǵan batır jigitlerge hár qıylı qıyın shártlerdi qoyıw sırı nede?

3. Ne ushın qaharmanlıq dástanlarda xalıqtıń tiykargı jawı qalmaq basqınhıları bolıp súwretlenedı?

4. Dastanlarda xalıq batırları qarsılas dushpanlarının kúshlı ázzilik etip, jeńilmekshi bolǵanında olarǵa járdemshi bolǵan tábiyattan tis kúshler Jayılgan pir, Házireti Shax mardan pirler kimler dep oylaysız?

5. Ne ushın dástanlardaǵı jawızlıqtıń simvolı sıpatında "Mástan górrılar" emes "Mástan kempirler" beriledi?

Bunday sorawlardı dástanlar misalında kóplep keltiriwge boladı.

7-klass "Qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlığında" "Edige" hám "Qırıq qız" dástanlarına 2 saattan ajiratılğan. Onda dástanniń dóregen dáwiri, ideyası, teması, dástandaǵı unamlı hám unamsız obrazlarǵa sıpatlama, dástanniń qurılısı hám kórkemliliği haqqında sóz júritiliwi belgilep berilgen. Degen menen 2 saat ishinde oqıwshıllarǵa dástan tuwralı tolıq túsınik berip bolıw qiyin. Biraq ádebiyat muǵalliminen oqıwshıllarǵa tereń hám hár tárepleme sıpatlı bilim beriw talap etiledi. Buniń ushın muǵallim hár sherekte ótiletuǵın temalardı oqıw jılıniń basında dápterlerine jazdırısa unamlı nátiyjesin beredi. Sebebi, oqıwshıllar hár kúni ótiletuǵın taza temanı aldın ala bilip muǵallim menen teńdey sabaqqa tayaranıp keledi.

Demek, ádebiyat muǵallimi xalıq dástanların qanday metodikalıq usılda ótkeni maql. Bul boyınsha arnawlı metodikalıq qollanbalar bar ma? Búgingi kúnde qaraqalpaq ádebiyatı pánin oqıtıw metodikası boyınsha ádebiyatshi alımlar S.Axmetov, Á.Paxratdinov, A.Pirnazarov, Z.Ayjanovalardıń metodikalıq kitapları jazıldı. Biraq, elege shekem hár bir klasqa arnalǵan qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlarına qosımsa metodikalıq qollanbalar jazılmay atır. Mektep muǵallimi ushın oqıtıwdıń úlgisi sıpatında sabaqlıqqa qosımsa jazılǵan jardemshi metodikalıq qollanbalar muǵallimge ilimiy -teoriyalıq hám ámeliy metodikalıq jaqtan tereń túsınik berse, ekinshi tárepten, sabaqtıń nátiyjeliligine erisiwinde metodikalıq baǵdar beredi.

Solay eken, ádebiyat muǵallimleri ushın xalıq awizeki ádebiyatınıń ulgilerin, sonıń ishinde dástanlardı oqıtıwdıń hár qıylı metodikasına qurılǵan qollanbalar jazıw kóplep talap etiledi.

Paydalanylǵan ádebiyatlar:

1. Maqsetov.Q.Qaraqalpaq xalqınıń kórkem awizeki xalıq dóretpeleri Nókis 1996 j.
2. Qaraqalpaq folklorı. «Qırıq qızı» VI tom. Nókis 1980 j.
3. Maqsetov Q. Tájimuratov Á. Qaraqalpaq folklorı. Nókis 1979 j.
4. Maqsetov Q. Qaraqalpaq folkloristikası. Nókis 1989j

ФОРМИРОВАНИЕ КОГНИТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ У СТУДЕНТОВ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА.

Сидикова Ноиля Юсуповна
Навоийская область Навбахорский район
15 – учитель русского языка и литературы средней школы

Аннотация: в данной статье описаны познавательная деятельность студентов, гносеологические структуры, познание.

Ключевое слово; гносеология, экзистенциализм, концепции.

Для того, чтобы учащиеся научились управлять познавательной деятельностью, необходимо хорошо понимать структуру процесса приобретения знаний, знать этапы приобретения знаний студентами: познание, понимание учебного материала, закрепление, знание на практике подать заявление.

Первый этап - это восприятие. В психологии хорошо известно, что познание - это процесс целенаправленного познания, который избирателен. Поэтому первым шагом является объяснение темы студентам, то есть то, что они будут изучать (задать вопрос). Исходя из этого, проводится первоначальное ознакомление с учебным материалом. Он состоит из наблюдения реального или воображаемого объекта, события, ситуации или возможного эксперимента. Первый этап заканчивается, когда студент имеет хорошее представление о том, какие события и предметы изучать, и понимает проб.

Второй шаг - понять материал. Он состоит из извлечения и анализа теоретических аспектов данных. Необходимо найти основное содержание, выделить понятия, обосновать их особенности, определить характер пояснительного материала, изучить совокупность примеров и пояснительных доказательств. В этом случае структура знаний важна. В нем студент должен выделить самые основные, второстепенные и дополнительные пояснительные элементы. Этот этап завершается, когда студент понимает, как решить проблему обучения и систему между знаниями.

Третий этап - помнить и укреплять. Этот этап заключается в сохранении полученных знаний в течение длительного времени. В нем познавательная деятельность характеризуется большей физической нагрузкой, самостоятельными репродуктивными и творческими проблемами. Теоретический материал, концепции, правила, доказательства повторяются в разных упражнениях. Учитель должен убедиться, что ученики понимают и выполняют задания. Они могут копировать тексты, выполнять задания и выполнять правила и концепции без глубокого понимания. К концу этапа студенты будут знать теоретический материал и смогут использовать его для выполнения упражнений, решения задач и доказательства теорем. Они будут развивать обучающие навыки и способности.

Четвертый этап - применение знаний, умений и навыков на практике. Применение знаний может принимать различные формы и проявления активности в зависимости от характера содержания изучаемого материала. Это может быть обучение, лабораторные работы, исследовательские задания, школьные полевые работы. Схема этапов приобретения знаний выглядит следующим образом:

Применять знания на этапах приобретения знаний

Гносеологические основы образования. Логическая структура учебного процесса зависит от особенностей и гносеологических аспектов содержания образования.

Гносеология (по-гречески - «гнозис» («gnoseos») - знание, сознание, обучение, логика - наука, образование) - познание, формирование научного знания, особенностей, законов, методов, форм научного мышления, а также человека теория, учение о способности воспринимать существующее существо.

В истории общественного развития существуют разные подходы к общей структуре и этапам познания человеком окружающей среды. Эти подходы определяют логику построения учебного процесса и понимания содержания образования.

Мухаммед аль-Хорезми (девятый век) внес значительный вклад в развитие теории познания. Он был первым, кто научно обосновал методы экспериментирования и исследования, нанеся на карту движения объектов во вселенной и расположение точек на земле, разъяснив принцип единства единства, а также индивидуальное и общее, индукцию и дедукцию; разработан алгоритмический метод решения математических задач. Этот метод все еще используется сегодня.

Абу Наср аль-Фараби (десятый век) объясняет суть идеи Кинди. Человек, который стремится узнать что-то в первую очередь, изучает его конкретное состояние, направляет то, что он изучил, к знаниям, которые необходимо освоить. Ученый разрабатывает рекомендации по классификации дисциплин, а также по организации познавательной деятельности. Чтобы быть хорошим теоретиком, говорит Абу Наср аль-Фараби, необходимо выполнить следующие три условия, независимо от дисциплины, в которой вы учитесь:

- хорошее знание всех принципов, лежащих в основе науки;
- сделать необходимые выводы на основе этих принципов и информации, то есть знать правила рассуждения;
- должен уметь доказывать ошибочные теории и анализировать мнения других авторов, а также отличать правду от лжи и исправить ошибку.

Учитывая характер быстрого понимания ребенком окружающей среды, экзистенциализм (греческое «existētia» - существование) выражает сущность образования следующим образом: основная цель школы - не развитие интеллекта, а эмоциональное воспитание ребенка.

Ссылки

1. Национальная программа подготовки кадров Республики Узбекистан Т.Узбекистан. 1997 г.
3. О'. Толипов, М. Усмонбаева «Педагогические технологии» Т: «Наука», 2005.
4. Зуннунов А., Макскамов У. «Дидактика» Шарк Т.:, 2006

ONA TILI VA DABIYOT DARSLARINI NOAN'ANAVIY USULDA TASHKIL ETISHNING SAMARADORLIGI.

*Soliyeva Nargizaxon Muxtorovna
Farg'ona viloyati Bog'dod tuman 3-maktab
Ona tili va adabiyot o'qituvchisi.*

Annotatsiya: ushbu maqolada ona tili va adabiyot darslarini tashkil etishda pedagogning o'rni va dars samaradorligidagi ahamiyati haqida bayon etilgan,

Binterfaol metodlar, noan'naviy dars, aqliy hujum, klister.

Yurtimizda zamonaviy ta'lif tizimi yosh avlodni yetuk inson bo'lib voyaga yetishi uchun barcha imkoniyatlarni yaratib berishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'yanmiz. Jumladan, amalgalashirilayotgan barcha ishlarmiz asosida ana shu maqsad-muddao mujassam. Ta'lif-tarbiya sohasidagi islohotlarning izchil borayotganligini ko'rish mumkin. Farzandlarimizni sog'lom va baquvvat, barkamol inson etib tarbiyalay olgan yurtdagina taraqqiyot, buyuklik bo'ladi.

Shu o'rinda biz pedagoglar oldiga bugungi kunda, ayniqsa, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilar zimmasiga juda katta ma'suliyat yuklandi. Ona tili fani darslariga yangi pedagogik texnologiyalarni olib kirish va uni ta'lif tizimi mazmuniga singdirish, tadbiq etish, darsda yangi usullardan qo'llash, noan'naviy darslarning ahamiyati, DTS talablarini bajarishga zamin yaratadi.

Dars o'tish qulay va jonli bo'lishi uchun turli ko'rgazmali qurollar ishlab chiqamiz. Ulardan o'z vaqtida va o'rnida foydalanishga harakat qilamiz. Murakkab mavzuni o'quvchilar ongiga osongina etkazish uchun «Aqliy hujum», «Zakovat», «Modul dars», «Zigzag», «Interfaol», «Uyin dars», «Munozarali-bahsli dars», «Sayohat dars», «Musobaqa dars» kabi usullardan foydalanamiz. Darslarda o'zimiz o'rgatgan manbalardan, savollar yoki testlardan unumli foydalanamiz. Ta'lif har doim takomil va yangilanishga mushtoqdir. Shuning uchun, ilojini boricha, ta'lifning yangi usullari ustida izlanishimiz talab etiladi. Chunki o'quvchilarga ham bir xil qolipdagi darslar yoqmaydi, ularni zeriktiradi. Natijada o'quvchi darsni yaxshi o'zlashtira olmaydi. Har bir usuldagи darslar ikki-uch marta o'tilganda o'zini oqlaydi. Me'yoridan oshmasligi, o'quvchilarini zeriktirmasligi uchun usullarning turliche bo'lishi darsning samaradorligini yanada oshiradi. Dars jarayonlarida notiqlik, suhbat, hikoya, mustaqil ish, yozma ish, zamon bilan bog'lash, mustaqil fikrga tayanish shakllariga katta e'tibor berishimiz lozim. Har bir o'tilayotgan darsga o'quvchilar tomonidan berilayotgan baho biz uchun qadrlidir.

Noan'naviy darslarning asosiy yo'nalishlari:

- a) o'quvchilarga mustaqil fikr yuritishni o'rgatish;
- b) o'quvchi fikrini bir nuqtaga jamlash;
- v) o'quvchilarda fan asoslari, yutuqlari to'g'risida aniq tushuncha hosil qilish;
- g) olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash va boshqalarga o'rgatish va hokazo.

Shu maqsadlardan kelib chiqqan holda quyidagi ishlarni bajarish tavsiya etiladi:

- o'qituvchilarga kerakli metodik yordam ko'rsatish;
- turkum fanlar bo'yicha uchrashuvlar, ilmiy-amaliy konferensiya hamda seminarlar tashkil etish.

- darslarni kuzatish va ularda IPT elementlarini qo'llash darajasini oshirish;
- ilg'or ijodkor o'qituvchilar tajribasini o'rganish va ommalashdirish;

Dars jarayonida umumiy yoki mavhum tushunchalar o'rniga aniq ilmiy asoslangan ma'lumotlar berish va boshqalar. Bugungi taraqqiyot har bir o'qituvchidan o'ziga xos ijodkorlikni, malaka va tajribani taqozo etmoqda. Bu, o'z navbatida, ona tili va adabiyot fani o'qituvchilar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. XXI asr muallimi yuksak taraqqiy etib borayotgan bugungi fan-texnika yutuqlariga har doim hozirjavob bo'lishi, ulardan o'z darslarida samarali foydalana olishi kerak bo'lmoqda. Darslarda qo'llanadigan interaktiv usullar o'quvchilarda o'z ona tili va yurtiga mehrmuhabbat tuyg'ularini uyg'otish, ularni mukammal savodxonlik darajasiga ko'tarish, mantiqiy aniq va to'liq nutq sohibi bo'lishiga erishish kabi muhim vazifalarni bajarishni nazarda tutadi. Ona tili darslarida o'tiladigan mavzuga oid materiallarni topish, ularni bajarishda o'yin usullaridan foydalanish yaxshi natija beradi. Masalan, o'quvchilar ikkiga bo'linib gap tuzadilar. O'yin sharti shundaki, birinchi gap qaysi harf bilan tugasa, ikkinchi gap shu harf bilan boshlanishi kerak.

Gaplar ma'lum bir mavzuga oid bo'lib, natijada matn tuziladi. Masalan: «Odam odamsiz yashay olmaydi. Inson o'zining xushtabiati, shirin muomalasi bilan odamlar qalbidan joy oladi», kabi. Maktabda adabiy kechalar o'tkazish ham o'ziga xos samara beruvchi usullardandir. O'quvchilar bunday tadbirdarda she'rlardan namunalar yodlaydilar, timsollarga bo'linib, asarlardan parchalar ko'rsatadilar, sahnada o'zlari ijro etadilar. Bunda o'quvchi yodlagan har bir jihat uning ongida bir umr muhrlanib qoladi, uning yodidan chiqmaydi.

O'quvchi uchun mustaqil o'rganishga berilgan badiiy asarni taqriz yozish orqali tahlil qilib berish usuli ham ancha samarali natija beradi. Taqriz yozish jarayonida o'quvchilarda badiiy asar tiliga e'tibor kuchayadi, ularni badiiy ijomda o'rgatish imkonlari tug'iladi. Chunki taqriz yozish jarayonida o'quvchi har bir so'zning ma'nosi, salmog'i va ta'sir kuchini to'liq anglab etishga harakat qiladi.

Ona tili va adabiyotga e'tibor hamisha yuksak darajada bo'lgan. Ona tilininig qadr-qimmati ham, nufuzi ham har doim nihoyatda baland baholar bilan o'lchangan. Chunki qancha-qancha avlodlar ona tili va adabiyot yordamida voyaga yetayotganiga guvohmiz. Odamlar badiiy adabiyotga iymonga ishonganday ishonishgan, o'z ona tilisini asrab-avaylashgan. Hattoki, A. Navoiy ham ona tilimizning naqadar jozibali ekanligi umrboqiy asarlarida ko'rsatib o'tgan. Insonlar adabiyotimizdan ruhiy va ma'naviy ozuqa olishgan.

Muhtaram Prezidentimiz "Adabiyotga e'tibor – ma'naviyatga, kelajakka e'tibor" nomli risolasida shunday fikrlarni keltiradi: "Bir so'z bilan aytganda xalqimiz ona tilini millat tili, adabiyotni esa muqaddas va ulug' dargoh" deb biladi.

Foydalaniman adabiyotlar:

1. "Til va adabiyot ta'limi" jurnali.
2. "Ma'rifat" gazetasi.
3. A. Karimov "Adabiyotga e'tibor – ma'naviyatga, kelajakka e'tibor" risolasi.

ПРОБЛЕМНЫЙ ПОДХОД ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В НАЦИОНАЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Феруза Сулаймонова
Бухарская область Вабкентский район
23-школа учитель русского языка
Тел: +998914088231

Аннотация: В этой статье говорится об особенностях проблемного метода на уроках русского языка в школах с узбекским языком обучения.

Ключевые слова: Проблемное обучение, подход, мышление, анализировать.

Проблемность в обучении – одна из ведущих тенденций современного образования. Проблемный подход обучения русскому языку способствует развитие творческого, продуктивного мышления. Проблемное обучение является активным методом. Такой подход в преподавании связывается с постановкой проблемных вопросов, решением проблемных задач и сопряженных с ними проблемных ситуаций, которые и служат своеобразным источником творческого мышления, его пусковым механизмом.

Одним из особенностей этого метода является то, что проблемное обучение считается наиболее эффективным средством в формировании мировоззрения, поскольку в процессе проблемного обучения складываются черты критического мышления. Проблемная ситуация вызывает у учащихся эмоциональную активность. Понятие «проблема», «проблемный вопрос», «проблемная ситуация» составляют содержательный аппарат проблемного обучения, на который опираются современные технологии преподавания.

Проблемный подход обучения можно применять на каждом уроке. Этот метод делает наш урок более интересным, живым; заставляет ученика думать над проблемой, стараться найти решение. Наши ученики научились принимать новый материал в готовом виде. А проблемные вопросы привлекают внимание учащихся к уроку. Приведём в качестве примера тему «Дружба» при разговорной пятиминутке. Тут можно обсуждать такие проблемы:

-Роль друга в жизненных ситуациях, место друзей в нашей жизни, дружба обогащает человека.

- Можно ли доверять друзьям?
- Можно ли жить без друзей?
- Как вы понимаете смысл пословицы «Друг познаётся в беде»?
- Как бы вы поступили, если вас предал близкий друг? ...

При работе над темой «Моя будущая профессия» могут быть рассмотрены такие проблемы:

- Чем отличается профессия от специальности?
- Какова роль этой специальности в современном обществе?
- Какие положительные и отрицательные стороны имеет эта профессия?
- Какими качествами должны обладать люди этой профессии?
- Какие перспективы развития этой профессии имеются в будущем?

Например, возьмем профессию врача:

- Какова роль этой профессии в наше время?
- Какое отношение к врачам было до этого?
- Какими качествами должны обладать врачи?
- Какие льготы им созданы?
- Чего им нельзя делать?

Глубина раскрытия проблемы зависит от речи, мышления, знания учащихся. При этом сам учитель формулирует целевые установки:

- Объясни, что ты понимаешь под словом, например, «дружба» или «доверие».
- Докажи, что друга необходимо осуждать за неправильный поступок.
- Опровергни мысль, что другу можно все прощать.
- Согласен ли ты, что обилие друзей -это счастье.

Именно проблемный подход делает урок более оживленным, живым. Потому что ученики не просто пересказывают содержание текста, готовый материал, а стараются выразить к

нему свое отношение. При этом им приходится самостоятельно составлять предложения, излагать мысль. Проблемность обучения носит поисковый, учебно-познавательный характер; учащиеся сами с интересом ищут пути получения знания. Это формирует у ученика уверенность в себе выступать перед другими. Решение поставленной проблемной задачи заставляет ученика анализировать полученные знания. При составлении проблемных задач необходимо учитывать уровень знания, словарного запаса, возраст ученика:

- содержание задачи должно быть связано с основным материалом.
- содержание работы должно быть посильным для учащихся.

Для примера возьмем учебник 6-класса (2017 г. издания) для национальных школ (тема «Как сказать о точном количестве предметов?»)

14 упражнение. 83 страница.

Домашние кошки живут обычно (сколько?) 10-15 лет. Дикие кошки от трех до пяти лет. Собаки маленьких пород могут прожить дольше, чем крупные. Например, малыши китайской породы чи-хуа-хуа живет до (скольки?) 17 лет?

При выполнении этого упражнения можно создать такие проблемные вопросы:

- Как мы называем собак? (собака- друг человека)
- Почему человек приручил кошку и собак?
- Как мы относимся к ним?
- А есть ли фильмы про собак и кошек?

На 121-странице этого ученика есть сказка «Гуси-лебеди». Перед чтением сказки можно создать такой проблемный вопрос:

- Что такое сказка?
- Как вы думаете, как создавались сказки?
- Кто их написал?
- Чему они учат нас?

Такие вопросы, на первый взгляд, кажутся простыми, но отвечать на них ученикам будет не просто. После изучения нового материала можно ставить такую проблему:

- Почему гуси-лебеди смогли забрать мальчика?
- Почему пчелка, яблоня и речка помогли девочке?

Если учитель творчески относится к уроку, то обязательно применяет этот метод.

Таким образом, можно говорить о том, что проблемное обучение имеет высокую эффективность в образовательном процессе.

Список литературы:

1. О.Д.Митрофанова «Современные методы обучения» журнал «Русский язык за Рубежом» Москва 2010
2. Г.Т. Гасилова, Ю.Ю. Мусурманова «Русский язык» государственное научное издательство «Национальная энциклопедия Узбекистана» Ташкент 2017

O'TKIR HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" ASARIDA QO'LLANGAN GAPLARNING GENDER JIHATDAN FARQLANISHI

*Tolibova Gulniso Sobirovna
Buxoro viloyati G'ijduvon tumani
30-umumiy o'rta ta'lim maktabi
Ona tili va adabiyot o'qituvchisi*

Annotatsiya: Go'zal tashbehtar go'zal fikrga yarashib, uni avaylab turadi.

Kalit so'zlar: gender lingvistikasi, til, nutq, ayollar nutqi, erkaklar nutqi, yuklamalar, undalmalar.

So'nggi paytlarda ommaviy axborot vositalari, xususan, matbuotimiz sahifalarida jinslararo munosabatlarga oid publisistik chiqishlar ancha yuqorilagan. Tilimizda jins, ya'ni gender istilohi qarama-qarshi jinsda bo'lgan shaxslarning tashqi ko'rinishi, jismoniy, nutqiy faoliyatining o'zaro farqlanishini nazarda tutadi.

Gender lingvistikasi – ilmiy yo'nalishdagi gender tadqiqotlari tarkibiga kirib, lingvistik tushunchalar yordamida genderni o'rganadi. Genderning nutqda yuzaga chiqishi – gender qanday vositalar va qanday matnlar yordamida ifodalanayotganligi, bu protsessga ijtimoiy faktorlar va kommunikativ vositalar qanday ta'sir ko'rsatayotganligi o'rganiladi. Erkak va ayollar nutqining yuzaga kelishida ularning jinsi, yoshi, kasb-kori, tashqi ko'rinishi, ijtimoiy kelib chiqishi va oilaviy muhiti alohida ahamiyat kasb etadi. Ana shunday yo'nalishlardan biri – lingvogenderologiyadir. Bu fanning tadqiq manbayi tilning gender xususiyatlarini o'rganish bo'lib, bunda ikkita masala: ayollar va erkaklar nutqining tafovutlari; til tizimida erkaklik va ayollik belgilari bilan bog'liq tushunchalarni ifodalovchi til birliklariga e'tibor qaratiladi. Ayollar nutqi erkaklar nutqidan fonetik, leksik va grammatik jihatdan ancha farq qiladi. Ammo bundan maxsus ayollar tili yoki erkaklar tili mavjud degan xulosa chiqarib bo'lmaydi.

Shu jihatdan O.Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarini o'qish davomida bir qancha asar qahramonlarining nutqiy o'ziga xosligini, shevaga oid so'zlardan unumli foydalanilganining guvohiga aylanamiz. Quyida esa ushbu asarda uchraydigan adabiy qahramonlarning nutqiga xos gender jihatlarni ko'rib chiqsak:

Xotin-qizlar xarakteri uchun xos bo'lgan xususiyatlardan biri his-hayajonlarining, ichki kechinmalarining o'z nutqlarida tez yuzaga chiqishida ko'rindi. Masalan:

- **Esiz... Bir bechoraning joni uzildi-ya...** (2-b)
- **Voy, o'zimning toychoq o'g'limdan aylanay !Voy, o'zimning o'g'lim kelib qolibdi-ku!**
(17-b)
 - Ha, endi keksalik-**da, o'rgilay**. (7-b)
 - Hoy, qizim, bola-**ya** bu, **bola-ya!** - onam chumchuqdek chirqillab juvonga yopishdi. (10-b)
 - Bilasan-ku, **jon bolam**, kamuyqu bo'lib qolganman. (3-b)
 - **Voy gиргиттон**, ovorasi bor ekanmi? (92-b)
 - Shuni oldi-yu o'g'lim ham aynidi-qoldi, **qоqindiq**.
 - Og'zidan bol tomib sizni maqtadi **boyoqish**.

Yuqorida asarda keltirilgan ayollarning nutq uslubiga ahamiyat beradigan bo'lsak, ularning nutqida ko'pincha kuchaytiruv-ta'kid yuklamalari (-ya,-da,-ku) hamda undov so'zlar(voy), shuningdek, turli xil ijobiylar bo'yodkorlikka ega bo'lgan so'zlardan, undalmalardan (**gиргиттон, qоqindiq, boyoqish**) foydalangan holda o'z ichki kechinmalarini, hissiyotlarini namoyon qilganliklarini ko'rishimiz mumkin.

Biz ko'pincha yosh bolalarning nutqiga e'tibor qaratsak, so'zlarning noo'xshash (manoj) talaffuz qilinishining guvohi bo'lamiz. Masalan, yuqorida Nilufarning nutqida ham bir vaqtning o'zida epenteza hodisasi (ishkalad) kuzatilgan, ya'ni so'z tarkibida biror bir tovushning orttirib aytlishi. Hamda mantiqqa to'g'ri kelmaydigan so'zlarning (**Bugun man tug'ildim**) ishlatilishi ham aynan bolalarning so'zlashuv uslubiga xosdir.

Biz bilamizki, erkaklar har jihatdan ayollardan farq qiladi. Erkaklarning nutqiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ayollarning nutqiga nisbatan biroz qo'pol, dangal gapirishni xush ko'ruvchi hamda sharttakiroq ekanligi yorqin sezilib turadi. Ular o'z suhabatdoshiga nisbatan ko'proq jaydarichasiga gaplashishni ma'qul ko'rishadi. "Ot kishnagan oqshom" asaridan:

Birodarlar, otga minsang — boshingni o'yla, yerga tushsang — otingni o'yla! (10-b)

- Vo **ukkag'ar**, ana chavandoz! (15-b)
- — ... sig'sa ot min-da, **bachchag'ar!** (16-b)
- — E, **tupurdim**, shu haqiqatingga! (17-b)
- **Po'stkallasini gapir!**- deydi bobom. (26-b)

O'.Hoshimovning qaysi bir asarini o'qimang,unda hayotiylik,asar qahramonlarining bir –biriga ochiq-oydin munosabati,so'zlarning mahorat bilan ishlatalganligining guvohi bo'lamiz.Yozuvchi ham o'z asarlarini yozishi uchun atrofnini,jamiyatdagi insonlarning o'zaro munosabatlarini kuzatadi va shu kuzatuvlari natijasini go'zal tashbehlar orqali qog'ozga muhrlaydi.Har bir shaxs jamiyat uchun alohida ahamiyat kasb etadi.Uning xatti-harakati,atrofdagilarga bo'lgan munosabati,shubhasizki,o'z ta'sirini ko'satmay qo'ymaydi.Shu jihatdan har bir shaxsning jozibadorligini,nafosatini ta'minlaydigan vositalardan biri ham bu ularning nutqi sanaladi.Zero,buyuk turkiyshunos bobomiz A.Navoiy ta'kidlaganidek: "Til – shuncha sharafi bilan nutqning qurolidir.Agar nutq noma'qul bo'lib chiqsa – tilning ofatidir".

Foydalilanilgan adabiyotlar:

1. Gender munosabatlari nazariyasi va amaliyotiga kirish.-T. "O'zbekiston".2007.
2. Gender tadqiqoti asoslari kursi xrestomatiyasi.-T. "O'zbekiston"2003.
3. E.Ochilov. Alisher Navoiy.Hikmatlar. T. 2006.
4. O'.Hoshimov. Dunyoning ishlari. -T. "Yangi asr avlod". 2015.

ADABIY TA'LIMDA INNOVATION TECHNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

*To'xtayeva Farida Isomitdinovna
Buxoro viloyati Vobkent tuman
4-umumi o'rta ta'lif maktabi
Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: maqlada adabiyot fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy pedagogika, innovatsiya, mahorat, samarali ta'lif

Zamonaviy ta'lifning oldida turgan eng muhim vazifa o'quvchi shaxsining ilm olishga bo'lgan ehtiyojini qondirishga qaratilgan. Biz kimni tarbiyalashimiz kerak? Degan savol zamonaviy pedagogika, didaktika, fanlarini o'qitish metodikalarining bosh masalasiga aylandi. Shu jumladan hayot in'ikosi bo'lmish adabiyotning ham.

Adabiyot fanining oldida insonni badiiy did jihatidan barkamol qilib tarbiyalash vazifasi turar ekan, bu vazifa ham inson ezzulikni, go'zallikni his qila olish, chinakamiga uning oshig'I bo'lib qolish mashaqqatli yumush hisoblanadi.

Insonning o'zligi, o'z mohiyati, dunyoga, hayotga, tabiatga, odamlarga mehr-muhabbat asosida o'z olamini, ya'ni go'zallik qonunlariga muvofiq bo'lgan olamni yarata olishda ko'rindi. Busiz ma'naviy yetuk insonni shakllantirib bo'lmaydi. Mana shu olamning yaratilishida muallimning o'rni beqiyos. O'qituvchi tarixning asosiy ijodkorini yaratuvchisini, yaratuvchi ekanligini anglab yetgan va muhimi o'z vatani, uning taraqqiyoti uchun mas'ul insonni tarbiyalaydi. Hayotni, odamlarni, dunyoni sevuvchi ijodkor insonni shakllantirish jarayonini boshqaradi. Agar pedagogik texnologiya shaxsga ta'sir ko'rsatish ma'nosini anglatsa, adabiyot ham xuddi shu vazifani bajaradi. Shuning uchun ham o'qituvchi darsining ijodkori, u tayyor texnologiyalarning oddiy ijrochisiga aylanmasligi, pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda o'z yo'llini, izlanishi va zakovatini namoyon etib faoliyatga kurashishi lozim. „Zargarning o'z hunariga ishqı,-deb yozgan edi J.Rumiyy,-moddaning haqiqiy sifatlarini anglashga, binobarin unga ishlov berishning usul va vositalarini egallab olishga yetaklaydi. Bu jarayon zargar uchun o'z-o'zini anglash jarayoni hamdir”.

Maktabda adabiyot o'qitishning bosh maqsadi sog'lom e'tiqodli, o'zga inson tuyg'ularini anglaydigan, o'tkir hisli, yuksak didli, axloqan barkamol, aqlan yetuk, o'z xatti-harakatlariga mas'ul bo'la oladigan komil shaxsning dunyosini shakllantirishdan iboratdir. Ushbu maqsaddan kelib chiqib adabiyotning vazifasini quyidagicha deb belgilaymiz : oddiy o'quvchidan mutolaa qiladigan, mutolaa qiladigan o'quvchidan tushunadigan, tushunadigan o'quvchidan tahlil qiladigan, tahlil qiladigan o'quvchidan xulosa chiqara oladigan o'quvchini tarbiyalashdan iborat.

Bugungi kunda jamiyatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ta'lifning dunyo ta'lif tizimiga integratsiyalashuvi, demokratlashishi va insonparvarlashtirish jarayonlarining ta'lif jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarga yangicha yondashuv zarurligini taqozo etmoqda .

Adabiyot darslarida inson ko'ngli, nozik his-tuyg'ulariga sayqal beriladi. Har bir o'rganilayotgan shoir, yozuvchi va uning asari o'quvchining estetik, ma'naviy didi shakllanishiga keng yo'l ochadi. Bu jarayonda esa o'quvchini zerikish kabi illatlardan qutqarish maqsadida turli metidik usullardan foydalanish maqsadga muvofiq. Adabiyot darslarida ham mana shu usullardan foydalanilmoqda. Zero samarali ta'lif kelajak rivojining kalitidir.

Foydalanigan adabiyotlar

- 1.B.To'xliyev .Adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent 2006.
2. Q. Husanboyeva. Adabiyot-ma'naviyat va mustaqil fikrni shakllantirish omili. Tshkent 2009.
3. K. Bahromov, Safarov. Noan'anaviy darslar va ta'lifning interfaol usullari. Buxoro 2004

FIKR TARBIYASI

*Ulmasova Dilbar Abduraxmonovna
Samarqand viloyati Samarqand shahri
Siyob tumani 78- mактабининг
она тили va adabiyot fani o'qituvchisi
Tel : +998 91 316 52 78*

Annotatsiya: Ushbu maqloda kelajak avlodimizning milliy va umumbashariy qadriyatlarini qadrlashi va tushinishining ahamiyati , bunda darsva o'qituvchining o'rni haqida yozilgan.

Kalit so'zlar: fikr tarbiyasi, milliy qadriyatlar, umumbashariy qadriyarlar, madaniyat.

"Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko'p zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan muallimlarning diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas vazifadir.Fikr insonning sharofatlik , g'ayratlik bo'lishiga sabab bo'ladur.Bu tarbiya muallimlarning yordamiga so'ng darajada muhtojdurki, fikrning quvvati, ziynati, kengligi muallimning tarbiyasiga bog'liqdir.Dars ila tarbiya orasida bir oz farq bo'lsa ham, ikkisi bir-biridan ayrilmaydigan,birining vujudi biriga boylangan jon ila tan kabitur" (A.Avloniy)

Abdulla Avloniying bu fikrlari bizning davrimizgacha va bundan keyin ham dolzarb bo'lib qoladi. Ayniqsa , O'zbekiston aholisining ko'pchiligi voyaga yetmagan farzandlarini bobo-yu buvilar, amma-yu xolalarga berib yoki kimlargadir tashlab xorijiy mamlakatlarga pul ishslash uchun moddiy sharoitini o'nglab olish yoki farzandlarining kelajagini ta'minlash maqsadida yillab ishlagani borayotgan paytda o'quvchining tarbiyasi , ilm olishi ,fikri,dunyoqarashi o'qituvchiga va maktabda o'tiladigan darslar, ularning sifatiga bog'liq bo'lib qolmoqda.Men ta'lim rus tilida olib boriladigan sinflarda ham xuddi ta'lim o'zbek tilida olib boriladigan sinflardagidek o'zbek adabiyoti vakillarining ta'sirchan , faqat o'ziga xos jozibasi bor she'rlari , milliy madaniyatimizga tayanib yozilgan hikoyalari ham kiritilishini istardim. Ota -onalar ko'z o'ngida voyaga yetmayotgan farzandlarimiz uchun milliy qadriyatlarimizni, odob -axloqni o'rgatish ham asrash ham maktab va o'qituvchilar zimmasida qolmoqda.Albatta , shu bilan birgalikda jahon adabiyotidagi durdonalardan ham bahramand bo'lishlari kerak, chunki umuminsoniy qadriyatlar barcha millatlarda birdek qadrli va ahamiyatli.Darsga kirar ekanman o'quvchilarimning har gal "O'zbek adabiyoti shoirlarining she'rlaridan o'qib bering yoki menam yodlab keldim, ifodali aytib bermoqchiman" kabi so'zlarini eshitsam ularning o'zbek tilining jozibasini, sehrini murg'ak qalbi bilan his qilayotganidan xursand bo'laman.Darsda ajratilgan adabiy o'qish soatlari- da o'zbek va jahon adabiyoti vakillarining asarlarini aytib bergenimda suvga chanqoq kishidek eshitganlarida bolalarimizning qalbi uyg'oqligini ko'rib ko'proq adabiyotga mehr uyg'otishga harakat qilaman.Ta'lim ris tilidagi sinflarda o'zbek tili darsida bitta mavzuni,kichik bir matnni 3-4 soat yoki aynan bitta grammatick mavzuning 8 soatlab berilishini,har yili matnlar deyarli takrorlanishini ko'rib , undan ko'ra adabiy asarlarni o'qish , aytib berish , muhokama qilish,ular asosida matn tuzish ma'lum bir o'rinlarda biror bir parchasini o'qitib shu asosida diktant olinsa o'quvchilar asarlardan tarixiy qadriyatlar va umumbashariy madaniyatni bilib olardiilar, shu bilan birgalikda o'zbek tilidagi har bir so'zning ma'nosini yaxshiroq anglardilar, bu so'zlarning qanday yozilishini o'rganardilar deb o'yayman.Zero, kitob, adabiyot har bir qalbga oson kirib ,uni uyg'otguvchi , insonni, jamiyatni yaxshilikka yetaklovchi nурdir. Farzandlarimiz qalbini nurga to'ldiraylik.Abdulla Avloniy aytganidek :" Tarbiya bizlar uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat ,yo saodat , yo falokat masalasidir ".

Foydalanimgan adabiyotlar:

1. IKarimov.,B.Nazarov" O'zbek adabiyoti " 11- sinf darsligi, Toshkent " O'qituvchi" 1995-yil ,22- bet

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA INGLIZ TILI DARSLARIDA INGLIZ TILIDA PREDLOGLARNING O'RNI VA ROLI.

G'ofurova Xolisxon

Andijon viloyati Shahrixon tumanidagi

44-Ixtisoslashtirilgan davlat umumta'lum

maktabi ingliz tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Xolisxon_gofurova44@umail.uz

Kamalova Irodaxon Mo'minjon qizi

Andijon viloyati Shahrixon tumani

37-maktabning ingliz tili va adabiyoti fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilidagi ayrim predloglarning ishlatishi hususida so'z yu-
ritiladi.(This article discusses the use of some prepositions in English.)

Kalit so'zlar: sifatdosh, leksik ma'no, morfologik birikma, “under” predlogi, “Without” pred-
logi.(adjective, lexical meaning, morphological compound, preposition “under”, preposition
“Without”,)

Predloglar barcha yordamchi bo'laklar singari formal morfologik belgilarga emas, ularning
aksariyati qadimgi ingliz tili so'zlari o'zagidan kelib chiqqan predloglardir. Shu bilan birga,
biz predloglarga har tomonlama berk bo'lak deb ham qaray olmaymiz. Ular kamdan-kam
va asta-sekin o'z-o'zini morfologik jihatdan to'ldirib boradi. Masalan, considering, during
sifatdoshlarini misol qilib olishimiz mumkin. Bundan tashqari qo'shma va frazali predloglar
ham mavjud: owing to, in spite of, etc. Predloglar orqali yuz beradigan munosabatlar keng
qamrovli xarakterga ega bo' ladi. Vaqtga tegishli munosabatlarto'g'risida ko'p nazariyalar
mavjud bo'lib, ularni grammatiklashtirilgan predloglarguruhiqa ajratadilar, ya'ni mavhum aloqani
o'rnatuvchi predloglar guruhiba. Albatta, bu guruhga mansub predloglar semantic jihatdan
kelishik qo'shimchalari uchun ham bunday predloglar o'zbek tiliga alohida predlog orqali taijima
qilinmaydi. Bu predloglar guruhiba of, to, by, with lami kiritish mumkin. Bundan tashqari,
o'rin - joyni ko'rsatuvchi predloglargapda tamomila boshqa mavhum munosabatni anglatuvchi
predlog ham bo'lib kelishi mumkin; to sit by the window - deraza yonida o'tirmoq, he was
invited by his friend - o'zining do'sti tomonidan taklif qilingan edi.

Predloglar leksik ma'noga ega yoki ega emasligi haqidagi masalani favqulotda hal qilish
juda qiyindir. Predloglar o'zbek tilida aniq bir nomga ega emaslar, ular o'zlari yaratadigan
munosabatni nomlaydilar. Masalan, in, at, under, on predloglari predmetning qayerdaligiga
ko'rsatma beradilar. Shuning uchun ham M.I.Steblin, kamenskiylar predloglarga leksik ma'noga
ega bo'limgan birliklar ded qaraydilar. Ularning fikriga qarshi I. Smerniskiy va Ilsh B.A
predloglar nafaqat oddiygina munosabatni, balki qandaydir aniq bir munosabatni ifoda etadilar,
deydilar. Bunday munosabatlar predlogning leksik ma' nosi kabi turlichadir. Haqiqatan ham The
pen is on the table va The pen is under the table gaplarida o'rin - joyni ko'rsatuvchi predloglar
o'rtasida diametrik qarama-qarshilik mavjudligi seziladi.

Yoki the subject matter of the article, a play by Shakespeare, the tree by the house, the bird
on the tree kabi so'z birikmalarida predlog munosabatlari umuman turlichadir.

The subject matter of the article (maqolaning mazmun- mohiyati) va a play by Shakespeare
(Shekspiring pesasi) birikmalarida of va by predloglari leksikjihatdan biror ma'noga ega emas,
lekin the tree by the house (uy yonidagi daraxt) va the bird on thy tree (daraxt ustidagi qush)
birikmalarida by va on predloglari mavhum ma'noga ega emas, ularbiron bir o'rin-joyga tegishli
munosabatni anglatayapti. Shunday bo'lsa- da, har qanday holatda ham predloglar yordamchi
vositalar ekanligini, shuning uchun ham biton nomga ega emasliginiyodda tutish lozim.
Predloglibirimlar ichida “without” predlogi birikmalar muhim o'rinezallagan. Bu muhimlak,
birinchi navbatda, uning cemantikasi bilan bog'liqdir.

“Without” predlogi negativ, ya'ni bo'lishsizlik ma'noga ega. Bu haqida izohli lug'atlarda
ham, ikki tillilik lug'atlarda ham so'z boradi, shu bilan birga, bir necha lingvistlar - V.V. Menko-
va, B.N.Aksenenko, V.I.Kokla, V.N. Bondarenko, R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Starwick,
J. Walmsleylar ham bu fikrni qo'llab-quvvatladilar.

Oksford lug'ati “without” predlogining gerundiyligi birikmasida negative ma'no borligini bu

predlog o'rniga "not" yuklamali infinitive va "not" yuklamali sifatdosh 1 ni qo'yib ko'rish bilan tushuntirib beradi:

to pass by without seeing him = to pass by so as not to see = to pass by and not to see=to pass by not seeing

"Without" predlogli birikmaning o'miga not bo'lishsizlik yuklamasini qo'llay olishi mumkinligi "without" predlogli birikmada negative sintaksema mayjudligini aniqlashtiradi. Umuman olganda, sintaksema deganda nimani tushunamiz? Bu savolga quyidagicha javob beramiz. Gapning strukturasida elementar sintaktik birliklar o'rganilar ekan, ularni chuqurroq oydinlashtirish uchun, albatta, sintaktik aloqalarga murojaat qilinadi. Bunda gap komponentining mazmun-mohiyatiga chuqurroq kirib borishga, ya'ni sintaksema deb nomlanuvchi elementar sintaktik birlik ustida ish olib boriladi. Gap va gapning komponentlaridan farqli o'laroq, gapning sintaksemalari sistemali munosabatlarni o'rganish imkoniyatlarini ochadi.

Sintaksemalar semantik jihatdan paradigmatic qatorlarga va ularning variantlariga ega bo'lib, ular eksperiment va modellashtirish metodlari orqali o'rganiladi. Sintaksemalar 3 ta asosiy kategorial sintaksemalarga, ya'ni substansional (otga xos), prosessual (ish-harakat, jarayonga xos), kvalifikativ (sifatga, belgiga xos) sintaksemalarga bo'linadi va bundan tashqari ular bir necha paradigmatic qatirlarga, ya'ni nokategorial sintaksemalarga lokativ, temporal, negative, akkuzativ, ob'ekt appozitiv, negative akkuzativ, ob'ekt appozitiv, kauzal, aktiv, komitativ, relyativ, agentiv kabi sintaksemalatga ega bo'ladi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. A.H.Hornby, A.S. Catenly, E.V. and wakefield 'The advanced English: 1959
2. www.ziyonet.uz

DARS- BILIM BERISH VA MALAKA HOSIL QILISHNING ASOSIY OMILI

*Qoraqalpog'iston Respublikasi Beruniy tumani
XTBga qarashli 53- maktabning Ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Yakupova Gulnora Yaxshigeldiyevna
Tel: 97-353-19-00*

Annotatsiya: ushbu maqolamizda bugungi glabollashuv jarayonida darslani qanday va qayusulda tashkil qilishimiz hamda o'quvchilarni dars jarayonida samarali bilim berish usullari haqida batafsил yoritib o'tdik.

Kalit so'zlar: dars, o'qituvchi, o'quvchi,

Grammatik bilim, ko'nikma va ijodiy faoliyatini chuqur egallagan, o'z bilimlarini ishlab chiqarishga mohirlik bilan tadbiq eta oladigan kishilarni talab etadi. Bunday kishilarni tarbiyalashda ona tilidan dars jarayonida talim metodlarini to'g'ri tanlash muhim ahamiyatga egadir. Bundan tashqari, dars ilmiy bo'lishi kerak. Darslarda o'rganiladigan bilimlar mazmuni tilshunoslikning ilmiy yutuqlarini o'zida aks ettirishi, ta'lim jarayonining maqsadiga hamda bolalarning yosh xususiyatlari roya qilish zarur. Ta'limda bularning birontasiga amal qilinmasa, ona tili mashg'ulotlarning samaradorligiga putur yetkaziladi. O'quvchining yoshiga mos kelmaydigan oddiy yoki murakkab bilimlar bolalarning ona faniga bo'lgan qiziqishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Dars – ijodiy jarayon. Darslarni ijodiy tashkil etish, vaqtadan unumli foydalanish, mashg'ulotni jonli o'tkazish o'qituvchidan zo'r mahorat talab etadi. Bundan tashqari, mustaqil ishlar katta ahamiyatga ega bo'lib, ular o'quvchilarda tashabbuskorlik, o'z kuchiga ishonch va dadillikni tarbiyalaydi.

Dars ta'lim – tarbiyani amalga oshirishning eng qulay, eng zarur omilidir.

Hayotimizda tub burilish bo'layotgan hozirgi globallashuv jarayonida darsning shakli va mazmuni, g'oyaviyligi, ta'sirchanligi, samaradorligi ham o'zgarmoqda. Shu boisdan ham, hozirgi kunda zamonaviy darslarga qator asosiy talablar qo'yilmoqda. Bular quydagilardan iborat:

1. Darsda ta'lim- tarbiyaviy va didaktik rivojlantiruvchi maqsadlarni to'g'ri qo'ya bilish va ularni to'g'ri amalga oshirish.
2. Darsda innovatsiyon usullardan samarali foydalanish.
3. Dars jarayonida xalq pedagogikasi an'analarini jahon pedagogikasi borasida yaratilgan yangiliklarni ishlatish.

Zamonaviy dars hujumkor ruhda shiddatli bo'lishi kerak. O'qituvchi dars bilan hamnafas, zamon bilan barobar, hatto undan oldinda borishi lozim. U zamon talablaridan kelib chiqqan holda, zamon ruhiga mos dars o'tsa, dars zamonaviy bo'ladi. Ha, dars- ijod san'ati, yaratish san'atidir. Dars inson tafakkuri durdonalarini, fan va texnika, san'at va adabiyot yutuqlarini, Vatanimiz tarixi hamda xalqimizning milliy madaniyatini yoshlarga singdirishning asosiy shaklidir. Chunki „Ona tilidan o'quvchilarga bilim va malaka dars jarayonida beriladi. Shuning uchun til o'rgatishning eng samaraliva unumli shakli darsdir”.

Dars ta'limning boshqa shakllaridan o'zining tashqi va ichki xususiyatlari ko'ra farq qiladi. O'quvchilarning doimiy guruhi, dars jadvali, mashg'ulotlarni ma'lum xonada o'tkazish kabilalar tashqi xususiyatlarga, darsning maqsadi, o'quvchilarning bilim olishiga qiziqishlari, ta'lim materialini his qilish, anglash, tushinish kabilalar ichki xususiyatlarga kiradi. Dars ana shu ikki xil xususiyatning o'zaro uyg'unlashuvi zaminida tashkil etiladi. Lekin hanuzgacha darsning, ayniqsa, o'zbek tilidan o'tkaziladigan darslarning, tashkiliy qurilishi ba'zi bir nuqsonlardan xoli emas. So'z signali bo'ganidek, dars tipining nomini bildiruvchi so'z yoki so'z birikmasi o'qituvchi uchun signal vazifasini o'taydi. O'qituvchi uchun tushuncha hamda signal vazifasini o'tayotgan dars tipining nomi masalan „Yangi bilim berish darsi” iborasi xotaliklarga olib kelmoqda. Bu ibora bilan dars tipini ajratadigan o'qituvchi mashg'ulotning asosiy maqsadi qilib yangi bilim berishni belgilaydi-yu uni mustahkamlashni e'tibordan chetda qoldiradi. Yangi materialni o'rgatish darsning asosiy ikkita belgisi bor: yangi bilimlarni o'rgatish: o'rganilgan bilimlarni dastlabki mustahkamlash. Pedagogika darslarida darslarning ikkinchi tipi „mustahkamlash darsi” nomi bilan atalgan. Ko'pgina psixologlar, bilimlarni mustahkamlash” iborasi bo'layotgan psixologik jarayonni o'zida to'liq aks ettirmaydi, deb, bu tipni „mustahkamlash darsi” deb emas,

balki uni „o'tilganlarni takrorlash va malaka hosil qilish darsi” deb yuritgan ma'qul hisoblanadi. Yuqoridagi tasniflar, fikr-mulohazalardan kelib chiqqan holda, an'anaviy darslarni quydagicha tasnif qilish zarur degan xulosaga keldik.

1. Yangi materialni o'rganish va mustahkamlash darslari.
2. O'tilganlarni takrorlash va malaka hosil qilish darslari
3. Bilim va malakalarni tekshirish darslari. Shu kabi turlarga ajratib darslarni tashkil qilsak, albatta darslarimiz samarali va sifatli bo'ladi.

Faydalangan adabiyotlar:

1.Pedagogika.-Tashkent:O'qituvchi,1996.121-b 2.Roziqov O. O'zbek tilidan dars tiplari.-T: O'qituvchi,1976.

ERKIN VOXIDOV IJODIDA VATAN TASVIRI

*Yuldasheva Zamira Valiyevna
Farg'ona viloyati Buvayda tumani
47-umumi o'rtaq ta'lif maktabining
Ona tili va adbiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: ushbu maqolada Erkin Vohidov ijodidagi Vatan va tabiat tasviri haqida qisqacha fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Vatan,she'riyat,shoir,badiiy talqin,ijod,tabiat.

She'riyat dunyosi –sehrli olam.Dildan sizib chiqqan she'r esa chinakam mo'jiza. Joziba va sehr bilan paydo bo'lgan she'r qalblarga zavq-u shavq bag'ishlaydi.O'zbekiston qahramoni, O'zbekiston xalq shoiri Erkin Vohidov sh'erlariga ham yuqoridagi fazilatlar begona emas.

Erkin Vohidov hayoti, ijod yo'li oddiygina. Uning o'zi tarjimai holida yozganidek,1936-yil 28-dekabrda Farg'ona viloyatining Oltariq tumanida dunyoga kelgan. Ota–onasidan erta ayrilgan shoir. Toshkentda tog'asining uyida tarbiyalanadi .

She'riyatga ishtiyoq o'quvchilik davridan boshlanadi. Yillar o'tib, Erkin Vohidov badiiy ijodning el nazariga tushgan namoyondalari qatoridan o'rinn oldi. U o'zining she'rlari bilan ajoyib guldasta yasagan, adabiyotga nur kabi kirib kelgan ijodkordir.

Shoir butun ijodini millatimizning o'lmas an'analariga qaratdi. U o'zbekning o'zligini ko'rsatuvchi asarlar bitdi.Uning she'rlari Vatanni sevishga, yurt va xalq dardi bilan yashashga, ayolni muqaddas deb bilishga, do'stlik, insoniylikka o'rgatadi.Erkin Vohidov oddiy xalqni ustozim deb bilgan va har bir yozgan she'ridagi bitmas dardi va uning cheksiz quvonchi bilan yaratilgan.

Xalqimizning ardoqli shoiri Erkin Vohidov turli mavzularda ijod qilar ekan, har bir she'rda o'z vataniga, xalqiga, millatiga bo'lgan muhabbatni va hurmati ko'zga yaqqol tashlanadi. Tabiat manzaralari, o'zbek xalqiga xos odatlari, harakterlarni ifodalash orqali Vatan tushunchasi, tuyg'usini ilgari suradi. Vatan mavzusiga, tarix, kechmish, umuminsoniy qadriyatlar, inson kamoloti mavzularini mushtarak tasvirlaydi. Vatanni tasvirlash bilan birga unng tabiatini ham ko'zdan qochirmaydi. Tabiatning inson qo'li bilan chamanzorga, gulzorga aylanayotgan bog'lari, paxtazor maydonlari ko'z oldimizga keladi. U ona Vatanni madh etadi , Vatan tabiatini ulug'laydi, insonni sharaflaydi.

Shoir tabiat lavhalarining go'zal manzaralarini serbo'yoq obrazlarda chizib beradi, tabiat sehridan zavqlanadi .

Oy o'rtanar ko'zlarda yosh
Ko'ksi dog'i yuragi qiyma
Der: ey falak, men edim quyosh
Nega meni qilding tarjima

Har bir kishi uchun o'zining o'lkasidek o'lka, gulzoridek gulzor topilmaydi. Vatanni sevish nar kimsaga shior bo'lish kerak.Vatanni sevgan dil bir kun murodiga etadi.

Xulosa qilib aytish lozimki, Erkin Voohidovning ijodida Vatan mavzusidagi she'rlari sermazmun , rang-barangdir.Shoir har bir she'rda ona yurtini yangicha o'ziga xos usubda talqin qildi,uning qirralarini jozibali satrlarda ochib berdi.Ona Vatanning bir farzandidek Vatan tasvirini ko'rsatib bera oladi .

Men uni sevganman jonim ol-faqat ,
Diyorum mehridan qilmagin judo.

Foydalilanigan adabiyotlar.

1. M.Hoshimova "Kuy avjida uzilmasin tor" 2006-yil.
2. E. Vohidov "Muhabbatnoma "

ВАЖНЫЕ СЛУЧАИ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНЫХ ШКОЛАХ И СПОСОБЫ ИХ УПРАВЛЕНИЯ

Юнусова Дилафруз Сайдуллаевна
Учитель русского языка и литературы школы
№23 Андижанского района Андижанской области.
(Yunusovadilafruz23@mail.ru)

Кодирова Садоқатхон Анваровна
Учитель русского языка и литературы в школе
№ 41 Шахриханского района Андижанской области.
(Sadoqat_qodirova41@mail.uz)

Хайитова Омадхон Оллобердиевна
Учитель русского языка и литературы в школе
№ 29 Шахриханского района Андижанской области.
(Xayitova_omadxon29@mail.uz)

Аннотация: В статье рассматриваются важные аспекты изучения русского языка в национальных группах общеобразовательных школах управление.

Ключевые слова: логическое ударение, интонация, предметные компетенции

В последние годы в Республике Узбекистан в высшие учебные заведения нефилологического направления поступают учиться студенты со слабыми знаниями русского языка. Причиной наблюдаемой ситуации можно назвать несколько факторов: уменьшение количества часов по предмету, отток русскоязычного населения и сужение круга общения на данном языке, сокращение русскоязычных средств массовой информации и т. д. Однако интерес молодежи к изучению русского языка остается высоким. При обучении русскому языку студентов неязыковых факультетов вузов основная задача заключается в выработке у студентов речевых умений, необходимых им в будущей работе по специальности, и в первую очередь, навыков говорения, чтения и аудирования. В развитии этих навыков и умений немаловажную роль играет обучение правильному интонированию русской речи, ибо интонационные ошибки искажают смысл высказывания. Нами был проведен эксперимент с целью выявления интонационной грамотности студентов. Анализ чтения вслух и пересказа заученных текстов позволил выделить следующие наиболее типичные интонационные ошибки:

1. Немотивированное повышение голоса в конце русского повествовательного предложения, что противоречит звуковым нормам русского языка. Эта ошибка особенно заметна при репродуцировании безличных, назывных предложений.
2. Например: Тишина. Вечер. Светает. Холодно.
3. Повышение голоса в конце повествовательного предложения искажает его интонационную организацию, придает ему оттенок незаконченности, нарушает естественность звучания.
4. Пауза в той части предложения, где она по смыслу не должна быть. Например: Болельщики оказывают...большую помошь любимой команде. Два мальчика прыгнули в воду и старались обогнать друг друга. Подобные паузы нарушают интонационную структуру, а в отдельных случаях и смысловое содержание предложения.
5. Нарушение интонационной организации предложения в результате раздельного произношения предлогов и существительных.
6. Неумение ставить логическое ударение.
7. Нарушение вопросительной интонации в предложениях без вопросительного слова, отсутствие которого определяет своеобразную интонацию вопросительного предложения.

Выполнения требований к уроку необходимо для совершенствования процесса обучения при условии творческого отношения учителя к своему труду, внимательному отношению к культуре речи учащихся. Важнейшим условием совершенствования урока, придания ему современного характера является осмыслиения образования и, в частности, знаний. Важны в обучении такие виды знаний, как факты, законы, теории. Стремление вооружить учащихся прикладными знаниями, т. е. знаниями о практическом знании из-

учаемого. Тем самым осуществляется одна из форм связи обучения с жизнью. Урок, как и весь учебный процесс не только обучает, но воспитывает всеми своими компонентами - содержанием. Методами, средствами обучения, организацией, уровнем и характером классного коллектива. Каждый урок сегодня должен быть одновременно обучающим, воспитывающим и развивающим. Думается, что прежде чем зайти в класс к ребятам, каждому учителю нужно задуматься, как их сделать своими. Современный учитель обязан владеть искусством общения, искусством разговаривать с учениками, искусством завоевывать внимание ребят. Для ученика каждый урок должен быть открытием, поиском. Во-первых, каждый урок должен отличаться четкой мировоззренческой направленностью. Цель школы - подготовка грамотного выпускника, сформировать сознательного гражданина с прочными нравственными качествами и убеждениями. На это должны работать все элементы учебно-воспитательного процесса. Во-вторых, каждый должен отличаться практической профориентационной направленностью, школам нужно готовить активного участника трудовой и общественной жизни страны, будущего предпринимателя. Важный фактор - формирование предметных компетенций, привитие любви к труду и уважение к людям труда, экономическое воспитание средствами русского языка. В-третьих, урок должен иметь исследовательский характер, где совместная деятельность учащихся и учителя направлены на приобретение жизненно необходимых навыков.

Литература:

1. Голубков В. В. Методика преподавания литературы. Москва, 1992
2. Беленький Г. И., Снежневская М. А. Изучение литературы в средней школе. Москва, 1993.
3. Гуляев Н. А. Теория литературы. Москва, 1997.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ЛЕКСИКЕ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Куллашев Зохиджон Абдувоҳидович

Учитель русского языка и литературы

50-й общеобразовательной школы Шахриханского района

Андижанской области

(Qoldashevzohidjon1970@mail.ru)

Нишинов Фарход Нематович

Учитель русского языка и литературы

4-й общеобразовательной школы Шахриханского района

Андижанской области

(Nishonovfarxod4@mail.uz)

Аннотация. В данной статье приводятся основные методические указания при изучении материала по коммуникативной компетенции при изучении русского языка в национальных группах. Также приведены примеры упражнений для закрепления данного раздела.

Ключевое слово: Рецептивный словарь, коммуникативность, рецептивная лексика, речевой образец, семантизация.

Коммуникативность как основополагающая категория методики предполагает прежде всего практическую направленность целей обучения, выработку навыков живого владения языком. При этом поддефункционирующей единицей учебного процесса оказывается предложение (речевой образец), в котором язык как средство общения находит свое материальное выражение.

Обучение языку ? это прежде всего обучение правильному пониманию и употреблению его слов, лексики. Все в языке начинается со слов и кончается словами, значит овладение словарным запасом языка является центральной проблемой обучения иностранному языку. Изучение лексики ? это не просто заучивание новых слов. При этом надо осознать и усвоить связи между словами (грамматические, семантические и другие). Рецептивный словарь складывается из слов, которые необходимы для приема информации в устной или письменной форме, т.е. при аудировании и чтении. В этом случае говорят о рецептивном владении материалом. Кроме активного и пассивного словарей существует также потенциальный словарь, куда входят слова, о значении которых учащийся может догадываться самостоятельно. Это умение формируется на основе владения определенным минимумом активной и рецептивной лексики, а также на основе знания способов словообразования, понимания смысловой структуры слова.

На первом этапе лексическая единица представляется как в устной, так и в письменной форме. Иногда можно показать, как выглядит это слово в учебнике, т.е. в печатном виде. После этого следует второй этап ? объяснение слова. Объяснению должны подлежать форма слова и его значение. Когда мы говорим о форме слова, то имеем в виду необходимость толкования слова с точки зрения его фонетических (например, непроизносимые звуки) и грамматических характеристик (например, род, число, окончание, суффиксы, особенности склонения - для существительных; вид, время, спряжение, управление - для глагола и т.п.).

1. Использование наглядности. Существуют три вида наглядности: предметная ? демонстрация предмета и название его; изобразительная - предъявление рисунка, схемы и т.п.; моторная ? демонстрация действий и название их. Наиболее эффективно с помощью различных видов наглядности семантизируются слова, обозначающие: конкретные предметы, пространственные понятия, геометрические формы. Наглядность очень нужна на начальном этапе. Эти средства называются не языковой наглядностью.

2. Использование синонимов? наиболее распространенный прием учебной семантизации новых слов: печальный - грустный, огромный - очень большой.

3. Использование антонимов? это очень эффективный метод ввода новых слов: мне грустно - мне весело, в классе тепло, а на улице холодно.

4. С помощью словообразовательного состава:

а) стол - столик, мяч - мячик, стул - стульчик;

б) книга - книжный, класс - классный.

– Использование сильного семантизирующего контекста - это предъявление нового слова в таком контексте, который позволяет учащимся самим догадаться о том, что оно значит: Это книга. Дайте, пожалуйста, книгу. Передайте книгу вашему соседу.

– Использование перевода? т.е. с помощью словаря узнавать значение нового слова. Этим методом при коммуникативных целях пользоваться надо как можно реже. Очень важно на стадии объяснения показать возможность слова сочетаться с другими словами. Например, чтобы показать различные связи двух близких по значению глаголов «встретить» и «встретиться» хорошо продемонстрировать их в системе соответствующих вопросов, а затем и во фразах (встретить ? кого? где? когда?; встретиться ? скем? с чем? зачем? где? когда?). Некоторые типы упражнений для закрепления новых изучаемых слов:

1. заполнение пропусков в минимальном контексте;
2. дополнение предложения по смыслу;
3. вопросно-ответные предложения;
4. упражнения на сочетаемость слов (например, из двух колонок слов составить все возможные сочетания или самостоятельно подобрать слова, сочетающиеся с заданным списком);
5. упражнения на синонимию;
6. упражнения на группировку слов по тематическому или ситуативному признаку, которые очень живо выполняются в форме игровых заданий.

Литература:

1. Буржунов
Л., 1980.	Г.Г. Методика преподавания русского языка в национальной школе.
2. Карабаева
школе. Т., 2005	Л.И. Методика преподавания русского языка в начальной узбекской
3. Чеснокова М.П.	Методика преподавания русского языка как иностранного. М., 2015.

О СИСТЕМЕ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА КЛАССАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В ОБЩЕЙ СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Саммутдинова Нафиса Тохировна

Учитель русского языка и литературы в 6-й
общеобразовательной школе Шахриханского района
Андижанской области. (Nafisatoxirovna06@mail.ru)

Ашуррова Раънхон Рахимвна

Она работает учителем русского языка и
литературы в 62-й общеобразовательной школе
Шахриханского района Андижанской области.
(Ashurova_rano62@gmail.com)

Аннотация: В данной статье освещается роль инновационных технологий в повышении эффективности уроков русского языка. Особое внимание уделено применению инновационных технологий при обучения орфография в школе.

Ключевые слова: игровые технологии, исследовательские методы в обучении, проектные методы обучения, критическое мышление, разноуровневое обучение, личностно-ориентированное обучение, здоровье сберегающие технологии, инновация, инновационное обучение,

«Инновация» в точном переводе с латинского языка обозначает не «новое», а «в новое». Инновационный подход к обучению позволяет так организовать учебный процесс, что ребёнку урок и в радость, и приносит пользу, не превращаясь просто в забаву или игру.

В основе инновационного обучения на уроках русского языка лежат следующие технологии:

1. Игровые технологии. Целью обращения к игровым технологиям на уроке русского языка является приобретение конкретных практических навыков, закрепление их на уровне методики, перевод знаний в опыт.

2. Разноуровневое обучение. Оно позволяет учитывать индивидуальные особенности учащихся при планировании их работы на уроке.

-Личностно-ориентированное обучение. Результативность такого урока: создание атмосферы заинтересованности; создание обстановки для естественного самовыражения ученика; стимулирование учащихся к собственным высказываниям; использование в ходе урока дидактического материала, позволяющего ученику выбрать наиболее значимый для него вид деятельности.

3. Здоровье сберегающие технологии. Это система мер по охране и укреплению здоровья учащихся, учитывающая важнейшие характеристики образовательной среды и условия жизни ребенка, воздействующие на здоровье.

4. Проектные методы обучения. В основе метода проектов лежит развитие познавательных навыков учащихся, умений самостоятельно конструировать свои знания, умений ориентироваться в информационном пространстве, развитие критического и творческого мышления. В суть метода проектов положена идея, составляющая суть понятия «проект», его pragматическая направленность на результат, который можно получить при решении той или иной практической или теоретически значимой проблемы.

5. Информационно-коммуникативные технологии. Использование современных информационных технологий на уроках делает обучение ярким, запоминающимся, интересным для учащегося любого возраста, формирует эмоционально положительное отношение к предмету.

6. Проблемное обучение. Чаще всего проблемное обучение используется на уроках объяснения нового материала.

7. Развитие критического мышления. Использование методов критического мышления на уроках русского языка позволяет формировать у учеников такую междисциплинарную компетентность, как коммуникативная, благодаря которой будущий выпускник будет социально мобилен, адаптирован к требованиям современного общества.

Уроке использованием инновационных технологий - это урок, в процессе которого уча-

ствуют два основных компонента: учитель и компьютер.

Орфография в школе - один из важнейших разделов курса русского языка. Орфографические умения и навыки играют определяющую общую грамотность и культуру речи роль. Орфография - раздел науки о языке, в котором изучаются правила написания слов. Использование инновационных технологий на уроках русского языка (при изучении орфографии) в настоящее время - вынужденная мера, потому что за счет этого происходит:

8. совершенствование практических умений и навыков;
9. эффективная организация самостоятельной работы;
10. повышение интереса к урокам русского языка;
11. активизация мыслительной деятельности обучающихся.

В то же время мы понимаем инновационное образование как такое, которое обладает высокой эффективностью, а именно позволяет достичь необходимого профессионального уровня компетентности, основывается на разработке и внедрении новых технологий, «работает на опережение».

Таким образом, использование инновационных технологий на уроках русского языка оправдано временем, информационной гонкой, стремлениями за знаниями. Учитель русского языка должен заботиться о том, чтобы выпускники школы хорошо владели как письменной, так и устной речью. Поэтому в его арсенале существует огромное количество методов и приемов преподавания русского языка.

Литература:

1. Селевко, Г.К. Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации и а. - М.: НИИ «Школа технологий! 2005.
2. Напольникова Т.В. Познавательные задачи в обучении русскому языку. Начальная школа. - 2008.

ЧЕТ ТИЛИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ МАСАЛАЛАРИ

Собирова Гулмирахон
Марҳамат тумани 24-умумтаълим
мактаби рус тили фани ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада Методикани фан сифатида ўрганиш, умумий ва хусусий методика, методиканинг яқин фанлар билан алоқаси, методиканинг тилшунослик фани билан алоқаси ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: Методика – таълим максадлари, мазмуни, воситалари, шунингдек, чет тили ёрдамида таълим - тарбия бериш усулларини тадқиқ этувчи фан. Метод – таълим усуллари йифиндиси. Принцип – ўқув жараёнининг акс эттирувчи методик ҳодиса. Тест – синов. Хронометрлаш – ўқув жараёнини ёзиб олиш, таҳлил қилиш. Осцилографик – талаффуз устида ишлаш.

Мактаб бугунги кунда ёшларни ҳар томонлама тарбиялаш, уларга фанлардан чуқур билим бериши, уларда замонавий дунёкарашни шакллантириш ва кенгайтириш, уларни эстетик руҳда тарбиялаши ҳамда халқ хўжалигининг турли соҳаларда меҳнат қилишга таёrlаш лозим. Буларни амалга оширишда чет тили ҳам ўз хиссасини қўшади. Чет тили ўқитиш методикаси фани чет тили бўйича мутахассисларни тайёрлашда етакчи ўринда туради. Чет тили ўқитиш методикаси проф. Михаил Васильевич Ляховицкий таърифлашича, таълим мақсадлари, мазмуни, воситалари, шунингдек, чет тили ёрдамида таълим тарбия бериш усулларини тадқиқ этувчи фандир. Бошқача айтганда, методика чет тил ўргатиш илми бўлиб, чет тилини ўқув предмети сифатида белгилайди, ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятини ўргатиш ва бошқа фанлар ютуқларини ўзлаштиради ва ўз конуниятларини ишлаб чиқиш йўлларини тадқиқ этади. Замонавий методик қўлланмаларда ушбу фаннинг ўрганиш предмети қилиб, чет тил воситасида ўқувчиларга таълим-тарбия бериш белгиланади. Методика фанининг мақсадлари мазмуни, методик категориялари, илмий текширув методлари, воситалари мавжуд. Умумтаълим мактаблари коллеж ва литцейлари чет тилларни ўқитиш методикаси фани ўз олдига қуидаги мақсадларни қўяди:

1. Бўлажак мутахассисларда чет тили ўқитиш методикасидан кенг назарий замин яратиш.
2. Талабаларда таълимнинг принцип, метод, воситаларини самарали ижодий қўллаш кўникума малакаларини ҳосил қилиш.

Инглиз тили ўқитиш методикаси назарий асослари курсининг тематикаси З гурухга бўлинади:

1. Инглиз тили ўқитиш методикасининг назарий асослари.
2. Инглиз тили нутқ фаолиятининг асосий турлари.
 - А) Тил материалини ўргатиш,
 - Б) Нутқ фаолиятини ташкил қилиш.
3. Ўрта мактабларда инглиз тили ўқитиш жараёнини ташкил қилиш.

Чет тили ўқитиш методикасининг асосчиси академик Лев Владимирович Шербадир. Шунингдек бу соҳада И.В.Рахманов, А.А.Миролюбов, В.С. Цетлин, В.Д.Аракин, С.Ф.Шатилов, Н.И.Гез, Г.В.Рогова, И.А.Бим ва бошқалар махсулдор ишлашди, Ўзбекистонда ўзбек мактабларида чет тиллар ўқитиш хусусиятини ҳисобга олган илмий ишлар, диссертациялар, дастури ва дарслклар яратилган. Бироқ биздаги асосий камчилик, инглиз тили ўқитишнинг барча жиҳатларини қамраб олувчи мукаммал дарслик ҳам қўлланма ҳам яратилмади, факат 1996 йилдаги Ж. Жалоловнинг “Чет тили ўқитиш методикаси” рус мактаблари учун эса қўлланмалар чоп этилган. Ҳозирда чет тили ўқитиш методикасига фан сифатида қаралади, унинг мақсад ва мазмуни қонуният, метод, воситалари, йўл ва усуллари, ўқитиш тизимини ўрганиш ҳамда ўргатиш билан шуғулланувчи, шунингдек, чет тили орқали ўқувчиларни тарбиялаш жараёнларни амалга оширувчи фан сифатида қаралади. Методикани фан сифатида шаклланиши ҳамда ривожланишида педагогика, психология, тилшунослик каби фанлар билан алоқаси катта роль ўйнаган, ўйнамоқда. Чет тили ўқитиш методикаси барча фанлар каби шуғулланиш мавзуси, тизими, обьекти, илмий тадқиқот методлари, методик тушунчалари ва методологик асосга эга. Инглиз тили ўқитиш назарий курсининг асосий

тушунчалари қаторига қўйидагилар киритилади: таълим системаси, таълим методи, таълим принципи, таълим воситаси, методик усул.

Чет тили ўқитиш методикасининг назарий асоси ўз олдига қўйидаги вазифаларни қўяди:

1. Ҳозирги давр чет тили ўқитиш мактаб методикасининг асосий қисмларини ёритиш ва унинг асосида талабаларга таълим бериш.

2. Талабаларга чет тили ўргатишнинг илғор ғояларни таништириш.

3. Ҳозирги давр методикасининг таркибий қисм, воситаларини ёритиш.

4. Ўқитувчиларининг илғор тажрибаларини ўргатиш.

5. Семинар, амалий машғулотлар орқали мутахассислик учун зарур кўникма ва малакаларни шакллантириш.

6. Бўлажак ўқитувчиларни маҳсус илмий – методик адабиётлар билан ишлашга ўргатиш орқали ўз касби устида мустақил шуғулланишга, илмий ишларга тайёрлаш.

Н.Л.Бим – методиканинг асосий обьектига ўқув фанлари бўйича таълимни амалга оширувчи дастур, дарслик, ўқув қўлланмалар ва ўқитиш жараёнининг ташкилий шаклларини киритади. Унинг фикрича ҳар бир фаннинг ўз обьекти бўлиб, уни ўзининг нуқтаи назаридан ўрганади. Объект деганда – кимларни ўқитиш тушинилади. Юқоридаги фикрдан келиб чиқиб, чет тили ўқитиш методикаси дейилганда, чет тили ўргатилишининг амалий, умумтаълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи мақсадларига эришувини таъминловчи ўқитувчи ва ўкувчи фаолиятининг мажмуаси тушунилади. Педагогик терминда “методика” атамасининг учта маъноси бор.

1) ўқув предмети.

2) таълимнинг методик усуллари йиғиндиси.

3) таълим назарияси ва маҳсус фан.

АДАБИЁТЛАР:

1. Жалолов Ж. Чет тили методикаси/Т., 1996 йил.

2. Ҳошимов О., ва б. Инглиз тили методикаси. Т., 1993 йил.

3. Сайдалиев С/Ўрта мактабда инглиз тили ўқитиш методикасидан маъruzалар. Наманганд. 1992 йил/ 4. Умумий методика. Т., 1974 йил.

ТЕМУРБЕК ТЎРАБОЕВНИНГ «ТЕОРЕМА» РОМАНИДА МЕТОНИМИЯДАН ФОЙДАЛАНИШ МАҲОРАТИ

Бобур Сулаймонов
(СамДУ мутакил-тадқиқотчиси)
+99891-641-06-01

Аннотация. Ушбу мақолада «Теорема» романида қўлланилган метонимиялар ёзувчи-нинг муайян прагматик мақсадини юзага чиқаришга хизмат қилиши мисоллар асосида таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: сўз маъносининг кўчиши, метонимия, тежамкорлик, эллипсис.

Ўзбек тилшунослигида метонимия ҳодисаси юзасидан муайян илмий тадқиқот ишлари яратилган [1,2,3,4,5,6,7]. Метонимия бошқача ном бериш бўлиб, объектив борлиқдаги бир-бирига ўхшамаган нарса-ҳодисаларнинг ташки кўриниши ёки ички хусусиятлари билан алоқадорликда чоғиширилиб, номи кўчирилади. Метонимияни маҳсус диссертацион аспектда ўрганган Р.Сувонова метонимиянинг юзага келиш сабабларини «шахс ўзига оид бўлган характерли нарсаси, буюми, кийими номи билан аталиши орқали метонимия содир бўлади» деб изоҳлайди [8. 7-12]. Метонимия ҳам метафора сингари романда ёзувчи-нинг муайян прагматик мақсадини юзага чиқаришга хизмат қилган. Мисоллар келтирамиз: «*Тановар*»га *Турсунбой тушсин*. *Тушгандаям туйиб-туйиб, тўкилиб-тўкилиб тушади* гапдаги *тановар* лексемаси асосидаги *рақс* семаси билан метонимик кўчма маъно ҳосил қилинган. Гапдаги икки аъзодан биттаси тушиб қолган. *Тановар* сўзи эллипсис натижасида тушиб қолган *рақс* сўзининг маъносини ифодаламоқда.

Романдан олинган ушбу «*Тез тиббийчи*»ларнинг тамғаси *туширилган таксининг таҳликали товуши Тошбулоқни тутди* жумлада *Тошбулоқ* ўрин-жой оти қишилоқ семаси билан метонимик маъно ҳосил қилган. Келтирилган матнлар фрагментида «*Тановар*», «*Тошбулоқ*» лексемалари нутқий қисқарув (эллипсис) натижасида метонимик кўчма маъно ҳосил қилинган. Бу сўзларнинг тўлиқ бирикма шакли *Тановар рақси*, *Тошбулоқ қишилоғи* бўлиб, қаралмишнинг қисқарувга учраши натижасида биринчисидаги машғуллик семаси, иккинчисидаги мансублик семаси белгисиз қаратқичда ифодаланган ва *Тановар*, *Тошбулоқ* лексемаларида ушбу семалар ҳосила маъно сифатида воқеланган.

Романдаги *Толазорларда толалар тамоман тугагач*, «*Толатрест*»да тўпланган толаларни «*Тоштранс*»нинг тола ташувчи техникаларида «*Текстильтола*»га ташишиади. «*Текстильтола*» тўқувчилари толалардан трикотаж тикувчиларга табиий тўқимабон товарлар тўқишиади матнида «*Толатрест*», «*Тоштранс*», «*Текстильтола*» сўзлари орқали метонимик маъно ҳосил қилган. Бу жумлада «*ташкилот*» сўзи тушириб қолдирилган. Агар ёзувчи ўз услуби доирасида иш кўрганда «*ташкилот*» сўзини матнга қўшиши мумкин эди. Бироқ ёзувчи матннинг жонлилигини, табиийлигини таъминлаш мақсадида, шундай метонимик маъно кўчишидан фойдаланган.

Роман персонажлари ичida Турсунбой меҳнатсеварлиги, мардлиги, олийжаноблиги ёзувчи томонидан меҳр билан таърифланади. Асарда Турсунбойнинг ёр танлаш жараёни билан боғлиқ метонимик кўчимга мисол келтирамиз: *Турсунбойнинг тенгдошлиари Тўракўргондан тенг-тенгини топишди-ю Турсунбой масавуридаги тенгини тополмади*. Ушбу гапдаги *тенги* лексемаси «ёр, рафиқа», «турмуш ўртоқ» ҳосила семалари билан ёрқинлашиб нутқий метонимик кўчма маъно ҳосил қилган.

Асарда инсоннинг муайян органи фаолияти натижасида содир бўлувчи жараён, фаолиятни ифодаловчи лексеманинг номи ўрнида қўлланилиб, метонимик маъно ҳосил қилинган: *Тилла тогага тарсаки тортиши, тумишуғига туширишу тиг тиқишига-да тайёрландию Тилла тоганинг тутами тарсакиям тортитирмади, тумишуғигаям туширтирмади, тиг тиқтириши тугул тирногам тегизтирмади; Толим-толим толалар... тутсанг тутаминг тўлади*. Ушбу контекстларда *тутам* лексемаси «нарсаларнинг тутамлаш ёки сикимлаш мумкин бўлган миқдори; панжанинг шунча миқдорни оладиган, тутадиган ҳолати» ҳосила семаси билан ёрқинлашиб, метонимик маъно ҳосил қилган.

Кўйидаги матнда ёзувчи «*тушов*» лексемасини метонимик қўллаган: *Турсунбой «Тановар»-ла тўйхона тугул, тўйхонанинг ташқарисида турган томошибинларни-да тўла-*

тўйкис тушовига туширолди. Тушов лексемаси «эркин ҳаракатланишга йўл қўймаслик, имкон бермаслик» ҳосила семалари билан ёрқинлашиб, нутқий метонимик кўчма маъно ҳосил қилган.

Романда кўплаб лексемалар ўз маъносида ҳам, кўчма маънода метонимик маъно ҳосил қилишда ишлатилган. Масалан: *Топқуртой Тўймасни тўшала тушириб, тумшуғини тагига теватялогни тутиб, томогидан тутамлади. Тўймаснинг томогига тош талқон турилди. Томогига тошталқон тиқилди. Тўймас титирчилашга тушиди. Тўймас томогида турган Топқуртойнинг тутамларини таталашга тушиди*. Ушбу матнда *томоқ* лексемаси ўз маъносида, яъни инсоннинг организми – ички томондан қизилўнгач билан кекирдак бошланадиган ер, бўғиз ёки ташки томондан бўйиннинг энгак ости, тумшуқ ости қисмини билдираяпти. *Тангалар тамаки, томоқ ташиб тўпландии... тавкарга тикилди; – Томоқни таг-туғигача туширибди-ку*. Таваккал Тошибулоққа тикилганча *томоқ тушираверди, тушираверди*. *Тўрт тундаям тугамайдиган томоги тугади*. Ушбу матнларда *томоқ* лексемаси «таом», «овқат» ҳосила семалари билан ёрқинлашиб нутқий метонимик кўчма маъно ҳосил қилган.

Метонимия ҳодисасининг ҳосил бўлиши замирида тежамкорлик тамойили ётади, яъни, эллипсис натижасида содир бўлади. Масалан: *Тоживойга тайсаллаш тугаганди тўғрисини тушиунтириди. – Тавкархона. Тўқливойда титроқ турди. – Таянчдагилар тутса турману?* Берилган матндаги «таянчдагилар» деганда асарда «Тинчлик таянч томи» деб номланган «Милиция таянч пункти вакиллари» назарда турилган бўлса, «турма-ку» деганда «турмага тушиш» бирикмалари эллипсис натижасида қисқартирилаяпти. Ушбу эллиптик қисқартиришлар натижасида ҳосил қилинган метонимик кўчимлар имплицит ҳолда муаллифнинг иллюкутив прагматик мақсадини ифодалашга хизмат қилган.

Романда *тилла* лексемаси асосида ҳам метонимик кўчма маънолар ҳосил қилинган. *Тоживойнинг тутамидаги тилла танга тахланган тилла тангаларнинг тенасига тахланмади* жумлада «тилла танга» бирикмаси аниқловчи+аниқланмиш тарзида тўлиқ ишлатилган. Кейинги ўринларда *тилла* лексемаси метонимик кўчма маъно ҳосил қиласди: *Тоживой тиласизликдан тутоқиб турган Тасқара тавкарбозга тилла тутқазди; Товушланган тилла Тоживойни тамоман таъсирига туширди; – Тавкарга тилла тикилишини тушиунасиз, тўғрими?; Тоживой Тасқара тавкарбозга тавкархонани тозалагани-чун тилла ташлади*. Келтирилган жумлаларда энди тўлиқ бирикма шаклидаги «тилла танга» бирикмасида аниқланмишнинг (танга) эллипсисга учраши натижасида тилла лексемаси метонимик маъно ҳосил қилмоқда. ...*Тушунмаяпман, тўракўргонлик тилла тақади-ю, тошибулоқлик тезак тердирадими?* жумлада тўлиқ бирикма «тилла тақинчоқ» бўлиб, бу ўринда ҳам аниқланмиш (тақинчоқ) эллипсисга учраб, тилла лексемаси метонимик кўчма маъно ҳосил қилмоқда.

Кўрмоқдамизки, «Теорема» романидаги муаллиф ўзининг прагматик мақсадларини юзага чиқаришда метонимиядан унумли фойдаланган.

Адабиётлар:

1. Алиқулов Т. Сўз маъноларини чегаралаш масаласига доир // Тилшунослик ва адабиётшуносликка оид тадқиқотлар / ФА ТАИ тўплами. 5-кт. – Тошкент: Фан, 1965. – Б.6;
2. Алиқулов Т. Метонимия ва полисемия // Тилшунослик ва адабиётшуносликка оид тадқиқотлар / ФА ТАИ тўплами. 6-кт. – Тошкент: Фан, 1965. – Б.59-61;
3. Алиқулов Т. Яна маъно кўчиш усуллари хақида // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1974. – №1. – Б.76-78.
4. Миртоғиев М. Кўчма маъно ҳосил қилувчи ҳодисалар классификациясига доир // Ўзбек филологияси масалалари. – Тошкент, 1970.
5. Миртоғиев М. Эллипсислар ва кўчма маъно // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 1973. – №1. – Б.57-61;
6. Миртоғиев М. Метонимиянинг содир бўлиши // Ўзбек тили лексикологияси ва грамматикаси масалалари. – Тошкент: ТУН, 1978. – Б.48;
7. Миртоғиев М. Ўзбек тили семасиологияси. – Тошкент, 2010;
8. Сувонова Р. Ўзбек тилида метонимия: Филол.фан. ном... дис. – Самарқанд, 2001. – Б.7-12.

ОСНОВНЫЕ ВИДЫ СОКРАЩЕНИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

*Ашурматова Ўгилой Абдурахмоновна
Учитель русского языка и литературы в
школе №63 Шахриханского района
Андижанской области.(Ashurmatovaogiloy63@mail.ru)*
*Кодирова Дилбар Моминовна
Учитель русского языка и литературы в
школе № 32 Шахриханского района
Андижанской области.(Qodirovadilbar32@mail.ru)*

Аннотация. В статье рассматривается аббревиатура: метод обучения и особенности языка Интернета, в русской лингвистике аббревиатуры описываются методами классификации и структурно-семантической типологией сложных слов.

Ключевые слова: аббревиатура, сокращение, способы словообразования, аббревиатура, русский язык, семантические группы

В русском языке с каждым годом все больше появляется новых сложносокращенных слов, аббревиатур и других видов сокращений, растет потребность в их правильном понимании и использовании. Активизировался процесс вхождения в русский язык и, в особенностях, аббревиаций, широко использующиеся в международных отношениях. Аббревиатура (итал. Abbreviature - сокращаю) - существительное, состоящее как из усеченных слов, входящих в исходное словосочетание. Последний компонент аббревиатуры может быть также целым (неусеченным) словом.

Аббревиатуры по своей структуре делятся на следующие типы:

- Аббревиатуры «инициального» типа, которые, в свою очередь, делятся на три подтипа:
 - а) буквенные аббревиатуры, состоящие из названий начальных букв слов, входящих в исходное словосочетание (ТГПИ - Ташкентский Государственный Педагогический Институт, ОАО - открытое акционерное общество, НГМК -Навоийский горно-металлургический комбинат, АГУ-Андижанский государственный университет);
 - б) звуковые аббревиатуры, состоящие из начальных звуков слов исходного словосочетания, т.е. читаемые как обычные словосочетания (вуз - высшее учебное заведение, ЦУМ - центральный универсальный магазин, НМЗ - Навоийский машинный завод, СМИ - средства массовой информации, ОДМ - общественное движение молодёжи, ГАИ - Государственная автомобильная инспекция).
 - Аббревиатуры, состоящие из сочетания начальных частей слов (профком - профсоюзный комитет, продмаг - продовольственный магазин).
 - Аббревиатуры, смешанного типа, состоящие как из названий начальных частей слов, так и из начальных звуков (названий букв) (горено - городской отдел народного образования).
 - Аббревиатуры, состоящие из сочетания начальной части слова с целым словом (запчасти - запасные части).
 - Аббревиатуры, состоящие из сочетания начальной части слова с формой косвенного падежа существительного (завкафедрой - заведующий кафедрой).
 - Аббревиатуры, состоящие из сочетания начала первого слова с началом и концом второго или только с концом второго (мопед - мотоцикл-велосипед).

Аббревиатуры издавна применялись на письме у всех народов, обладающих письменным языком. Древние римляне старались достигнуть этого своими тиронианскими отметками; в новейшее время с той же целью изобретена стенография.

В обыденной жизни, когда требуется сбережение места и времени, довольствуются употребительными простыми сокращениями. Сокращения слов состоят частью в пропуске отдельных букв и слогов и опущении значительной части или даже всего слова, за исключением начальных букв, частью в отдельных знаках, заменяющих слова. В древнейшие времена, когда писали заглавными буквами, можно было сокращать слоги или слова, как это можно видеть в надписях, монетах и древнейших рукописях. Только с тех

пор, как вошли в употребление прописные греческие и латинские буквы, явились настоящие сократительные знаки для слогов, двойных согласных, двойных гласных целых слов. Древние римские аббревиатуры перешли вместе с латинским языком в средние века, где они встречаются, прежде всего, в надписях и на монетах, а затем в рукописях, особенно начиная с 11 века, также и грамматиках, из которых они не исчезают до 16 века включительно. Встречающиеся в позднейших латинских рукописях и грамотах аббревиатуры состоят, обыкновенно, из пропусков, а еще чаще - из соединений букв. Но со времени изобретения книгопечатания, эти установленные аббревиатуры вышли из употребления, за исключением немногих. В настоящее время аббревиатуры на письме употребляется лишь для частной или личной потребности в скорописании; но в тех бумагах, которые назначаются и для прочтения другими, в особенности печатных, их стараются избегать. Только в некоторых случаях допускаются исключения: в научных работах, при цитатах, библиографических указаниях и т.п. Существует графическое сокращение, которым пользуется каждый (например, т.д. - так далее, т.е. - то есть и т.п.) [2]. В наше время стремление к краткости, экономности речи привело к появлению коротеньких словечек, представляющих собой сокращение отдельных слов. Такие сокращенные словечки часто употребляются в живой разговорной речи людей. Вместо «заведующий» говорят «зав», вместо «заместитель» - «зам» [2].

Список литературы

1. Ожегов С.И. Лексикология. Лексикограф: Культура речи. - М., 1974.
2. Балашова Ж.В., Дементьев В.В. Курс русского языка. - Саратов: Лицей, 2005.
3. Словарь бизне терминов. Интернет - «Академик.ру», 2001

ЧЕТ ТИЛИ ЎҚИТИШНИНГ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ МАСАЛАСЛАРИ.

Шарипова Умида Алиевна
Марҳамат тумани 12-Умумтаълим
мактаби немис тили фани ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада чет тили ўқитишининг амалий мақсад, таълимий мақсад, тарбиявий мақсад, ривожлантирувчи мақсадлари хақида сўз боради.

Калит сўзлар: Коммуникация – алоқа қилиш. Амалий мақсад – чет тилида нутқ муроқоти юритиш. Таълимий мақсад – Хотира, мантиқий тафаккурни ривожлантириш, ўқувчи билим савияси ва умумий маданиятини ривожлантириш. Тарбиявий мақсад – Фоявий, сиёсий, тарбия, ақлий меҳнат малакаларини ҳосил қилиб, ўқувчи билим фаолиятини ошириш. Ривожлантирувчи мақсад – Ўқувчи шахсининг ақлий, қиёсий ва мотивацион хусусиятларини ривожлантириш.

Жамиятнинг ижтимоий буюрмаси, шароити, сиёсати доим умумтаълим мактабининг ишини, мақсадини белгилаб беради. Чет тилларни ўқитиши мақсадлари, жамият тараққиётига, ривожланишга қараб ўзгариб туради. Ўрта мактабларда чет тилларни ўқитиши мақсадлари мавжуд бўлиб, улар чет тили ўқитиши методикаси курсини тузатиш, ишлаб чиқаришга таъсир қиласди. Ўтган асрнинг 40-50 йилларда мактабларда тинглаб тушунишни ўргатиш мақсади етакчи эди, оғзаки нутқ эса фақатгина шакллантириларди. Ҳозир эса улар давр, жамият талабига қараб ўзгаради. Чет тилларни ўқитиши мақсадлари ўз хусусиятига эга бўлиб, улар ўқитиши мазмуни, воситаси, методлари ва принципларини аниқлайди. Чет тили ўқитишидан асосий мақсад чет тилини амалда қўллашдир. И.В.Рахманов устози Л.В. Шербанинг фикрини ривожлантириб ўзининг “Ўрта мактабларда чет тили ўқитишининг баъзи бир масалалари” мақоласида чет тили ўқитишининг асосий мақсадини белгилайди. Унинг фикрича, чет тили ўқитишининг мақсадлари умумтаълим, тарбия бериш ва коммуникация ҳосил қилиш ҳамда ҳосил қилинган кўникма, малакаларни бошқа мақсадларда ишлатишидан иборат дейди. Бу коммуникация ҳосил қилиш, коммуникатив ўқитиши мақсадларидан ажралиб туради. Чет тилини ўқитиши мақсадларидан энг биринчиси амалий мақсаддир. Бошқа фанлар методикасида таълимий, тарбиявий, ривожлантирувчи мақсадлар бор, амалий мақсад яъни коммуникация факат чет тилларга хос ҳодисадир. Коммуникация, коммуникатив ёки амалий мақсад деганда ўқувчиларга ўзгалар фикрини оғзаки ва ёзма тушуниб қабул қилиш ва ўз фикрини оғзаки ва ёзма баён этишни ўргатиш тушунилади. Шундай қилиб, чет тилларни ўқитиши ўз олдига: 1) амалий ёки коммуникатив,

- 2) умумтаълим бериш,
- 3) тарбиялаш,
- 4) ривожлантирувчи мақсадни қўяди.

1. Коммуникатив (амалий) мақсад. Бу мақсад орқали ўқувчиларда инглизча тил материаллари бўйича кўникма, малака ҳосил қилинади. Ўқувчилар лексика, грамматикани, талаффуз материалларини ўzlари мустақил қўллай олишлари керак. Инглизча оғзаки нутқ, ўқиши, ёзув малакалари ҳосил қилинади.

2. Умумтаълим бериш мақсади. Бу мақсад орқали ўқувчилар тафаккурини янада ўстириш, инглиз тилидан маълумот бериш, инглиз тилини чнада чукурроқ англаб олиш, инглиз тили ҳақидаги янги билимлар ҳамда тили ўрганилаётган мамлакат халқининг тарихи, адабиёти ва маданияти ҳақида тушунча ва маълумотлар олиш ҳисобига ўқувчилар дунёқарашини кенгайтириш тушунилади. Ўқувчиларнинг англаш, фикрлашни ривожлантириш, дунёқарашни кенгайтириш, чет тили – инглиз тили ҳисобига ёки инглиз тилида бўлади.

3. Тарбиявий мақсад. Бу мақсад чет тили – инглиз тили дарсида байнаминал, ахлоқ ва эстетик тарбия бериш ҳамда меҳнатга муносабатини тариялашни кўзда тутади. Албатта булар инглиз тил материали орқали, инглизча нутқ мавзусини, инглизча матнлар мазмунини таҳлил қилиш орқали амалга оширилади.

4. Ривожлантирувчи мақсад. Бу мақсад ўқувчиларни шахсан билимга ўрганиш, ўргатиш йўл-йўриқларини белгилаб беради. У тил фактлари таҳлил қилиш, умумлаштириш, мустақил хулоса чиқариш, тинглаш, нутқ харакат малакаларини ривожлантиради. У тасаввур қилиш, нутқ вазияти тузиш орқали ўргатишни, нутқда мантиқий боғлиқлик бўлишни, мустақил

фикр қила олишни, сўзлар маъносини фахмлаб таълимни, луғат, қўлланмалар билан мустақил ишлашни ҳамда факультатив машғулотларга тайёрланишни, инглизча синфдан ташқари мустақил тайёргарликни, уларни ўтказишни ривожлантиради.

Юқоридаги тўртта мақсад доимо бир - бирини тўлдириб туради. Ҳар бир дарсда ўргатиладиган инглизча тил материаллари, нутқ фаолияти турлари орқали тўртта мақсад амалга оширилади. Чет тиллар ўқитиш мақсадлари устида 1947 йилда Л.В.Шерба, 1950 йилда А.Н.Монигетти, 1958 йилда И.В.Рахманов, 1970 йилда В.С.Цетлин, 1971 йилда О.И. Москальская ўз қўлланма ва мақолаларида атрофлича маълумотлар берган. Кейинги даврда бу масала билан И.Л.Бим ҳам шуғулланди. Унинг фикрича, чет тили ўқитишнинг амалий, тарбиявий, таълимий ва ривожлантирувчи мақсадларини амалга оширишда ҳар томонлама ёндашиш керак. Амалий мақсад бевосита китоб орқали алоқа қилишга ўргатишидир. И.Л.Бим нутқ фаолиятларини тинглаб тушуниш, гапириш, ўқиш, ёзиш бўйича сўнгги эришиладиган мақсадларига ажратади, дарснинг алоҳида бўлимларига ҳамда ҳар бир ҳаракат усулини тинглаб тушуниш, гапириш, ўқиш ва ёзув вазифаларига бўлади. 11-синфни тугатаётган ўқувчидан инглизча фикрни оғзаки ва ёзма қабул қила олиш, тушунча олиш ва оғзаки, ёзма қайтара олишни талаб қилинади. 1988 йилда чиқкан ўрта мактаб чет тили дастури лойиҳасида чет тилида оғзаки нутқ ва ўқишни эгаллаш талаб қилинади

АДАБИЁТЛАР:

1. Жалолов Ж. Чет тили методикаси/Т., 1996 йил.
2. Хошимов О., ва б. Инглиз тили методикаси. Т., 1993 йил.

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Эймурадова Мусаллам Шерназаровна,
Учитель русского языка и литературы средней общеобразовательной
школы № 85 Хатирчинского района Навоийской области

Аннотация: статья рассматривает всевозможные игровые технологии, применяемые на уроках русского языка и литературы.

Ключевые слова: педагогическая игра, имитационные, операционные, ролевые игры, деловой театр, интенсифицирующая деятельность учащихся.

Любая технология обладает средствами, активизирующими и интенсифицирующими деятельность учащихся. К таким технологиям можно отнести игровые технологии, проблемное обучение, коммуникативные технологии.

Педагогическая игра – вид деятельности, характеризующийся чётко поставленной целью обучения и соответствующим ей педагогическим результатом, учебно-познавательной направленностью.

Спектр целевых ориентаций педагогических игр.

Дидактические: расширение кругозора, познавательная деятельность, применение ЗУН в практической деятельности, формирование определённых умений, навыков, необходимых в практической деятельности, развитие общеучебных умений и навыков; развитие трудовых навыков.

Воспитывающие: воспитание самостоятельности, формирование определённых подходов, позиций, нравственных, эстетических и мировоззренческих установок; воспитание сотрудничества, коллективизма, общительности, коммуникативности.

Развивающие: развитие внимания, памяти, речи, мышления, умений сравнивать, сопоставлять, находить аналогии, воображения, фантазии, творческих способностей, рефлексии, умений находить оптимальные решения, развитие мотивации учебной деятельности.

Социализирующие: приобщение к нормам и ценностям общества; адаптации к условиям среды; стрессовый контроль, саморегуляция; обучение общению, психотерапия.

Деловые игры: Деловые игры отличаются от других во-первых, имитацией деятельности реальных социально-экономических систем, во-вторых, участники игры выступают в тех или иных ролях лишь для приобретения опыта преодоления конфликтов и принятия деловых решений; в третьих, деловая игра всегда метод коллективного обучения; в-четвёртых, в деловых играх создаётся эмоциональный настрой для активизации процесса обучения. Она деловая, т.к. pragmatically направлена на дело, деятельность взрослых.

Игра без высокого духовного содержания всегда обречена на вырождение. Это правило распространяется на все виды игры, в том числе и на деловые.

Деловая игра используется для решения комплексных задач усвоения нового, закрепления материала, развития творческих способностей, формирования общеучебных умений, даёт возможность учащимся понять и изучить учебный материал с различных позиций.

В учебном процессе применяются различные модификации деловых игр: имитационные, операционные, ролевые игры, деловой театр, психо- и социодрама.

Имитационные игры – на занятиях имитируется деятельность предприятия или его подразделения: профсоюзный комитет, отдел, цех, участок и т.д. Имитироваться могут события, конкретная деятельность людей (деловое совещание, обсуждение плана, проведение беседы и т.д.), обстановка, условия, в которых происходит событие или осуществляется деятельность (кабинет нач.цеха, зал заседаний). Сценарий имитационной игры, кроме сюжета события, содержит описание структуры и назначения имитирующих процессов и объектов.

Операционные игры – помогают отработать выполнение конкретных, специфических операций, модель методики написания сочинения, решения задач, ведения пропаганды и агитации. Игры этого типа проводятся в условиях, имитирующих реальные.

Ролевые игры – в этих играх отрабатываются тактика поведения, действий, выполнение функций и обязанностей конкретного лица. Для проведения игр с исполнением роли

разрабатывается модель-пьеса ситуации, между учащимися распределяются роли с «обязательным содержанием».

Деловой театр – в нём разыгрывается какая- либо ситуация, поведение человека в этой обстановке. Здесь школьник должен мобилизовать свой опыт, знания, навыки, суметь вжиться в образ определённого лица, понять его действия, найти правильную линию поведения. Основная задача метода инсценировки – научить подростка ориентироваться в различных обстоятельствах, учитывать возможности других людей, устанавливать с ними контакты, влиять на их интересы. Для метода инсценировки составляется сценарий, где описывается конкретная ситуация, функции и обязанности действующих лиц, их задача.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Махсудов Дилмурод Одилжонович

Учитель русского языка и литературы

11-й школы Шахриханского района

Андижанской области. (Maxsudovdilmurod11@mail.ru)

Юсупова Муаззамхон Нематовна

Учитель русского языка и литературы

1-й школы Шахриханского района

Андижанской области. (Muazzamat_yusirova01@mail.uz)

Нажмидинов Исломбек Шавкатбек угли

Учитель информатики и информационных

технологий 44-й государственной

специализированной школы Шахриханского

района Андижанской области.

Аннотация: В данной статье представлена основная цель модернизации образования в общеобразовательных школах - повысить качество образования, обеспечить гармоничное развитие человека с информационной культурой, связанной с информационно-коммуникационными возможностями современных информационных технологий, а также продемонстрировать имеющийся опыт. и определить его эффективность.

Ключевые слова: технология, преподавать, ИКТ, с помощью, урок

Педагоги также увидели воочию преимущества технологий на уроках. Они также признают важность развития этих технологических навыков у учащихся, поэтому они будут готовы войти в рабочую силу после завершения обучения.

Воздействие, которое технология оказала на современные школы, было весьма значительным. Это широкое внедрение технологий полностью изменило методы преподавания и обучения учащихся.

Преподаватели учатся тому, как преподавать, используя новейшие технологии (планшеты, интеллектуальные платы, цифровые камеры, компьютеры), в то время как учащиеся используют передовые технологии для формирования того, как они учатся. Используя и интегрируя технологии в классе, мы настраиваем наших учеников на успешную жизнь вне школы. Вот несколько преимуществ использования технологий в классе. Технологии на уроках делают обучение более увлекательным.

Ученики предпочитают технологию, потому что считают, что она делает обучение более интересным и увлекательным. Особенно они любят ноутбуки и планшеты. Темы, которые учащиеся считают сложными или скучными, могут стать более интересными с виртуальными уроками, с помощью видео или с помощью планшета.

Технологии готовят студентов к будущему: Многие студенты считают, что использование технологий в классе поможет подготовить их к цифровому будущему. Эти навыки 21-го века необходимы для достижения успеха в наши дни. Задания, в которых раньше не было цифрового компонента, могут иметь его сейчас. Образование - это не просто запоминание фактов и слов из словарного запаса, а решение сложных проблем и способность сотрудничать с другими сотрудниками. Ed-tech в классе готовит студентов к их будущему и настраивает их на эту все более цифровую экономику. Улучшенный коэффициент запоминания: Студенты также считают, что технологии помогают им лучше сохранять информацию. Эти студенты могут быть к чему-то. 18 ученикам второго класса было предложено завершить проект Power Point о животных. 16 из 18 студентов вспомнили больше фактов о животном после завершения презентации. Эти результаты показывают, что технология действительно помогает студентам запомнить то, что они изучают. Технология помогает студентам учиться в своем собственном темпе:

Современные технологии позволяют учащимся учиться в своем темпе. Например, почти все приложения допускают индивидуальное обучение. Студенты могут учиться в соответствии со своими способностями и потребностями. Эта форма обучения также хороша

для учителя, поскольку дает им время для индивидуальной работы со студентами, которые могут испытывать трудности. Технология непосредственно связана со студентами: Технология занимает важное место в жизни студентов. Когда они не в школе, почти все, что они делают, так или иначе связано с технологиями. Интегрируя технологии в классе, учителя меняют способ преподавания (лекции по шесть часов в день) и предоставляют учащимся инструменты, которые приведут их в XXI век. Технологии меняются с каждой минутой, и как преподаватели, мы должны идти в ногу со временем, чтобы лучше подготовить наших учеников к этому постоянно меняющемуся миру, в котором мы живем. Хотя мы только что увидели, как интеграция технологий в классную комнату имеет свои преимущества, Важно отметить, что традиционные процессы обучения так же важны. Потратите время, чтобы узнать о каждом элементе ed-tech, который вы включите в свой класс. Когда вы это сделаете, вы обнаружите, что технология может оказать глубокое влияние на обучение ваших студентов. Применение информационных технологий на занятиях становится все более актуальным и значимым. Использование информационных технологий в образовательном процессе предоставляет преподавателю большие возможности при проведении урока, делает занятие более увлекательным и интересным.

Литературы:

1. Селевко Г.К. «Современные образовательные технологии» Москва «Научное образование» 1998.
2. Карамышева Т.В. Изучение иностранных языков с помощью компьютера: в вопросах и ответах. - СПб, 2000.
3. Гиркин И. В. Новые подходы к организации учебного процесса с использованием современных компьютерных технологий.

ОБУЧЕНИЕ ЧТЕНИЮ РУССКОГО ЯЗЫКА В ШКОЛЕ: ЗАДАЧИ И МЕТОДЫ

Охунова Наргиза Икромовна

*Учитель русского языка и литературы в
школе №66 Шахриханского района*

Андижанской области. (oxipovanargizab6@mail.uz)

Алиева Шахзода Абдулаттаевна

Учитель русского языка и литературы в школе №66

Шахриханского района Андижанской области.

Aliyevashaxzodab6@mail.ru

Абдуллаева Гулхумор Сайдуллаевна

Учитель русского языка и литературы в

школе №58 Шахриханского района

Андижанской области. (Abdullahayevagulhumor58@mail.ru)

Аннотация: В статье рассматриваются содержание и методика преподавания русского языка в общеобразовательных школах. Чтение - это деятельность с целью. Человек может читать, чтобы получить информацию или проверить существующие знания, или чтобы критиковать идеи писателя или стиль письма. Человек может также читать для удовольствия или для расширения знаний о языке, который читается. Цель чтения также определяет соответствующий подход к пониманию чтения.

Ключевые слова: понимание, процесс, стратегии, чтение, тексты, аутентичный материал.

Цель чтения также определяет соответствующий подход к пониманию чтения. Человек, которому нужно знать, может ли она позволить себе поесть в конкретном ресторане, должен понимать информацию о ценах, представленную в меню, но не должен узнавать название каждой из перечисленных закусок. Человек, читающий стихи для удовольствия, должен понимать слова, которые использует поэт, и способы, которыми они соединены, но не должен определять основную идею и вспомогательные детали. Однако человеку, использующему научную статью для обоснования своего мнения, необходимо знать словарный запас, который использует, понимать факты и причинно-следственные связи, которые представлены, и распознавать идеи, которые представлены как гипотезы и данности.

Исследования в области чтения показывают, что хорошие читатели читают обширную инструкцию по интеграции текста в текст с имеющимися знаниями. Имеют гибкий стиль чтения, в зависимости от того, что они читают, для цели; чтение выполняет функцию чтения как процесс чтения - это интерактивный процесс, который происходит между читателем и текстом, что приводит к пониманию. В тексте представлены буквы, слова, предложения и абзацы, которые кодируют значение. Читатель использует знания, навыки и стратегии, чтобы определить, что это означает. Знания, навыки и стратегии читателя включают в себя лингвистическую компетентность распознавать элементы системы письма, знание словарного запаса и то, как слова структурированы в предложения, знание маркеров дискурса и того, как они связывают части текстов друг с другом. Компетенция в области социолингвистики - знание различных типов текстов и их обычной структуры и содержания. Стратегическая компетенция - способность использовать стратегии сверху вниз, а также знание языка. Таким образом, понимание прочитанного - это гораздо больше, чем расшифровка. Понимание прочитывается, когда читатель знает, какие навыки и стратегии соответствуют типу текстов, и понимает, как их применять для достижения цели чтения. Цели и методы обучения чтению - процесс чтения. Он может развить у учащихся понимание процесса чтения и стратегий чтения, предлагая студентам подумать и рассказать о том, как они читают на своем родном языке. - Позвольте студентам практиковать полный репертуар стратегий чтения, используя материалы для чтения. - Студенты практикуют стратегии чтения в классе в своих заданиях на чтение. Это поощряет студентов осознавать, что они делают, выполняя задания по чтению. Интегрируя стратегии чтения - преподаватели могут помочь своим студентам стать более эффективными читателями, обучая их, как использовать стратегии до, во время и после чтения. Перед чтением - пла-

нируйте задание на чтение. Заранее определите, для чего читать. Обсудите, нужно ли больше лингвистических или базовых знаний. Во время и после чтения - проверка прогнозов и проверка неточных догадок. Определите, что является и что не важно понимать. Перечитайте, чтобы проверить понимание. Спросите о помощи. После чтения - оцените понимание и использование стратегии. Оцените понимание в конкретной задаче или области. Нужно использовать аутентичный материал и подход.

Для того, чтобы ученики развили коммуникативную компетентность в чтении, занятия в классе и чтение домашних заданий должны напоминать реальное задание на чтение, которое включает в себя значимое общение.

Список использованной литературы:

1. Палат, Е.С. Современные информационные технологии в образовании. - М.: Академия, 2000.
2. Нечаева Н.В. Изучение результативности развития речевой деятельности младших школьников.- М., 1996.
3. Цукерман Г.А. Игровые формы обучения чтению!! Начальная школа - 2002.

ОФИЦИАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ОБЩИХ СРЕДНЯХ ШКОЛАХ: РОЛЬ ИСКУССТВА, МУЗЫКИ И ТЕХНОЛОГИЙ НА УЧАСТКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

*Наргизахон Ўқтамовна
Тешабоева Зарифаҳон Жўрабоевна
Учителя русского языка и литературы
1-й общеобразовательной школы
Шахриханского района Андижанской области.
(jutayeva_nargiza2020@mail.uz),
(Zarifateshabpyeva2020@mail.ru)
Асқарова Райноҳон ўтирижоновна
Она работает учителем русского
языка и литературы в 44-й государственной
специальной школе Шахриханского района
Андижанской области.*

Аннотация: Изучение языка и литературы в школе - сложный творческий процесс. В этой статье обсуждается роль изобразительного искусства, музыки и технологий на уроках русского языка и литературы.

Ключевые слова: технология, язык и литература, искусства, моторика

В современных условиях модернизации образования к выпускнику школы предъявляются все более высокие требования. Он должен быть эрудирован, обладать широким кругозором, уметь принимать грамотные решения как в жизни, так и в будущей профессиональной сфере, основываясь на ключевых и предметных компетенциях, полученных в школе и внешкольных учреждениях. Для личностного и профессионального развития выпускник должен иметь представления о фундаментальных разделах как точных, общественных, гуманитарных наук и естествознания, так и прикладных предметов. Сегодня очень важно уметь интегрировать, соединять знания различных наук и эффективно применять их на практике. Изучение языка и литературы в школе - процесс сложный и творческий. Литературу почти невозможно изучать как обычный предмет школьной программы, так как литература - это явление искусства. Позвольте поделиться своей педагогической практикой интеграции на уроках русского языка и литературы. По предмету русский язык автором данной статьи почти на каждом уроке ученикам задается творческое домашнее задание по пройденной теме. Например, после изучения текста «Откуда берутся бабочки?» - домашнее задание: нарисовать, слепить, или создать аппликацию о том, как появляется бабочка и рассказать, опираясь на свою работу. На этапе проверки домашнего задания учащиеся в форме конкурса, выставки не просто показывают свои творческие работы, а рассказывают, что и как они создали, как появляются бабочки: яичко, гусеница, куколка, бабочка; словесно описывают свою бабочку. Комплексный подход, то есть рисование, лепка, аппликация, сочинение - описание помогают углубленному и прочному усвоению лингвистического материала. Такой процесс имеет научное обоснование: «Истоки способностей и дарования детей - на кончиках пальцев. От них идут тончайшие ручейки, которые питают источник творческой мысли. Другими словами: чем больше мастерства в детской руке, тем умнее ребенок», - писал В.А.Сухомлинский. Двигательные и речевые центры в мозгу находятся рядом, и значит, чем лучше развита мелкая моторика, тем успешнее будет развиваться и речемыслительная способность. Особую, важную роль в изучении языков имеет заучивание и пение песен на организационных этапах, релаксации, физкультминутках. Воспроизведение заученного текста под красивую, душевную мелодию, ритмичный тakt помогают развитию беглой речи, обогащению словаря, четкой и правильной дикции, формированию и воспитанию общекультурной компетенции.

Многими учителями языка на уроках практикуется выполнение самостоятельной работы под классическую музыку. На уроках изобразительного искусства и технологии дети могут петь, слушать музыку и творить руками. Программа общего образования по литературе для 5-класса с русским языком обучения начинается с темы: «Литература - искусство слова».

На организационном этапе учащиеся составляют кластер на тему «Виды искусства: живопись, музыка, балет, архитектура, литература, театр, кино». Затем записывают в тетрадях толкование слова «искусство». На экране высвечиваются картины И.Левитана «Март», Г. Карабаха «Осень», Шишкина «Зима». Звучат концерты Антонио Вивальди «Времена года». Учитель и дети выразительно читают стихотворения Пушкина, Тютчева, Бунина о временах года. Этот яркий момент слияния музыки, живописи и литературы учащиеся запомнят на всю жизнь, так как красочные мелодии, яркие краски, душевые слова затрагивают струны души, проникают в глубины подсознания, пробуждая интерес к изучению литературы. Ученики, пропуская через сердце, запоминают, что когда художник создает картины, композитор - музыку, писатель - произведения, режиссеры и сценаристы - театральные постановки и кинофильмы - каждый представитель искусства хочет донести зрителям и слушателям свои мысли и чувства, идеи при помощи художественных образов; что каждое произведение искусства раскрывает определенную тему, выражает какую-либо идею, предлагает варианты решения проблемы, расширяет кругозор, воспитывает чувство прекрасного.

Использованные литературы

1. Рахманин Л.В. «Стилистика деловой речи»,- М: «Просвещение», 1998
2. Шахматов Н.Н «Дидактические проблемы ТСО в школе»,- М., 1993 г.
3. О педагогических технологиях.- «Учитель Узбекистана», 2000 год.

THE FOCUS ON ENGLISH IN THE EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN

Mixliboyeva Muxlisa Farxadovna
Student of the National University of Uzbekistan
+998977586336

Аннотция: Мазкур мақолада фан, таълим ва инновация соҳаларининг инсон интелектини ривожлантиришдаги роли ва аҳамияти ўрганилган. Шунингдек, Ўзбекистонда ёшлар билимини оширишда хорижий тиллар, хусусан, инглиз тилининг аҳамияти таҳлил этилган.

Калит сўзлар: таълим, инновация, IELTS, CEFR, TOEFL, алоқа ва ахборот воситалари.

Education plays an essential role in human's whole life regarding to establish their personality, position, intellectual growth and future. Education is such a systematic way that we can study the whole being and existing thing step by step, dividing it into specific areas. The help of science we can learn any kind of information about everything in the world we live in. Besides, education influences on each individual by helping them, which reveals their abilities and enhance their knowledge, also contributes them to find their rightful place in society.

Nowadays, in many countries science and technology are developing rapidly along with other fields. Such as, Germany, Japan, France, Italy, Korea, USA, Australia, China are developed countries. Many considerable changes and significant progress are being made in Uzbekistan after gaining independence on August 31, 1991. In particular, the focus on education has also increased.

The first president of the Republic of Uzbekistan, Islam Abduganievich Karimov managed the world on celebrating and realizing a new system of education of the younger generation, generally alteration of thinking worldview of youth. He paid attention to the issues of education in his works. Especially, following the President's Decree dated 13th December, in 2012 year PD – 1875, the focus on teaching and learning foreign languages had increased, that is to say a new phase, a new stage on teaching of international languages had begun in the education system of Uzbekistan.

There are a lot of international languages in the world. English is leading in the list of world languages, because it serves as the main means of communication for the vast majority of the world's population, official documents are also in this language.

Our government also pays main attention to teaching English as other countries and many opportunities are created studying it. Such as, English was also listed as a separate subject in school, college, lyceums textbooks and special textbooks began to be published by government for pupils to learn well. So pupils can get needly and important knowledge from the new English textbooks and they are taught by educated teachers.

Furthermore, mutual agreements have been signed with many prestigious universities of foreign countries and branches of their universities have been established in our country. Another of our government's focus on learning English is a certain amount of grants for students. In other words, with the help of these grants, students who have passed a number of conditions can go abroad and they can improve their skills in their field, broaden their worldview, exchange ideas and skills with students there. And they see a new and completely different country and get acquainted with the customs of that country. After returning from abroad, they will be able to share their knowledge and skills with friends, as well as apply them in life and contribute to the development of our country.

The second President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Miramonovich Mirziyoyev said at their conferences that he always supports the great interest and aspirations of young people to foreign languages. This is one of the great care and support that is being given to us. The initiative of our President, now young children have the opportunity to learn English in preschools, that is kindergartens. Playing some kind of games, for instance videos, cartoons, pictures, songs and poems appear children's interest in English.

The use of communication and information tools, moreover working in an innovative way is widely promoted. Accordingly, numerous schools, college and lyceums are provided with modern technologies, video projectors, TV sets, computers, visual aids and exhibitions. Nowadays, pupils have a chance to learn English with the help of multimedia from the first grade. During

the lesson using these technologies, help pupils to learn their material better and easier. This is so efficient and convenient ways one of them to get skills on English.

We can see that universities are equipped with contemporary technologies, which help to increase the quality and effectiveness of education. Also, qualified specialists from foreign countries are involved and share their knowledge by introducing students to their educational programs.

Besides, our country is developing method in accordance with European Recommendations. These methods are called IELTS, CEFR, TOEFL, which are divided basically into four aspects (writing, reading, listening and speaking) and each of them give information according to this. Among them IELTS can be a certificate for admission to any universities or work around the whole world. Currently, IELTS certification is also accepted universities in Uzbekistan. Many of our training centers educate young people on the IELTS system, because it is the whole world standard and it is still in demand.

Due to the conditions created in our country, the level of education of young people is improving. This will help us to get higher education and achieve high results among the countries of the world. The creation of similar conditions in the education system of our country is very useful for the education of young people, and we must make effective use of such conditions!

2 (138.2) –

P. 36-37. S (ing. Strength-kuch) W (ing.weakness-zaiflik) Unsining asardagi boshqa qahramonlarga nisbatan ustunlik jihatlari, kuchi nimalardan iborat? Unsining zaifligi nim ada? O (ing.opportunity-

imkoniyat) T (ing. thereat-to'siq) Unsining hayotida qanday imkoniyatlar mayjud? Unsinni ng hayotini o'zi istagan darajada yaxshilashga qaysi tashqi omillar xavf tu

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 19-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(7-қисм)

**Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Farrux Farmonovich
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев**

Эълон қилиш муддати: 30.08.2020

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000